

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Politikens

Håndbog i slægts historie

Find dine rødder

Politikens håndbog i slægtshistorie

Find dine
rødder

af Hans H. Worsøe

2. udgave

Indholdsfortegnelse

Hvad er slægtshistorie	3	Slægten og lokalhistorien	147
Den folkelige slægtsopfattelse	23	Breve og fotografier fortæller	160
I familiens egne gemmer	31	Særlige problemer	177
De trykte oplysninger	42	Det internationale perspektiv	190
Slægtshistorisk systematik	49	Litteraturvejledning	199
Arkivbesøg	76	Ordforklaringer	208
Navneskik	101	Slægtshistoriske foreninger	210
Fødsel, vielse og død	118	Sagregister	212

Politikens håndbog i slægtshistorie

Find dine rødder

af Hans H. Worsøe

© 1987 og 1992 by Politikens Forlag A/S

2. udgave, 1. oplag 1992

Tidligere udsendt under titlen: Find dine rødder. Politikens håndbog i slægtshistorie

Forlagsredaktion: Jens Fleischer

Omslag: Bent Juul Nielsen

Tilrettelægning: Peter Barber

Sats: Viborg Maskinsætter

Tryk: Clemensstrykkeriet, Århus

Papir: 115 g G-print

ISBN: 87-567-5116-8

Fotografier: Det kongelige Bibliotek (KB), Landsarkivet for Fyn (LAO), Landsarkivet for Nørrejylland (LA Vib), Landsarkivet for de sønderjyske landsdele (LAÅ), Nationalmuseet (NM), Rigsarkivet (RA), Universitetsbiblioteket i Fiolstræde (UBF).

Omslagets forside: Ukendt fotograf.

Redaktionen har forsøgt at finde frem til alle rettighedsindehavere i forbindelse med fotos og andre illustrationer. Skulle enkelte mangle, vil der ved henvendelse til forlaget straks blive betalt for benyttelsen af billederne, som om aftale var indgået.

Hvad er slægtshistorie

Find dine rødder – Politikens håndbog i slægtshistorie – er tænkt som en vejledning for den, som ved selvstudium gerne vil have noget at vide om slægtsforskning, dens forskellige former, dens arbejdsmetoder og dens perspektiver. Forhåbentlig vil bogen også være i stand til at give indtryk af de glæder, det giver at arbejde med sin slægtshistorie, når man kommer i gang. Det skal ikke være ment som en advarsel, men: kommer man først rigtigt i gang, og bliver man først for alvor grebet af arbejdet med slægtsforskning, ja, så slipper man det aldrig igen. Grundig og samvittighedsfuld slægtsforskning kræver sin mand, eller kvinde, og det meste af fritiden. Til gengæld vil en slægtsforsker nok sige, at de mange arbejdstimer aldrig kunne være blevet anvendt bedre.

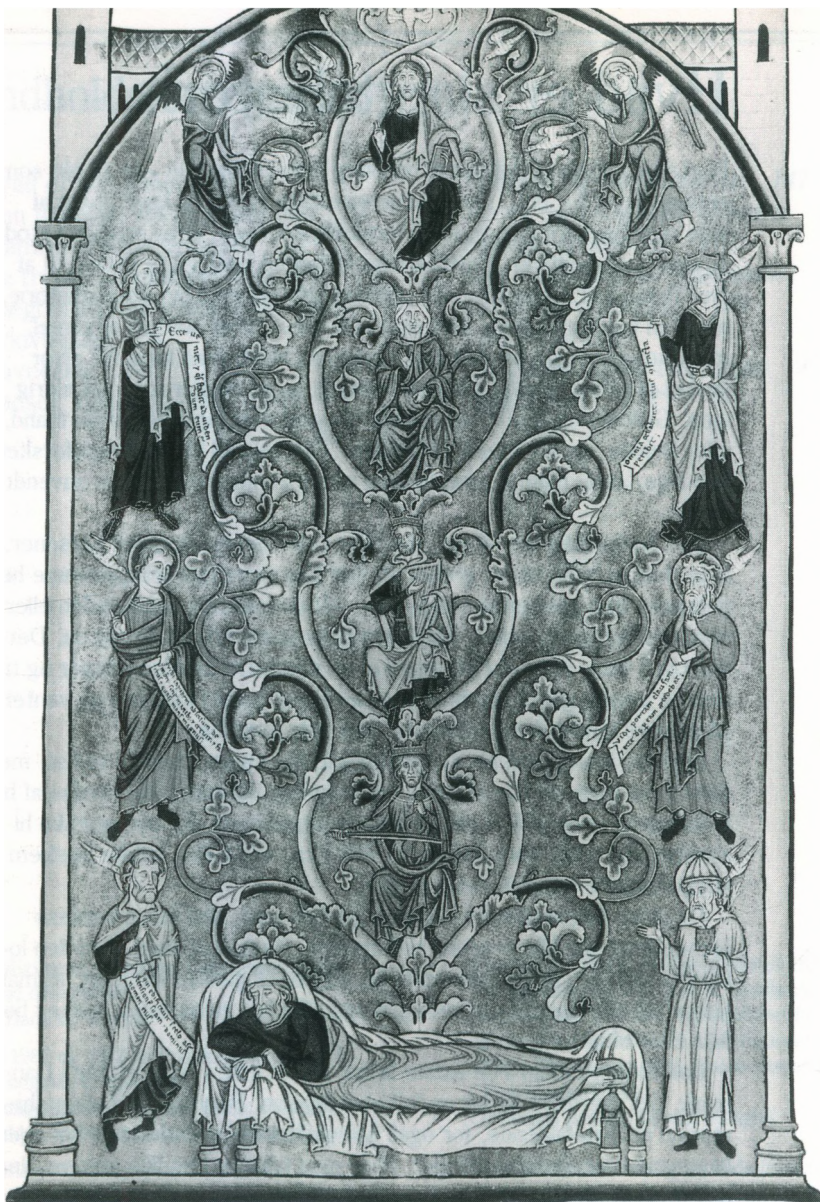
Der findes ikke den slægt, der ikke i sin historie rummer personer, hvis skæbne man bliver grebet af. Det kan være den arbejdsomme hedebonde, den opofrende enlige mor, håndværkeren, købmanden eller den, der ved gode evner, flid eller tidens gunst arbejdede sig op. Det kan også være den, der på grund af de modsatte forudsætninger og tidernes ugunst gik til bunds. Deres liv ligger gemt i kilderne og venter på at blive fundet frem. Man skal blot vide hvordan.

Selv om interessen for slægtshistorie har været i kraftig vækst, men først i vor egen tid kan siges at være ligeligt udbredt i alle kredse af befolkningen, er begrebet slægtshistorie urgammelt. Ja, den græske historiker Herodot, som levede ca. 485 - ca. 425 f.Kr., kaldte ligefrem slægtshistorie for historiens moder.

De store begivenheder afspejler sig i de små, den store verdens hændelser i den lille verdens tildragelser. Beskæftigelsen med den lokale verden er mere overkommelig, og det er ganske naturligt, at man gerne vil vide besked om sin egen egn eller by, hvad enten man er bofast eller tilflytter.

Lokalhistorien har i de sidste årtier været inde i en udvikling i Danmark, der nærmest ligner en folkebevægelse. Parallellen til slægtshistorien er iøjnefaldende, for også her gælder det om at kende sin egen baggrund, sine forudsætninger. Hvis man tilhører den lille gruppe, der kan tælle generationer tilbage inden for et snævert geografisk område, kan lokalhistorie og slægtshistorie i vid udstrækning falde sammen.

Er man flyttet bort fra det sted, hvor ens fædrene eller mødrene slægt har boet i generationer – og det er de fleste danske i dag – er beskæftigelsen med slægtshistorie som at søge hjem, som at finde tilbage til sit udgangspunkt. Dette er nok væsentligt for mange af de menne-

Allerede i den romanske kunst forekommer stamtræet under navnet »Jesse træ«. Billedtypen bygger på det Gamle Testamente (Esajas 11,1): »Men der skyder en kvist af Isajs stub«. Det opfattedes som et billede på Jesus, illustreret ved et træ, som voksede op af den sovende Isaj (Jesse), med David, Maria og Jesus på hovedstammen, Ingeborg psalteret, Musée Condé.

sker, der i en stadig stigende strøm gennem de seneste år har søgt oplysninger på vore arkiver, og som derved har fået mulighed for at se deres egen tilværelse i et større perspektiv.

Som slægtshistorien forholder sig til lokalhistorien, forholder Danmarkshistorien sig til verdenshistorien. Som ringe med samme centrum ligger de inden i hinanden, og den mindre cirkel vil altid samtidig dække lidt af den store cirkels indhold.

Den voksende slægtshistoriske interesse i dag skal uden tvivl ses i sammenhæng både med væksten i den almindelige historiske interesse og med udviklingen inden for lokalhistorien i Danmark, men det vil ikke være rigtigt af den grund at betegne den som et modefænomen eller ren og skær nostalgi. Det vil være mere naturligt at se interessen for slægtshistorie som et udslag af menneskets trang til at prøve at finde en indre sammenhæng i livet, den samme trang, som er forudsætningen for videnskab og kunst, for at bruge en formulering, der er en let omskrivning af nu afdøde rigsarkivar Johan Hvidtfeldts definition.

Dette element, ønsket om at forstå en større sammenhæng, er nok det væsentligste, kernen i den slægtshistoriske interesse i vor egen tid. Ydre omstændigheder kan med skiftende intensitet medvirke til at stimulere interessen, og i 1944 kunne Johan Hvidtfeldt med god ret have peget på det nationale element. I dag kan man med lige så stor ret pege på interessen for det nære samfund, græsrodsbevægelserne og kravet om det enkelte menneskes ret til selvudfoldelse og selvforståelse.

Skiftende tider har set forskelligt på slægtshistorien. Medens den i dag er respekteret og nyder lige så stor forståelse som andre kulturelle fritidsinteresser, skal man kun få generationer tilbage for at konstatere, at mange trak på skuldrene ad den. Mange troede, at slægtshistorie var et udslag af snobberi, og at den kun kunne dyrkes i bestemte befolkningskredse, men sådan er det heldigvis ikke mere.

Lad os i det følgende foretage et spring tilbage i tiden og se på de vilkår og funktioner, slægtshistorien har haft under skiftende samfundsforhold.

Adam og Eva

Hvis man tager Biblen i hånden, vil man ved at blade og læse lidt i f.eks. Mosebøgerne hurtigt opdage, at Det gamle testamente er fyldt med slægtshistorie. Her begynder menneskeheden som bekendt med Adam og Eva – længere tilbage kan vi jo ikke komme – og fra dem føres lange stamrækker frem: Kains slægt og Sets slægt, som over Metusalem føres frem til Noah og dennes tre sønner Sem, Kam og Ja-

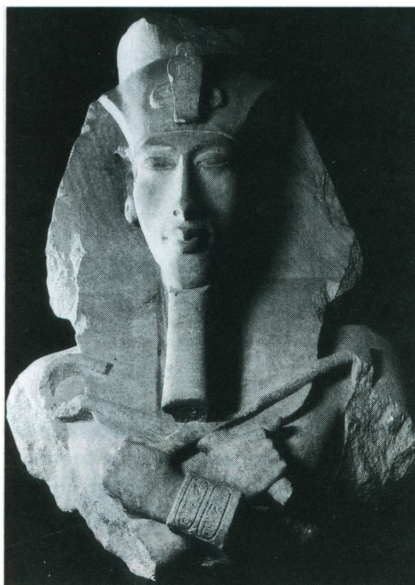
fet, som grundlagde de nye slægter efter syndfloden. Første Mosebogs 10. kapitel hedder ligefrem »Folkeslagenes stamtavle«. Videre frem går det over patriarkerne og Israels 12 stammer til Davids slægt, hvortil Det ny testamente knytter forbindelsen bagud.

Her er dog ikke tale om slægtshistorie i moderne forstand, men om myter og fortællinger, hvor det afgørende er, at man kan knytte traditionen bag ud i tiden for at retfærdiggøre og forklare overførelsen af magten og kraften gennem generationer. Det er i princippet samme tankegang, som ligger bag ved at erklære, at kejseren af Japan var solens søn, eller for så vidt også, at den danske kongerække kunne føres tilbage til kong Skjold, som også hævdedes at være sendt af guderne.

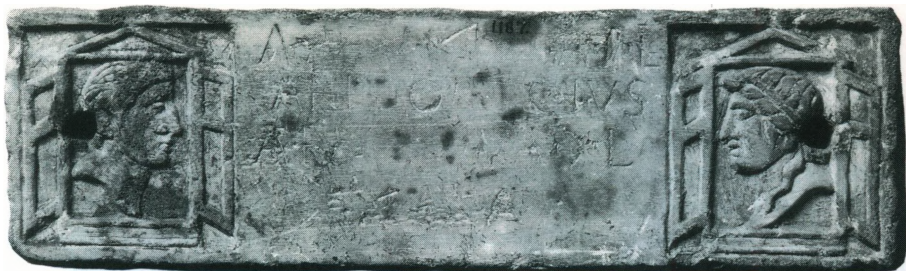
Denne tankegang er der i sig selv ikke noget forkert ved, den ligger blot meget fjernt fra vor tid og bygger på helt andre forudsætninger end dem, der lægges til grund for de moderne verdensanskuelser.

Hvor langt tilbage?

Man kunne måske spørge i stedet: hvor langt tilbage i tiden har vi regulære oplysninger af slægtshistorisk karakter om et enkelt menneske, eller formuleret på den anden måde: hvem er det første historiske menneske, hvis 4 bedsteforældre vi kender ved navn? Svaret herpå er den ægyptiske farao fra det 18. dynasti Amenhotep 4. også kaldet Ekhna-

I sin bog »Genealogiske strejftog gennem verdenshistorien« forsøger Georg Armbost ved hjælp af slægtshistorien at forklare interessante eller mærkværdige træk ved kendte personer fra kætterkongen Amenhotep og frem til den sidste russiske zars hustru. Amenhotep er med, fordi historien ved et tilfælde har ladet ham blive det første menneske, hvis 4 bedsteforældre kendes ved navn.

Denne romerske gravsten giver et godt indtryk af de skabe med anemasker, som stod i de romerske huse. Lågerne står åbne, og man ser til venstre manden, til højre med den lange skulderlök hustruen Aemilia. Efter romersk skik hed alle piger i Aemiliernes slægt Aemilia, i Juliernes slægt Julia osv., blot betegnet med et nummer efter deres alder. Antiksamlingen, NM.

ton, som regerede 1370-1352 f.Kr. Han var gift med den smukke dronning Nefertete og svigerfar til den berømte Tutankhamon, hvis grav hører til de rigeste, der nogensinde er fundet.

Dette er måske nok et kuriosum, og man skal da også næsten 1000 år længere frem imod vor egen tid, inden man finder den næste historiske person, hvis bedsteforældre er kendte, nemlig perserkongen Artaxerxes 2. (405-359 f.Kr.). Når dette er tilfældet, så skyldes det formentlig den for os så særprægede kendsgerning, at hans forældre var søskende! End ikke fra Athens storhedstid er der overleveret så fyldige oplysninger om nogen persons slægtskab og afstamning, at vi kan opregne hans eller hendes 4 bedsteforældre.

Først fra den hellenistiske tid har vi oplysninger i større omfang om herskerslægterne, hvor især den ptolemæiske kongeslægts historie er veloplyst. Denne kongeslægt optog nemlig de orientalske herskeres skik, at søskende kunne indgå ægteskab med hinanden. Naturligvis gav dette en kraftig reduktion af det faktiske antal forfædre, et problem vi senere skal vende tilbage til under omtale af anetavlen og det såkaldte anesammenfald.

Slægtsbevidsthed i det gamle Rom

Fra Roms storhedstid er overleveringerne langt bedre. Selv om man ikke kan fæste lid til dem alle, er summen af oplysninger, der må anses for sikre, nu så omfattende, at man kan tale om store slægter og om forskellige typer af slægter alt efter deres sociale placering. Fornemmost var de såkaldte patricierslægter, og dette ord er derfor senere blevet brugt også i moderne genealogi om fremtrædende slægter. For

romerne betød traditionen utrolig meget, respekten for forfædrene og det, de havde bygget op, var grundlaget for den gammelromerske indstilling til tilværelsen. »Mos majorum«, forfædrenes skik, var idealet. I de fornemme familier havde man masker med forfædrenes ansigts-træk, som blev båret frem i begravelsesoptogene, når et medlem af slægten gik ind i rækken af afdøde.

Denne skik udartede dog efterhånden. Det blev efter græsk forbillede mode at kunne føre sin slægt tilbage, ikke til de græske homeriske helte, men til Æneas, som ifølge sagnet var flygtet fra Troja efter byens erobring. Da han var søn af Trojas konge og gudinden Afrodite, nedstammede efterkommerne derved fra selve kærlighedens gudinde, hvilket bl.a. Gajus Julius Cæsars slægt, Julierne, hævdede at de gjorde. Efter romersk skik behøvede nedstamning ikke at være biologisk: den der blev adopteret ind i en slægt overtog automatisk adoptivfaderens forfædre. Dette gjaldt kejser Augustus, der var adoptiv søn af Julius Cæsar. Forholdet er værd at huske på, da det principielt adskiller sig fra den sædvanlige danske forståelse af afstammingsforholdet, nemlig det rent biologiske.

Beregning af slægtskab

Efterhånden som den romerske retspraksis havde udviklet sig, var der blevet opstillet ganske bestemte regler for arveretten, som nødvendigvis gjorde et detaljeret slægtskendskab, således at man kunne beregne graden af slægtskab mellem den afdøde og hans arvinger. Dette skete ved, at man opstillede stamrækker mellem den afdøde og en arving tilbage til den nærmeste fælles forfader. Ved at tælle antallet af personer i de to stamrækker, angav man graden af slægtskab mellem de to pågældende personer: arveladeren og arvingen. Systemet kaldes den romerretslige eller den civile beregningsmetode og bevarede sin gyldighed i århundreder, også længe efter at selve romerriget var brudt sammen.

Da den katolske kirke senere indførte strenge regler, der skulle forhindre, at personer, der var beslægtede med hinanden, indgik ægteskab, indførte kirken sin egen beregningsmetode, den kanoniske. Her

▷ *De indviklede regler om forbud mod ægteskab mellem beslægtede illustreres af Christen Ostensen Vejles slægts- og svogerskabstræ i hans juridiske glossarium, 2. udgave 1652. I artiklen »Slægten og retssystemet« i Personalhistorisk Tidsskrift 1979 forklarer Ole Fenger nærmere, hvorledes de blev fortolket. Fot. Ejv. Rasmussen, LA. Vib.*

Beregning af slægtskab

tæller man også antallet af personer i de to stamrækker tilbage til de beslægtedes fælles stamfar, men slægtskabsgraden angives ved antallet af personer i den længste række. Da ægteskab var forbudt for beslægtede indtil 7. grad, siger det sig selv, at dette system krævede et særdeles indgående slægtskendskab, hvis det skulle efterleves. I praksis må vi antage, at det kun i ganske særlige tilfælde har kunnet håndhæves. Til gengæld gav det gode muligheder for at give dispensationer, og dispensationer betød, at der skulle betales afgifter til kirken.

Karl den Store og Gorm den Gamle

For atter at vende tilbage til historiens gang, må det konstateres, at selv for kejser Karl den Store, der levede 742-814, kender vi kun de 3 bedsteforældre. Hans mormor er ukendt, hvilket er ganske typisk: det er som regel kvinderne, vi mangler sikre oplysninger om. Til gengæld har nogle genealoger opstillet ganske omfattende tavler over efterkommere af Karl den Store. Erich Brandenburgs bog: *Die Nachkommen Karls des Grossen* bringer således i 41 tavler hans efterslægt frem til 15. generation. Situationen er tilsvarende for vor egen Gorm den Gamle, der levede i første halvdel af 900-tallet. Blot med den forskel, at ikke én af hans forældre kendes med sikkerhed. Men også for ham er der udarbejdet en ganske fyldig efterslægtstavle, der er ført op til 16. generation, personer der levede i 1300- og 1400-tallet. Da det overvejende er tyske fyrste- og adelsslægter er værket udgivet på tysk, nemlig: *Nachkommen Gorms des Alten, König von Dänemark*; skrevet af genealogen S. Otto Brenner. Værket bygger på omhyggelige kildestudier og er i alt væsentligt til at stole på.

Hvis det danske kildemateriale havde været bedre overleveret, ville et meget stort antal danskere kunne føre deres anetavle tilbage til Gorm den Gamle, og mange kan det også via den eksisterende litteratur om de gamle adelsslægter på trods af det spinkle kildemateriale. Man kan så diskutere, hvor interessant det egentlig er, men det må det jo være den enkeltes sag at afgøre, blot man ikke forventer, at ens omgivelser falder i svime af beundring over det.

▷ *Slægtsforskernes stolthed over at nedstamme fra Gorm den Gamle har givet anledning til mange drilske bemærkninger og har ikke højet respekten for slægtshistorien. Da genealogen Th. Hauch-Fausbøll påviste, at skuespillerbrødrene Adam og Johannes Poulsen havde denne nedstamning, gav det d. 13. nov. 1926 anledning til en tegning i BT af Jensenius med tekst af Bror Mika, alias Per Barfoed, bedst kendt som P. Sørensen-Fugholm.*

I FORBIGAAENDE

Hauch-Fausbøll har godtgjort, at Adam og Johannes Poulsen nedstammer fra Gorm den Gamle, hvad der efter haanden er nogle Stykker, der gør.

Vi stammer alle ned fra Gorm, ja, hans Familie er enorm. Tænk, hvis det stak en Dag den Gamle at ville hele Slægten samle. Der vilde komme: August Goll og Liva Weel og Tordenskjold og Arvid Ringheim og Provst Bjerre og Birkebeinerhøvding Sverre og Absalon og Biskop Rud, Fru Nina Bang og Hardeknud og Kammerherre, Amtmand Bache og Biskop J. A. Beldenakke og Krølle-Charles, Erik Lam og Poliassessor Stamm, Niels Juel og Gift Dem aldrig-Jensen, Birgitte Gjø og Olga Svendsen, Knud Lavard og Jensenius

og Struensee og Peter Plus og Ingemann og Harald Raage, og Esbern Snare og Prins Aage og K. K. Steincke og Niels Brock. Som man vil se, en broget Flok. Føj dertil Adam og Johannes, hans Yndlingsbørn, og det vil sandes, at Gorm kan sagtens være glad ved denne stolte Ætling-Rad. Af mig der ej skal blive blandet Malurt i Bægret, jeg blandt andet skal gaa henover den Ting let, at Bergstedt er af Gormses Æt. Det ansaas stødse for en Brøde at tale ilde om de Døde. Nej, Gamle Gorm, hvil kun i Fred. Det kan du jo'nte gøre ved!

Bror Mika.

Noget ganske andet er disse efterslægtstavlers betydning for historieforskningen, som gennem dem kan få indblik i slægtsmæssige sammenhænge, som uden tvivl har spillet en politisk rolle, og som måske tidligere har været ukendte eller upågtede. I dette tilfælde taler historikerne om, at genealogien, det vil sige slægtsforskningen, optræder som hjælpevidenskab for historien, og dette blev tidligere af mange historikere anset for slægtsforskningens eneste berettigelse. I dag er det nok sådan, at slægtsforskere i lige så høj grad udnytter historikernes resultater, som historikerne udnytter de resultater, som slægtsforskere har opnået. Det er derfor et spil om ord, hvem der er hjælpevidenskab for hvem, når begge har sin selvstændige berettigelse.

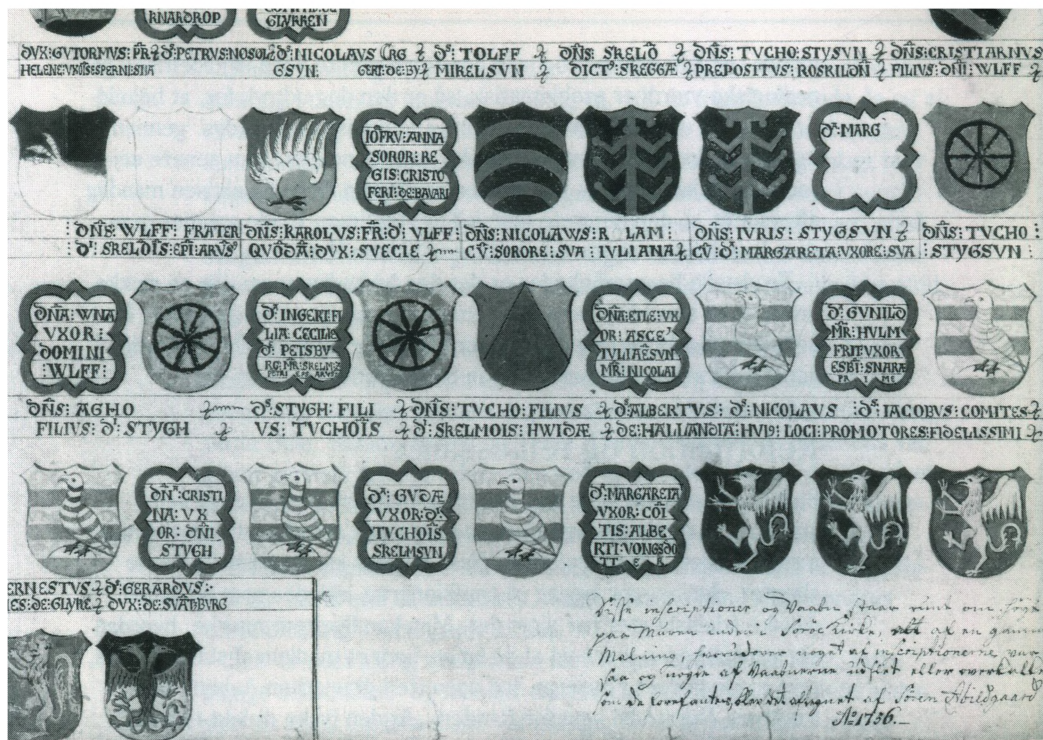
Som vi har set, er det kun om samfundets absolutte top, der er overleveret slægtshistoriske oplysninger, og endda kun i overvejende grad om mændene. De islandske sagaer, der handler om storbonde-slægter, er nok medrivende litteratur, men ikke slægtshistorie man kan bygge videre på.

Middelaldergenealogi

Selv om runestenene overleverer en del navne, og ind i mellem også giver et glimt af slægtskabsforhold, kan oplysningerne ikke sættes ind i en større slægtshistorisk sammenhæng. De vidner imidlertid om et samfund, hvor afstammingsforholdet var af stor betydning. Heller ikke i de følgende århundreder, hvor de skriftlige vidnesbyrd bliver hyppigere, er de slægtshistoriske oplysninger af en sådan karakter, at andre end specialister kan anvende dem med udbytte. Overleverede testamenter og dokumenter om stridigheder om jord understreger igen og igen slægtens og arverettens betydning i de samfundslag, der berøres. Det gælder her om at kombinere de få sikre oplysninger fra dokumenter med vidnesbyrd fra for eksempel kalkmalerier og seglaftryk.

Et indtryk af de store vanskeligheder, selv ved de mest fremtrædende og betydningsfulde slægters historie, giver Thelma Jexlevs omtale af Hvide-ætten i *Dansk biografisk Leksikons* seneste udgave. Det hedder her:

»Hvide. Uradel. Ingen anden dansk middelalderslægt har givet anledning til så megen sagdannelse og litterær behandling som den i kongeslægten indgiftede sjællandske stormandsslægt vi betegner med slægtsnavnet Hvide efter Skjalm Hvide. Dens medlemmer forekommer hyppigst uden tilnavn, men nogle anvender dog navne som Bang, Galen og Litle. Såvel navneskik som våbenvarianter – grundelementet er et fem gange tværdelt skjold – vanskeliggør en sikker skelnen mellem

Disse inscriptions og Waaben fraan vint om Storkirke paa Malmø i Sverrig, som er en gammel Malning, forindromt med et inscriptions paa saa og tegnet af Baadmannen i Høst eller vorokull. Om de komptantur de vint af Storkirkegaard. A: 1756.

Sorø store teglstenskirke fra kort efter 1160 er præget af sin tilknytning til Hvideslægten. Under højkirkens vinduer fortæller en skjoldefrise om de gravlagte stormænd, men desværre er dens historiske værdi stærkt reduceret ved en restaurering i 1870'erne. Dens oprindelige skikkelse kendes nu kun fra Søren Abildgaards tegning fra 1756 på Nationalmuseet. Om enkeltheder se Danmarks Kirker, Sorø amt.

mands- og kvindeliner, og selv om den berømte Sorø-skjoldefrises genealogiske værdi er problematisk, så er den dog udtryk for, at højmiddelalderens opfattelse af agnatiske og cognatiske linjer (dvs. gennem mands- og kvindeled) var en ganske anden end den, som senere sejrede. Af Skjalm Hvides fire sønner havde kun Ebbe Skjalmsen mandlig efterslægt ... den berømte marsk Stig Andersen Hvide antages gennem kvindeliner at være i slægt med Skjalm Hvide ... «

Trods alle besværligheder er det dog lykkedes at opstille en række tavler over såvel høj- som lavadelsslægter fra dansk middelalder. En vejledning i arbejdet med disse komplicerede forhold ville imidlertid ganske sprænge rammerne for en bog som denne.

Reformation og renæssance

Stoltheden over at have haft berømte forfædre eller over at nedstamme fra retskafne og fornemme personer, er sikkert noget almenmenneskeligt. I det mindste er disse følelser karakteristiske for de slægter, der bygger videre på traditionerne, således som de gamle danske adelsslægter har gjort det. Man kan ligefrem mærke, hvordan slægtsstoltheden lyser ud af de linjer, som et medlem af slægten Skel, som ejede godset Fussingø, lod opsætte i gravkirken Aalum i den frugtbare Nørreådal vest for Randers. At den jyske dialekt tydeligt skinner igennem, får det næsten kun til at stå endnu mere levende for en, billedet af den stovte herremand skuende tilbage over gravmælerne for de hedengangne slægtsmedlemmer. Teksten lyder:

Paa denne Tafle og Ramme
Findes de gamle Skieelers Stamme
Fra Fader til Søn ud ad Rad
Den rette Oldlinie ned ad
Som i Danmark har bygged og boed
Med dier Fruer af ædel Roed
Men hvem den første Fader har vaaren
Og hvo Skieelers Navn først haver baaren,
Det kan ikke vides til fuld.
De er for mang aar lagt i Muld.
Gud hiælp dier Børn baade Smaa og Stor
At trien i deres Old-Faders Fodspor.

Velgørende er det også, at man indrømmer, at slægtens oprindelse fortaber sig i fortidens mørke i stedet for – som mange andre både før og efter har følt sig fristet til – at pynte på historien ved at lade fantasien træde til, hvor kendsgerningerne slipper op.

Rundt omkring på herregårdene dyrkede adelsdamerne skrivekunsten, og i tiden fra omkring 1550 og ca. 100 år frem forfattede de og afskrev en lang række adelige slægtebøger, ofte forsynet med meget kunstfærdige våbentegninger koloreret i hånden. En gang anlagt blev bøgerne udlånt og afskrevet. Nye generationer af adelsdamer supplerede dem med deres viden, som enten byggede på fortællinger, altså slægtstraditioner, eller gravminder. Også nu forsvundne dokumenter har været kilder til oplysninger, hvis troværdighed vi følgelig ikke altid kan efterprøve.

Af de mere kendte forfatterinder kan nævnes astronomen Tycho Brahes søster Sophie Brahe, der døde 1643, og Sophie Below, hvis slægtebog blev ført gennem 4 generationer af kvinder tilhørende slægterne Bille, Skram, Below og Thott. Denne slægtebogs eksistens var glemt gennem århundreder, men ved et tilfælde dukkede den op på et holstensk gods omkring slutningen af 1. verdenskrig. Den blev skænket til Rigsarkivet i København, hvor den i dag er et af klenodierne.

Adelens standsfølelse har givet sig mange andre udslag af slægtshistorisk værdi end de litterære. Mange af disse kan i dag beundres rundt omkring i vore gamle kirker.

Selv om det aldrig herhjemme blev noget ufravigeligt krav, satte mange adelsmænd- og kvinder en ære i at kende sine tipoldeforældre, sine 16 aner. Og hvis disse var adelige, hvad de naturligvis meget gerne skulle være, finder man ofte deres våbenskjold afbildet på de adelige gravsten. Det er ikke altid lige til at aflæse slægtssammenhængen, men disse problemer hører hjemme i speciallitteraturen om heraldikken, våbenskjoldene og disses specielle udtryksverden.

I ganske særlige tilfælde kan et gravminde være forsynet med portrætter, der angives at forestille forfædrene. Den mest kendte af disse portræt- og våbenanetavler er tavlen over kong Frederik 2.s dronning Sophie (1557-1631) med hendes 32 aner, altså hendes tiptipoldeforældre, malet 1627 af Anton Clement. Da hun var datterdatter af kong Frederik 1., får vi her billeder af den ældste del af den oldenborgske kongeslægt tilbage til greve Diderik den Lykkelige af Oldenburg og hans far, greve Christian af Oldenburg, død 1399, men naturligvis er der ikke tale om portrætter i naturalistisk forstand.

Kongeslægtens genealogi spillede en overordentlig rolle i den politiske historie, og vedblev at gøre det helt op til de sønderjyske krige midt i forrige århundrede, men det er en ganske anden historie, som det ikke her er lejligheden til at komme nærmere ind på.

Også vort nuværende kongehus og dets slægtshistorie er genstand for en udbredt interesse, hvilket bl.a. har givet sig udslag i flere populære publikationer. I 1963 udkom Knud Tågholts *Det glücksborgske*

Kongehus. Fra Christian IX til prinsesse Margrethe, bygget op som et regulært biografisk leksikon, og i 1975 Bo Bramsens tobinds værk *Huset Glücksborg i 150 år*. Her var alt »petitstoffet« samlet inklusive et par usikre skandalehistorier og altsammen fortalt i en levende stil med et væld af illustrationer. Det er også en side af slægtshistorien!

Bogtrykkerkunstens betydning

Lad os vende tilbage til reformationstiden, hvor bogtrykkerkunsten for alvor vandt indpas i Danmark. I første omgang gjaldt dette imidlertid ikke den slægtshistoriske litteratur. Det varede faktisk flere århundreder, inden den fik et omfang af betydning. I en fortegnelse i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1941 over den trykte genealogiske litteratur i Danmark før 1830 skriver Albert Fabritius, som er det førende navn inden for dansk genealogi i dette århundrede, at det, der først springer i øjnene, er litteraturens forbausende ringe omfang.

Man må give ham ret, idet der fra 1500- og 1600-årene kun er tale om 4 værker. Her må det dog tilføjes, at de mange trykte ligprædikener ikke medregnes, selv om det fra omkring år 1600 blev fast skik med et langt afsnit i disse, hvor der blev gjort rede for afdødes forfædre. Allerede i ligprædikenen over Anders Kjeldsen Bing, død 1590, nævnes således de 8 oldeforældre.

En særlig opmærksomhed fortjener præsten Claus Christoffersen Lyschander, født i Skåne 1558 og død i Herfølge ved årsskiftet 1623-24, som den, der har udgivet det første genealogiske værk i Danmark: *Krabbeslægtens historie* fra 1581. Værket er, naturligvis fristes man til at sige, skrevet på de lærdes sprog, latin! Hans største værk, *De danske kongers slectebog* fra 1622 er derimod på dansk, men karakteriseres som »et rodsammen af fabel og fakta«. Hans hovedærinde med bogen var at gøre den danske kongeslægt fornemmere end den svenske og føre den længere tilbage. Og man må sige, at det lykkedes for ham, for ad mærkelige veje fulgte han kong Christian 4.s slægt tilbage til selveste Adam! Mere seriøst er hans tredje slægtshistoriske værk, Jens Billes slægtsregister, eller som originaltitlen lyder, *De Billers Jensis Sønners XVI Aner og Slectebog*, forfattet i 1597. Her lader han slægtens kvinder berette historie, på vers. En lille prøve viser stilen, idet retskrivningen dog er moderniseret. Det er Lisbet hr. Claus Billes, Jens Billes farmoder, der taler:

Jeg var oprunden af adelig køn
af Ulfstand og Troller hin gode
Min fader hed hr. Jens Holgersøn
på Glimminge gård han boede.

Han gav mig i mine unge år
så god en ridder i volde.
Hr. Claus hed han af Allingegård
en af de Biller hin bolde.

△ Et af de mest pragtfulde gravminder i danske kirker er uden tvivl Frederiks 2.s dronning Sophies i Nykøbing F. Den er opbygget som en tofløjet tavle med portrætter af hendes aner 4 generationer tilbage. Da hun var gift med sin fætter, kommer en del personer igen flere steder på tavlen, jf. skemaet over anesammenfald s. 55. Dronningen døde 1631 og ligger begravet i Roskilde. NM.

> Kongeslægtens historie er velkendt, men alligevel kunne Jørgen Nybo Rasmussen i 1986 argumentere overbevisende for, at den hidtil upågtede franciskanermunk og missionær i Mexico, broder Jacob den Danske, var søn af kong Hans og broder til Christian 2. Hvis teorien er rigtig kan det ikke undre, at der også kan gøres nye opdagelser i andre slægter. Portræt af Jacob den Danske fra o. 1600. Efter maleri i den Apostoliske Delegation i Vedbæk.

Det lyder meget anderledes end det, vi normalt forstår ved slægtshistorie i vore dage – og dog. I 1975 udgav forfatteren Johannes Boolsen en cyklus digte *De taler til os*, som er slægtshistorie på vers. Om et af sine tipoldeforældrepar, Hans Nissen Ell og Ann Boysen fra Løjt sogn ved Aabenraa skrev han bl.a.:

Fra dette stoute par
vi stammer lige ned
Omend vi glemt dem har –
De kommer os dog ved.

De to sidste linjer fra dette vers kunne godt stå som motto over mange slægtshistoriske arbejder.

Adel, bonde og borger

En markant forskel på de to ovenfor citerede værker er, at medens det første handler om adelsfolk, er Hans Nissen Ell og hans kone, det vi kalder ganske almindelige mennesker, nemlig bønderfolk, og i dag kan disse danne det naturlige emne for et slægtshistorisk arbejde. Selv om vi her rører ved en karakteristisk forskel, er det værd at bemærke, at vi allerede i slutningen af 1600-tallet møder den første aktive mand af bondestand i dansk slægtshistorie, nemlig Peder Larsen Dyrskjøt (1630-1707), hvis indsats ligger i, at han indsamlede og afskrev stof, som ellers ville være gået tabt.

Endnu ældre end han var Århuskøbmanden Rasmus Pedersen Thestrup (1588-1656), hvis stambog dog først blev udgivet i sin helhed i 1910 og genudgivet 1972. Her føres slægten tilbage til hans fars bedstefar, Rasmus Mikkelsen i Kane, som måtte afstå sin gård til Frederik 2., fordi han sammen med sine sønner havde dræbt 2 slægtninge i en strid om noget jord. Man mærker ånden fra slægtsfejdnernes ellers længst forsvundne tid og aner en verden meget forskellig fra vor egen. Har man præster og købmænd blandt sine forfædre, er der stor sandsynlighed for, at man nedstammer fra Rasmus Thestrup. Det gør tusindvis af nulevende danskere, som takket være hans stambog får mulighed for at føre deres slægt usædvanlig langt tilbage.

Antallet af trykte slægtshistoriske værker steg i 1700-tallet kraftigt, i alt 58 blev trykt i dette århundrede, og af dem to trediedele i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Her gennemførte blandt andet den lærde rektor ved latinskolen i Flensborg, Olaus Henrik Møller, i årene 1761-87 det kunststykke at udarbejde flere hundrede håndskrevne slægtstavler, som i dag er uvurderlige kilder til især de sønderjyske

købstæders patricierfamiliers historie. Selv om kun få er trykt er de i form af mikrofilm tilgængelige på Rigsarkivet i København, medens originalerne for de flestes vedkommende ligger på byarkivet i Flensborg.

Den lærde stand og den borgerlige genealogi

Det var den lærde stand, præsterne, hvis familier har betydet så meget for mange områder af den kulturelle udvikling, der tog teten i den slægtshistoriske publikationsvirksomhed. Endnu i dag kan slægtsforskere have glæde af at benytte Gerhard Treschows og Christopher Giessings samlinger af stamtavler over danske, norske og islandske jubel lærere, udgivet i sidste halvdel af 1700-tallet. Denne festlige titel dækker over gejstlige, der havde 50 års jubilæum i embedet, og omfatter over 100 genealogiske tabeller og slægtsregistre. Det er nok karakteristisk, at Christopher Giessing fik ideen til sit værk ved at opdage, at nogle af hans egne forfædre manglede hos Treschow.

Giessings værk inspirerede det næste store navn inden for dansk slægtshistorie: kaptajn J. C. L. Lengnick (1798-1869), som i 1841 påbegyndte udsendelsen af sine *Genealogier over adelige og borgerlige Familier*, som i løbet af godt 20 år blev til 515 stamtavler. Først på dette

Lengnick var på mange måder en foregangsmand inden for slægtshistorien. I 1838 var han med til at stifte det genealogisk-biografiske selskab og 1841-58 udgav han over 500 stamtavler, som solgtes for 16 sk. pr. blad for at finansiere videre studier. 1842 udgav han en lærebog i genealogi og foreslog at kirkebøgernes opbevaring blev centraliseret. Hans efterladte samlinger er delt mellem Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek. KB.

tidspunkt kan man sige, at den slægtshistoriske litteratur havde fået et omfang, som gør den anvendelig for mere end en ganske lille skare. De rene bondeslægter er imidlertid stadig udenfor. Det er nemt at finde fejl i Lengnicks stamtavler, og de skal (som alt andet) benyttes med kritik. Alligevel betegner hans arbejde en imponerende pionerindsats udført med personlige afsavn og ringe økonomiske kår som den pris, han betalte. For at forstå hans vilkår bedre, må vi prøve at forestille os en slægtsforskers arbejdsbetingelser anno 1850.

De store samlere

Danmark havde endnu midt i sidste århundrede ikke noget organiseret arkivvæsen på landsplan. Centraladministrationens sager var for de ældres vedkommende undergivet Geheimearchivet, hvis navn siger alt om forholdet til publikum, selv om det trods alt blev bedre efter enevældens afskaffelse.

De kirkelige arkiver lå stadig ude hos præster, provster og biskopper, i hvis stiftskister de ældste dokumenter var samlede. Herredsfogder og byfogder opbevarede selv deres akter, ofte på loftet af embedsboligerne, og kun de ældste og mest værdifulde ting som tingbøgerne var sendt til amtmændene til opbevaring.

Man var således helt afhængig af den enkelte embedsmands velvilje, hvis man ønskede oplysninger. Hertil kom, at der overhovedet ikke eksisterede fortegnelser over, hvad der i det hele taget var bevaret af gamle sager og protokoller, højst nogle ufuldstændige håndskrevne arkivfortegnelser ude hos embederne selv, hvis de ellers kunne finde dem. Telefon kendtes naturligvis ikke, postgangen var langsom, og frimærkerne kom først i brug 1851. Før den tid kunne modtageren nægte at betale portoen og lade brevet gå tilbage. En genealog måtte helst selv rejse ud og afskrive de arkivalier, han havde brug for, men det var jo også dyrt og besværligt. Desuden krævede det så megen tid, at kun et fåtal kunne tillade sig det.

Det er derfor ikke mærkeligt, at da interessen for slægtshistorie og personalhistorie for alvor begyndte at brede sig, blev afskrivning og systematisering af oplysninger det første, man satte i værk. Allerede den førnævnte kaptajn Lengnick foreslog en centralisering af kirkebøgerne og tog initiativet til stiftelsen af et genealogisk-biografisk selskab i 1839. Selv var han uhyre flittig, afskrev arkivalier vedrørende legater og deres adkomstberettigede i overformynderiet, hvor han var ansat, samt indlånede kirkebøger, som han foretog uddrag af, især vedrørende præster og folk med usædvanlige navne, alt sammen naturligvis i hånden. Lengnick var således en af igangsætterne af den indsamlingsvirk-

somhed, som berettiger os til at betegne sidste halvdel af 1800-tallet som de store samleres tid. Mange af disses arbejder samler nu støv på arkivernes hylder, fordi arkiv- og biblioteksvæsenets organisation, og ikke mindst den moderne teknik har gjort adgangen til kilderne selv lettere end omvejen over afskriften. Man må dog ikke glemme, at de gamle afskrivere og samlere kan have benyttet kilder, der senere er gået tabt.

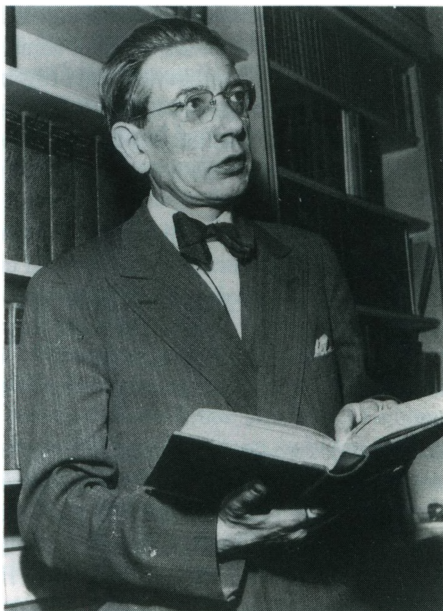
De trykte værker har i højere grad bevaret deres umiddelbare værdi, og flere er nu genoptrykt i større oplag. En del af disse værker vil blive nævnt under omtalen af kilder vedr. embedsmænd og særlige befolkningsgrupper. Som eksempler på typen skal her nævnes Thomas Hansen Erslews forfatterleksika og Jordløsepræsten S. V. Wibergs imponerende *Almindelig dansk Præstehistorie*, som dækker tiden fra reformationen til 1869.

Det var det højere borgerskab og embedsstanden, der stod bag stiftelsen af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie i 1879 og udgivelsen af Personalhistorisk Tidsskrift fra 1881, og til dels de samme, der stod bag udgivelsen af *Danmarks Adels Aarbog* fra 1884. Som en art fortsættelse af Lengnicks arbejder udgav Th. Hauch-Fausbøll i årene 1900-1913 flere hundrede slægtstavler samlede i *Slægts-håndbogen*, der dog aldrig blev afsluttet. På linje hermed var *Danske patriciske slægter*, bd. 1-5 ved H.R. Hiort-Lorenzen, Sofus Elvius og Hauch-Fausbøll. Denne række er blevet fortsat af Wilh. v. Antoniewicz: *Danske patricierslægter*, bd. 1-2. I sine ældre år, især i 1930'erne gjorde Th. Hauch-Fausbøll meget for at popularisere slægtsforskningen gennem genealogiske artikler i aviserne ved kendte personers mærkedage.

Som den sidste af de store samlere sad arkivar S. Nygård (1869-1964) i sin høje alderdom på Rigsarkivets læsesal og forøgede sine enorme afskriftsamlinger om jysk slægts- og personalhistorie. Der er tale om i det mindste 600.000 sedler, som nu er tilgængelige på Rigsarkivet i form af 205 kasser med alfabetisk ordnede sedler med oplysninger om personer og 81 bind, kasser og pakker med emneordnede sedler (degne, møllere, enkelte jyske egne osv.). Disse sedler vil stedse bevare deres værdi, fordi de samler oplysninger fra utallige gennemgåede arkivalier.

Albert Fabritius' indsats

Vort århundredes mest fremtrædende skikkelse inden for dansk genealogi er som nævnt administrator dr. phil. Albert Fabritius (1905-76). Han betragtede først og fremmest genealogien som en historisk hjæl-

På mødrene side nedstammede Albert Fabritius fra den kendte guldsmedeslægt Fabritius i København. Som lærebogsforfatter og anmelder øvede han afgørende indflydelse på kvaliteten af det slægtshistoriske arbejde i Danmark. En bibliografi over hans mere end 300 afhandlinger og bøger findes sammen med en nekrolog over ham i Personalthistorisk Tidsskrift 1976. KB.

pevidenskab og skrev disputats om *Danmarks Riges Adel. Dens Tilgang og Afgang 1536-1935*. Det var derfor naturligt for ham at dyrke de betydende personers, de øverste sociale lags slægtshistorie, hvor han var suveræn. I sine anmeldelser og sine skrifter stod han ubønhørligt på de videnskabelige krav, og det er for en stor del hans fortjeneste, at danske slægtsforskere i dag er sig de strenge krav, der må stilles til redelighed og kildekritisk sans, helt bevidst.

I hans og Harald Hatts *Håndbog i Slægtsforskning*, der har været grundlaget for alle danske slægtsforskere arbejde i over en menneskealder, definerede han slægtsvidenskaben efter den tyske genealog Ottokar Lorenz' forbillede som en samfundsvidenskab, der består i »den videnskabelige udforskning af det enkelte menneskes på afstamningen beroende personlige, legemlige og sjælelige forhold samt samfundsmæssige stilling og livsskæbne«.

Definitionen kan måske forekomme noget tung men er meget rummelig og giver plads til den indgående beskrivelse af de enkelte personer, der gør slægtsforskningen til mere end blot indsamling af navne og data. Dette beviste han selv til fulde i sine mange arbejder og især i samarbejdet med lensbaron Hans Berner Schilden Holsten om dennes slægtebog. Den udkom i årene 1940-70 i tre bind opdelt i 9 dele på i alt ca. 3800 sider, vort århundredes største genealogiske enkeltværk.

Den folkelige slægtsopfattelse

Når hovedparten af den slægtshistoriske litteratur, der i disse år blomstrer frem over hele landet, nok søger at leve op til de krav om kildekritik og sikker verificering af alle oplysninger, som Albert Fabritius stillede, men alligevel såvel i emnevalg som udformning bryder radikalt med den tradition, som han var kulminationen på, skyldes det, at den i hovedsagen hviler på en anden tradition og et andet udviklingsforløb: den lokalhistoriske og slægtshistoriske bevidstgørelse, som i de sidste små hundrede år har udviklet sig i helt andre kredse af befolkningen som afløsning for det gamle bondesamfunds traditioner.

Få har med større held end forfatteren Martin A. Hansen (1909-55) forsøgt at trænge ned i det gamle bondesamfunds livsopfattelse og forståelse af sig selv og skildret denne. I et par kapitler i *Tanker i en skorsten* kaldet »Ætten« og »De episke kvinder« tegner han et billede af de sidste repræsentanter for det gamle bondelivs ættesamfund, for at bruge hans eget udtryk. Kvinderne huskede bedst, de »sad enker efter en svunden livsform«, skriver han. Deres fortælleevne havde det karakteristiske ved sig, at jo længere ude i slægtens udkant en person befandt sig, jo mere indgående måtte han karakteriseres. De nære kendte man jo, så der kunne man nøjes med de tørre kendsgerninger. Disse hobede man til gengæld op i stor mængde og med mange detaljer: køb, salg, arvesager, flytninger osv. Om slægtens hukommelse skriver han:

»Ætten er på fire eller fem led. Et par slægtled før fortællerens eget og et par efter. De kan være mere fortrolige med bedsteforældrenes end med børnebørnenes slægtled. For den midterste generation, som var ættens bindevæv, var det også en vigtigere opgave at huske de bortgangnes liv end kende de helt unges. Men oldeforældrenes led ved man ikke meget om. Ætten omfatter de nærmere slægtninge og svogerskaber, som de ældste har kendt og kender. Dens midte er stedse de ældste i familien. Af dens medlemmer er to generationer gået i graven. Men de er nærværende, ved mindet eksisterer de og øver indflydelse«.

Det nytter derfor ikke, at den slægtshistorisk interesserede finder ældre forfædre frem fra kirkebøgerne og præsenterer dem for disse fortællersker: de kan ikke passes ind i den organiske slægtssammenhæng, der er båret af den personlige medleven i slægtens ve og vel. Mange ældre slægtsforskere vil kunne nikke genkendende til en sådan

situation, som ikke kan undgå at virke frustrerende, hvis man ikke forstår den rette sammenhæng.

Slægtshistorie og lokalhistorie

Denne gamle form for »levende slægtshistorie«, hvis vi kan kalde den sådan, da den ikke hørte hjemme i skriftsproget men i samtalens levende form, anvendte som knudepunkter for hukommelsen særligt markante hændelser. Hvad der lå forud for den sikre viden var sagn, der kunne knyttes til snart den ene snart den anden periode eller person. Så længe denne form for slægtsoverlevering fungerede, havde man ikke brug for slægtshistorie, således som vi definerer det. Men den gamle livsform gik i opløsning, fra 1880'erne blev opbruddet så voldsomt, at det ofte gav stærke familiebrudninger. Samtidig, og næppe uden sammenhæng dermed, begyndte man rundt omkring i landet at oprette lokale museer, og snart kom de amtshistoriske samfund også til.

Den lokalhistoriske interesse var blevet et naturligt sidestykke til fædrelandshistorien, som man lærte den på højskolerne og efterhånden også i folkeskolen. Karakteristisk for de selvstændige strømninger, der i første halvdel af dette århundrede begyndte at gøre sig gældende inden for den slægtshistoriske interesse herhjemme, er netop tilknytningen til lokalsamfundet og til lokalhistorien. En foregangsmand i denne udvikling var Carl Klitgaard (1868-1957), født i Blokhus og i hele sit liv og med hele sin produktion nært knyttet til Vendsyssel, og hvis embedsmænd og selvejerbønder han utrætteligt samlede stof. Allerede 1898 udgav han *Slægtens Saga* om familien Brix fra Nørbjerggård, og 1914-18 kom storværket *Kjærulfske Studier. Bidrag til en vendsysselk Bondeæts Genealogi og Historie* på godt 500 sider. I Klitgaards fodspor gik andre indsamlere og skribenter med lokalt afgrænsede emner, ofte præster eller lærere med nær tilknytning til deres egn og dens befolkning, som de følte sig som en del af. Og medens Carl Klitgaard hurtigt vandt almindelig anerkendelse, måtte andre ofte tage mod drøje hug. Måske ikke altid ufortjent, for ikke alle var så omhyggelige og kritiske som forbilledet. Alligevel må det nok siges at være groft, når det i en anmeldelse hed, at det var vigtigere at kende den kinesiske kejserrække end NN-sogns historie!

Interessen for lokalhistorie og slægtshistorie har udviklet sig sideløbende og ofte nært forbundet. For slægtshistorien er det tankevækkende, at den fremstillingsform, der i dag er den mest udbredte, er den såkaldte »slægtsbog«. Her tager forfatteren et bestemt ægtepar som udgangspunkt, f.eks. et af sine oldeforældrepar, hvis liv og miljø indgå-

For den, der ønsker at forstå sine forfædres tankeverden, ligger der i Dansk Folkemindesamling på Amager et vigtigt materiale, som ikke mange slægtshistorikere tænker på. På fotografiet ses folkemindesamlere Andreas Lorenzen i samtale med Georg Friis fra Snarupskov i slutningen af 1930'erne. En samtale lykkes ofte bedst, hvis fortælleren får lov at berette i sit naturlige miljø.

ende beskrives. Hertil knyttes en redegørelse for såvel forslægt som efterslægt. Strukturen er således den samme som hos »de episke kvinder« hos Martin A. Hansen.

De slægtshistoriske organisationer

Lokalhistorien i dag er en anerkendt disciplin. Det samme gælder den gren af slægtshistorien, der er nært knyttet til den. Den tæller da også langt de fleste af de aktive slægtshistorikere. Når dette er tilfældet, skyldes det ikke mindst en udvikling, som blev sat i gang en forårsaften i Århus i 1957. To vintre i træk havde Århus Stifts historiske Samfund og Østjysk Hjemstavnsforening afholdt kurser i slægtsforskning, hvor man med kompetente lærere grundigt lærte genealogiens metoder og krav med Fabritius og Hatts vejledning som baggrund.

Efter det sidste kursus' afslutning samledes en del af deltagerne til et møde, hvor de besluttede at danne den første regionale forening for

SAMMENSLUTNINGEN AF
SLÆGTSHISTORISKE FORENINGER

Medens »Medaljen for en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats« viser historiens muse, Clio, anvender f. eks. Slægtshistorisk Forening, Århus, det ældgamle symbol, lyset der brænder ned, og folianterne for at minde om, at slægtens historie skal skrives mens tid er.

slægtsforskere. Her samledes man, og det gør man stadig, én gang om måneden for at udveksle erfaringer, høre foredrag og arrangere fælles ture til landsarkivernes læsesale. Foreningen dannede forbillede, først for en tilsvarende i Herning, senere i andre jyske byer, på Fyn og efterhånden også på Sjælland. I 1987 findes der i alt 26 sådanne foreninger med i alt ca. 2500 medlemmer. De fleste af dem er gået sammen i »Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger« SSF.

Af betydning for udbredelsen af interessen for slægtshistorisk arbejde har det også været, at Køng Folkehøjskole på Fyn i årene 1962-69 arrangerede sommerkurser i slægtsforskning. Denne idé har andre højskoler senere taget op, således at slægtsforskning eksisterer som valgfag på mange sommerkurser. Også Slægtshistorisk Forening for Storkøbenhavn iværksatte en række kurser, der afholdtes som week-end-arrangementer. Disse er nu overtaget af SSF og afholdes hvert år i begyndelsen af oktober på Båring Højskole på Fyn. I de seneste ti år har desuden så at sige alle aftenskoler arrangeret vinterkurser, så der er let adgang til at lære »faget«.

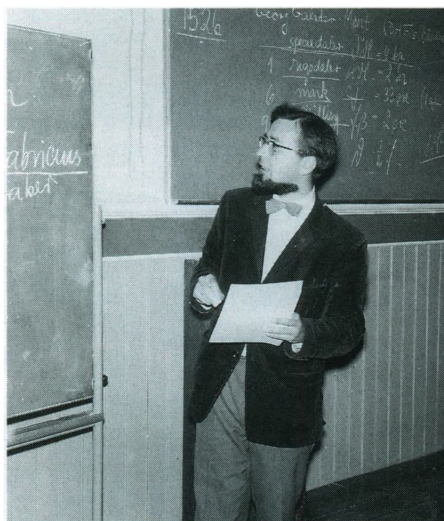
Sideløbende med de lokale slægtshistoriske foreninger trives det over 100-årige Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie stadig med godt 1100 medlemmer, nu fra alle befolkningsdele. Medens foredragsvirksomheden næsten udelukkende varetages af de lokale

foreninger, koncentrerer Samfundet sig om udgivelsen af Personalhistorisk Tidsskrift, der nu udkommer med to hæfter årligt som medlemspublikation. Dette tidsskrift har gennem årene bragt utallige arbejder om enkeltslægter samt kildepublikationer. Et fast indslag er også artikler af vejledende karakter.

Ved Samfundets 100-års jubilæum i 1979 valgte man at markere dette med udsendelsen af skriftet *Personalhistoriske Studier*, som indeholder 21 vejledende artikler dækkende et bredt spektrum af såvel personalhistorie som slægtshistorie. Benyttelsen af Personalhistorisk Tidsskrift lettes af indholdsfortegnelser dækkende perioderne 1881-1978. Desuden er hver årgang forsynet med register, hvoraf årene 1881-1965 er nyudgivet i reprotryk.

For at lette samarbejdet mellem slægtsforskere, som måske arbejdede med samme emne, påbegyndte Samfundet i 1969 udsendelsen af et lille hæfte kaldet *Hvem forsker Hvad*. Her kunne enhver indrykke oplysninger om sine arbejdsfelter og spørgsmål. Ideen slog an, og hæftet udgives nu i samarbejde med SSF i 2500 ekspl. årligt. 1986-udgaven omfatter ca. 1250 slægtsnavne og ca. 800 geografisk definerede arbejdsområder. Ved at udnytte de muligheder, der ligger her, kan man dels spare dobbeltarbejde og dels opleve at komme i kontakt med hidtil ukendte slægtninge, som oven i købet har samme interesse som én selv. Måske kan man hjælpe hinanden med undersøgelser på fjerntliggende arkiver, og under alle omstændigheder er det en fordel at være flere om økonomien, hvis man påtænker udgivelse.

Højskolekurser og aften-skoleundervisning har betydet meget for slægtshistoriens stigende udbredelse. På tavlen på Køng Højskole ca. 1966 er møntsystemet opridset og læreren er i gang med at forklare om navneskikke. Fot. i privateje.

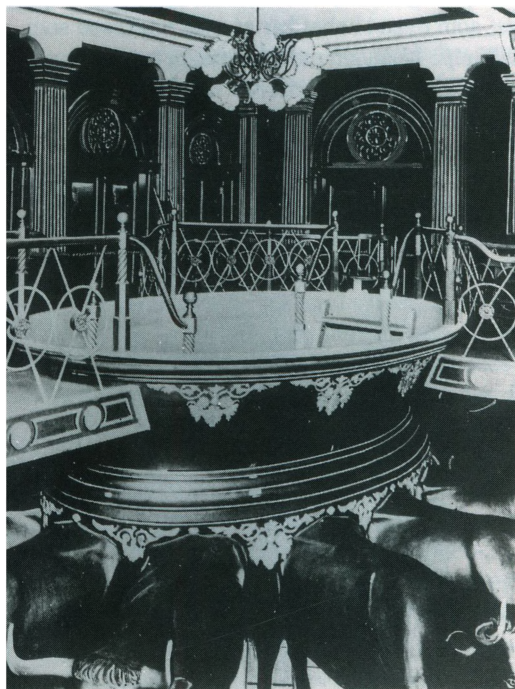

For en fuldstændigheds skyld skal det nævnes, at Slægtshistorisk Forening for Storkøbenhavn selv periodisk udgiver et hæfte af tilsvarende karakter, kaldet *Jeg arbejder med* samt et kvartalsskrift ved navn *Slægt og Stavn*, som er udkommet siden 1982, og hvis emnevalg naturligvis ikke er begrænset til København. En adresseliste over de slægtshistoriske foreninger bringes side 210-11.

Inspiration fra udlandet

Som det fremgår af ovenstående er der i dag i Danmark en bred slægtshistorisk interesse, som har repræsentanter i alle kredse af befolkningen og i alle dele af landet. Og selv om bevægelsen er udsprunget af den kulturelle udvikling herhjemme, har det også været muligt at hente inspiration i udlandet. Måske uventet nok især fra Amerika.

Som det første eksempel skal mormonerne nævnes. De har, efter danske forhold, sat uanede ressourcer ind på slægtsforskning. Årsagen hertil er, at kendskab til slægten efter deres religiøse opfattelse er noget ganske centralt. Herigennem kan de være med til at forløse deres

For mormonerne er dåben af forfædrene ved stedfortræder en nødvendig forudsætning for at de afdøde kan få del i forløsningen. Ved dåbsbassinet i templet i Salt Lake City udføres derfor masse-dåb med undertiden over 1000 døbte ved en enkelt handling. Mormonernes syn på slægtsforskning er beskrevet i bogen »Fra dig til dine forfædre«. KB.

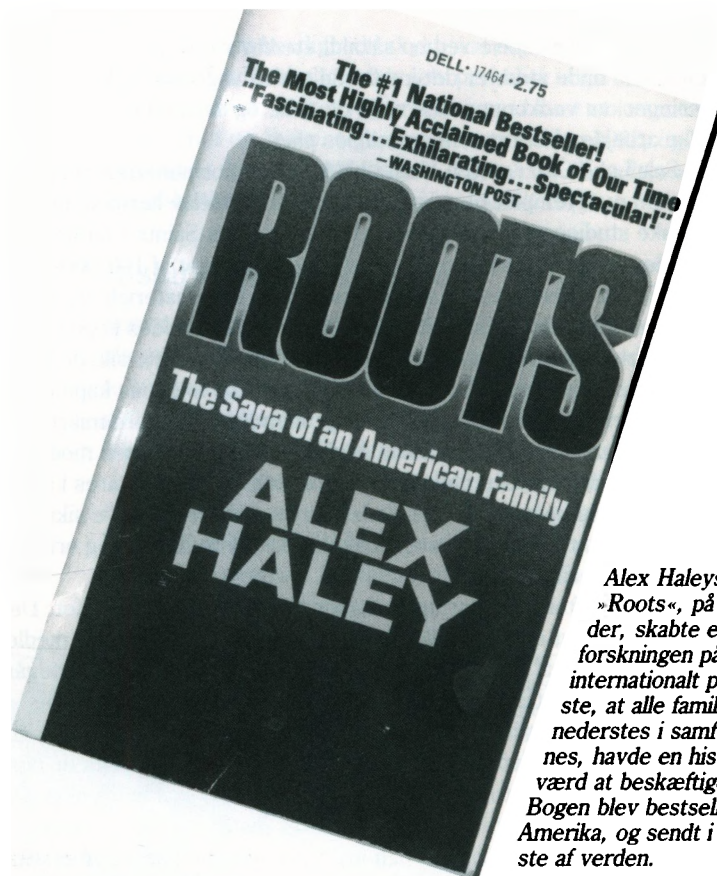
afdøde forfædres sjæle ved en såkaldt stedfortrædende dåb. For at denne kan finde sted, er det imidlertid nødvendigt med helt eksakte oplysninger om vedkommendes navn og data, og dermed er det genealogiske arbejde placeret som en religiøs pligt.

I Salt Lake City i staten Utah i USA findes mormonerens religiøse centrum med templet og tabernaklet og i forbindelse hermed det genealogiske studiecenter og biblioteket, Latter-Days-Saints-Library. For perioden før indvandringen udgøres grundmaterialet af 100.000-vis af mikrofilm af kirkebøger og andet genealogisk kildemateriale fra udvandringslandene. Fra de skandinaviske lande findes således kopier af alle ældre kirkebøger, folketællinger, skifteprotokoller osv., alle de kildegrupper, som vi skal stifte bekendtskab med i de følgende kapitler. Da mormonerne i 1950'erne og 60'erne gennemførte de store mikrofilmninger i Danmark, blev det aftalt, at det danske arkivvæsen modtog en kopi af samtlige danske film, medens moderfilmene opbevares i atom-bombesikre klippemagasiner i Utah. Dermed skulle de være sikret, hvis den værst tænkelige katastrofe skulle ramme Europa og originalmaterialet gå til grunde.

For tiden efter indvandringen skaber man selv kildematerialet. Det sker bl.a. ved at opfordre alle til at føre dagbog og ved, at alle medlemmer af kirken skal indlevere en 4 generationers anetavle, som indgår i et stort EDB-system, *International Genealogical Index* (IGI), som i 1980 rummede det imponerende antal af 60 millioner navne, og som efter planerne skulle vokse med 8 millioner navne om året. Det er også meningen, at det historiske materiale efterhånden skal indgå heri. Også ved afholdelse af internationale kongresser inspirerer mormonerne slægtsforskningen og hindrer nationalt snæversyn. Ved kongressen i 1980 var der samlet ikke færre end 11.400 deltagere og 250 foredragsholdere fra 30 lande. Rapporten herom er udgivet i bogform og indeholder et væld af informationer om slægtsforskningens forskellige udtryksformer verden over. Ikke alle foredragsholdere var mormoner. Blandt dem, der ikke er det, var forfatteren, professor Alex Haley, og hermed er vi fremme ved det andet område, hvor USA har virket inspirerende.

Rødder

Man må nok sige, at set i internationalt slægtshistorisk perspektiv har udsendelsen af Alex Haleys bog *Rødder* (Roots) været den mest skelsættende begivenhed i de sidste 50 år. Det er ikke værkets litterære kvaliteter, der her tænkes på, men dets virkning. Alex Haley, der er farvet og født i sydstaten Tennessee, havde en spinkel slægtsoverleve-

Alex Haleys bog »Roots«, på dansk Rødder, skabte epoke i slægtsforskningen på internationalt plan. Den viste, at alle familier, selv de nederstes i samfundet, slavernes, havde en historie, der var værd at beskæftige sig med. Bogen blev bestseller ikke blot i Amerika, og sendt i TV i det meste af verden.

ring at bygge på. Men ved hjælp af et intenst forskningsarbejde lykkedes det for ham at spore sin familie bag om slavetilværelsen i Amerika. Ved et eventyrligt held fik han i Gambia i Vestafrika kontakt med en lokal fortæller, hvis beretning kunne passe sammen med Haleys familietraditioner. Som den første farvede amerikaner kunne han skrive beretningen om sin slægts historie, som gik tilbage til høvdingesønnen Kunta Kinte, f. ca. 1750, og følge den videre frem til sin egen tid.

Takket være de moderne medier blev Roots en verdenssucces, men det vigtige i vor sammenhæng er, at den gav de farvede en historie, som var andet end elendighed og undertrykkelse. For den farvede del af Amerikas befolkning var der tale om intet mindre end en genealogisk vækkelse, som snart smittede af på andre grupper, først i USA senere i hele den vestlige verden. Slægtshistorie var for alle, ikke kun de såkaldt gamle familier.

I familiens egne gemmer

Med sin bog gav Alex Haley det lille puf, som mange vordende slægts-historikere havde brug for, dette lille ekstra tilskud af selvtillid, som fik dem til at sige: Min slægt har også sin historie, som fortjener at blive berettet. Det må være en naturlig opgave for mig at gå i gang med den, medens der endnu er nogen tilbage, der har kendt de gamle og kan huske dem.

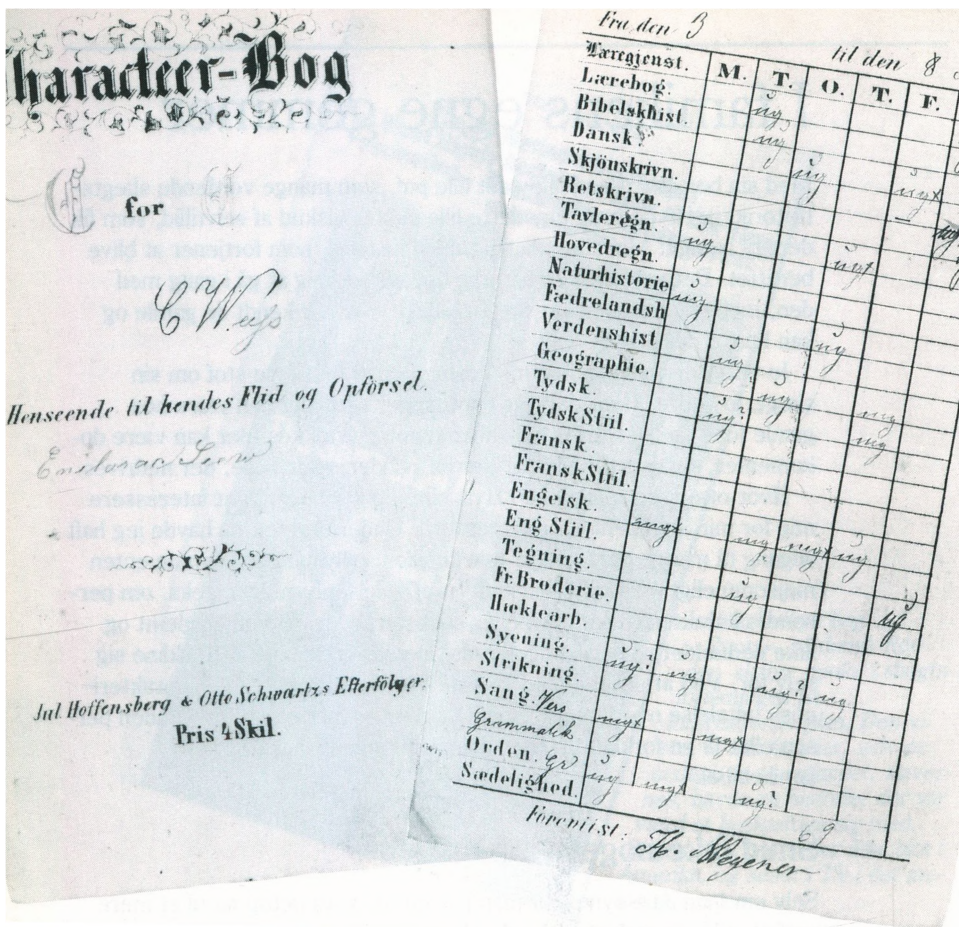
Jo tidligere man kan komme i gang med at indsamle stof om sin slægt, jo bedre. Hver dag går oplysninger tabt: det kan være hos gamle folk, der dør, eller hvis hukommelse svækkes, der kan være dokumenter, der går til, billeder der forsvinder, eller huse, der nedrives.

Hvor ofte hører man ikke »Hvis blot jeg var begyndt at interessere mig for min slægts historie noget før!« Underforstået: så havde jeg haft adgang til mange oplysninger hos familien, oplysninger, som nu enten møjsommeligt må skaffes ad anden vej, eller oplysninger f.eks. om personers karakteristiske træk eller små særheder, der nu er glemt og ikke nedfældet på papir nogetsteds. Den ærgrelse bør man skåne sig selv for. Ved at snakke med de gamle kan man måske få en karakteristisk udtalelse overleveret, som i et glimt tegner en nu forsvunden person eller få en forklaring på en ellers uforståelig indskrift i en familiebibel.

Smid ikke noget væk

Selv om man ikke synes, at man har tid til overs netop nu til et mere omfattende slægtshistorisk arbejde, kan man godt gøre sine forberedelser og dermed sikre sig viden til senere brug. Først og fremmest skal man lade være med at smide ting væk eller tolerere at andre gør det. Det gælder alt, hvad der har tilknytning til familien, lige fra optegnelser, breve og dagbøger til fotografier og avisudklip om nære og fjerne slægtninge, samt ting, som ingen synes, de har plads til, når et ældre familiemedlem dør eller skal på plejehjem. Her kan frugten af et langt livs samlervirksomhed ved et øjeblikks ubetænksomhed gå til grunde og et materiale være tabt for evigt, som måske senere skulle vise sig at blive til uvurderlig nytte.

Når man først en gang har haft held med en sådan redningsaktion, er springet ikke langt til aktivt at sikre sig materiale af lignende karakter hos andre slægtsmedlemmer, som endnu ikke tilhører den truede aldersgruppe. Vil de ikke forære en det, kan man gøre notater og afskrifter, evt. låne de vigtigste papirer til fotokopiering på det nærmeste

Caroline Weiss blev født i 1854 og senere gift med købmand Henrik Borch i Århus. Hun døde år 1900, men i hendes gemmer lå denne lille karakterbog. Den fortæller om undervisningsfagene for piger og har også plads til bemærkninger om »Sædelighed«. Navnet på titelbladet »Emiliorac Siew« viser, at Caroline Weiss som andre børn har syntes, at det var sjovt at skrive sit navn bagfra! Privateje.

Efter traditionen blev Carolines mor skudt af østrigerne, da de drog ind i Vejle 8/3 1864. Hun stod ved vinduet med sit yngste barn Cathinca på armen og kiggede efter Caroline, som var på vej hjem. Så trak hun gardinet for, hvilket en soldat opfattede som et signal og derfor skød hende.

bibliotek. Ved tilbageleveringen kan man så måske få ejeren til at love at lægge et notat ved sagerne med ens navn og adresse, eller måske ligefrem få ham eller hende til at testamentere sig sagerne. Inden man ser sig om, er man således på vej til at opbygge et egentligt slægts- eller familiearkiv.

Enhver har sit eget arkiv

At opbygge et arkiv er en god måde at starte sin slægtsforskning. Selv om man ikke har gjort sig det klart, har ethvert menneske der lever under normale forhold i et moderne samfund, brug for at have sit eget lille private arkiv. Det består af dåbsattest, personnummerbevis, sygesikringsbevis, pas samt evt. vielsesattest, børnenes dåbsattester, vaccinationskort, eksamenspapirer, lærekontrakter osv. Ejer man et stykke jord, en gård, et hus eller en ejerlejlighed, har det også affødt adskillige papirer, skøder og gældsforpligtelser bl.a. Endvidere er der forsikringspapirerne, og de fleste mennesker gemmer vel også, i hvert fald nogle år, kopien af selvangivelsen, slutopgørelsen m.v.

For at finde frem til tingene, når man får brug for dem, er det nødvendigt med en vis orden. Dette gælder naturligvis i endnu højere grad, hvis man udvider arkivet til også at omfatte andre, som regel ældre eller afdøde familiemedlemmers papirer. Her skal man bl.a. være opmærksom på soldaterbøger og på de tidligere så udbredte skudsmålhbøger, der giver besked om ejerens fødested og færden i de unge år.

Familie- eller slægtsarkivet

Familie- eller slægtsarkivet er noget helt andet end de samlinger, man senere som slægtsforsker bygger op ved at studere arkivalierne i de offentlige samlinger. Familiearkivet består af originalmateriale, som de pågældende personer har været i besiddelse af, evt. fotokopier af sådant materiale. Den bedste måde at ordne et familiearkiv på er at lade hver enkelt person få sin egen afdeling, sit eget lille privatarkiv inden for slægtsarkivet. Det kan gøres ved at lægge alle de sager vedkommende har efterladt sig i et særligt omslag eller i en særlig æske, som bærer hans eller hendes navn. Det vil f.eks. sige, at gamle breve gemmes i modtagerens arkiv, ikke i brevskriverens! Det vil også sige, at i første omgang er det ikke sagerens indhold, som afgør deres placering, men det sted, hvor de sidst har hørt hjemme. Man kalder derfor også dette ordningsprincip for hjemmehørsprincippet, eller med et fremmedord »proveniensprincippet«.

Dette princip bruges i dag i alle offentlige arkiver, ikke blot i Danmark, Norge og Sverige men så at sige hele verden over. Også af den grund er det praktisk at vænne sig til det fra begyndelsen. Først og fremmest skal man naturligvis bruge det, fordi det er praktisk. Hvis en enkelt persons arkiv indenfor slægtsarkivet vokser, så det bliver uoverskueligt, har man naturligvis lov til at opdele det efter indhold,

Blandt de ca. 600.000 billeder i Det kongelige Biblioteks billedsamling findes en del anonyme, heriblandt også dette fra slutningen af 1800-tallet. Al- ligevel fortæller det om tidens opfattelse af familielivet og om boligindretning. De 3 ugifte døtre sidder hjemme hos far og mor og syr fransk broderi på deres udstyr, medens de håber på, at en frier skal ind- finde sig.

altså i saggrupper, f.eks. personlige papirer, familiebreve, forretnings- papirer og sager vedr. foreningsaktivitet.

Billeder bør udskilles til en særlig samling bl.a. fordi de kræver sær- ligt varsomme opbevaringsforhold. Det vil blive omtalt i kapitlet »Breve og fotografier fortæller«, hvor vi også skal se på privatarkiver i offent- lige samlinger.

Erindringskrivning

Ældre mennesker er i sagens natur en af de bedste kilder til den nær- meste fortid. De kan lide at mindes »gamle dage«. Med stort held har man inden for en række historiske foreninger opfordret pensionister til at nedskrive deres levnedsløb og indsende dem til opbevaring eller ud- givelse. For Københavns vedkommende resulterede en sådan opfor- dring i 1960'erne således i flere hundrede besvarelser. Det er en oplagt idé for en slægtsforsker at forsøge at udbygge sit familiearkiv med så- danne beretninger fra familiens egne medlemmer. Nogle er i stand til at skrive helt frit, men for andre vil det være en nødvendig hjælp at få ud- leveret en slags huskeliste.

En beretning kan således naturligt starte med det, som vedkommende selv har fået fortalt om sin fars og sin mors slægt, altså bedsteforældregenerationen og bagud. Den fortsætter med en karakteristik af forældrene og deres samtidige. I heldigste tilfælde kan man her få særdeles indgående skildringer af nu forsvundne miljøer og levevilkår. I erindringsbøger ser man ofte, at netop de første afsnit er de bedste. Et eksempel på en fremragende skildring af et østjysk husmandsmiljø er de første kapitler i Holger Eriksens erindringsbog: *Socialdemokrat og rebel*. Kapitlerne hedder »Bedsteforældre – småkårsfolk på landet i 1800-tallet« og »Blandt husmænd på Horsenskanten«.

Ved erindringsskrivning er det vigtigt at gøre noget ud af personkarakteristikken, især at få alle de små træk med, som ellers glemmes: øjen- og hårfarve, frisure, særpræg ved beklædning, spisevaner og særlige egenskaber, gerne fra folks velmagtstid. Det vrirler med milde gamle bedstemødre i slægtslitteraturen, medens det er langt sjældnere at møde en ferm og skrap kone, selv om den type givetvis har været talrigt repræsenteret.

Med til billedet hører naturligvis også, om man har været med i en religiøs vækkelse. Der indsamles sidst i 1980'erne et stort erindringsstof bl.a. om Indre Mission. Til brug for erindringsskrivningen er der i denne forbindelse udarbejdet en disposition, der let tillempet kan gælde som almen. Den omfatter følgende 12 punkter: Familie. Barndomshjem. Barndom. Hjemegn. Ungdom. Højskoleophold. Dit eget hjem. Foreningsvirksomhed. Besættelsestiden. Politik. Livsindstilling. Tilbageblik. Kan man få folk til at skrive blot nogenlunde fyldigt om de fleste af disse emner, har man et godt materiale i hus.

Afsæt god tid til arbejdet

Efter nu måske i nogle år med større eller mindre flid at have samlet materiale til familiearkivet, kommer man i den situation, at man får tid og kræfter til endelig at gøre noget ved slægtsforskningen. Men før man går i gang, bør man unde sig selv den nødvendige tid til at lære systematikken grundigt at kende. Herved vil man senere spare meget dobbeltarbejde, og dermed i sidste ende få mere tid til overs til det egentlige: indsamlingsarbejdet og måske til sidst: sammenfatningen og offentliggørelsen af resultaterne.

Selvstudium er godt, men har man lyst til at møde ligesindede, og kan man lide at snakke med andre mennesker om det, der optager én, så er det en god idé at melde sig til et af de mange kurser i slægtsforskning, som efterhånden afholdes både sommer og vinter. Kan man ikke finde et kursus omtalt i programmerne fra de lokale oplysningsfor-

bund, vil det sikkert lønne sig at henvende sig til den nærmeste slægts-historiske forening (se listen s. 210-11).

I det københavnske område arrangeres således f.eks. hver vinter flere kurser, hvoraf nogle finder sted på Rigsarkivets læsesal uden for normal åbningstid, men hvor man alligevel kan få lejlighed til at lære originalarkivalier at kende. Deltagerantallet er naturligvis begrænset, og har man ikke tålmodighed til at vente, er en anden mulighed at tage en uge på højskole. Flere højskoler har i de seneste år ladet slægtshistorie indgå som valgfag i sommerkurserne, eller ligefrem arrangeret særlige kursusuger med dette tema. Nærmere oplysninger kan fås på højskolernes sekretariat på Vartov i København.

Andre trykte vejledninger

Supplerende læsning er altid nyttig, hvad enten man dyrker selvstudium eller har gået på kursus. Der findes både mindre vejledninger, som kun ganske kort giver begynderen en første vejledning, og større, som især gør meget ud af teorien, også meget mere end der kan blive tale om her i denne bog. Det gælder først og fremmest de store udenlandske, måske især tyske videnskabelige værker som f.eks. Eckart Henning og Wolfgang Ribbe: *Herold Handbuch der Genealogie*. Det gælder imidlertid også Albert Fabritius og Harald Hatt: *Haandbog i Slægtsforskning*. Selv om den ikke er blevet revideret (men nok genoptrykt) siden 1963, er den stadig uundværlig som opslagsværk, når man vil beskæftige sig enten med teoretiske problemer eller søge oplysninger om mere specielle kildegrupperes indhold. Også Johan Hvidtfeldts *Håndbog for danske lokalhistorikere* indeholder i sin indledning et afsnit om slægtsforskning, men dens værdi består især i, at den sidste halvdel af bogen er udformet som et historisk leksikon, hvor så at sige alle begreber og institutioner fra tiden før første verdenskrig kan slås op. Dette værk forventes i løbet af et par år at ville foreligge i en helt ny og revideret udgave.

Med hensyn til de øvrige vejledninger henvises til litteraturlisten, hvor udvalgte titler er anført. I denne forbindelse skal man atter være opmærksom på *Personalhistorisk Tidsskrift* i hvis foreløbig 106 årgange adskillige oplysende artikler vil kunne findes om såvel teori som praksis. Den teoretisk interesserede vil især kunne få udbytte af overlæge Kai Albertsens artikler i årgangene mellem 1966 og 1986.

Den mundtlige tradition

Dette udtryk skal forstås i bredest mulig forstand. Der er altså ikke blot tale om det, der er overleveret i familien om ældre forlængst afdøde familiemedlemmer, men om alt det, som man kan få berettet mundtligt. Det omfatter således også de tidligere omtalte erindringer om en persons eget liv, hvis dette gives som mundtlig beretning. En sådan vil kunne supplere den nedskrevne og vil med sit mere uhøjtidelige præg kunne give andre nuancer. Man bør også tænke på nære bekendte af familien, der beretter f.eks. om mærkedage, som de har været med til.

Mundtlig overlevering er skrøbelig i sin form, og en beretning kan løbende forandre sig indholdsmæssigt. Det er derfor her i særlig grad nødvendigt, at den kritiske sans ikke sløves. Jo nærmere man er på en begivenhed, jo større sandhedsværdi har fortællingen normalt – med mindre da fortælleren er så tæt på, at han bevidst vil skjule noget og derfor giver beretningen en særlig drejning. En fortælling, der er gået gennem mange led, ja måske gennem adskillige generationer, vil uvilkårligt forandre sig undervejs. Måske kan den ligefrem blive knyttet til andre personer end oprindelig, idet de egentlige aktører er blevet glemt. Og modsiger en sådan sen fortælling de facts, som man kan finde dokumenteret i samtidige kilder, må fortællingen henvises til sagnets plads.

Naturligvis hører det med i indsamlingsarbejdet at notere sådanne sagn op – og husk at alle omstændigheder omkring fortællingen nøje bør medtages – for det kunne jo være, at det ved en senere lejlighed viste sig at passe ind i en helt anden sammenhæng, som man blot ikke kendte, da man første gang traf på historien.

Trykte samlinger af sagn og fortællinger som f.eks. Evald Tang Kristensens *Danske Sagn*, indeholder et væld af historier om enkeltpersoner. Mange af dem er såkaldte vandresagn. Det gælder for eksempel de mange historier om præster, der kunne mane den Onde i jorden. Sådanne historier var knyttet blandt andre til hr. Lauritz, sognepræst i Blegind og Hørning 1739-80, kaldet Slante-Laus. Selvom han måske ikke netop kunne mane, så må han jo have haft andre særlige egenskaber, der gjorde, at sagnene blev knyttet til netop ham, og de hører derfor med til slægtshistorien, hvis man nedstammer fra netop denne person.

Møder man en god fortæller, er det vigtigt, at man ikke hele tiden afbryder ham, og da man som regel ikke kan nå at notere det hele ned, er en båndoptager det bedst tænkelige hjælpemiddel. Så må man senere bestemme sig til, om man vil bevare hele båndet eller om man vil

På Nationalmuseets afdeling, Dansk Folkemuseum i Brede, findes optegnelser fra hele landet til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) om dagligliv, håndværk, byggeskik og meget andet indsamlet gennem et net af meddelere. Niels Peter Nielsen fra Skærshale ved Hvam, f. 1868, er fotograferet under en tænkepause med fyldepennen i hånden. Afdelingen har egen læsesal, der er åben for alle.

nøjes med en prøve og have resten af indholdet som udskrift. Opbygger man imidlertid en båndsamling vil også stemmer, dialekter og et langt mere nuanceret indtryk blive bevaret end ellers.

Det kan være en meget stærk oplevelse at høre sine afdøde forældres stemmer igen, og for børnebørnene og oldebørnene giver det helt nye muligheder for at lære en tid og en livsstil at kende, som for dem ellers kun er fjern historie. Man skal dog være opmærksom på, at der kan være store problemer med at afspille ældre bånd p.g.a. den tekniske udvikling. Et andet problem er båndenes holdbarhed, men de to problemer kan løses under et ved jævnlig omspilning til nye båndtyper. Holdbarhedsproblemet bliver endnu mere presserende, hvis man laver video-optagelser til sit slægtsarkiv.

Opbygningen af beretninger om fortællerens eget liv til optagning på video eller bånd kan naturligt følge samme disposition som angivet ved omtalen af nedskrivning af erindringer. En let flydende samtale er bedst, og man skal være meget påpasselig med ikke at lægge den interviewede svarene i munden ved at stille såkaldt ledende spørgsmål af typen: Var det ikke i 1902 din bedstefar døde? Det er langt bedre at få fortælleren til selv at tænke sig om ved først at spørge: Kan du huske din morfar? og så fortsætte med at finde ud af, hvor gammel fortælleren var, da morfaderen døde. På den måde indkredses svaret langsomt. For grundig »opvarmning« kan ødelægge spontaneiteten.

En god introduktion til arbejdet som interviewer kan man skaffe sig ved at studere folkemindesamlernes og etnologernes teknik, der er skildret i Carsten Bregenhøjs bog *Etnologisk Interviewteknik* fra 1971 i Dansk Historisk Fællesforenings lille håndbogsserie.

Gode og dårlige familietraditioner

Lad os vende tilbage til det egentlige traditionsstof. Det er allerede sagt, at man skal være forsigtig med det og kritisk over for dets umiddelbare sandhedsværdi. Dette kan ikke understreges kraftigt nok, og det skal tilføjes, at en familietradition ikke bliver sand af at blive trykt. Man skal ikke stole på den, selvom forgængeren inden for faget har taget den med i sin behandling af slægtens historie. I det hele taget må man, nok til manges sorg, slå fast, at med hensyn til familietraditioner gælder det, at jo mindre flatterende de er, jo større er muligheden for at de er sande! Hvem ville dog finde på at fortælle løgnagtige og ufordelagtige historier om sin egen familie? nej, så skal man være ganske anderledes påpasselig over for fortællinger om nedstamning fra bortførte adelsdamer, italienske grever eller medlemmer af kongehuset.

Selvom det er notorisk, at der er foretaget forfalskninger af kildemateriale, må man alligevel stille meget strenge krav til beviserne, før man forkaster en officiel samtidig kildes udsagn. Bevisbyrden påhviler den, der rejser tvivlen. Det gælder i slægtsforskning som det gælder, hvis det er H.C. Andersens herkomst man beskæftiger sig med. Rygter og mytedannelse om en persons tilknytning til en højerestående familie kan opstå på grundlag af en tilfældig ydre lighed, p.g.a. tilsyneladende uforklarlige økonomiske ressourcer eller på grund af opkald. I sidste tilfælde skal man huske på, at det endnu for 150 år siden kunne lade sig gøre at opkalde med både fornavn og efternavn, og at det ofte blev praktiseret. Det kan være vidnesbyrd om en slags afhængighedsforhold, men almindeligvis ikke et afstammingsforhold.

Også mærkelige navne kan give anledning til konstruktion af historier, der efterhånden kan blive til familietraditioner om især udenlandsk afstamning. Sådanne historier gengives ofte ukritisk i ældre slægtslitteratur, således f.eks. om præsteslægten Ursin, der skulle nedstamme fra den italienske adelsslægt Orsini. Sandheden er, at slægtens første kendte mand, sognepræst i Sæby Jens Axelsen Bjørn, død 1629, efter tidens skik latiniserede sit navn. Da en bjørn på latin hedder Ursus, blev navnet til Ursinus der senere blev forkortet til den nuværende form.

En spændende slægtstradition kan ofte være inspiration til at gå i gang med en slægtshistorisk undersøgelse, men bliv ikke skuffet, hvis resultatet bliver negativt og traditionen afkræftes. Som en erfaren slægtshistoriker engang trøstende sagde til en kollega: Jamen, er det da ikke bedre at nedstamme fra småkårsfolk, der har arbejdet sig op, end fra fine folk, som det er gået tilbage for!

Giertrud Birgitte Bodenhoff-sagen

I 1950'erne satte en gammel familietradition en slægtshistorisk undersøgelse af en ganske særlig karakter i gang. Den optog en del spalteplass i pressen og satte længe sindene i kog. Den officielle betegnelse var Giertrud Birgitte Bodenhoffs mysterium, i folkemunde hed den gerne sagen om Viggo Starckes oldemors tante. Hovedpersoner er Giertrud Birgitte Rosted f. 1779, gift 1796 med den rige tømmerserer Andreas Bodenhoff, enke samme år og selv død 18. juli 1798, kun 19 år gammel.

Til trods for det lange åremål siden da var familietraditionens vej ganske kort, idet Viggo Starckes mor, der var 92 da hun døde, var 19 år ved sin mormor, Charlotte Cecilie Birgitte Rosteds død. Denne var født 1795 og blev holdt over dåben af sin faster, den omtalte Giertrud Birgitte Bodenhoff. Familietraditionen fortalte, at denne i 1798 blev begravet som skindød på Assistens kirkegård i København. Efter at følget havde forladt kirkegården, åbnede to graverkarle kisten for at stjæle hendes smykker. Da de ved magt ville fjerne en kostbar ørenring, vågnede hun og satte sig op i kisten. Af skræk for at blive afslørede, dræbte gravrøverne hende nu med slag af deres spader. En grusom historie, som ydermere skulle være bekræftet mange år senere, da en af gravrøverne på sit dødsleje bekendte sin ungdoms synd over for en præst. Da den slags bekendelser falder ind under præstens tavshedslofte, findes dog intet optegnet.

Der var imidlertid mange forhold, der pegede på, at der kunne være noget om sagen, bl.a. var der i begyndelsen af 1800-tallet blevet afsløret omfattende gravrøverier netop på Assistens kirkegård, hvor flere

Portrættet af Giertrud Birgitte Bodenhoff f. Rosted er en rødkridtstegning af Paul Ipsen fra 1788, som Viggo Starcke i 1951 tilfældigt fandt i et københavnsk antikvariat og naturligvis straks købte. KB.

Pris De bestille: 2.45 00
 Frede den 17. December 1954

Horsens

Blev Giertrud Birgitte Bodenhoff begravet levende – og myrdet?

Dr. Viggo Starcke har udsendt en Bog om Mysteriet omkring den hovedrige købmandskenke, hvis Grav paa Folketingsmandens foranledning blev aabnet for godt et Aar siden
 Et videnskabeligt Arbejde, der læses med samme Fornemmelse som en Kriminal-Gyser

— Anmeldt af Redaktør N. CHR. CHRISTENSEN —

Det var forsidestof på aviserne over hele landet, da overlæge Viggo Starcke i 1953 fik åbnet sin oldemors tante, Giertrud Birgitte Bodenhoffs grav på Assistens kirkegård i København. Undersøgelsens resultat er omstridt, så det vides stadig ikke, om hun blev myrdet af gravrøvere, eller om hun døde en naturlig død. Politikens Pressefoto.

gravene var blevet afskediget. Madam Bodenhoff havde været fadder til en af gravernes børn og kan således have genkendt ham ved røvet, hvorfor han ikke havde anden løsning end at myrde hende – hvis altså historien er sand!

For at få sagen endeligt opklaret lykkedes det i 1953 Viggo Starcke at få tilladelse til at åbne graven og underkaste dens indhold en nærmere undersøgelse. Dødsårsagen kunne ikke fastslås, og der var intet tegn på kraniebrud, men der var heller ingen smykker i graven, og skellet lå i en mærkelig stilling. Viggo Starcke anså det for forsvarligt at konkludere, at traditionens hovedindhold var korrekt.

Men ikke alle var enige med ham. I en stor artikel i Personallhistorisk Tidsskrift 1955 gennemgik Albert Fabritius hele kildematerialet og nåede til den stik modsatte konklusion. Den Rostedske familietradition var pure opspind og der var intet mysterium. Bortset fra at være en spændende historie kan sagen illustrere, hvor forsigtig man skal være med at fæste lid til en familietradition, og hvor forskelligt de samme kendsgerninger kan udlægges. Almindeligvis skal man dog ikke regne med at få lov til at grave sine forfædre op!

De trykte oplysninger

Selv om biblioteksvæsenet er bedre udbygget i Danmark end i de fleste andre lande, er der alligevel ingen tvivl om, at det er en stor fordel at have direkte adgang til et af de store biblioteker. Det kan være hovedbibliotekerne i Københavnsområdet, Statsbiblioteket i Århus, et af universitetsbibliotekerne eller blot et af de veludbyggede store centralbiblioteker.

Trods mulighederne for lån fra disse biblioteker, vil der stadig være en række opslagsværker, som ikke kan skaffes til de små biblioteker, da de ikke kan undværes i det daglige arbejde på de store bibliotekers læsesale. Ved hjælp af trykte bogfortegnelser, såkaldte bibliografier, vil man imidlertid altid være i stand til at finde ud af, hvilke bøger af interesse der findes. Denne mulighed vil i de kommende år blive kraftigt udbygget efterhånden som EDB-katalogiseringen vinder frem. Benyttelsen af trykt litteratur kan man aldrig betragte som afsluttet, da man ved et slægtshistorisk arbejdes begyndelse ikke kan overskue, hvilke slægter og lokaliteter, man efterhånden kommer til at beskæftige sig med. Derfor må man løbende undersøge, om der findes noget trykt, når nye navne dukker frem i slægten.

Alle bøger trykt i Danmark er registreret i bibliografier. Fra den første danske trykte bog 1482 og frem til 1830 findes de fortegnet i storværket *Bibliotheca Danica*, hvis supplement går frem til 1840. I 1841 begynder *Dansk Bogfortegnelse*, og dette værk ajourføres stadig.

Når der ses bort fra den ældste periode og de allerseneste år findes der imidlertid specialbibliografier, som er mere overskuelige og som også medtager tidsskriftartikler. Her tænkes fortrinsvis på de danske historiske bibliografier, som registrerer al litteratur om historiske emner. For nærværende er udkommet bind, som dækker tiden frem til 1947, og derefter perioden 1967-69 og 1974-76. De nøjagtige titler er anført i litteraturvejledningen s. 199. Men også her er man i fare for at drukne i stofmængden. Det er derfor klogt først at undersøge de specielle slægts- og personalhistoriske bibliografier og kataloger, hvor sådanne findes. De giver ganske vist ikke en 100% dækning, men opfanger dog det meste og det væsentligste.

Allerede på et tidligt tidspunkt begyndte Frederiksberg kommunebiblioteker at specialisere sig i slægts- og personalhistorie, hvilket resulterede i udgivelse af kataloger over begge samlinger. For slægtshistoriens vedkommende drejer det sig om *Katalog over Genealogisk Samling* (1944) med tillæg (1951) omfattende i alt 1815 titler og mange henvisninger. Selv om der ikke er udgivet nye kataloger fra

Frederiksbergbibliotekerne, er kartotekerne på læsesalen ført ajour. Har man lejlighed til at komme her, er man særdeles godt hjulpet.

Da de almindelige historiske bibliografier kun var komplette til 1948, tog redaktionen af Personalhistorisk Tidsskrift initiativ til en *Fortegnelse over slægtslitteratur 1948-72*, som med tillæg er trykt i Personalhistorisk Tidsskrift 1974. Denne fortegnelse blev i årgang 1982 fulgt op af Dorthe Gissels *Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-79*, der også foreligger som en selvstændig publikation. For de efterfølgende år har Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger udgivet årlige dupliserede lister, som planlægges samlet i 5-års-hæfter.

Alle disse bibliografier er ordnet alfabetisk efter slægtsnavne, der forekommer i titlen, og lader i nogen grad slægtsforskere, der arbejder med – sennavne, i stikken. Disse vil ofte kunne finde stof i den lokalhistoriske litteratur, som nærmere omtales i kapitlet »Slægten og lokalhistorien«. Kun for en enkelt landsdel, nemlig Sønderjylland foreligger der en speciel slægtshistorisk bibliografi, nemlig Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur* med tillæg om manuskripter vedrørende sønderjysk personalhistorie i landsarkivet i Aabenraa (1959).

Den mest komplette samling af slægtslitteratur findes på Det kongelige Bibliotek i København, men det er kun undtagelsesvis nødvendigt for den almindelige slægtsforsker at bevæge sig derhen. Som hovedbibliotek for udlån til andre biblioteker fungerer Statsbiblioteket i Århus, hvis samlinger ligeledes er særdeles omfattende. I 1902 udvidedes pligtafleveringen af trykte bøger til også at omfatte Statsbiblioteket. Også Universitetsbiblioteket i København i Fiolstræde kan rekvirere gratis eksemplarer af danske bøger.

De fleste af de bøger, som ens eget bibliotek ikke har, vil blive rekvireret fra Statsbiblioteket. Her er man meget langt fremme med overgangen til EDB-katalogisering. I efteråret 1986 var foreløbig 25 folkebiblioteker tilsluttet Statsbibliotekets on-line EDB-katalog (hvis tekniske betegnelse er SOL) således at man direkte pr. printer kan udskrive bestillingerne. Man må imødesee, at udviklingen på dette område kommer til at gå med rivende fart, og snart vil også Det kongelige Bibliotek have sit benyttersystem.

Personalhistorie

Bibliotekernes bøger er ordnede i saggrupper efter decimalklassesystemet. Det begynder med gruppe 01: bibliografier og slutter med 99: personalhistorie og genealogi. Ved personalhistorie forstås litteratur om enkeltpersoner eller grupper af personer. Disse bøger findes under

gruppens laveste tal, medens genealogi, dvs. slægtshistorie i videste forstand, findes under betegnelserne 99.7 - 99.9.

Der er nær sammenhæng mellem personalhistorie og genealogi, og slægtshistorikeren vil i vid udstrækning kunne gøre brug af de værker, der er rubriceret som personalhistorie. Det er naturligt, idet en skildring af slægten ofte indgår i en personskildring. Personalhistorisk Tidsskrift indeholder en blanding af de to genrer, selvom man nok kan sige, at det slægtshistoriske stof måske især i den sidste menneskealder har domineret. Det drejer sig efterhånden om flere hundrede slægter, der helt eller delvis er blevet behandlet her. På biblioteket skal dette tidsskrift findes under gruppe 99.05.

I gruppe 99.2 findes de såkaldte universal- og nationalbiografier. Herved forstås samlinger af kendte personers levnedsløb som f.eks. den engelsksprogede *Who is who?* Bedst kendt indenfor denne gruppe er formentlig *Kraks Blå Bog*, som begyndte at udkomme 1910 og i hvis 1986-udgave er optaget 8120 biografier over nulevende danske, færøske og grønlandske mænd og kvinder. Et samlet register til årgangene 1910-79 findes i *Blå Bog 1979*. Oplysningerne til *Blå Bog* leveres af de biograferede selv, og det hænder, at man »glemmer« omtale af fraskilte ægtefæller, men disse kan man så som regel finde ved at slå tilbage i ældre årgange.

Biografiske leksika

Langt mere omfattende er dog de egentlige biografiske leksika. Af disse er kun *Dansk biografisk håndleksikon* illustreret. Det udkom i 3 bind i årene 1920-26 og rummer ca. 6000 biografier. Det medtager mange repræsentanter for erhvervslivet, hvad der ikke var tilfældet med den da foreliggende første udgave af vort biografiske hovedværk: *Dansk biografisk leksikon*. Første udgave, der tillige omfattede Norge i tidsrummet 1537-1814, var redigeret af C.F. Bricka. Den udkom i årene 1887-1905 i 19 bind og indeholder ca. 9000 biografier.

I årene 1933-44 udsendtes 2. udgave i 27 bind. Her var der sket den for slægtsforskerne væsentlige forbedring, at Albert Fabritius i tekstform havde udarbejdet 620 oversigter over familier, der var repræsenteret med 3-4 eller flere personer i værket. I tredje udgave, der udkom i årene 1979-84 i 16 bind redigeret af Sven Cedergren-Bech, er disse oversigter omsat til tavleform og suppleret med nye tavler, således at antallet er forøget til 674 slægtsoversigter. Hvis man ønsker at danne sig et hurtigt overblik over en af disse slægter og se, hvorledes de kendteste personer er i familie med hinanden, er disse slægtstavler den hurtigste vej til målet. Blot skal man huske på, at oversigterne *ikke*

Tredie udgave af Dansk biografisk leksikon spænder fra Nordens apostel Ansgar (ca. 801-865) til fløjtenisten Michala Petri, f. 1958, som den yngste. Værket er ikke illustreret, men der henvises til, hvor billeder af de biograferede kan findes. Politikens Pressefoto.

medtager alle personer i en slægt, og at det ofte ved udvælgelsen har været nødvendigt at foretage et skøn. Tredie udgave rummer godt 12.000 biografier, og det sidste bind er derudover forsynet med et fællesregister til såvel biografisk håndleksikon som alle 3 udgaver af Dansk biografisk leksikon. Dette er meget nyttigt, idet der gennem de 100 år, som udgivelserne har strakt sig over, er sket en forskydning i optagelseskriterierne.

Medens første udgave i høj grad favoriserede skribenter, kunstnere og embedsmænd, herunder officerer, er der i de senere udgaver i stadig højere grad lagt vægt på erhvervslivet og på at få flere kvinder med. Også nulevende er medtaget, den yngste af de optagne er således fløjtespilleren Michaela Petri, født 1958. Ældst er stadig Nordens apostel, ærkebiskop Ansgar f. ca. 801 ved Amiens af ukendte forældre, død og begravet 865 i Bremen. Af de biograferede var i 1986 ca. 1300 nulevende, altså langt færre end der er optaget i Blå Bog.

Biografiske stater

Gruppe 99.3 i decimalklassesystemet rummer nogle af de vigtigste hjælpemidler til slægts- og personalhistorie, nemlig de såkaldte stater,

dvs. fortegnelser over personer med samme erhverv eller uddannelse. Det kan være en lægestat, teologstat, juridisk stat, magisterstat eller en fortegnelse over fotografer, guldsmede eller forfattere. Endelig kan disse være lokalt afgrænsede, f.eks. lærerstanden i Sydslesvig før 1864 eller Viborg bys borgerbog 1713-1860 for blot at nævne to vidt forskellige værker.

En omfattende oversigt over de ældre stater findes hos Fabritius og Hatt. Den suppleres for tiden 1948-72 i Personalhistorisk Tidsskrift 1973 og frem til 1981 af Lykke Andersen og Karen Borglykkes *Bibliografi over danske stater 1913-81*. Det er klogt på forhånd at orientere sig i disse værker, hvis man er klar over at flere medlemmer af familien har udøvet samme erhverv. I ældre tider var det jo ofte sådan, at i det mindste en af sønnerne gik i faderens fodspor, det være sig som præst, håndværker eller købmand, ligesom døtrenes ægtefæller kom fra samme lag.

Enkeltbiografier

Biografier over enkeltpersoner (gruppe 99.4) er en meget forskelligartet gruppe, spændende fra flerbindsværker om berømte folk til ganske små erindringsbøger. Også for denne gruppe har Frederiksberg kommunebiblioteker udgivet et par udmærkede kataloger, der dog ikke rækker længere frem end 1943.

Det er umuligt her, uden helt at sprænge rammerne at bevæge sig nærmere ind på emnet. Der skal imidlertid nævnes blot et eksempel på en biografi, der viser hvor udbytterig en sådan bog kan være for slægtshistorikeren. Det drejer sig om *Anne Margrethe. Dage og nætter i oldemors liv* skrevet af Karen Blixens bror Thomas Dinesen. Bogen handler om Anne Margrethe Kaasbøl og hendes omtumlede samliv med general Wolfgang Haffner. Den bevæger sig langt ind i det skønlitterære område, men de genealogiske oplysninger er dog pålidelige og afslører bl.a. kirkebogsforfalskninger for at dække over børn født uden for ægteskab.

Rundt om i tidsskrifterne, ikke mindst i de faglige tidsskrifter, gemmer der sig et umådeligt biografisk artikelstof, som ofte kan give oplysninger af høj værdi. En nøgle hertil er udarbejdet af Sven Houmøller og udgivet 1971 af Bibliotekscentralen under titlen *Biografiske Tidsskrift-artikler*. Af pladshensyn opgives den fulde titel på de enkelte artikler dog ikke, men fra den biograferedes navn henvises de forskellige årgange af *Danske blandede Tidsskrifter* (1855-1912) og *Dansk Tidsskriftindeks* (1915-49), hvor den fulde titel kan findes.

Slægtstavlesamlinger og enkeltslægter

Fra og med gruppe 99.7. »Genealogi i almindelighed« er indholdet ren slægtshistorie. Først vejledninger, kataloger og specifikt genealogiske tidsskrifter som Hvem forsker Hvad og Slægt og Stavn. Gruppe 99.8 er samlinger af flere slægters historie. Her findes Danmarks Adels Aarboeg 1884 ff, samt de store samlinger af stamtavler over borger- og embedsmandsslægter, nævnt s. 21. Disse behandler bl.a. slægter som Bergsøe, Bohr, Dinesen, Engelstoft, Grundtvig, Heise, Holten, Ostentfeld, Svane, Tutein og Zachariæ. Nævnes kunne også *Slægtstavlesamlingen 1931-33* og Paul Nedergaards *100 danske præsteslægter*. For blot at tage et enkelt bogstav fra denne finder vi her slægter som Balle, Balslev, Bang, Barfod, Beck, Begtrup, Biering, Birkedal, Blicher, Bloch, Boesen, Boisen, Bredsdorff, Brorson, Bruun, Brøndsted, Buch, Bülow og Bøgh.

Om de kendte slægter vil der, som man ser, altid være trykt materiale at finde. Dette forhold bliver også tydeligt, hvis man gennemser bibliotekernes systematiske kataloger og kartoteker for gruppe 99.9: Enkelte slægter ordnet alfabetisk efter slægtsnavn.

Hvis man derimod arbejder med en slægt med et af de almindelige -sennavne (såkaldte patronymer), der først i sidste århundrede blev faste, lades man ret meget i stikken. Flere slægtshistoriske bureauer har dog udarbejdet adskillige slægtsbøger for sådanne slægter, og en del af disse er afleveret til bl.a. Statsbiblioteket i Århus, og undertiden også til det lokale bibliotek på den egn, hvor slægten har sit udspring. Også landsarkivet i Viborg har en stor samling af sådanne, fortrinsvis dog jyske, slægtsbøger i sin store håndbogssamling.

Men for nu at vende tilbage til, lad os blot sige den klassiske slægtsbog, som betegnes ved et karakteristisk navn. De forskellige bibliografier over disse er nævnt, men naturligvis må man følge med, f.eks. gennem anmeldelserne i *Personalthistorisk Tidsskrift*, eller hvis man vil være sikker på at få det hele med: *Dansk bogfortegnelse*, da der hvert år kommer mange nye til.

Værkerne kan være af vidt forskellig karakter. De kan begrænse sig til at give de tørre genealogiske facts, som f.eks. Jul. Bidstrups *Stamtavler over Familien Koefoed A og B*, eller de kan give fyldige levnedsskildringer af slægtens medlemmer. Det fornemste eksempel på en enkeltmands indsats her er læge Mogens Seidelins storværk *Den seidelinske slægtsbog*, hvis 5 bind på i alt 1976 sider udkom i årene 1940-82.

Den seidelinske slægtsbog tager sit udgangspunkt i Helsingør, hvortil slægtens stamfar Michel Seidel indvandrede engang i 1580'erne. Ef-

*Blandt ejerne af Karnapgården i Mogensgade i Viborg var stadsmusikant Johan Jacob Brandt (1734-1806), som tilhørte en meget musikalsk familie. Hans levned er udførligt beskrevet i Den seidelinske Slægtsbog bd. II. Mon naboerne nød musikken, eller klagede de over støjen?
KB.*

ter tysk skik fik hans døtre tilføjet –in til deres navn, som derefter blev Seidelin både for mænd og kvinder. Første bind skildrer de ældste slægtled og kredsen om dem til og med femte led. Andet bind er helliget 6. slægtled alene, i alt 155 personer fra 1700-tallet. Alle efterkommere uanset slægtsnavn medtages, og der fremlægges på de over 600 store sider et utroligt detaljeret og varieret kulturhistorisk billede opbygget ved hjælp af disse personers levnedsskildringer.

Den, der tror, at der kun findes tørre oplysninger, får det grundigt modbevist. Vi møder bl.a. stadsmusikant Johan Jacob Brandt i Viborg, der ejede den kendte Karnapgaard, vi møder den ulykkelige møller Mathias Brøndum, der druknede sig i Århus mølledam og den fattige degn Ole Mathisen Billedhugger, hvis hele bo vurderedes til 11 rdl., men hvis begravelse kostede 13 rdl. Side om side med ham skildres generalkrigskommissær Christian Møller Friis adlet de Tuxen, søn af den rige fabriksejer Palle Møller, hvis herkomst stadig er ukendt. Præsten Laurids Sørensen Worsøe er her også og mange flere.

Da navneregisteret rummer over 5000 personer, er der god mulighed for at støde på personer af speciel interesse, også sådanne, som man ikke ventede at finde her. De efterfølgende tre bind, der fører slægten op helt til ca. 1980, medtager derimod kun personer, der bærer navnet Seidelin eller With-Seidelin, dog med enkelte undtagelser i de sidste led.

Slægtshistorisk systematik

I det foregående har de tekniske betegnelser som anetavle, stamtavle og efterslægtstavle så vidt muligt været undgået. Ved brugen af den trykte litteratur vil man imidlertid hurtigt opdage, at der ikke blot findes vidt forskellige former for slægtshistorie, men også at værker med ensartet indhold kan have vidt forskellig titel og benytte sig af vidt forskellige fremstillingsformer eller systematik.

Det er derfor nødvendigt at beskæftige sig lidt med systematikken for at kunne opspore det relevante materiale og få det fulde udbytte af de pågældende værker. Under alle omstændigheder er det indlysende nødvendigt, at man gør sig problemerne klart, inden man selv for alvor går i gang med et slægtshistorisk nedskrivningsarbejde. Man kan også udtrykke det på en anden måde: man må gøre sig det helt klart, hvad det egentlig er, man vil med sit arbejde, og når man har gjort sig dette bevidst: hvorledes fremstiller jeg dette så overskueligt som muligt, således at også andre kan have glæde og udbytte af det?

Der findes to grundlæggende forskellige former for slægtshistorie: anetavlen og efterslægtstavlen. Af disse tager anetavlen sit udgangspunkt i nyere tid og søger forfædrenes (anernes) spor tilbage i tiden, medens efterslægtstavlen starter i fortiden og følger slægtens spredning frem mod nutiden. Til begge typer findes der forskellige systemer. Desuden kan de to former kombineres i den såkaldte slægtskabstavle, hvis latinske navn: konsangvinitetstavlen, angiver, at den omfatter dem, man er blodsbeslægtet med, idet ordet sangvis betyder blod. Også andre kombinationsformer kan forekomme. Da de fleste slægtsforskere nok begynder med en anetavle, vil det være naturligt først at se på denne form for slægtshistorie.

Anetavlen

Udgangspunktet for en anetavle er én person, evt. et kuld helse-skende, men aldrig et ægtepar. Personen som man begynder med kaldes *proband* – igen et latinsk ord. Det betyder, at der skal bevises noget om vedkommende, nemlig hans afstammingsforhold. Når man laver en anetavle, vil man som regel anbringe sig selv som proband, men der er naturligvis intet i vejen for, at man kan lave anetavle f.eks. for sine børn. Så rykker man blot selv tilbage fra pladsen som proband til forældregenerationen. En anetavle er meget symmetrisk og ensartet i sin opbygning, idet hver person jo som bekendt har to forældre, som

		Farfars Farfar						
		Farfars far		Farfars mor		Farmors far		Farmors mor
	Farfar		Farmor		Morfars far		Morfars mor	
	FAR		MORMOR		Mormors far		Mormors mor	
		PROBAND						
								Mormors Mormor

Anetavleskema. Et skema som dette kan let streges ind på en A4-blok, men kun få er i stand til at udfylde ret mange felter med de rigtige navne.

så igen hver har to forældre osv. Andre personer end selve forfædrene (stedmødre, adoptivforældre etc.) hører ikke hjemme på tavlen.

Da antallet af personer således doubler op for hver generation, vil det meget hurtigt blive til et uoverskueligt stort antal aner. Det er derfor vigtigt allerede fra starten at lave oversigtstavler og anvende et nummereringssystem, så man har styr på dem. Anetavlens logiske opbygning indbyder da også hertil.

Der findes adskillige varianter af anetavleskemaer i handelen, men til kladdebrug kan man sagtens selv strege et A4-ark ind, som vist på illustrationen her. Et sådant ark strækker til de første 5 generationer. Femte generations 16 medlemmer, tipoldeforældrene, kan så optræde som probander på nye tavler, som hver rummer yderligere 4 generationer. Så skulle behovet nok være dækket for det første stykke tid for de fleste. Hvis man ikke før har beskæftiget sig med slægtshistorie, vil det nok være en tankevækkende oplevelse, straks nu at sætte sig hen og prøve at udfylde et sådant skema. I nederste rubrik anfører man sine egne data, næste række til venstre sin fars, til højre sin mors og så fremdeles. Kun ganske få vil være i stand til at sætte navne på olde-

forældregenerationen, for ikke at tale om årstal og datoer for fødsel (*), vielse (~) og død (†). Disse tre hovedbegivenheder betegnes som de genealogiske grunddata i et menneskes liv og har deres plads på anetavleskemaet.

Alle andre oplysninger bør henvises til det teksthæfte med fyldigere oplysninger opstillet efter samme orden som anetavlen, som bør ledsage ethvert anetavleskema. I dette hæfte, som i første omgang anlægges på løsblade med et blad til hver person, evt. til hvert ægtepar, kan alle supplerende oplysninger samles, f.eks. andre ægteskaber, antal børn, bopæl, stilling ikke at forglemme samt kildehenvisninger. Sidstnævnte er særdeles vigtige, og allerede fra første færd må man omhyggeligt notere op, hvor de enkelte oplysninger er hentet fra, således at de senere kan kontrolleres og afvejes over for evt. modstridende oplysninger hentet fra andre kilder.

Det siger sig selv, at oplysningerne først indføres på den renskrevne tavle eller i teksthæftet, når man har sikret sig, at de er korrekte.

Lidt talmagi

En anetavles regelmæssige opbygning gør det uhyre let at beregne antal aner i hver generation samt at opstille nummereringssystemer. Vi har alle 4 bedsteforældre, 8 oldeforældre, 16 tipoldeforældre, 32 tipoldeforældre og 64 tiptipoldeforældre, eller som det lettere skrives tip³oldeforældre. Selvom der forekommer store aldersforskelle og dermed forskydning inden for generationerne, regner man normalt med 3 generationer på et århundrede. Går vi ud fra en person født ca. 1950, er hans 8 oldeforældre født omkring 1850, de 64 tip³oldeforældre omkring 1750 og de 512 tip⁶oldeforældre omkring 1650. Dem skal man dog ikke regne med at kunne finde allesammen.

På grund af kildematerialets bevaringstilstand kan man regne med normalt at kunne følge bondeslægter tilbage til tidligst omkring år 1700, bybefolkningen lidt længere. Men man skal være forberedt på at gå i stå med adskillige anerækker før, ligesom det kan forventes, at en eller flere anerækker kan føres længere tilbage. Det kan ske for almindelige bondeslægter, men er mere almindeligt, hvis man opnår forbindelse til en præsteslægt for ikke at tale om adelsfolk. Og det er slet ikke så sjældent, som man tror. Selv med disse arbejdsbetingelser vil der blive mange personer at holde styr på, så mange, at systematik og nummerering er absolut nødvendig.

Det simpleste system består deri, at man giver probanden nummer 1, hans far 2, moder 3, farfar 4, farmor 5, morfar 6, mormor 7, farfars far, altså den første af oldeforældrene 8 og således videre. Mormors

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
~		~		~		~		~		~		~		~	
	8	9		10	11		12	13		14	15				
		~			~			~				~			
	4		5				6					7			
		2				~					3				
							PROBAND								1

Det fortløbende nummeringssystem. Skemaet viser det mest anvendte system. Alle mænd har lige numre, kvinderne ulige, altså modsat CPR-systemet.

mor, som er placeret yderst til højre i tavlen får nr. 15, den første af tipoldeforældrene (farfars farfar) nr. 16. Af tallene kan man straks se, at kvinder har ulige numre, mænd lige, altså modsat vort CPR-system!

Det første nummer i en ny anegeneration angiver altid antallet af aner i denne generation, og en persons fars nummer vil altid være det dobbelte af personens eget, medens moderen har det dobbelte + 1. Konsekvensen heraf er, at man altid, når man kender en persons anenummer, kan placere vedkommende i systemet ved simpel regning. Har vi f.eks. nr. 34, dividerer man med 2 – og trækker én fra ved ulige tal. Ud for de lige tal skrives far, ud for de ulige mor, altså:

34 far
17(÷ 1) mor
8 far
4 far
2 far

hvilket giver, at nr. 34 er probandens farfars farmors far, eller, hvis

Nummerering med anebryk. Ved dette system angiver øverste tal i brøken antal personer i generationen, f.eks. 4 bedsteforældre, nederste tal er løbenummer begyndende med 1 i den lige mandslinie i hvert slægtled.

16/1	~			
16/2	~	8/1		
16/3	~	8/2		
16/4	~	8/3		
16/5	~	8/4		
16/6	~	8/5		
16/7	~	8/6		
16/8	~	8/7		
16/9	~	8/8		
16/10	~		4/1	
16/11	~		4/2	
16/12	~		4/3	
16/13	~		4/4	
16/14	~		2/1	
16/15	~		2/2	
16/16	~			
PROBAND				

man vil fars farfars morfar. Man skal huske, at tallene skal læses fra neden. Da 34 ligger mellem 32 og 63, hører personen hjemme i generationen med de 32 aner, tip²oldeforældrenes. Især det sidste kan dog nok være lidt svært at overskue. Hvis man gerne vil have dette forhold tydeligt frem, kan man i stedet vælge at benytte sig af et andet nummereringssystem, som kendetegner hver enkelt ane ved en brøk. Tallet over stregen angiver antallet af personer i anegenerationen, tallet under begynder med 1 yderst til venstre i hver ny generation, altså i den lige mandslinie. Efter dette system vil den lige kvindelinie yderst til højre have samme tal over (tælleren) og under brøkstregen (nævneren). For mænd vil nævneren være et ulige tal, for kvinder et lige. Vor tidligere omtalte ane nr. 34, er efter dette system nr. 32/3.

I fagsproget betegnes de to systemer efter de tyske genealogiske teoretikere, der i deres lærebøger har gjort dem kendt. Det førstnævnte system med kun et tal (det fortløbende system), har vundet størst udbredelse i Danmark og betegnes som Kekule von Stradonitz' system. Anebryken er introduceret af Ottokar Lorenz. Hos Fabritius og Hatt gøres der udførligt rede for terminologien samt for flere andre

systemer. I to artikler i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1977 har Kaj Albertsen skildret det fortløbende systems historie og redegjort for det binære system (totalssystemet), der er særlig egnet, hvis man ønsker at materialet skal kunne databehandles.

Ligemeget hvilket system, man anvender, bruger man udtrykket »at have eller kende sine 16, 32 eller 64 aner«. Det betyder ikke, at man kender dette antal tilfældige aner spredt over hele tavlen, men at man kender samtlige sine aner i den generation, der har 16, 32 eller 64 aner. I sidstnævnte tilfælde tip³oldeforældrene, og dermed altså også alle de mellemiggende 62 (forældre, bedsteforældre etc.). Man kan således ikke tale om at kende sine 37 eller 59 aner!

Anesammenfald og aneforskydning

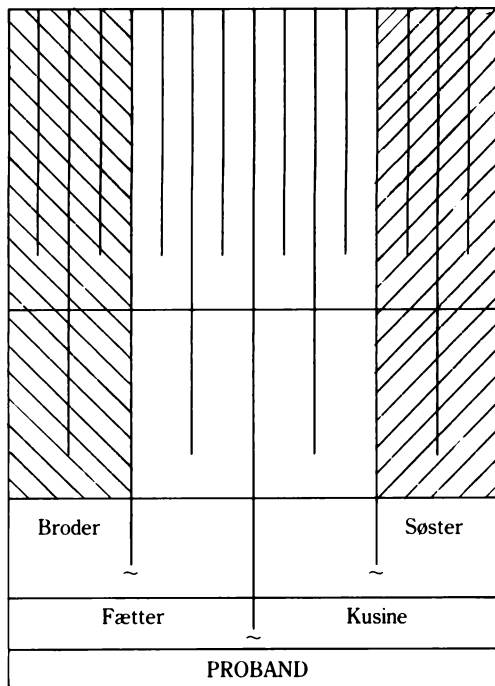
Hvis vi fortsætter regnestykket med de 512 tip⁶oldeforældre omkring 1650 f.eks. yderligere 600 år tilbage, altså til tip²⁴oldeforældregenerationen fra omkring år 1050, når vi op på, at denne generation alene skulle omfatte 134.217.828 personer. Og jo længere tilbage i tiden vi går – jo færre mennesker, der har levet i Danmark og Europa, jo flere aner og jo større paradokset. Den sunde fornuft siger, at der må være noget galt, og det er der da også.

Ved de logiske matematiske beregninger er der ikke taget højde for det faktum, at i enhver anetavle vil nogle personer på et eller andet tidspunkt komme til at optræde på flere forskellige steder i tavlen. Fænomenet kaldes anesammenfald, tidligere også »anetab«, men sidstnævnte udtryk er uheldigt, da der jo ikke er tale om, at nogle aner falder ud eller tabes.

I praksis illustreres anesammenfald lettest ved en tavle, hvor probandens forældre er fætter og kusine (se ill. s. 55). Probanden har stadig 4 forskellige bedsteforældre, men i oldeforældregenerationen er der kun tale om 6 forskellige personer i stedet for 8, næste generation er forholdet 12 til 16, derefter 24 til 32 osv., altså et anesammenfald på 25%. »Hullet« vokser for hver generation, men alle rubrikker skal dog stadig nummereres, da der ellers vil gå uorden i systemet.

En speciel form for anesammenfald forekommer, hvis der er generationsforskydning mellem de to beslægtede personer, der gifter sig med hinanden. Hvis en mand f.eks. gifter sig med sin kusines datter, opstår der ikke blot anesammenfald men også aneforskydning, idet de samme personer kommer til at optræde som probandens oldeforældre og tipoldeforældre. Fænomenet forekommer hyppigt i ældre tid, hvor der ofte var stor forskel på ægtefællers alder, f.eks. hvis manden giftede sig tredje gang og bruden første. I hendes næste ægteskab kunne forhold-

Anesammenfald. Når fætter og kusine får børn med hinanden, indskrænkes antallet af aner med en fjerdedel fra og med oldeforældregenerationen, da de samme personer vil optræde på flere forskellige pladser. De skraverede felter angiver disse sammenfald.

det så være det omvendte, at manden var yngre. Jo mindre udvalget af ægteskabspartnere har været, jo hyppigere forekommer anesammenfald.

Det siger sig selv, at anesammenfald derfor vil være karakteristisk for fyrste- og adelsslægter, hvor man kun giftede sig med jævnbyrdige. For kejser Wilhelm 2. af Tyskland har man således kunnet dokumentere, at i 13. led, hvor der er 4096 aner, repræsenteredes disse ved kun 275 personer, altså et anesammenfald på godt 93%. Man har tidligere villet tillægge indgiftetheden stor betydning for adelens forfald og sluttelig mange adelsslægters uddøen, men bl.a. Albert Fabritius' før-omtalte disputats (se s. 22) har modbevist denne opfattelse. Knappt så påagt er fænomenet i den anden ende af samfundet, men også her findes anesammenfald hyppigt, idet f.eks. udøvere af »uærlige« håndværk (bøddler og rakkere) havde svært ved at finde ægtefæller fra andre samfundsgrupper. Dette forhold gælder også for andre socialt afgrænsede grupper og for fremmede trosbekendere, f.eks. små kolonier af jøder.

Endelig skal nævnes befolkninger på mindre øer og andre isolerede bebyggelser. I Personalhistorisk Tidsskrift 1897 har lægen M.K.

Zahrtmann omtalt et kompliceret tilfælde af anesammenfald og aneforskydning fra Bornholm. Her var probandens farfar halvbroder til hans mormors mor, hvorved de 16 aner udgjordes af kun 9 personer.

Anetavlens historie i Danmark

Som det blev påvist i indledningen betød kendskabet til anerne meget i det standsopdelte samfund. Uden for Danmarks grænser praktiseredes kravet om jævnbyrdighed strengt i de højeste befolkningslag. I 1400- og 1500-tallet kulminerede dette med krav om aneprøve, dvs. dokumentation af sine steder op til 16 adelige aner for at kunne opnå hoftjeneste eller optagelse i visse ridderordener. Denne dokumentation blev i heraldisk form gengivet på ligsten og epitafier, en skik som også findes i Danmark i form af våbenanetavlen. Derimod er kravet om aneprøven aldrig praktiseret i Danmark. Det nærmeste er nok fundatsen for det adelige stift Vallø, hvor kravet om mindst 16 adelige aner nævnes, men ikke praktiseredes og derfor blev ophævet i 1799, altså kort efter den franske revolution.

På dette tidspunkt havde den første trykte danske anetavle forlængst set dagens lys. Det var historikeren Frederik Rostgaards anetavle for svigerfaderen storkansler Conrad Reventlow, udgivet 1715. Der skulle så gå næsten 30 år, inden den næste blev udsendt, nemlig Adam Christopher Holstens anetavle over faderens 32 aner, udgivet 1741 som et smukt kobberstik. En fortegnelse over de i alt 38 danske trykte anetavler før den franske revolution er udarbejdet af Albert Fabricius (særtryk 1941). Fra tiden efter 1789 og frem til 1890 findes bogstaveligt talt ingen interesse for anetavlestudiet, og de enkelte, der foreligger, har tilknytning til kongehuset og er udsprunget af heraldisk interesse eller, som Fr. Barfoeds *Prinsen af Augustenborgs 254 aner, for så vidt de kendes* af den politiske situation, arveretten til Sønderjylland.

Det er naturvidenskaben, der igen kalder liv i anetavlen, som var kommet i miskredit ikke blot i Danmark, men i hele Europa, fordi den blev anset for et udslag af adelens standshovmod. I en artikel i tids-

Blandt de allerførste trykte danske anetavler har oberst Godske Ditlev Holstens en hædersplads p.g.a. det fornemme kobbertryk. Probanden er anbragt yderst til højre, og for hver generation tilbage i tiden bevæger man sig mod venstre på tavlen. Traditionen om slægtsforskning er bevaret i familien, idet hans efterkommer lensbaron Hans Berner-Schilden-Holsten (1881-1967) har ladet vor tids største slægtsbog udarbejde.

BERNHARD VON HOLSTEN.
Vater zu Werfeld in Francken
Vide Spanenborg, Mecklenburg-
scher Adel fol 126

ELLE MARGARETH V. DASSEL.
Aus der Grafschaft Oldenburg
Taufens 1 part pag 171 Spang
fol 111

MARQUART V. WELHAUSEN
Rath beim Bischoff v Bamberg
Taufens Vagenbuch 1 part p 23

CLARA CHRISTINE V. MANDELLORH
Aus dem Städt Bremen.
Mushard p 38; Tivie v part p 181

OTTO VON HALLE
Zu Niebhausen im Städt Bremen
Niederhager Vagenb 1 part p 123
und Niebhausen Chronica 1 part p 23

GERTRUD VON MANTZVELT
Aus Bremen Tivie 3 part p 100

WILHELM VON WEND
Förster 1 part p 111 Wepshol 124
Spang p 114 Braunschweig Adel

ELISABETH VON ZÜLOW
Fürst 1 part p 155 Mecklenb Adl

GÖRGEN VON HOENEN.
Zu Loge, Ostfriescher Drost zu
Levoid

ANNA MARIA V. RIPPERDA
Taufens 1 part 11 Ostfries Trich

DIETERICH VON OLFTE
Aus dem Städt Hildesheim.

GOESEL VON RUSINGEN.
Aus Westphalen Vid Nieb 124

ENGBRECHT VON LANGEN
Aus Westphalen ihre et Spang fol
117 Wepsholischer Adl.

DOROTHEA VON WERSBÄ.
Taufens 1 part pag 137 Knecht

HERMANN VON DER KUHLE
oder v Selungen bey Mufher 239

ANNA VON STAFFHORST.
Taufens 1 part pag 181.

WOLF VON RATHLAU
zu Lahnhus in Holstein
in Lubhus und Futschamp
bey Danowarde p 18 et 115 et 114

ANNA VON AHELFELDT
Vid supra.

GOSCHE VON AHELFELDT
zu Santorp u Stubbo bey Danow-
ward p 10 u 14 150 151 157 169 181

MARGARETH V. SEERSTED.
Ad supra.

HENNING VON SEERSTED.
zu Krummendick bey Danow p 11
und 114.

MARGARETHAVON DAMM.
Danowarde pag 17 und 136. Obig
pag 41 Spang pag 115.

OSWALT VON DER VISCH.
zu Niebhoff und Althberg
Danowarde pag 10. 130. 131. Taufens
3 part pag 154.

MAGDALENA VON RANSTAU.
Danowarde pag 18 et 131.

ARMUS VON RUMOER.
zu Rolf, Ruedhoff, Oberfeld, und
Tumbel. Danowarde pag 18 114

MARGARETHAVON RANSTAU
Vom Haunro. und Klet-Kamp.
Vid supra.

IOACHIM VON BREYDE.
zu Seeburg auf Arvoe Dank
ward pag 17. Anst. 19

LEMGARD VON UCKEN
Danowarde pag 10. Anst. 135.
Taufens 5 part pag 151

IOHANN VON AHELFELD.
zu Sehgard, Stoteland und Gra-
vensteine Vid supra.

MARGARETHAVON RANSTAU
Vom Bokamp, und Koblhoff. Taufens
3 part pag 154.

HANS BLOEME zu Seedorf in
Nevedorf Königher Land Rath
und Ambmann zu Haderleben
Danowarde pag 10 137. Anst 35
Taufens 3 part pag 154.

CATHARINA VON STUREN.
Vom Gamselgard auf Allen
Danowarde pag 11. Anst 111

IOHANN V. HOLSTEN
Oberster unter Kaiser Carl
dem V

ANNA V. WELHAUSEN.
Aus Francken.

IOHANN VON HALLE.
Graff Oldemb Canteler hat
auf dem Reichstag die Aug
Graffs mit absetzen in Bremen
ausgesetzt darhelt ihm und
sein Erb das Erbk Dalweg
6 v auflost frag, obte werte

MARGARETH V. HALLE.
Aus der Grafschaft Ol-
denburg

MARIA VON WEND.
Aus Westphalen.

ELEKT VON HOENEN.
zu Lambusch und Nord-
mahl, Graff Rath u. Drost
zu Mecklenburg

ELISABETH V. OLFTE
Aus dem Stift Hildesheim

CLAUS VON LANGEN.
zu Zorn und Kroyenburg,
zu Westphalen.

CATHARINA V. LANGEN
Aus Westphalen, von dem
haus Kroyenburg.

CATHARINA V.D.KUHLE

SIVERT VON RATHLAU
zu Lahnhus in Holstein

HEDWIG V. AHELFELDT

IORGEN V. SEERSTED
zu Krummendick.

IDÉ VON SEERSTED.

OLGAERT V. D VISCH.
Aus dem haus Niebhoff

DETLEF VON RUMOER
zu Tuttebul und Oberfeld.

SCHACK VON RUMOER.
zu Olpenitz, und Oberfeld.

ANNA VON BREYDEN.
Aus dem haus Sebyc.

GREGORIUS V. AHELFELD.
zu Gravensteine Sehgard,
und Stoteland.

ANNA V. AHELFELD.
Aus dem haus Gravensteine

METTE BLOEME
Aus Seedorf

ARENT VON HOLSTEN
zu Witten in Holstein
denet der Cron Spanen
im Niederländischen Krieg
als Oberst und ist gestorben
u begraben zu Antwerpen

MARGARETH V. HALLE.
Aus der Grafschaft Ol-
denburg

EVO VON HOENEN.
zu Nordacker, Grafflicher
Ostfriescher Oberster und
Commandant zu Eilms
und Sachhausen.

CATHARINA V. LANGEN
Aus Westphalen, von dem
haus Kroyenburg.

GOSCHE V. RATHLAU.
zu Georty u. Kroyenburg
in Sigbold Erbgesessen.

WOLF SIVERT V. RATHLAU.
zu Georty in Holstein.

IDÉ VON SEERSTED.

OLGAERT V. D VISCH.
Aus dem haus Niebhoff

DETLEF VON RUMOER
zu Tuttebul und Oberfeld.

SCHACK VON RUMOER.
zu Olpenitz, und Oberfeld.

ANNA VON BREYDEN.
Aus dem haus Sebyc.

GREGORIUS V. AHELFELD.
zu Gravensteine Sehgard,
und Stoteland.

ANNA V. AHELFELD.
Aus dem haus Gravensteine

METTE BLOEME
Aus Seedorf

CLAUS V. HOLSTEN
zu Böttchör in Holstein
war in der Nordländischen
Schlacht A° 1659 wurde
nachdem Obster in
Königs Christians III di-
enst ward aber bey ein-
fall der Schweden in
Holstein A° 1663 erschou-
en u ist zu Bohm-Wi-
sted begraben.

ADOLPH HANS V. HOLSTEN
Herr zu Gadeschau u Lan-
gale in Kitham geboren
den 15 Julius A° 1630 War
erst in Königs Christians
Augusts zu Holstein Nord-
berg Kapitän, den er als
Bittmann auf vielen u
weisen rufen beglante, u.
A° 1652 zu Copenhagen
vom König Friedrich dem
III in nahmen gedachten
Königs und gebürden
das Leben über das He-
nrichs Schloßburg an-
stey, kam hern darauf in
Zinsfien dieses erbt
Julian und Hoff Rath u.
A° 1671 Anstetten über
Tondern Apanage und Ly-
gum Kloster, starb den 3
Juni 1696 auf Langale,
und ist zu Wippenhüch
begraben, nachdem er ge-
heyrathet.

ELISABETH V. HOENEN
Aus Ostfriesland, von dem
haus Nordacker

ANNA MARGARETH V.
POUDEWEL.
die A° 1669 ohne lebende
ge Kinder starb

WOLF SIVERT V. RATHLAU.
zu Georty in Holstein.

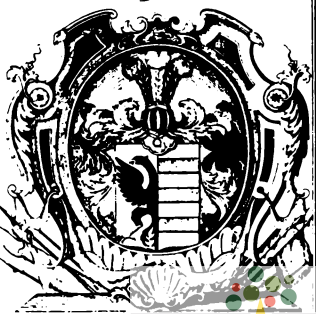
IDÉ VON RATHLAU.
Aus dem haus Georty in
Holstein stirbt A° 1689 u
hinterläßt 4 Söhne und
eine Tochter

BERGITE CATHARINA
VON RUMOER
Aus dem haus Olpenitz.

ADOLPH HANS V. HOLSTEN
Herr zu Gadeschau u Lan-
gale in Kitham geboren
den 15 Julius A° 1630 War
erst in Königs Christians
Augusts zu Holstein Nord-
berg Kapitän, den er als
Bittmann auf vielen u
weisen rufen beglante, u.
A° 1652 zu Copenhagen
vom König Friedrich dem
III in nahmen gedachten
Königs und gebürden
das Leben über das He-
nrichs Schloßburg an-
stey, kam hern darauf in
Zinsfien dieses erbt
Julian und Hoff Rath u.
A° 1671 Anstetten über
Tondern Apanage und Ly-
gum Kloster, starb den 3
Juni 1696 auf Langale,
und ist zu Wippenhüch
begraben, nachdem er ge-
heyrathet.

GOSCHE DETLEF VON
HOLSTEN.
Herr zu Langale und Plo-
brug, welche er mit Königl.
allergnädiger confirmation
zum Starthaus unter dem
nahmen von Holstenhau
erriethe, war mit den De-
nischen ausser truppen
im Niederländischen Krieg
und kam mit selbigen Vol-
ken A° 1709 wieder zu-
rück, ward darauf Oberster
und heyrathete ELISABETH
SOPHIA VON KNUTE aus
Tischer des gehaimlich Rah-
von KNUTE, Ritter u Erb-
Herr zu Maltz u Admarck
von GRAFSCHAFT KNUT-
TENBURG in Lolland

skriftet *Tilskueren* 1890 argumenterede kaptajn Henrik Emil Flindt for, at der ved hvert barns fødsel skulle opstilles det, han kaldte en »op-havstavle«, defineret som »En samling af de fyldigst mulige meddelelser om de personer, han skylder sin tilværelse«. Ideen slog som bekendt ikke an, hvad man måske kan være glad for, da det var op-havsmandens tanke, at disse tavler bl.a. skulle stilles til rådighed for forhørsdommere og andre myndigheder, som pågældende menneske senere kom i kontakt med.

Når ideen nævnes her er det dels som kuriosum og dels fordi, der i artiklen opstilles en anetavle for adelsdamen Jytte Krag, som er den første trykte anetavle efter den lange pause. Det er ellers karakteristisk for de anetavler, der blev udgivet i de følgende år, at de kun undtagelsesvis behandler adelige eller kongelige personer som probander. Det er i stedet eksempelvis personer med navne som Sabroe, Karlsen, Jensen (Ravn), Petersen, Broberg og Brun. En undtagelse er Th. Hauch-Fausbølls anetavle for kronprins Olav af Norge.

Netop Hauch-Fausbøll fik stor betydning for, at anetavlestudiet blev populært. Han publicerede selv 34 anetavler, heraf adskillige i sit eget *Genealogisk Tidsskrift*. Hovedparten af disse anetavler har medlemmer af fremtrædende borgerlige slægter som f.eks. Christiani, Holten og Plum som probander. I øvrigt kan man iagttagte, at det er de professionelle historikere og genealoger, der især beskæftiger sig med adel og kongehus. For dem var genealogien ofte endnu kun at betragte som en hjælpevidenskab for historien på linie med andre hjælpevidenskaber som kronologi, sigillografi, ikonografi osv.

De første selvstændige anetavlepublikationer er præget af usikkerhed i systematikken, men med overretssagfører Paul Hennings' anetavle for 4 søskende Hennings fra 1917 var der skabt et forbillede, som inspirerede mange. Fra 1890 til 1940 publiceredes i alt 113 anetavler i Danmark. Når tallet ikke er større, skyldes det bl.a. at anetavlen som sådan er særegen for hver enkelt person, og derfor kun har den fulde interesse i forbindelse med studiet af denne person. Denne indvending har dog ikke fuld gyldighed, da man ofte vil kunne konstatere, at samme aner kommer igen i mange tavler. Sker dette påfaldende hyppigt, taler man om »stærke aner«. En af disse er den tidligere omtalte stambogsforfatter Rasmus Pedersen Thestrup.

I 1930'erne var anetavlestudiet igen udsat for at komme i miskredit. Denne gang skyldtes det det nazistiske Tysklands krav om arierattester. I henhold til arierparagraffen, som blev gennemført i 1933 i Tyskland og Nürnberglovene fra 1935, udelukkedes ikke-ariere fra statsemployer, og ægteskab mellem jøder og ariere blev forbudt.

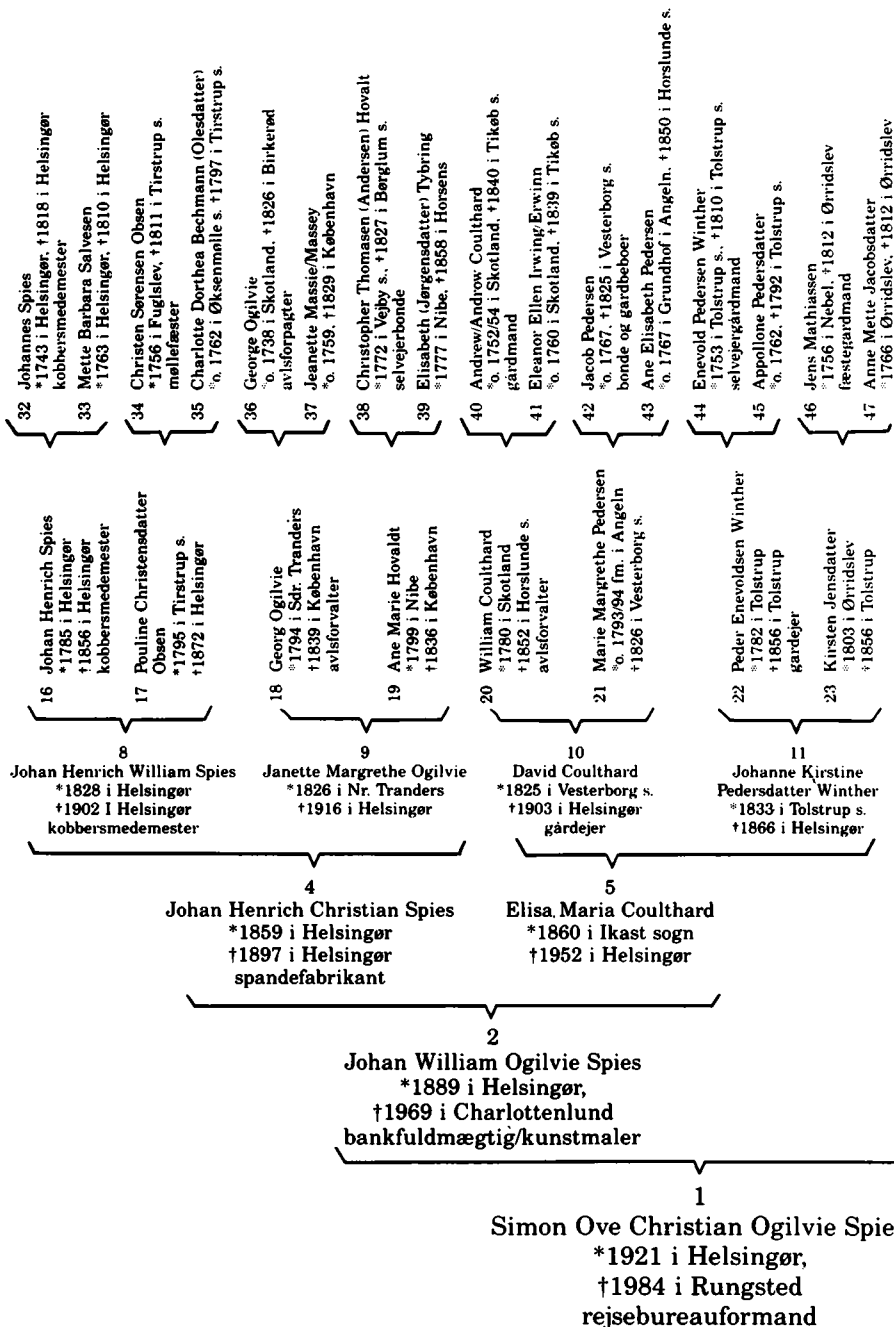
Hvor mange danske anetavler, der er publiceret siden 1945 er ikke

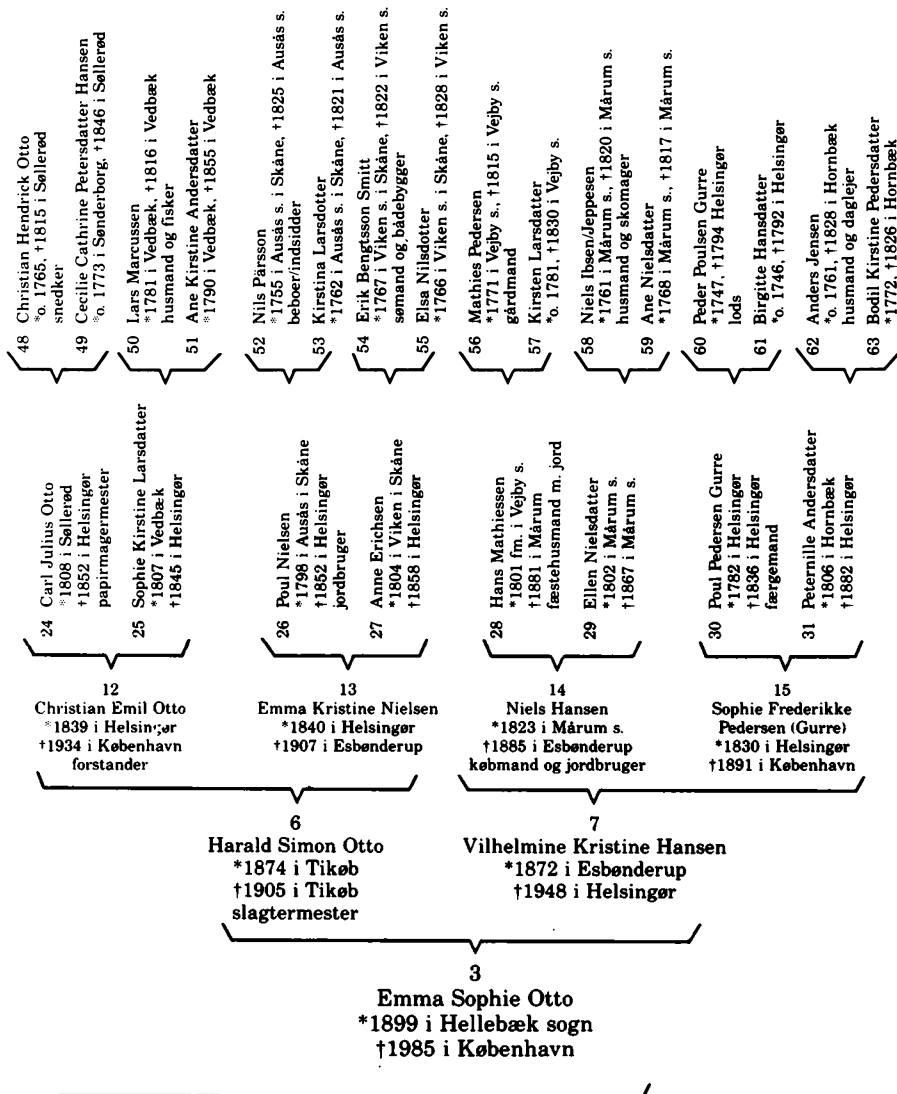
Rejsebureauformand Simon Spies (1921-1984). Han var uden overdri- velse en af de bedst be- gavede danskere i vort århundrede, cand. polit. & psych., forfatter mm. Simon Spies' ane- tavle er gengivet s. 60-61. Politikens Pres- sefoto.

opgjort, men det drejer sig sikkert om et temmelig stort tal, heraf dog mange duplikerede til fordeling i de respektive familier eller som bilag til andre former for slægtshistorisk arbejde. Som eksempel på en af de meget omfattende anetavler, der i visse grene føres langt tilbage, kan nævnes Johan Skakkes Anetavle for Jørgen, Kirsten og Poul-Erik Skakke. Værket fremkom på et tidspunkt, hvor slægtsbøger af dette omfang var ganske usædvanlige og vakte berettiget opsigt i slægtsinte- resserede kredse. Det viser, hvor stort et antal personer der i heldige tilfælde kan skaffes oplysninger om til »en almindelig dansker«s ane- tavle.

For at fremme interessen for det sammenlignende anetavlestudium startede Personalhistorisk Tidsskrift i 1974 en serie kaldet *Kendte dan- skeres anetavler*. Serien begyndte med D.G. Monrad og hans 32 aner og har til og med årgang 1986 omfattet 21 anetavler. Blandt disse kan følgende probander nævnes: udenrigsminister Ole Bjørn Kraft (1977), skuespillerinden Bodil Ipsen (1980), forfatterinderne Agnes Hen- ningsen (1981) og Karen Blixen (1983) samt konseilspræsident J.B.S. Estrup. Alle disse anetavler er opstillet i tekstform efter det fortlø- bende nummereringssystem. Denne form giver bedre muligheder for supplerende oplysninger end brugen af skema, men indebærer dog visse begrænsninger bl.a. i forhold til et supplerende teksthæfte. Langt de fleste trykte anetavler er i tekstform, men ofte med et kortfattet oversigtsskema som bilag.

*Fra statsautoriseret revisor H. Erik Olesens bog **Anetavle for Simon Spies 1921-1984** er denne tavle aftrykt. Om forfatterens øvrige personhistoriske studier, se s. 65. Gengivet med tilladelse af fru Janni Spies.*

Anetavlens fascination

Når anetavlen så absolut er den mest populære form for slægtshistorie blandt selvstændigt arbejdende slægtsforskere, kan det skyldes mange ting. For det første kan det betyde noget, at den er den enkelte slægtsforskers helt alene, hans egen personlige indfaldsvinkel til Danmarkshistorien. For det andet betyder den stadige opsporing af nye aner – og mulighederne er jo i princippet uendelige – en tilfredsstillelse af spændingsmomentet og af den samlerglæde, mange har. Det kan være en endog meget stor glæde og tilfredsstillelse endelig at have fundet et »missing link«, som man længe har søgt.

Anetavlestudiet stiller store krav til kombinationsevne og fantasi, men sandelig også til den kritiske sans. Hvis man falder for fristelsen til at medtage blot ét tvivlsomt led, kan det hele falde sammen som et korthus ved udnyttelsen af en ny kilde. Der skal megen selvdisciplin til at bortskære en lang og spændende anerække, men det er nødvendigt ikke at gå på kompromis. At en slægtsrække er trykt er intet bevis for dens sandhed – den må efterprøves i det mindste stikprøvevis. Skuffelsen ved at opdage falsknerier er nok stor, men for intet at regne mod samvittighedskvalerne ved at dække over det.

Mange slægtsforskere har måttet bide i det sure æble og bortskære de mest spændende anelinier, hvis de har fået fat på en anetavle fra 1920'erne og fremover, udarbejdet af S. Otto Brenner, som i forrettningssøjemed tog meget let på den historiske sandhed, men til gengæld var i besiddelse af en yderst livlig fantasi.

Endnu en grund til, at anetavlen er så populær, kan være, at når man er kommet tre-fire generationer eller lidt længere tilbage, begynder der at vise sig mønstre enten sociale eller geografiske. Og er man nået så langt, at man f.eks. har de fleste af sine 64 aner, og derefter betragter denne anegeneration på tværs hen over det store skema, vil forskelligheden træde tydeligt frem.

I de flestes anetavler vil der her være repræsentanter for vidt forskellige miljøer og folk, som aldrig kunne have forestillet sig, at deres efterkommere fik slægtsforbindelse med hinanden, kom til at stå side om side. lagttagelser af denne karakter er grundlaget for Gregers Hansens spændende bog *Bispen og betleren*, hvori biskop Viktor Kristian Hjort (1765-1818) og gårdmand Niels Andersen Vestergaard (1737-1810), der endte som betler, placeres i en sådan sammenhæng. Det er utraditionel slægtshistorie og spændende læsning på en gang.

Lad os hermed forlade dette det mest populære slægtshistoriske arbejdsfelt og vende os mod de fremstillingsformer, der tager udgangspunkt i fortiden og følger efterkommerne frem mod nutiden. Af

naturlige afsætningsmæssige grunde er disse mere populære hos de professionelle genealoger.

Efterslægtstavler

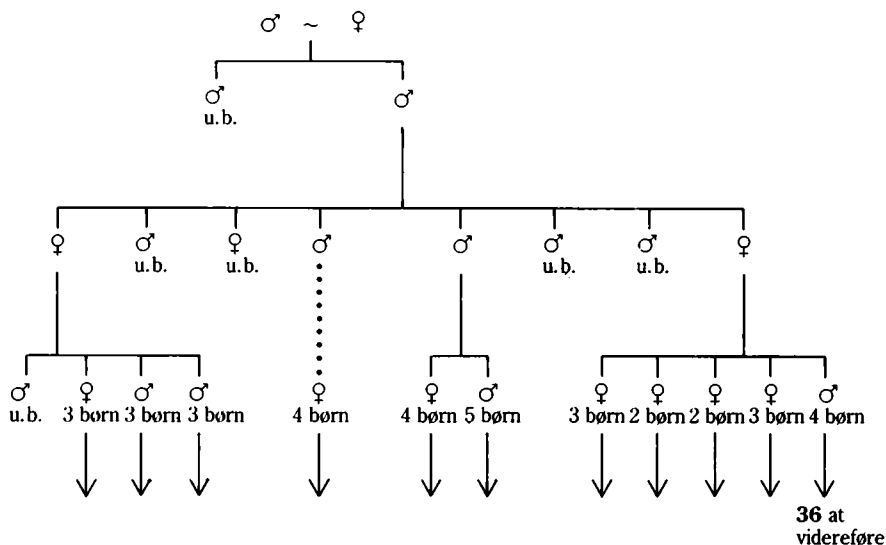
Ved udarbejdelsen af efterslægtstavler har det været almindeligt at tage en mand som udgangspunkt og skildre hvilke børn, børnebørn etc. han har haft med sin hustru, evt. i flere ægteskaber. Hvorvidt børn født uden for ægteskab burde medtages, har givet anledning til megen familiestrid, men principielt bør deres adkomst til at komme med i en fuldstændig efterslægtstavle forsvares. Noget andet er, hvis der f.eks. er tale om en tavle over de personer, som er berettiget til et bestemt legat, idet man her må tage sit udgangspunkt i legatfundatsens bestemmelser, som ofte vil sige, at kun et bestemt ægtepars ægtefødte efterkommere er berettigede til at nyde pågældende legat.

Samme principielle holdning bør indtages overfor adoptivbørn. De medtages både på de biologiske forældres efterslægtstavle og på adoptivforældrenes, dog naturligvis med angivelse af adoptionsforholdet. Fhv. statsminister Viggo Kampmann vil således i Dansk biografisk leksikons 3. udgave kunne findes på oversigtstavlen over slægten Fischer, som er hans biologiske slægt. Når han ikke også findes på oversigtstavlen over slægten Kampmann skyldes dette, at der er tale om to forskellige Kampmann-slægter. Dette forhold gøres der opmærksom på ved indledningen til slægtsoversigten.

I en efterslægtstavle medtages i princippet alle efterkommere, både gennem mandlige og kvindelige slægtsmedlemmer. I fagsproget hedder dette, at tavlen omfatter såvel agnatisk som cognatisk descendens. Man kan altså sige, at i efterslægtstavlen er den fulde ligeberettigelse gennemført. Og måske alligevel ikke, idet man aldrig, eller yderst sjældent, har ladet en kvinde (og hendes forskellige mænd) danne udgangspunktet for en tavle. Som anført ovenfor: altid kun mænd (og deres koner).

En efterslægtstavle kan hurtigt antage et betydeligt omfang, og har man lyst til at gå i gang med et sådant arbejde inden for sin egen slægt, skal man i første omgang nok ikke gå længere tilbage end til et oldeforældreparrene, ja måske endda helst begynde med bedsteforældrene, hvis børn og øvrige efterkommere i vid udstrækning normalt vil være én bekendt i forvejen, omend ofte kun af navn. Har man klaret denne opgave, kan man jo altid gå en generation længere tilbage og supplere op med dette ægtepars efterkommere.

Som eksempel på en efterslægtstavle er her anvendt en grafisk fremstilling af brygger Jacob Christian Jacobsen og hustru Laura Ca-

På oversigtstavlen, der viser brygger J.C. Jacobsens efterslægt i 3 generationer, er navnene erstattet af følgende symboler: ♂ = mand, ♀ = kvinde, ~ = gift med. Desuden anvendes ofte * = født og † = død.

Den stiplede linie angiver adoption, forkortelsen u.b. betyder »uden børn«. Jf. i øvrigt oversigten s. 71.

thrine Holsts børn, børnebørn og oldebørn, med anvendelse af symbolerne for mand og for kvinde. I første generation er der to efterkommere, 8 børnebørn, 12 oldebørn, men i næste generation vil der være 36 personer at videreføre. Dette antal reduceres betydeligt, hvis vi ser på en stamtavle over samme generationsforløb af slægten Jacobsen.

Stamtavlen

I en stamtavle medtages kun efterkommere gennem mandsled (agnatisk descendens) dvs. døtre medtages, men ikke deres børn uanset om det er drenge eller piger. Et kvindeled er nok til, at man ikke betragter efterkommerne som hørende til slægten. Opstillet på denne måde er der stadig 2 børn og 8 børnebørn, men oldebørnenes antal reduceres til 3 og i næste generation vil der kun være 5 til at videreføre slægten. Med stamtavlens sprogbrug ville man sige, at de øvrige grene var ud-

døde, og at kun én linje førte slægten videre, nemlig den lige mandlige linje: mand af mand hele vejen igennem.

Dette forklarer, hvorfor så mange gamle slægter erklæres for uddøde, og hvorfor man meget vel kan nedstamme fra en uddød adels-slægt! Her er altså ikke tale om nogen form for ligeberettigelse mellem kønnene, men tværtimod om en fremstillingsform, der er et levn fra en rent mandsorienteret samfundsform, som var herskende i adelsvældens tid. Et slående eksempel på nedstamning fra »uddøde slægter« nævner statsautoriseret revisor H. Erik Olesen i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1977. Ved blandt anerne i sin 8. anerække at finde det sidste kvindelige medlem af en omkring 1750 uddød dansk lavadelsslægt, har han kunnet påvise aner i mere end 130 forskellige af adelsårbogens stamtavler foruden grene til svenske og tyske adelsslægter.

Stamtavleformen var dominerende i dansk slægtslitteratur langt op mod vor egen tid, men er nu i ret vid udstrækning blevet fortrængt af de langt mere omfattende fuldstændige efterslægtstavler, der jo også giver et sandere billede af et ægtepars efterkommeres spredning biologisk, socialt og geografisk.

Som slægtsforsker må man dog indrømme stamtavlen et fortrin, i det mindste indtil den nye navnelovs ikrafttræden 1982 gjorde valget mellem faders og moders efternavn frit. Alle personer i en stamtavle fra tiden efter faste efternavnes opkomst er nemlig født med samme efternavn (slægtsnavn). Drejer det sig om en stamtavle, der tager sit udgangspunkt i den første, der bar et bestemt slægtsnavn, vil stamtavlen omfatte alle, der senere har båret dette navn, for så vidt der ikke findes forskellige slægter med samme navn.

De fleste slægtsbøger, der i deres titel angiver et enkelt slægtsnavn, vil derfor vise sig at være stamtavler. Det gælder således de på s. 19-21 nævnte stamtavlesamlinger af Giessing, Lengnick, Hauch-Fausbøll og v. Antoniewicz, og det gælder fremfor alt de godt 725 stamtavler over adelsslægter, der er trykt i Danmarks Adels Årbog, siden dens start i 1884, både de historiske slægtsoversigter og de såkaldte præsenslister, dvs. lister over nulevende slægtsmedlemmer i de tilbageværende knap 200 danske adelsslægter.

Andre bøger derimod er trods deres titel efterslægtstavler omfattende bærere af flere forskellige slægtsnavne gennem døtters efterkommere. Det gælder f.eks. *Stamtavle over Bjerreslægten* og de tidligere nævnte stamtavler over familien Koefoed A og B samt til en vis grad *Stamtavle over slægterne Stampe og Thestrup*. Blandt de meget omfattende efterslægtstavler fortjener J. Vahls *Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen*, borgmester i Varde o. 1500 (1879-97) at nævnes p.g.a. sit næsten uudtømmelige forråd af oplysninger.

Legatstamtavler

Begrebet legatstamtavle blev nævnt ovenfor. Disse stamtavler, eller efterslægtstavler, da det kan være begge dele alt efter fundatsens bestemmelser, opfylder et praktisk formål og har ofte en helt kontant værdi for benytteren. Det er derfor en udbredt genre, som har en lang tradition bag sig inden for dansk genealogisk litteratur. Den største samling er Hans de Hofmans samlinger af fundationer og gavebreve udsendt i 11 bind i årene 1755-80, for nemheds skyld ofte blot citeret som *Hofmans fundationes*, idet hele værkets titel er ret omstændelig: Hans de Hofman: »Samlinger af Publique og Private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. Udgivet efter Kongelig Allernaadigste Tilladelse, hvorved ere tilføjede en Deel Historiske Efterretninger og Genealogier om Givernes Liv, Levned og Familie med mere Stiftelserne og Stifterne vedkommende. Prydet med en Deel Kobberstykker.« Fra vort eget århundrede kan nævnes *Den Deichmannske Legatstamtavle* af Poul Bredo Grandjean samt Thelma Jexlev og Alfr. Larsens meget omfattende *Schou-Bechmannske legatstamtavle*, som behandler omkring 4000 personer.

Nummereringssystemer

Medens anetavlen udmærker sig ved sin regelmæssige opbygning, kan man næsten sige, at efterslægtstavler udmærker sig ved deres mangel på forudsigelighed. En generation med stor frugtbarhed kan afløses af en med få og små børnekuld, og ikke to slægter er ens. Det kan derfor ikke undre, at der findes mangfoldige opstillings- og nummereringssystemer. Alle har de imidlertid det til fælles, at det er meget svært at gennemføre en systematisk nummerering før hele arbejdet er afsluttet. Alle forsøg herpå er resulteret i en så indviklet systematik, at den er blevet uoverskuelig og meget vanskelig at arbejde med for andre end den, der selv har udtænkt den.

Som grundlag for arbejdet med efterslægten bør man på et så tidligt tidspunkt som muligt udarbejde skematiske oversigtstavler af samme karakter som vist s. 64, blot med navne i stedet for symboler. Sådanne tavler kan blive af en ganske betydelig udstrækning rent fysisk men er

▷ I årene 1755-80 udsendte Hans de Hofman 11 bind med topografisk ordnede samlinger af fundatser for stiftelser og legater, hvoraf de to første bind indeholder mange genealogiske tabeller. Her ses titelblad til 5. bd., 1760, med Hofmans våbenskjold.

Samling
af
Fundationer og Gave-Breve
for
Dens = Stift,
med Historiske Efterretninger for hvert Sogn.

nødvendige, hvis man ikke vil tabe overblikket. Hvis man til dekorativt brug vil udforme et egentligt stamtræ, må det være en uomgængelig logisk regel at lade de ældste generationer danne stammen, de yngre grenene.

Af hensyn til benyttelsen af den foreliggende litteratur er det nødvendigt at se på de mest anvendte systemer, men for overskuelighedens skyld vil vi begrænse os til 3. Af disse er de to meget udbredte, og det tredje – det såkaldt tabellariske system – fortjener at blive det. De tre systemer er på de følgende sider illustreret ved hjælp af eksempler fra forskellige slægtsbøger.

Indrykningssystemet

Dette system er det hyppigst anvendte i den ældre litteratur. For hver generation rykkes et antal enheder til højre på siden, således at placeringen på siden viser denne generationens afstand fra stamfaderen. De enkelte personer betegnes med bogstaver og tal begyndende med A, B, C etc., næste generation med 1, 2, 3, derefter a, b, c, hvorefter følger 1), 2), 3) osv. Det bærende princip i dette system er førstefødselsretten (primogenituren), idet man altid først behandler ældste barn og dets efterkommere begyndende med ældste barn, inden man går vi-

Slægtstavle efter indrykningsprincippet som overalt anvendtes af kaptajn Lengnick. Siden udgivelsen af familien Egedes slægtstavle har forskningen gjort mange fremskridt, bemærk således stamfaderens aldersangivelse. Eksemplet viser, at Lengnick undertiden sjuskede med aldersrækkefølgen.

Familien EGEDE.

Hans Jensen Colling, Præst til Vester-Egede, f. 1596 † 1759 * Kirsten Andersdatter, f. 1600 † 1680 (4 Sønner og 4 Døttre):

1. Hans Egede, Præst til Vester- og Vester-Egede, f. 1643 † 1695 * 1678 Gyde Stege, f. 1661 †
 1. Kirsten Egede, f. 1680.
 2. Hans Ditlev E., f. 1682.
 3. Giertrud, f. & † 1685.
4. Giertrud, f. 1686.
5. Ida, f. & † 1688.
6. Ida, f. 1690 (om dem vides kun dette).
2. Cathrine Egede, f. 1638.
3. Jens, f. 1639.
4. Gregers, f. 1641.
5. Birthe, f. 1646.
6. Mette, f. 1649.
7. Mette, f. 1652 (ingen anden Oplysning findes).
8. Poul Egede, Sørenskriver over Senjen, f. 1648 † 1706 * Kirstine Hind (3 S. 1 D):
 - A Hans Egede, Superintendent over Grønland, f. 1686 † 1758 * 1. 1707 Giertrud Rasch, † 1735 paa Grønland (2 S. 2 D).
 2. Mette Trane, f. Dau, † 1761 (71 Aar gammel):
 1. Poul Egede, Prof. theo!, Bisp over Grønland, f. 1708 † 1789 * 1. Elisabeth Marie Fraun (1 D).
 2. Marie Christine Thestrup, f. 1735 † 1768 (3 B).
 3. 1771 Christiane Amalie Thestrup, f. 1744 †
 - a Giertrud Kirstine Egede, f. 1748 † 1816 * 1771 Henrik Christopher Glahn, Professor, Præst til Nørre Nebby og Nørre Aalster, † 1804:

dere til næstældste barn og dernæst dettes ældste barn etc. Systemet bevirker, at søskendeflokkene bliver spredt, evt. fra første til sidste side for den første floks vedkommende. Det kræver derfor en del øvelse at overskue sammenhængen, især hvis forfatteren af pladsøkonomiske grunde ikke adskiller generationerne tilstrækkeligt tydeligt med en kraftig indrykning. En ulempe ved systemet er også, at det ikke tillader en fyldigere omtale af de enkelte personer, uden at det i væsentlig grad går ud over overskueligheden. Systemet kan studeres i praksis bl.a. hos Lengnick og Vahl samt i Adelsårbogen indtil 1917, som derefter anvender det i det følgende omtalte system: den generationsvise opstilling.

Den generationsvise opstilling

Dette system er næsten enerådende i den nyere danske efterslægtslitteratur. I sin rækkefølge er det ganske i overensstemmelse med oversigtstavlen side 64: først omtales stamparret, derefter deres børn i aldersrækkefølge (2. generation), 3. generation udgøres af børnebørnene, kuld for kuld, og inden for hvert i aldersmæssig rækkefølge, 4. generation oldebørnene på samme måde osv. Systemet har den fordel, at søskendeflokke ikke splittes, og at personer, der har levet nogenlunde samtidigt, behandles side om side. Systemet tillader også en fyldig omtale af enkeltpersonerne, uden at det går ud over overskueligheden. I den generationsvise opstilling kan nummereres med generationsnummer samt løbenummer, begyndende med 1 i hvert slægtled.

Hvis man venter med at nummerere, til arbejdet er afsluttet, kan en helt fortløbende nummerering gennemføres, men fordelene herved er begrænsede i forhold til ulemperne. Disse bliver især tydelige, hvis man på et tidspunkt skal i gang med at revidere og ajourføre værket. Man vil da få stort besvær med at nummerere om, idet flere generationer udmærket samtidig kan have været produktive, da førsteudgaven blev udarbejdet. Denne indvending kan dog også rettes mod nummerering ved kombination af generationstal og løbenummer. Den generationsvise opstilling er anvendt f.eks. i den tidligere omtalte Seidelinske slægtsbog og i Henning Aarup og Hans Worsøe: *Wilhelm Adolph Worsøes slægtsbog*. Wilh. v. Antoniewicz benytter ligeledes i Danske Patrierslægtter I-II generationsvis opstilling, men med fortløbende nummerering. Til de enkelte personers nummer føjes et bogstav, som angiver vedkommendes placering i søskendeflokken: a = ældste barn, b = næstældste osv.

En interessant og overskuelig kombination af generationsvis opstil-

(Andet slægtled)

* 30. december 1827 i København (P), † 7. februar 1886 i København (B).

9 børn, se 3. slægtled II, nr. 18-26.

4 c. EDMUND GOTTFRED [HANSEN] GRUT*).

* 15. januar 1831 i København (G), † 13. juni 1907 på Hummeltofte (Ly, begr. Ge); øjenlæge, dr. med., professor ved Københavns Universitet (K², DM); ~ 18. september 1857 i København (B) med Birthe CATIINKA HOSKIÆR (F: varemægler Frederik H. & Marie Christiane Hennine Lund, se tavle V).

* 6. november 1832 i København (B), † 28. marts 1911 i København (B, begr. Ge).

3 børn, se 3. slægtled III, nr. 27-29.

5 d. MARY LUCINDE HANSEN, * 25. juli 1832 i

København (G), † 7. september 1915 på Folehavgård (Ho, ligbrænding, urne i familiegravelsen på Matrup); ~ 7. november 1853 på Øregård (Ge) med REGNAR WESTENHOLZ til Matrup (F: major, birkedommer Thomas Frederik W. & Anna Marie Elisabeth Aabel, se tavle VI), * 10. december 1815 i Skagen (hjd., Skagen K.), † 12. april 1866 på Matrup (Thyrsting K., begr. i familiegravelsen på Matrup); etatsråd, finansminister (R*, DM); (han ~ 1° med Ingeborg Quist, † 1851). 6 børn, se 3. slægtled IV, nr. 30-35.

*) Navneforandring, se pag. 48

ANDET SLÆGTLED

Andreas Hansens børn med Emma Grut

(se nr. 1)

2 a. EMILY ELIZA HANSEN, * 17. februar 1827 i København (B), † 10. november 1909 i Edinburgh (begr. Dean Cemetery sst.); ~ 30. september 1852 på Øregård (Ge, viet i hjemmet) med WALTER Oliphant BERRY (F: Købmand George B. & Elizabeth Richmond, se tavle III). * 25. november 1827 i Leith, † 12. december 1905 i Edinburgh (begr. Dean Cemetery sst.); chef for handelshuset Berry, Barclay & Co. i Leith, dansk generalkonsul for Scotland, (K¹). 5 børn, se 3. slægtled I, nr. 13-17.

3 b. ALFRED PETER HANSEN, * 25. maj 1829 i København (B), † 10. november 1893 i Berlin (begr. B); ingeniør, grosserer, chef i handelshuset A. N. Hansen & Co.; etatsråd, konsul for Ecuador; ~ 22. juni 1854 i København (B) med EMMY GOTSCHALK (F: generalkonsul for Grækenland, grosserer Friedrich G. & Marie Frederikke Kierulff, se tavle IV),

Slægtstavle efter det generationsvise system. Hans Konows efterslægtstavle for grosserer H.N. Hansen er et godt eksempel på dette system. Til løbenummeret er føjet et bogstav, der angiver placeringen i søskendeflokken. Nr. 5 d Mary Lucinde Hansen er Karen Blixens mormor.

ling og indrykningsprincip er anvendt af Steffen Borup i *Mendel Levin Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780-1980*. Her er efterkommerne opdelt i »stammer« (Bellas stamme, Antons stamme etc.) efter det medlem af 2. generation, som de nedstammer fra. Den utraditionelle opstilling må betragtes som meget vellykket og lidt af en nyskabelse i den genealogiske litteratur.

Den tabellariske opstilling

I den tabellariske opstilling er hovedprincippet, at forældre og deres børn behandles sammen på én tavle, hvorefter de børn, der selv bliver

2. generation og hans børn (3. gen.)

LABEL 2

1.b. *Carl Christian Hilmann Jacobsen*

f. 2. marts 1842 i København, Helliggejst sogn, dbt. smsts.,

død 11. jan. 1914 på Schous klinik, Frederiksberg, begr. Jesuskirken, Valby.

Bryggeridirektor og mæccen, grundlægger af Ny Carlsberg Fondet og Glyptoteket i København.

Gift 1) 24. sept. 1874 i København, Garnisons kirke med *Otilia Mary*

Stegmann f. 27. marts 1854 i Edinburgh, død 20. juli 1903 i Valby,

datter af købmand Conrad Stegmann (1819–80) og Louise f. Brummer (1825–1914).

Børn:*)

a. *Theodora Jacobsen* f. 18. juni 1877 3

b. *Alf Jacobsen* f. 22. okt. 1880 Valby skoledistr. i Hvidovre sogn, hjemmedøbt, død 3. jan. 1890 Valby skoledistr., Hvidovre sogn

c. *Beatrice Jacobsen* f. 7. nov. 1881, Valby skoledistr. i Hvidovre sogn, dbt. Vor Frue København, død 31. jan. 1888 Valby skoledistr. Hvidovre sogn

d. *Helge Jacobsen* f. 24. dec. 1882 4

e. *Vagn Carl Jacobsen* f. 14 sept. 1884 5

f. *Eerland Jacobsen* f. 9. jan. 1886 Valby skoledistr. i Hvidovre sogn, dbt. Vor Frue København, død 16. juli 1887 Valby skoledistr. Hvidovre sogn.

g. *Thorvald Jacobsen* f. 8. marts 1888 Valby skoledistr. Hvidovre sogn, dbt. Vor Frue København, død 25. dec. 1888 Valby skoledistr. Hvidovre sogn.

h. *Paula Jacobsen* f. 7. aug. 1890 6

Gift 2) 24. juni 1906 i Jesuskirken Valby med

Laura Louise Henriette (Lilli) von Kohl, født 14. dec. 1882 i København,

Citadel sogn, død 4. maj 1931 i Laurelton, New Jersey, USA, datter af oberstlt. Adolph Carl Christian von Kohl (1845–1925) og Laura Camilla f. Mortensen (1844–1920). Ægteskabet opløst 1908.

Hun gift 2) 1909 m. biografdirektør Kay van der Aa Kühle (1877–1925), ægteskabet opløst 1915, og 3) med advokat Oliver Carpenter, USA.

*) En søn *Alf*, efter familietraditionen født før 1877 og død straks, har ikke kunnet findes i Københavnske kirkebøger eller begravelsesregistre.

Slægtstavle efter det tabellariske system, anvendt i den i 1985 udgivne bog om brygger J.C. Jacobsen og hans efterslægt. Jf. illustrationen s. 64.

forældre, behandles på nye tavler sammen med deres børn. De børn, der ikke efterlader sig efterslægt færdigbehandles på forældrenes tavle, også selv om de bliver gift. Systemet er udbredt i Sverige men kun lidt anvendt herhjemme. Et fornemt eksempel er Lise Lunds *Biskop Rasmus Møllers slægt*. Også *Familien Jacobsen* anvender dette system, således den her viste opstilling, tabel 2, gengivet efter originaludgaven fra 1985.

Kombinationer af anetavle og efterslægtstavle

En populær måde at kombinere anetavle og efterslægtstavle er at udarbejde en såkaldt »slægtsbog« for et bestemt ægtepar. Hvis man f.eks. vælger et par, der blev gift sidst i 1800-tallet, kan den få et ret betydeligt omfang men dog være overkommelig. Med dette ægtepar som udgangspunkt udarbejdes en fuldstændig efterslægtstavle samt en anetavle for hver af ægtefællerne. Bogen falder naturligt i to dele forbundet af en indgående levnedsskildring af de to ægtefæller. Systemet er også meget anvendt inden for den erhvervsmæssige slægtsforskning, da det skaber gode afsætningsmuligheder til de mange efterkommere, ligesom dele af anetavlerne kan genbruges, hvis firmaet til næste slægtsbog vælger et beslægtet ægtepar.

Ved at gennemse kataloger fra slægtsforskningsfirmaerne vil man hurtigt kunne overbevise sig om, hvor udbredt genren er. De fleste mennesker, som har fået leveret en slægtsbog på bestilling, vil være i besiddelse af et værk af denne karakter. Det dækker som regel kun ¼ eller ½ af ens slægt, afhængigt af, hvor langt tilbage det ægtepar har levet, som danner udgangspunkt. Selv om det altså giver en udmærket oversigt over denne del af slægten, er besiddelsen af et sådant værk ingen undskyldning for ikke at gå i gang med de øvrige dele af ens slægt.

Også private slægtsforskere har med held dyrket genren. En bog af denne karakter er et udmærket udgangspunkt for at arrangere et slægtsstævne eller et udvidet fætter- og kusinetraf. Hvis det herefter lykkes at holde sammen på familien, kan familiefølelsen styrkes ved årlige udsendelser af meddelelsesblade, f.eks. som dupliserede julehilsener med slægtsnyt. Dette kan enten være om fødsler, vielser og dødsfald i familien eller det kan være en mere bred orientering, som også kan berette om fund af »nye« aner. Til sidst kan der måske ligefrem oprettes en familieforening og udgives et familietidsskrift, således som det f.eks. er tilfældet med familien Barfoed.

Et godt eksempel på en privatforskers arbejde med en slægtsbog af den ovenfor omtalte karakter er Gert Ravn Nørugaards *Ane- og efter-*

slægtstavle for skolelærer og kirkesanger Jürgen Nielsen Kjærboelling f. 1776 og hustru Cathrine Marie Lorentzen f. 1783 (1986). Bogen viser også at en ret omfattende slægtsbog kan laves i pænt udstyr uden de helt store fremstillingsomkostninger. Da mange slægtsbøger af denne karakter handler om slægter med skiftende -sen navne, vil lokaliteten ofte være den bedste indfaldsvinkel, når man er på jagt efter relevant litteratur.

Slægtskabstavlen

Hvis man imidlertid ønsker et fuldstændigt overblik over sin slægt, forstået som dem, man er blodsbeslægtet med, må man skride til det store arbejde det er at udarbejde en slægtskabstavle (consangvinitets-tavle). Omfanget kan man dog til en vis grad selv regulere, idet slægtskabstavlen pr. definition kun omfatter en anetavle tilbage til en vilkårligt valgt generation kombineret med fuldstændige efterslægtstavler for samtlige anepar i denne generation. Vælger man at føre sin anetavle tilbage til sine 16 aner (tipoldeforældrene) vil omfanget altså svare til 8 af de ovenfor omtalte slægtsbøgers efterslægtsafsnit.

Den normale systematik er dog anderledes, idet man starter med anetavlens proband (evt. sig selv) og efterkommerne. Derefter følger forældrene til probanden og deres øvrige efterkommere, bedsteforældrene og deres, oldeforældrene og deres samt, i det valgte eksempel, til sidst tipoldeforældrene og deres efterslægt. Albert Fabritius udar-

Grundlæggeren af Københavns zoologiske have, Niels Kjærboelling (1806-71) var degnesøn fra Als, selv læreruddannet men internationalt anerkendt som ornitolog. Der er bevaret et stort materiale om ham og hans familie, som er anvendt i Gert Ravn Nørgårds slægtsbog om skolelærer Jürgen Nissen Kjærboelling og hustru. Den er et eksempel på, at en almindelig slægtsbog indeholder stof af interesse langt ud over familiens kreds. Se også ill. s. 184.

bejdede i anledning af kong Christian 10.s regeringsjubilæum 1937 en consangvinitetstavle for kongen tilbage til hans tipoldeforældre *Hans Majestæt Kong Christian X og hans Slægtninge*. Den benytter et nummeringssystem, hvor udgangspunktet er anebrøken (se s. 53), hvortil føjes et ulige tal begyndende med 01 for ældste broder, et lige begyndende med 02 for ældste søster. Da 4/1 er farfar, er 4/1 01 farfars ældste broder, 4/1 02 farfars ældste søster og 4/1 02.01 dennes ældste søn. Nummereringen siger intet om aldersfølgen mellem brødre og søstre. Både 4/1 02 og 4/1 04 kan for den sags skyld være ældre end 4/1 01.

Albert Fabritius var dog ikke den første, der udgav en dansk consangvinitetstavle, idet M. Rasmussens bog: *Rytterbønderslægter fra Hjelmslev og Framlev herreder* indeholder den komplette efterslægt for probandens 4 oldeforældre, men uden den klare systematik, der kendetegner Albert Fabritius' bog. Det er derfor den sidstnævnte, der må anbefales som forbillede og læreeksempel.

Slægtsforskning og EDB

Det er en klar fordel, at man vælger, hvilket system man vil benytte, inden man har fået samlet for meget stof sammen, så man bliver fri for at omnummerere sit materiale. Dette indebærer også, at man allerede på et meget tidligt tidspunkt må tage stilling til, om man vil anvende EDB eller ej. For den unge generation, der har lært databehandling allerede i skolen, vil dette nok være naturligt, men den lidt ældre slægtsforsker bør heller ikke på forhånd afvise muligheden. For mange vil det dog nok være nødvendigt, at hele EDB-teknikken først afmystificeres. Nogen speciel vejledning i anvendelse af EDB i slægtsforskningen foreligger endnu ikke, men i en artikel så tidligt som 1982 i *Personalhistorisk Tidsskrift* har Kai Albertsen peget på en række væsentlige ting, der stadig har gyldighed. Den tekniske udvikling siden da har kun gjort det lettere – og billigere. En PC'er (personal computer) kan i dag anskaffes for nogle få tusinde kroner, og med den i huset vil man kunne klare sine register- og sorteringsproblemer og dermed spare en masse tid. Men husk: man kan ikke få noget ud af maskinen, som man ikke selv har puttet ind i den! Indtastningen sker som på en skrivemaskine, og på en skærm kan man kontrollere, at man har skrevet rigtigt. Fejl rettes hurtigt og uden omskrivning. Oplysningerne oplagres på en diskette og kan altid kaldes frem på skærmen eller udskrives maskinelt, hvis man har en printer.

Når nye oplysninger foreligger kan disse uden besvær anbringes på rette sted, hvis man vel at mærke har sørget for at vælge et system

med rimelig plads. Som regel vil det dog alligevel være nødvendigt at bearbejde oplysningerne, evt. forkorte dem inden indtastningen. Det gælder f.eks. lange navne eller stedsbetegnelser, som kan gengives i kodeform. Den nøjagtige og fuldstændige udskrift af kildematerialet er derfor stadig en nødvendig forudsætning.

Når oplysningerne først er indkodet, kan computeren sortere dem og udskrive dem i forskellige kombinationer, som giver mulighed for at anlægge nye synsvinkler på stoffet og overskue et større stof, så man måske derved kan overvinde døde punkter. Et eksempel på EDB-behandling af fadderlister til slægtsforskningsbrug er givet af Johannes Lind i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1986.

Der er mange slægtsforskere, der i dag anvender EDB, og der eksisterer allerede flere forskellige systemer til databehandling af slægtsoplysninger. Det er derfor naturligt, at Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie har oprettet en særlig afdeling, DIS-Danmark, som også udgiver sit eget blad »Slægt & Data«. Her kan man få gode råd, og i Slægt og Data bringes sammenligninger af nogle af EDB-slægtsprogrammerne som PAF, DISGEN, FAMILY ROOTS, BROTHERS KEEPER og PERSFILE. Desuden arrangerer DIS-Danmark orienteringsmøder og demonstrationer over hele landet. Mange forskere udveksler oplysninger på diskette, og også Hvem forsker Hvad kan nu fåes på diskette.

Derimod skal man ikke forvente, at kildematerialet på arkiverne de første mange år vil blive indkodet. Arkivvæsenet er imidlertid i færd med at udvikle en database, der i første omgang skal rumme en generalregistratur over arkivfunds, senere mere detaljerede registreringer. I løbet af nogle år vil publikum derfor kunne orientere sig i grove træk om, hvad der findes på de forskellige arkiver, via en skærm på læsesalen.

Vi er hermed nået til ende med den teoretiske ballast, som er nødvendig for at kunne udnytte litteraturen og selv systematisere det stof på tilfredsstillende måde, som man har indsamlet. Men lad det være understreget, at systematikken er til for slægtsforskernes skyld, ikke omvendt.

Det står naturligvis enhver frit for at anvende lige netop den metode, han selv synes bedst om. Og er der en bestemt gren af slægten, der forekommer særlig interessant, er der ingen, der kan forbyde én at anvende al sin tid og alle sine kræfter på den gren og dermed forsømme de andre. Det skal være lysten, der driver værket, ellers har det ingen mening at beskæftige sig med slægtsforskning i sin fritid.

De to damer på læsesalen i Aabenraa er godt i gang og har både kopier og originalarkivalier på bordene. Fot. og © Helge Grøhn.

Arkivbesøg

Alt for mange slægtshistorikere er i tidens løb stoppet ved det punkt, som denne fremstilling nu er nået frem til. Alt materiale hos den nærmeste familie er undersøgt, den mest lettilgængelige litteratur på bibliotekerne er mere eller mindre grundigt blevet eftersat – ofte uden resultat – og man har fået nedfældet resultaterne af sine hidtidige anstrengelser på papir. Måske er det blevet renskrevet i anledning af en rund fødselsdag i familien, en barnedåb eller en konfirmation. Eller måske har det blot skulle danne basis for et dekorativt korsstingsbroderi.

Det er altså udmærket, men det er bare en skam at gå i stå her, lige før det begynder at blive rigtig spændende. Skal der samles flere oplysninger må man nemlig indstille sig på at skulle begynde at »gå på arkiver«.

Arkiverne har ofte været betragtet med en vis ærefrygt – det var ikke noget for almindelige mennesker, og mange har tænkt, at det kunne vist ikke nytte noget for dem at prøve på at finde ud af det. Det er imidlertid en helt forkert opfattelse. Arkiverne er ganske almindelige arbejdspladser, og de ansatte er ganske almindelige mennesker. Lige-

som på bibliotekerne er personalet indstillet på at hjælpe de besøgende mest muligt. Og gælder det de lokalhistoriske arkiver, ja så er de udsprunget af en folkelig bevægelse, hvis indhold og mål ligger tæt op ad slægtshistorien, nemlig den lokalhistoriske bevægelse.

Det vil ofte være klogt for en slægtshistoriker at begynde sine arkivstudier på et lokalhistorisk arkiv. I praksis lader det sig bedst gennemføre, hvis man stadig bor forholdsvis tæt ved den lokalitet, hvor ens slægt var udbredt for omkring 75-100 år siden. Bor man f.eks. i København som anden generations københavner med rødder i Vestjylland og på Fyn, vil det uden tvivl være mest praktisk at begynde arkivundersøgelserne i Rigsarkivets kopisamling. Derfor bør man dog ikke forsømme at besøge de lokalhistoriske arkiver i slægtens hjemstavn ved næstkommende lejlighed, f.eks. i en ferie.

De lokalhistoriske arkiver

Man kan i dag roligt sige, at alle landets 277 kommuner er omfattet af det landsdækkende net af lokalhistoriske arkiver, som er vokset frem i den sidste menneskealder. I mange storkommuner er det endda sådan, at det lokalhistoriske arkiv har afdelinger i de gamle sognekommuner, der blev indlemmet ved kommunalreformen 1970. Der kan også eksistere helt selvstændige arkiver i hver af de gamle sognebyer. I den nuværende Haderslev kommune er der således i 1986 ikke færre end 9 lokalhistoriske foreninger og samlinger, hvis arbejde dog til en vis grad koordineres. For hver enkelt kommune må man derfor på forhånd undersøge forholdene.

Det første lokalhistoriske arkiv i Danmark blev oprettet af provisor Hans Brandt i Fåborg i juni 1937, og har således kunnet fejre sit 50-års jubilæum i sommeren 1987. Ældre er bevægelsen ikke. Snart fulgte andre af de gamle købstæder efter såsom Haderslev og Viborg, men da Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver (SLA) blev dannet i 1949 var der stadig kun 5 medlemmer. I 1968 var der 60 medlemmer. Derefter tog det fart, fordi landdistrikterne nu kom i gang bl.a. som protest mod kommunalreformen.

I 1991 er foreningen oppe på 415 arkiver, som er opdelt i amtskredse. SLA udgiver regelmæssigt en trykt adresseliste med oplysninger om arkivernes åbningstid, leder, telefonnummer, adresse og område. Denne liste er et særdeles nyttigt hjælpemiddel, især da åbningstiderne er meget forskellige. De mindre arkiver har f.eks. ofte kun åbningstid nogle ganske få aftentimer om ugen, eller efter aftale. Sammen med andre historiske institutioner findes de ligeledes fortegnet i DHF's *Historisk Vejviser*.

Provisor Hans Brandt (1890-1982). Da Hans Brandt i 1937 stiftede byhistorisk arkiv i Fåborg, satte han en udvikling i gang, der fik et omfang, som han næppe selv havde forventet. KB.

De lokalhistoriske arkiver udgør en broget skare, spændende fra egentlige institutioner med en eller flere faguddannede medarbejdere til ganske små foreninger båret oppe af en lille entusiastisk lokal gruppe, som er indstillet på at ofre al sin fritid for lokalhistoriens sag. Tilsvarende er lokalerne forskelligartede. Kun de største arkiver kan byde på en egentlig læsesal.

Mange har lokaler i tilknytning til det lokale bibliotek, og atter andre har til huse i kælderlokaler f.eks. på skoler. En del er flyttet ind i gamle ejendomme, som kommunen har ladet restaurere, og takket være voksende tilskud fra kommunerne har stadigt flere fået stabile forhold. Men uanset de ydre rammer er alle startet af dybt engagerede lokale folk med indgående kendskab til deres egn eller by, et fællestræk man ikke må glemme. Dette har også været afgørende for arkivernes indhold. Baggrunden for deres oprettelse har været ønsket om at redde de lokale arkivalier, som ikke skulle afleveres til de offentlige arkiver.

Grundstammen er altså privatarkiver, virksomhedsarkiver samt ikke mindst foreningsarkiver. Hertil kommer lokalt billedstof og båndoptagelser. Envidere indgik det fra starten af bevægelsen som et vigtigt element, at man ville engagere den lokale befolkning i den lokale historie og bevare kilderne på stedet, hvor de var blevet til. Når man kom-

mer i kontakt med et lokalhistorisk arkiv, vil man altså også få mulighed for at komme i kontakt med personer, der besidder en indgående lokal viden. Dette kan være af stor betydning for en slægtshistoriker, der i begyndelsen er egnsfremmed.

Materialets registrering

Det typiske indhold af et lokalhistorisk arkiv kan opdeles i fire hovedgrupper: arkivfonds, billeder, kopier og hjælpemidler. Registreringen af arkivfonds og billeder foregår på standardskemaer udarbejdet af SLA med fortrykte rubrikker. På skemaet til arkivfonds kan grupperne personarkiv, erhvervsarkiv, foreningsarkiv eller andre institutioner afkrydses. Hver aflevering får et nummer i journalen, og hver arkivfond et A-nr. Desuden anføres eventuelle klausuler ved benyttelsen. Skemaet er indrettet med henblik på fællesregistraturer for flere lokalhistoriske arkiver og evt. EDB-behandling. Fra en række amter foreligger der samlede dupliserede registraturer over foreningsarkiver udgivet af SLAs amtskredse, og denne serie skal efter planen efterhånden blive landsdækkende. I personarkiverne vil man ofte kunne finde attester, anbefalinger, eksamensbeviser, svendebreve, fagforeningsbøger, næringsbreve, soldaterpapirer, breve, dagbøger, regnskaber, lejligheds-sange, optegnelser af forskellig art, skrapbøger, nekrologer og andre avisudklip samt skudsmålssbøger. Kort sagt: alt det, som en person ville gemme om sig selv i sit eget arkiv. Der er derfor et meget centralt materiale for en slægtsforsker.

Ved aflevering af billeder indføres de i journalen med oplysning om giveren og får hver tildelt et nummer. Derefter udfærdiges et A4-kort helst for hvert billede med angivelse af alle personoplysninger eller oplysninger om de lokaliteter og emner, billederne viser. Oplysningerne herfra går videre til søgekartotekerne. Også format og fotografens navn anføres. Endelig er der på kortet afsat plads til påklæbning af en kopi af billedet, hvilket er meget tidsbesparende, når man skal vælge et billede f.eks. til en illustration.

I mange lokalhistoriske arkiver udgør gamle fotograffirmaers negativsamlinger en stor del af denne afdeling.

Kopisamlingen vil typisk indeholde kopier af materiale fra landsarkiverne og Rigsarkivet, først og fremmest kirkebøgerne fra begyndelsen til 1891, folketællingslister fra 1800-årene og evt. ejendoms historisk materiale.

Blandt hjælpemidlerne findes den trykte lokalhistoriske litteratur samt ofte dupliserede fremstillinger, som kun er lavet i få eksemplarer og ikke optaget i bogfortegnelserne. Det kan typisk være ejerrækker

for gårde og huse i sognet. Sådanne vil også tit kunne findes i de afdøde lokalhistorikeres og lokale slægtshistorikeres samlinger, der er testamenteret til det lokalhistoriske arkiv. Et vigtigt hjælpemiddel er også de lokale aviser, hvortil der ofte er udarbejdet registre.

Byhistorisk Arkiv i Sæby

For at give et indtryk af, hvorledes teori forholder sig til praksis er Sæbyarkivet valgt som eksempel. Der er tale om et af de arkiver, som har fagligt uddannet leder. Man kan derfor holde åbent 30 timer om ugen samt en aften hver måned af hensyn til de erhvervsaktive, der også gerne vil have mulighed for at komme på arkivet. De fleste andre arkiver har langt kortere åbningstid. Arkivet dækker hele den nuværende storkommune, dvs. kirkesognene Sæby, Understed, Karup, Volstrup, Hørby, Torslev, Skæve og Albæk. Det har et befolkningsunderlag på 17.800 indbyggere. Et besøgstal i 1986 på over 1300 må derfor siges at være meget højt. Det skyldes bl.a. et snævert samarbejde med lokal- og slægtshistorisk forening for Sæby og omegn.

Arkivet er grundlagt 1961 og hører altså til de ældre. I jan. 1986 overtog det lokaler i det gamle alderdomshjem, hvor man til læsestue, kontorer, magasiner og arbejdsrum disponerer over 120 m². Derudover har man fællesfaciliteter (fotoatelier og frokoststue) med museet. Der foreligger ingen trykt eller duplikeret registratur over samlingerne, men Vendsyssel Årbøger bringer hvert år omtale af særligt interessante afleveringer.

Da arkivet i lighed med de fleste andre lokalhistoriske arkiver ikke råder over et læseapparat til mikrofilm, er man henvist til de dyrere xerokopier, som til gengæld er behageligere at benytte. Af disse har arkivet en usædvanlig stor samling omfattende alle 8 sognes kirkebøger fra de ældste til og med 1891, folketællingslister 1787-1850 samt brandforsikrings- og taksationsprotokoller fra købstaden 1781-1877. Desuden har man kopi af protokollen over udstedte næringsbeviser i Dronninglund herred 1885-1922 samt af skolekommissions- og sognerådsforhandlingsprotokoller fra den første tid.

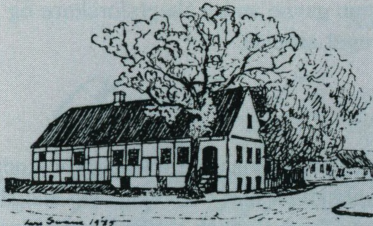
Gruppen af originalarkiver omfatter 600 nr. Blandt disse er foruden person- og institutionsarkiver, erhvervsarkiver og ca. 200 foreningsarkiver, som f.eks. andelsmejerier og brugsforeninger. Der er således gode muligheder for at konstatere, om en forfader har deltaget i forenings- og organisationslivet, fortrinsvis inden for de sidste 100-120 år.

Billedsamlingen omfatter i alt 12.000 fotos, hvoraf ca. halvdelen er portrætter eller mindre grupper, resten topografiske eller »saglige« billeder, som f.eks. en bager med sit personale. Billeder af større grup-

BYHISTORISK ARKIV SÆBY MUSEUM

9300 Sæby, den

TH. 08 - 46 13 01 - Journ. nr.

Medens en del lokalhistoriske arkiver har lokaler på bibliotekerne, er arkivet i Sæby nært knyttet til museet. Begge dele har sine fordele og er med til at åbne benytternes øjne for materiale af forskellig karakter og oprindelse. Vignet fra brevpapir.

per er kun registreret sagligt, hvorimod de øvrige også er registreret på personnavn. En enkelt fotograf har afleveret ca. 4000 glasnegativer, men da bestillingsprotokollen er bortkommet, er kun ca. 10% af personerne identificerede. Her kan slægtsforskeren så måske til gengæld yde arkivet hjælp!

Blandt hjælpemidlerne indtager avisregistreringen og udklipssamlingen en vigtig plads. Der klippes fødselsdagsomtaler, dødsannoncer og nekrologer, som klæbes på A5-kartotekskort eller nedlægges i kuverter. Udklipssamlingen vedr. personer og slægter rummer i 1986 i alt 2000 kort og 1300 kuverter. Den saglige udklipssamling omfatter ca. 1000 kuverter med alfabetisk stikordsregister. Denne del af samlingen går tilbage til århundredskiftet.

I forbindelse med projektet »Arbejdets og dagliglivets historie i Østvendssyssel gennem 100 år« udsendte arkiv og museum i Sæby i 1986 folderen »Du er selv en del af historien«. Den resulterede i aflevering af ca. 1500 billeder samt adskillige arkivalier, men nok så vigtigt var båndoptagelserne. Ca. 65 ældre mennesker mellem 60 og 100 år fortalte til båndoptageren om deres ungdom og dagliglivet dengang. Alle interviews er senere udskrevet på maskine og registreret, således at der her er skabt et nyt og spændende materiale, som både slægts- og lokalhistorikere vil kunne få glæde af.

Arkivet i Sæby er måske ikke typisk – endnu. Det hører hjemme i den lille del af SLAs medlemmer, der har bedst arbejdsvilkår. Fortsætter udviklingen bliver der dog hurtigt flere og flere af den slags arkiver. Eksemplet er valgt netop for at vise, hvilke muligheder mange lokalhistoriske arkiver efterhånden vil kunne byde slægtsforskerne. Det er derfor klogt at følge udviklingen i de sogne, der har interesse, og kan

man selv hjælpe med, f.eks. ved aflevering af doubletbilleder eller kopier af slægtshistorisk stof, kan man gavne andre slægtsforskere og måske endog på længere sigt sit eget arbejde.

Gotisk skrift

Om ikke før, så er man ved besøget på det lokalhistoriske arkiv stødt på et af de problemer, som ingen slægtsforsker i det lange løb undgår: læsning af gammel dansk skrift, også kaldet gotisk skrift. Denne håndskrift var den officielle i Danmark indtil 1875 og svarer til den såkaldte »fraktur«, de krøllede bogstaver i trykte bøger, hvor de anvendtes noget længere.

Selv om man heller ikke længere lærer at læse fraktur i den danske folkeskole, skal det ikke afskrække nogen. Ved selvstudium kan man lære at læse bogstaverne i løbet af nogle få timer. Vanskeligst er at kende forskel på det såkaldt lange s og f samt på de store bogstaver E, B, C, N, R og U.

Langt flere problemer frembyder derimod den gotiske håndskrift, men her må man trøste sig med, at der findes en række gode hjælpemidler. Anbefales kan især Georg Simons og Anne Elise Møldrups vejledninger, da de er udarbejdet specielt til slægtshistorikere. De præsenterer derfor samtidig en række slægtshistoriske kilder og forklarer de fagudtryk, der forekommer i dem. Men har man en samling gamle familiepapirer selv, kan man ikke ønske sig et bedre øvelsesmateriale, især hvis de strækker sig over et par hundrede år. For gotiske bogstaver anno 1850 er meget forskellige fra dem, man skrev omkring 1750, for slet ikke at tale om 1650. Længere tilbage når de færreste af slægtsforskerne, så de fleste vil ikke få brug for at kunne læse den helt gamle skrift.

Skriften fra 1700-tallet er ofte tydeligere, lidt rundere, end den meget spidse skrift fra den gotiske skrifs sidste tid. Den sene skrift er også i høj grad præget af stålpenens fremkomst i 1840'erne, som muliggjorde helt tynde streger, hvor tidligere tiders gåsepenne skrev langt kraftigere. Og så må man også huske, at der – ligesom i dag – kan være meget store individuelle forskelle på skriften, også inden for samme periode. De uddannede, professionelle skrivere i administrationen skrev som regel meget tydeligt. Præsterne kunne af og til sjuske eller have hastværk, og den menige mands skrift, som man også kan være heldig at finde, kan virke kantet og ubehjælpelig. Skal man bedømme en forfader på grundlag af skriften må man dog huske, at han meget vel kan have været i stand til at læse, selv om han kun kunne underskrive sig med sine ubehjælpelige forbogstaver.

DET GOTISKE ALFABET

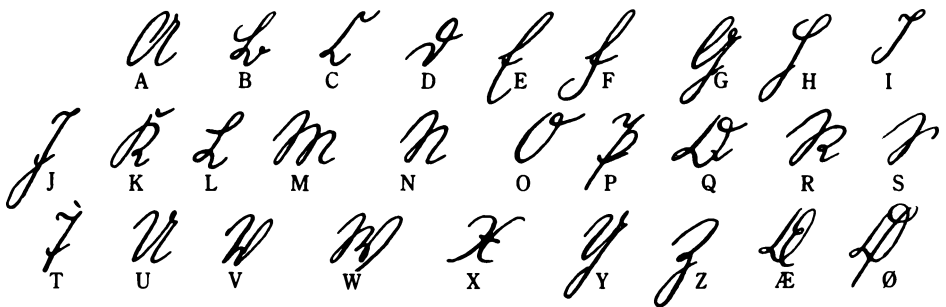
Kalligraferet

a b c d e f g h i j k l m n

o p q r s s t u v w x y z æ ø

Håndskrevet

a b c d e f g h i j k l m n

o p q r s s t u v w x y z æ ø

Bogstavernes former viser den gotiske håndskrifts udvikling og dens afhængighed af skriveredskaberne, men ofte skrives de mere sjusket.

Blødhjertighed bedrægelig

Blødhjertighed

bedrægelig

Elskværdig eventyrlig

Elskværdig

eventyrlig

Han fandt altsaa den Glæde og Lyk

Han havde altsaa den Glæde og Lyk

ke, om naar opnaar at have seet 12 velkøbte Børnebørn

ke som faae opnaae at have seet 12 velkøbte Børnebørn

og til dem de bedste Mødre der med megen Ære bestyrer

og til dem de bedste Mødre, der med megen Ære bestyrer

deres Opdragelse til Fremvext i det gode...

deres Opdragelse til Fremvext i det gode...

Læseprøver fra 1600- til 1800-tallet. Øverst et par øvelser fra den indbyrdes undervisning 1822, derefter to »præstehænder« fra henholdsvis Bjolderup 1795 og Vonsild 1681. Originalerne i LAA. Fot. Lawaetz, Aabenraa.

På de følgende sider bringes forskellige tidstypiske alfabeter samt nogle eksempler på karakteristiske skrifter, som kan anvendes som læseøvelser. Ved at betragte de forskellige alfabeter vil man hurtigt kunne se forskellighederne og se, hvor man især skal være opmærksom. Ved de små bogstaver gælder det d, e, h, k, p, r, s og v, hvor især h er lumsk. Lille s findes i to udformninger, det ene bruges kun som sidste bogstav i et ord, og det andet (det lange) skrives ofte sammen med det følgende bogstav: st og sk f.eks. Blandt de store bogstaver er der mange svære, det gælder således B, E, G, H, K, N, P, S, T, U og V. Det er en god øvelse selv at forsøge at skrive bogstavernes form efter, og der kan man jo for sjovs skyld prøve at begynde med sit

formanis oc at folckhed follyr affte,
 Formanis oc at folcket de hellige affte-
 ner icke dricke sig druckne, oc siden om
 ner icke dricke sig druckne, oc siden om
 morgen aff hofvet verck icke skulle
 morgen aff hofvet verck icke skulle
 enten blifve aff kircken, som de sig
 enten blifve aff kircken, som de sig
 aff den lange nattsæde forsoffe, eller
 aff den lange nattsæde forsoffe, eller
 om de end i kircken komme, de da un-
 om de end i kircken komme, de da un-
 der prædicken soffe, oc icke gjide hørt
 der prædicken soffe, oc icke gjide hørt
 paa Guds ord.
 paa Guds ord.

eget navn. Når man ved, hvordan pennen har været ført, er det lettere at forstå, hvorfor den af og til er smuttet. Er der et bogstav, man absolut ikke kan tyde, skal man prøve at se efter, om det ikke kommer igen et andet sted på siden. Der står det måske i en sammenhæng, så man kan gætte sig til, hvad det er.

Karakteristisk for den gotiske skrift er, at bogstaverne kan synes at være spaltede, delt i to ved en såkaldt hårstreg, det gælder ofte a og r. Det kan bevirke, at en skriver, der har fået linjebetaling kan trække bogstaverne ud i næsten uendelighed, og ukendelighed. Læsningen bliver heller ikke lettere af, at bogstaveringen i ældre tid var anderledes, ofte mere omstændelig, end vi kender den. Således kan ffu stå for et v

1 Specie er 12 \mathcal{L} - Mark.

1 R^{tt} - Rigsbankdaler er 6 \mathcal{L} .

1 \mathcal{L} er 16 β - Shilling.

1 β - 3 Hl - Hvid.

1 β - 12 Tg - Penninge

1 M \ddot{a} il er 12,000 Alen.

1 Fjordingvei er 3,000 Alen.

1 Rode er 2 Farn.

1 Farn - 3 Alen.

1 Alen - 2 Fod.

1 Fod - 2 Qv. - Qvartier.

1 Qv. - 6 Tommer.

1 Tomme - 12 Linier

1 Last er 12 Tdr. - Tønder.

1 Tdr. - 8 Skp. - Skjæpper.

1 Skp. - 4 Fok. - Fjordingkar.

1 Fok. - 2 Otkr. - Otkingkar.

Ande Kædetning
Rigsarkivet
Tob. 115.

a

63985	R ^{bdls}	5	12	4	3
10427	—	1	9	7	—
46371	—	4	5	8	—
61237	—	3	7	11	—
64371	—	2	11	7	—
41234	—	5	8	9	—
287628	R ^{bdls}	5	7	10	3

I 1822 indførtes på Frederik 6.s foranledning den såkaldte indbyrdes undervisning, som foregik ved et omfattende sæt tabeller. Eleverne var opdelt i store hold med hver sin bihjælper. Med sin fløjte dirigerede læreren rundt med holdene og satte øvelserne i gang. Eksemplerne viser regnetabeller med mål og vægt samt rigsbankdaler, mark, skilling og penning. Det er nyttigt for en slægtshistoriker at sætte sig ind i tabellernes indhold. Originalerne i LAÅ. Fot. Lokalhistorisk Institut, Aabenraa.

(haffue = have). Den gamle stavemåde vænner man sig bedst til ved at læse nogle af de med moderne bogstaver trykte udgaver af tidens originaltekster, f.eks. af tingbøger dvs. datidens retsprotokoller.

Kniber det med forståelsen er det en god hjælp at forsøge at udtale ordene for sig selv under læsningen. Kommer man bagom 1700-tallet begynder tallene også at volde en kvaler, idet romertallene da hyppigt anvendtes i regnskaberne, men da altid i håndskrevet form. Og så er der naturligvis alle forkortelserne, hvor de hyppigst forekommende er møntenhederne. Ved overgangen til kronemønt, der fandt sted i 1875, var 1 rigsdaler = 6 mark á 16 skilling, og en rigsdaler veksledes med en 2-krone. Den beholdt derfor længe det folkelige navn »en daler«.

Det vil være en stor fordel for en selv, hvis man har øvet sig lidt i at læse gotisk skrift, inden man første gang aflægger besøg på Rigsarkivet eller et af landsarkiverne. Allerede efter 3-4 besøg vil man imidler-

A B C D E F G H IJ

K L M N O P Q R S T U V

W X Y Z Æ Ø

a b c ch ck d e f ff fi fl g h i j k

l ll m n o p q r s s si sk sl ss

st sz t u v w x y z æ ø

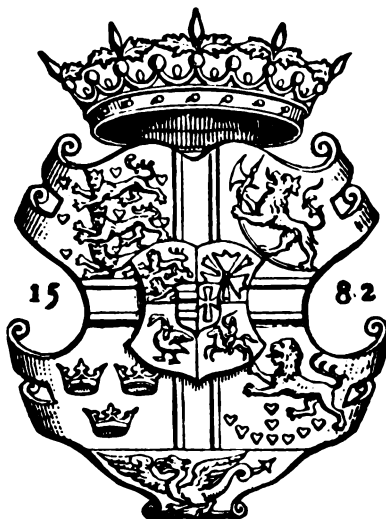
Det tekniske navn på de latinske bogstaver er antikva og på de trykte gotiske »fraktur«, men folk imellem kaldes de gerne krøllede bogstaver. Hvis man tilhører den yngre generation, der ikke har lært dem i skolen, må man nok øve sig lidt for at kunne læse f.eks. de fortrykte skemaer til kirkebøger og folketællinger fra sidste århundrede, jf. s. 126 og 141-142.

tid være så fortrolig med skriften, at man uden besvær kan læse langt det meste og kun behøver hjælp til de virkelig svære ord og snørklede passager i teksten. Den hjælp kan man altid regne med at få af personalet, hvorimod der naturligvis ikke er tid til at læse hele sider for de enkelte besøgende.

Arkivvæsenet

Det danske arkivvæsen er i sin nuværende skikkelse opbygget efter arkivloven af 1889. Rigsarkivet i København opbevarer kongehusets og

Rigsarkivet er hovedarkivet som opbevarer kongehusets og central-administrationens arkivalier. Det er derfor centralt placeret på Slotsholmen i København, og årstallet på bomærket, 1582, angiver netop, at rigets arkiv dette år blev flyttet fra Kalundborg slot til Københavns slot.

de landsdækkende myndigheders arkiver. Derudover har hver af de gamle landsdele Nørrejylland, Fyn, Sjælland og Sønderjylland sit eget landsarkiv som opbevarer de lokale myndigheders arkiver. Grundlaget for det fælles ordningsprincip, det tidligere omtalte proveniensprincip, er, at hver enkelt myndigheds arkiv holdes for sig som et samlet hele. Det vil i grove træk sige, at for at finde en sag er det nødvendigt at vide, hvilken myndighed eller embedsmand, der har haft med den at gøre. Det lyder måske indviklet, men det er den mest overskuelige måde at ordne tingene på. Desuden findes der en lang række gode hjælpemidler, der kan hjælpe én på vej.

Det er ikke nogen god idé at forsøge at løse problemerne ved at skrive til arkiverne i stedet for selv at indfinde sig på læsesalen. For det første snyder man sig for den glæde og oplevelse, det er selv at arbejde med de gamle papirer og fravriste dem deres hemmeligheder. For det andet kommer man i langt de fleste tilfælde til at betale for oplysningerne. Arkiverne har nemlig ikke personale til at besvare komplicerede spørgsmål fra private personer. Disse henvises derfor til arkivundersøgere, der naturligvis skal have deres timeløn betalt. Det er altså helt parallelt med, at man skal betale, hvis man ønsker service f.eks. på sin bil.

Kommer man derimod selv på læsesalen er der, ligesom på bibliotekerne, fri entre og ingen afgift at betale. Kun hvis man ønsker kopier med sig hjem til studiebrug skal omkostningerne betales – men i øvrigt er der adskillige arkivalier, der ikke kan tåle at blive fotokopierede.

Hvis der i forvejen foreligger en film, kan man i stedet købe kopi af denne.

Man kunne måske forestille sig, at det så var en god idé at skrive til arkiverne og bestille kopier for på den måde at slippe for at betale for en undersøgelse. Men heller ikke dette kan lade sig gøre. For at bestille kopier er det nødvendigt at kende sagerens arkivsignatur og evt. også sidetallet, hvor den pågældende oplysning er indført. Disse oplysninger kan imidlertid kun findes på arkivet. Skal en anden finde dem frem for en, koster det igen penge. Det bedste råd er derfor under alle omstændigheder selv at indfinde sig på læsesalene, hvis man har nogen som helst mulighed for det.

Åbningstiderne varierer lidt fra arkiv til arkiv, men for at give så mange som muligt lejlighed til at komme er det fælles for alle arkiverne, at i »sæsonen« – dvs. uden for månederne juni-august – har alle arkiverne også lørdagsåbent, men så er der som regel også trængsel. På de fleste arkiver skal sager, der benyttes lørdag, altid forudbestilles.

Det første besøg

Ved det første arkivbesøg er der nogle formaliteter, der skal klares. Man skal derfor straks henvende sig til ekspeditionen og fortælle, at det er første gang, man besøger dette arkiv. Hvis man samtidig nævner sit ærinde, kan man være sikker på at få en god praktisk introduktion til arbejdet. Når man har indført sit navn i protokollen over førstegangsbesøgende og i den daglige besøgsprotokol, hvor man hver gang skal skrive sig, får man de fleste steder udleveret en »vejledning for besøgende«. Af sikkerhedshensyn er det ikke tilladt at medbringe tasker på læsesalene.

Herefter vil man få anvist en af de nummererede pladser ved bordene. På travle dage kan man være så uheldig at alt er optaget. Så må man blot vente eller komme igen en anden dag, idet pladsbestilling af praktiske grunde ikke hidtil har ladet sig gennemføre.

Den udleverede vejledning indeholder en række praktiske oplysninger om åbningstid og ekspeditionstid, som ikke er den samme. Desuden oplyses om ydre faciliteter (garderobe, varmdriksautomat, frokoststue, kopimuligheder m. v.), om hjælpemidler (registraturenes placering på læsesalen, kartotek over håndbiblioteket etc.) og om, hvordan man skal rekvirere arkivalierne til benyttelse på læsesalen ved hjælp af bestillingssedler eller ved selvekspedition af kopier. For at undgå nedslidning af de mest benyttede arkivalier er kopier opstillet til selvekspedition, undertiden på en særlig kopilæsesal.

Skal man benytte originalarkivalier, skal disse imidlertid først hentes på magasinerne af arkivpersonalet. Man må derfor indstille sig på en vis ventetid, afhængigt af travlheden den pågældende dag og af arkivalier-nes placering. De mest benyttede arkivalier er almindeligvis anbragt nærmest læsesalen, medens sjældnere benyttede arkivalier kan være anbragt i fjernmagasin, hvorfra de måske først kan hentes næste dag! Arkivalier er skrøbelige og findes kun i et eksemplar. De skal derfor behandles med den største forsigtighed.

Det er strengt forbudt at fugte fingrene, når der skal blades (tænk også på smittefaren), det er strengt forbudt at strege eller sætte mærker i arkivalierne, og man må heller ikke bruge arkivalierne som skriveunderlag. Det er ligeledes forbudt at stable opslåede protokoller oven på hinanden. Kort sagt: pas på arkivalierne og udvis den største varsomhed i omgangen med dem. De skulle gerne holde mange hundrede år endnu. Får man udleveret løse sager, er det en selvfølge, at de leveres tilbage i samme orden, som da man modtog dem. Forsøg på at fjerne arkivalier fra læsesalen vil blive betragtet som forsøg på tyveri med de deraf følgende konsekvenser.

Arkivalierne benyttes som nævnt på læsesalen og publikum har ikke adgang til magasinerne. Arkivalier kan i visse tilfælde udlånes til brug på andre arkiver, også de lokalhistoriske, eller større biblioteker. De mest benyttede arkivalier er dog af hensyn til de besøgende på læsesalen undtaget fra udlån. En del af disse kan imidlertid lånes på mikrofilm, dog ikke kirkebøger og folketællingslister.

Ved det første arkivbesøg er det væsentligt at medbringe alle de konkrete oplysninger, man har om de personer, man vil arbejde med den pågældende dag. Det er af betydning, at disse oplysninger rækker så langt tilbage som muligt, idet man ellers kan få problemer med tilgængelighedsreglerne. Bl.a. for at beskytte privatlivets fred bliver arkivalier normalt først tilgængelige efter 50 år (efter arkivlovsforslaget 1992: 30 år), arkivalier med særlig »følsomt« indhold dog først efter 80 år. Loven om offentlighed i forvaltningen, der trådte i kraft 1. jan. 1987, har kun tilbagevirkende kraft til 1971. Men i øvrigt vil rent personlige oplysninger også under denne lov være beskyttede mod uvedkommendes indblik – en ordning som vist alle kan være tjent med.

Landsarkiverne

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Jagtvej 10, Postboks 661, 2200 København N har buslinjerne 8, 13 og 18 lige til døren. Arkivet består af den oprindelige magasinbygning fra 1893 og en moderne bygning, som blev taget i brug 1966. Mellem dem er kon-

I 1960'erne fik de to store landsarkiver moderne, rummelige bygninger, og i 1973 fulgte Sønderjylland efter. Billedet viser landsarkivet på Jagtvej, København. Her er selve magasinblokken af sikkerhedsgrunde i beton og uden vinduer. Ved siden af denne ligger kontorer, læsesal og publikumsfaciliteter. Politikens Pressefoto.

torer, læsesale og lokaler med publikumsfaciliteter placeret. Foruden hovedlæsesalen er der en særlig kopilæsesal med godt 20 læseapparater til mikrofilm og mikrokort. I alt findes plads til ca. 100 besøgende ad gangen. Selv om landsarkivet i 1985 havde godt 18.000 besøgende, der benyttede omkring 72.000 arkivalier, er der efter de sidste ombygninger i 1986 sjældent pladsmangel mere.

Læsesalen er åben kl. 9-16. Kontakten med ekspeditionen sker i et separat rum på hovedlæsesalen, og da der kun ekspederes arkivalier på faste tidspunkter, skal man være opmærksom på disse for at undgå for lang ventetid. Medens man venter kan tiden evt. benyttes på kopilæsesalen, hvor der er selvekspedition.

Det sjællandske landsarkiv rummer ca. 26 km arkivalier, hvortil der findes en generel oversigt i Harald Jørgensens bog: *Landsarkivet for Sjælland m.m. og hjælpemidlerne til dets benyttelse*. Populært kaldes den »guiden« ligesom tilsvarende bøger fra de andre landsarkiver. Landsarkivet har endvidere udgivet en lang række specialregistraturer,

det vil sige arkivfortegnelser, der kan købes ved ekspeditionen. Meget nyttig er en serie på foreløbig 5 små dupliserede vejledninger, der er gratis. De omhandler særlig meget benyttede arkivgrupper som f.eks. kirkebøger, fæsteprotokoller etc. Vejledningerne er fremlagt, så publikum selv kan forsyne sig.

Landsarkivets område er klart defineret i navnet: Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bornholm. Opmærksomheden skal dog henledes på, at arkivalierne fra Københavns kommune skal søges på Københavns Stadsarkiv, se s. 99, for så vidt de er af kommunal oprindelse. De københavnske kirkebøger, skifteprotokoller m.v. findes derimod som »statslige« på landsarkivet.

Det andet store landsarkiv, Landsarkivet for Nørrejylland har til huse Lille Sct. Hansgade 5, 8800 Viborg, godt ti minutters gang fra jernbane og rutebilstation og med en stor offentlig parkeringsplads bag arkivet med tilkørsel fra Rødevej. Også dette arkiv består af den oprindelige arkivbygning, opført 1891, hertil en moderne bygning, opført 1963, og med indgang i en mellembygning. Hovedlæsesalen med 57 pladser samt kopilæsesalen med 38 pladser og 5 læseapparater er anbragt på første sal i den gamle bygning. Garderoben er i stueetagen.

Med et besøgstal i 1985 på 14.400 er der jævnligt problemer med at få plads, hvilket formentlig skyldes, at besøgende, der har kørt langt, udnytter hele åbningstiden fra kl. 9 til 16, så der sjældent bliver ledige pladser i løbet af dagen. Med over 113.000 ekspederede arkivalier om året er det nørrejske landsarkiv så langt det mest benyttede arkiv i Danmark. Ekspeditionen har plads ved en skranke i hovedlæsesalens fjerneste ende og umiddelbart ved siden af de mest benyttede registraturer og kartoteker, således at man nemt kan få vejledning i at benytte disse.

Det nørrejske landsarkiv rummer 29 km arkivalier, hvorover der ligeledes er udgivet en guide: *Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse I-II*. Også dette landsarkiv har udgivet en række trykte og dupliserede specialregistraturer. Hertil kommer, at der findes en særlig *Arkivhåndbog Nørrejylland* udgivet i 1980 af Henning Jensen og Ebba Thorkelin på grundlag af O.M. Hofmann-Bangs håndbog fra 1927 med det særprægede navn: *Jens Sørensen og Maren Nielsdatter*. Det kan i høj grad anbefales besøgende allerede ved første besøg at anskaffe den dupliserede vejledning om hjælpemidlerne på landsarkivets læsesal. Den sælges ved skranken, koster ikke meget og er rigeligt pengene værd i sparet arbejdstid.

Landsarkivet dækker hele det gamle Nørrejylland, hvilket vil sige landet fra Skagen til Kongeåen, inkl. Ribe mod vest og Kolding mod øst. På grund af grænsens flytning har der været problemer med arki-

valierne fra Nr. Tyrstrup herred syd for Kolding, de såkaldte 8 sogne, der var sønderjyske indtil krigen 1864 men derefter indlemmedes i Vejle amt. For de vigtigste arkivalier er dette problem nu løst ved udveksling af fotokopier. Hovedreglen er, at kun fra tiden efter 1864 er originalarkivalierne fra de 8 sogne i Viborg, ellers i Aabenraa.

Arkivalierne fra de nørrejyske enklaver i Vestslesvig er så vidt teknisk muligt udskilt fra administrationen i Ribe og afleveret til landsarkivet i Aabenraa, men en del findes dog stadig i Viborg. Endelig skal det nævnes, at de kirkelige arkivalier fra Samsø findes i Viborg, de verdslige på Jagtvej.

Det mindste af de gamle landsarkiver er Landsarkivet for Fyn, Jernbanegade 36, 5000 Odense C, kun få minutters gang fra jernbane og rutebilstation, men med dårlige parkeringsmuligheder. Som det eneste af landsarkiverne har arkivet i Odense endnu ikke fået sin nybygning, men en sådan er under planlægning. Når disse planer virkeliggøres, vil landsarkivet efter al sandsynlighed få en moderne læsesal i en tilbygning i arkivets have. Den nuværende arkivbygning er taget i brug 1893, men er i 1968 og 1975 blevet suppleret med to midlertidige barakker i haven. Den ene rummer kontorer, den anden er indrettet til læsesal med 20 faste pladser samt 3 læseapparater. Da besøgstallet i 1985 var knapt 6.000, kan det ikke undre, at der af og til er trængsel. Kopier til selvekspedition er sammen med registre opstillet på læsesalens endevæg. Ekspeditionen sidder lige ved indgangsdøren til læsesalen.

I 1986 ekspederedes godt 34.000 arkivalier til publikum, hovedsagelig fra det gamle magasin, men p.g.a. pladsmangel er en del af de godt 11 km arkivalier anbragt i fjernmagasin, som kræver lang ekspeditionstid. Læsesalen er åben 9-16, fredag dog kun 9-13. Landsarkivets guide er udarbejdet 1970 af Anne Riising og suppleres af en række dupliserede specialregistraturer. I den såkaldte »Arkivserie« på over 20 hæfter er en række temaer behandlet mere indgående. Landsarkivets område er Fyn med omliggende øer inkl. Ærø, selvom denne ø oprindeligt var en del af hertugdømmet Slesvig.

Det yngste af landsarkiverne er Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa. Dets historie begynder efter genforeningen med oprettelsen af et midlertidigt arkivdepot, som i 1933 fik status som landsarkiv. Samtidig flyttede det ind i en nyopført bygning ved byens nordlige indfaldsvej. Bagved denne opførtes 1974 en fuldt moderne arkivbygning med tilhørende parkeringsplads. Den gamle bygning benyttes nu til magasin samt til lokaler for Historisk Samfund for Sønderjylland og Institut for sønderjysk lokalhistorie, der besidder en omfattende båndsamling og mere end 80.000 fotografier.

Arkivets læsesal har plads til 24 personer. Ved skranken ret for, når

I begyndelsen af 1890'erne opførtes de 3 gamle landsarkiver af tidens bedste arkitekter, landsarkivet i Viborg således af Hack Kampmann. Den pomøse port er nu væk, men de besøgende skal stadig ind ad denne vej, medmindre de er i bil og derfor benytter bagindgangen fra parkeringspladsen. KB.

man kommer ind fra foyer'en, gives vejledning og herfra udleveres en del af registraturerne. Med omkring 4.000 besøgende årligt har der endnu ikke været alvorlige pladsproblemer. Antal benyttede arkivalier var i 1985 i alt 13.500. Registre og kopier til selvekspedition er opstillet i reoler langs skranken og den lange sidevæg forned. Åbningstiden er 9-16 alle hverdage.

De besøgende må være indstillet på, at en del af arkivalierne er skrevet på tysk, og det samme gælder nogle af de ældre registraturer. I det hele taget er mange arkivalier i Sønderjylland af en anden karakter end ved de øvrige landsarkiver. Dette gælder ikke kun perioden 1864-1920 med prøjsisk administration men også i høj grad tiden før 1864, hvor særlige love gjaldt i hertugdømmerne. Det kan derfor være praktisk, at man, inden man kommer til Aabenraa, har sat sig ind i disse forhold. Det kan for en slægtshistorikers vedkommende bedst ske gennem den særlige vejledning *Slægtshistorie i Sønderjylland – en vejledning*. Desværre foreligger der ikke nogen tidssvarende guide for arkivet. Derimod kan man stadig have stor hjælp af Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldts: *Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. En Oversigt* (1944). Den indeholder bl.a. en fortegnelse over alle sogne og

deres tilhørsforhold i retslig henseende. Hvis man ønsker en hurtig orientering, kan det anbefales at læse hæftet *Hvad finder jeg på landsarkivet i Aabenraa*. Desuden har arkivet udgivet serier af dupliserede registraturer.

Som navnet »Landsarkivet for de sønderjyske landsdele« angiver, omfatter arkivets område ikke hele det gamle Sønderjylland fra Kongeå til Ejderen, men kun de dele, som kom tilbage til Danmark i 1920.

Hertil kommer, som ovenfor nævnt, de ældre dele af arkivalierne fra de 8 sogne Stenderup, Bjert, Vejstrup, Dalby, Hejls, Vonsild, Taps og Ødis, som alle ligger nord for Christiansfeld og syd for Kolding. Arkivalier fra Sydslesvig skal man således ikke forvente at finde i Aabenraa. En kort orientering om disse vil blive givet s. 191.

Rigsarkivet

Hvis man står med ryggen til Folketingstrappen på Christiansborg, ser man lige mod Rigsarkivets hovedindgang. Adressen er Rigsdagsgården 9, 1218 København K, og det er således meget centralt beliggende med flere buslinjer tæt ved bl.a. 1, 2, 8 og 10. Bygningen har været anvendt til arkivformål siden opførelsen 1720, og i »egeskabshvælvningen« findes endnu de gamle geskabe, som har rummet rigets vigtigste dokumenter. Selve arkivalierne opbevares dog nu under anderledes betryggende forhold.

Når man er gået op ad den snoede trappe, kommer man til foyer'en på første sal med garderobeskabe og informationsskranke. Her skal man skrive sit navn i besøgsprotokollen, inden man går ind på læsesalen til venstre for indgangen. Ved bordene i læsesalens fjerneste ende sidder ekspeditionspersonalet. Bag dem findes registraturer og hjælpemidler samt det særlige registraturværelse, hvortil der kun er adgang med personalets tilladelse. Hovedlæsesalen har 53 pladser. Fra den er der adgang til kopilæsesalen i etagen nedenunder. Her er opstillet 27 læseapparater samt mikrofilm og fotokopier til selvekspedition. Medens der næsten altid er plads på hovedlæsesalen, er der trængsel i kopilæsesalen. Her vil det ofte være nødvendigt at begrænse det tidsrum, hvor en enkelt person må lægge beslag på et læseapparat. I øvrigt kan det også være meget trættende i timevis at sidde og læse mikrofilm, så hvis man har mulighed for at veksle mellem de forskellige former af kopier, er det en god idé at gøre det.

Rigsarkivets samlinger omfatter ca. 100 km arkivalier, hvoraf en stor del er anbragt i et helt moderne arkivmagasin i Glostrup. Kun en lille del findes på Slotsholmen, og man kan derfor ikke forvente, at det altid

er muligt at få arkivalierne samme dag. Antal ekspederede enheder til læsesalen var i 1985 i alt 98.000.

Rigsarkivet er opdelt i 4 afdelinger samt et sekretariat. 1. afdeling omfatter læsesalen, kopieringstjenesten foruden de arkivalier, der er ældre end 1848. 2. afdeling tager sig af de nyere sager samt forholdet til myndighederne. 3. afdeling »Forsvarets arkiver« indbefatter det tidligere selvstændige »Hærens Arkiv«. 4. afdeling varetager indsamling af private personers, institutioners og foreningers arkiver. Lige gyldig hvilken afdelings sager, man søger oplysninger, skal benyttelse ske på læsesalen i åbningstiden kl. 9-17 og al personlig henvendelse sker der-til. Ekspeditionen slutter kl. 15.30.

Rigsarkivets historie går tilbage til middelalderen. Fra 1582 fik det sin faste plads i København, hvor administrationen nu også havde hjemme. Adgangen til arkivalierne var i ældre tid ikke noget, der blev givet til enhver. Statens sager betragtedes som hemmelige, og arkivets officielle navn var da også »Geheimarchivet«. I 1861 oprettedes Kongerigets arkiv og da disse to i 1883 fik fælles leder, var vejen banet for en arkivreform med loven af 30. marts 1889. Denne foreskrev opbevaring af de offentlige arkivalier i 1 rigsarkiv og 3 provinsarkiver, de senere landsarkiver. Denne lov er stadig gældende, men ved Kulturministeriets bekendtgørelse af 20. febr. 1976 blev der givet moderne rammer for arbejdet inden for arkivvæsenet.

Rigsarkivet har gennem årene udgivet så mange publikationer, at man har ladet duplikere et hæfte med fortegnelse over disse. Hvis nogle skal fremhæves er det serien *Vejledende Arkivregistraturer*, der foreløbig omfatter 22 bind. God besked om arkivvæsenets historie giver *Danmarks Arkiver, historie, funktioner, fremtid*. (1982).

I Rigsarkivets guide-serie er foreløbig under fællestitlen *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse* udkommet 9 bind:

I. bind (1-2) redigeret af Wilh. von Rosen med følgende indhold. I.1: Middelaldersamlingen til 1450. Kongehuset. Hofetaten. De øverste domstole. Danske Kancelli. Tyske Kancelli med forholdet til udlandet. Rentekammeret med finansforvaltningen. Generaltoldkammeret. Øresunds toldkammer. Kommercekollegiet med handelsvæsenet. I.2: Handelskompagnier og guvernementer i de tropiske kolonier. Den kgl. handel på Nordatlanten. Statslige erhvervsvirksomheder. Postvæsenet. Udskrivningsvæsenet og den øverste militære administration. Regnskaber. Sønderjyske fyrstearkiver (en del udleveret til Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig.) Ældre lokalarkiver. Vestindiske arkiver. Kort- og tegningssamlingen. Filmsamlingen og seglsamlingen.

II. bind (1-4) red. af Wilh. von Rosen omfatter Rigsarkivets 2. afdl., dvs. arkivalier fra tiden 1848-1990. De fire bind har følgende indhold:

*Sektion af den af Rigsarkivet lejede magasinbygning i Glostrup fra 1983.
Fot. Tage Ludvigsen, RA.*

II.1: Ministerier og departementer, II.2-4: Direktorat, styrelser, nævn, kommissioner og udvalg. Første bind er forsynet med en indledning »Arkiv søgning og arkivsystemer«, samtlige bind med ret udførlige indholdsfortegnelser.

III. bind 1. red. af V.A. Petersen: Forsvarets arkiver I: Hæren 1660-1980.

IV. bind 1 red. af Vello Helk: Større private personarkiver. IV.2 red. af Hans Kargaard Thomsen: Små private personarkiver.

Langt den største del af Rigsarkivets samlinger er således nu dækket af moderne guider. Da disse i sagens natur er summariske, overflødig, de ikke ældre registraturer. For så vidt de er trykt, kan de findes omtalt i Grethe Ilsøe: *Dansk Arkivbibliografi 1889-1981*, som med sin imponerende grundighed rummer 3500 titler, der også omfatter landsarkiverne.

Rigsarkivets område er det danske rige. Det har derfor også omfattet centraladministrationens sager vedr. de nu afståede landsdele, og Norge. Hovedparten af sagerne er afleveret til de nye hjemlande men noget findes stadig. I Tyske Kancelli og Tyske rentekammer samt Ministeriet for Slesvigs arkiv vil der også på Rigsarkivet være efterladt sager fra det nuværende Sydslesvig trods arkivudvekslinger med Tysk-

land. Både Grønland og Færøerne har nu deres eget landsarkiv, henholdsvis Föroya landsskjalasavn, 3800 Torshavn og Kalaallit Nunaata Toqqorsivia – Grønlands arkiv – Postbox 279, 3900 Nuuk. Om personalhistoriske kilder i grønlandske arkiver kan henvises til Elisabet Kirsten Cannings artikel i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979.

Kendskab til administrationshistorien er på grund af arkivernes ordningsprincipper særdeles nyttig, undertiden ligefrem nødvendig, hvis man vil bevæge sig uden for de mest benyttede kildegrupper. Et indblik i centraladministrationens forretningsgang før 1848 giver Frank Jørgensen og Morten Westrup: *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*. Den statslige lokaladministration er skildret af Harald Jørgensen i *Lokaladministrationen i Danmark, oprindelse og historisk udvikling indtil 1970*. Hos Fabritius og Hatt kan den interesserede finde en gennemgang af de ældre offentlige institutioner, arkivfond for arkivfond, med særlig henblik på det slægtshistoriske indhold.

Andre offentlige arkiver

Ud over Rigsarkivet og landsarkiverne kan slægtshistorikeren have glæde af at benytte endnu to offentlige arkiver.

Københavns Stadsarkiv ligger på selve rådhuset, postadresse 1599 København V, og rummer et stort materiale af interesse for den, hvis familie har boet i København. Arbejder man med en efterslægtstavle, vil næsten enhver familie have medlemmer, der har boet i hovedstaden, sjældnere når man arbejder med anetavlen. Der er indgang til arkivet fra rådhushallen, og der er åbent for publikum 9.30-15.00, torsdag dog til 16.00, samt 1. sept.-31. maj lørdag 9.30-12.30.

En fortegnelse over samlingerne findes i *Københavns Stadsarkiv. Oversigt og vejledning*. Den er udsendt i serien Historiske Meddelelser om København, men desværre udsolgt. Til glæde for slægtsforskeren har stadsarkivet i 1990 fremstillet en lille gratis folder *Slægtsforskning*, som rummer oplysning om arkivets mest benyttede arkivalier. Heraf kan nævnes koplationsprotokoller 1735-1868, med oplysninger om vielsessted samt begravelsesprotokoller 1805-1974 med oplysning om dødssogn. Endvidere findes der mandtalslister 1869-1923 og borgerskabsprotokoller 1683-1932, sidstnævnte giver ofte oplysning om nye borgeres herkomst. Stadsarkivet har også en komplet samling af de københavnske vejvisere, som begynder 1770. Om arkivets indhold i øvrigt kan henvises til Eigil Skalls artikel i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979: *Slægtsforskeren og Københavns Stadsarkiv*.

Det andet vigtige arkiv, der skal omtales, er statens erhvervshistoriske arkiv, kaldet Erhvervsarkivet, Vester alle 12, 8000 Århus C. Det

har overtaget Statsbibliotekets gamle bygning, 10 minutters gang fra banegården. Læsesalen er åben for publikum man.-fredag 10-16. På arkivet findes såvel større som mindre erhvervsvirksomheders arkiver og en righoldig bogsamling.

De mange virksomhedsblade, branchetidsskrifter og jubilæumsskrifter rummer et meget stort personalhistorisk materiale, som ofte bliver overset af slægtshistorikere. I 1991 påbegyndte Erhvervsarkivet udsendelsen af en guide. Bd. 1 ved Erik Korr Johansen omfatter virksomheder fra landbrug, industri og håndværk. Bindet er forsynet med personregister og topografisk register. I *Erhvervshistorisk Årbog*, der er udsendt siden 1949, findes hvert år fortegnelser over nyafleveringer. På læsesalen findes fuldstændige kartoteker med såvel saglig som topografisk indgang. Desuden ejer Erhvervsarkivet fhv. overbibliotekar Emanuel Sejrs omfattende register til Århus-aviserne 1794-1920.

Af Erhvervsarkivets samlinger skal Det kongelige landhusholdnings-selskabs arkiv fremhæves. Her findes bl.a. arkivalier om præmiemodtagere og ansøgninger om såvel støtte som belønninger. Til dette meget store materiale er udgivet tre bind registre, hvor man kan gå ind på både lokalitet og personnavn og konstatere, om ens forfædre har udmærket sig i tiden 1769-1834. For den følgende tid er det nødvendigt at slå op på arkivet. Om arkivets slægtshistoriske arkivalier i øvrigt se overarkivar Finn H. Lauridsens artikel *Personalhistorie i Erhvervsarkivet* i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979.

Også andre arkiver, såsom Matrikelsarkivet, Udvandrerarkivet og Arbejderbevægelsens arkiv vil undertiden kunne komme på tale. De vil derfor blive kort omtalt i forbindelse med de pågældende arkivalier.

Med denne korte præsentation af en række arkiver og deres forhold til publikum er det forhåbentlig lykkedes at gøre det til noget ganske naturligt at besøge arkiverne, når man er kommet til det punkt i sin slægtsforskning, at det vil være praktisk. Og det er det, såsnart man vil i gang med det originale kildemateriale vedr. fødsler, vielser og dødsfald. Herom handler kapitlet »Fødsel, vielse og død«.

Navneskik

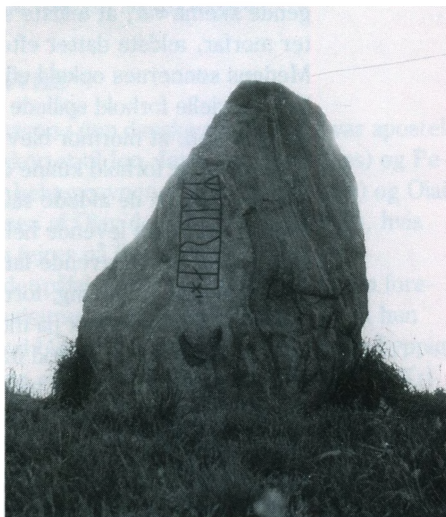
I dag anser man det for en selvfølge, at alle har et fast slægtsnavn og et eller flere fornavne. Slægtsnavnet er næsten altid det samme som faderens. Ganske vist er der med den nye navnelov åbnet lige adgang til at bruge enten faderens eller moderens slægtsnavn, men det er ikke rigtig trængt igennem endnu. Skal man f.eks. finde ud af, hvad Hans Nielsens far hedder, går de fleste ud fra som noget givet, at han hed Nielsen.

Sådan har det imidlertid kun været i knap 150 år for landbefolkningens vedkommende, lidt længere for købstadsfolk og embedsmænd. Før den tid vidste man blot, at Hans Nielsens far hed Niels til fornavn, efternavnet kunne man ikke med sikkerhed slutte sig til. For at undgå at tage fejl er det derfor vigtigt, at slægtshistorikeren kender noget til gamle dages navneskikke.

Fornavnet

Dette er uden tvivl det mest stabile, og indtil den nye navnelov skulle man ved navneforandring altid beholde mindst et af sine fornavne. Fornavnet var oprindeligt det eneste navn, og dets indhold var betydningsfuldt. De ældste typer af fornavne, eller enestenaevne, som vi kender dem fra runestenene, som f.eks. Hærulf, blev grundigt udryddet af kri-

På sin gamle plads ved Hærvejen fortæller stenen, at der engang var en navnkundig mand, der hed Hærulf. I dag kendes kun navnet, som til gengæld er et af de ældste overlevende fra dansk sprogområde, hinsides alle slægtshistoriske muligheder. NM.

stendommen. Når dette lykkedes, har det formentlig sin forklaring derved, at man ved dåben gav et kristent navn ud over det navn, den døbte allerede havde haft som hedning. Det gamle navn gik derefter let i glemmebogen.

Bibelske navne og helgennavne

Med de kristne navnes indførelse mistede folk efterhånden interessen for navnenes sproglige betydning. En middelalderbonde, der lod sit barn døbe Johannes, vidste ikke, at navnet på hebræisk betyder »Herren har handlet nådigt« eller at søsterens navn Elisabeth betød »Den, der ærer Gud« (Det gælder faktisk også i dag, selv om man i forskellige navneleksika kan slå navnenes betydning op). Det afgørende ved navnevalget blev herved opkaldet efter Johannes den Døber og den helige Elisabeth, og senere efter slægtninge, der havde båret disse navne. Derfor bliver et fåtal af navne helt dominerende, nemlig navnene på de mest elskede bibelske personer og de populæreste helgener. En anden form for opkald var, at man fik navn efter den helgen, på hvis helgendag, man blev døbt. Visse sjældne navne kan måske være kommet i brug på denne måde.

Opkald inden for familien

Opkaldeskikkene inden for familiens rammer kom hurtigt til at ligge i faste baner, som bibeholdtes helt op imod vor egen tid. Det grundlæggende skema var, at ældste søn opkaldtes efter farfar, næstældste efter morfar, ældste datter efter farmor, næstældste efter mormor. Medens sønnernes opkald efterhånden blev ufravigeligt, med mindre helt specielle forhold spillede ind, synes kvinderne undertiden at have sat igennem, at mormor blev opkaldt før farmor.

Forskellige forhold kunne dog gribe forstyrrende ind i systemet. I ældre tid skulle de afdøde således opkaldes før levende, ja i helt gammel tid opkaldtes levende helst slet ikke. Var morfar død opkaldtes han altså gerne før en levende farfar. Desuden kunne en person, der havde en stor aktuel betydning, foretrækkes ved opkald. Hvis man f.eks. lige havde overtaget fæstet på morfars gård, var det naturligt at opkalde ham, selvom han ikke stod for tur.

Ufravigeligt var det, at afdød ægtefælle blev opkaldt ved første barn i det nye ægteskab, endda ofte både med fornavn og efternavn. Hvis barnets far var død, inden barnets fødsel, skulle han opkaldes. Herved opstod den karakteristiske navnetype, f.eks. Hans Hansen, hvor samme navn går igen i fornavn og efternavn, selv om dette naturligvis

Navnet Mathis kendes allerede fra Valdemars Jordebog fra 1200-tallet, og på et kalkmaleri i Herlev ses bryden, dvs. krongodsforpagteren, Mathis Jensen, der døde i 1480. Han er i sit bedste tøj med pelskanter og knæler foran et bånd med teksten Deus pater esto michi peccatori – Gud fader vær med mig-arme synder. NM.

ikke behøver at være forklaringen hver gang. Opkaldes skulle også ældre søskende, der var døde.

Man kan derfor opleve, at adskillige børn i træk bliver døbt med samme navn, hvis de har været svagelige. Også her er der dog undtagelser, idet der godt kan være to levende brødre eller søstre, der bærer samme navn, hvis der har været to bedsteforældre med samme navn, der skulle opkaldes. Længere nede i børneflokkene var navnevalget mere frit, og her valgtes ofte navn efter den, der bar barnet – som regel også en slægtning. Det kunne dog også være hustruen til en standsperson, som man gerne ville stå sig godt med.

De dominerende navne

De mest almindelige mandnavne i den danske middelalder var apostelnavnene Johannes (gerne forkortet til Jon, Jens, Jes eller Hans) og Peter. Som nr. 3 og 4 kommer helgennavnene Niels (af Nicolaus) og Olaf. Det sidste vidner om dyrkelsen af Olav den Hellige (død 1030), hvis helgendag, Olaidagen, stadig fejres på Færøerne.

Blandt kvindenavnene er det påfaldende, at navnet Maria kun forekommer undtagelsesvis – Guds moder har været så ophøjet, at hun ikke kunne opkaldes. Derimod blev hendes moder, Annas navn hyppigt valgt. Hyppigt anvendte navne er i øvrigt Margarethe, Elisabeth, Kristina, Kathrine, sidstnævnte kendt som en af de 14 nødhjælpere under navnet Sankt Karen. Sidst i middelalderen blev Marina i formen Maren dominerende i landbefolkningen.

På reformationstiden var der visse regionale forskelligheder, men 5

Louise, Wilhelmine, Frederikke, Caroline, Augusta, Julie. Bag de mange navne skjuler sig Christian 9.s dronning Louise (1817-98). Ligesom det var kongehuset, der indførte skikken med flere fornavne, er det dem, der længst holder fast ved den. Dog begrænser man sig nu som regel til 4 navne. Kronprins Frederik hedder således Frederik André Henrik Christian. KB.

navne gik dog overalt igen: Peder, Niels, Anders, Jens og Lars. På Fyn var Hans ganske vist almindeligst, men derefter fulgte de sædvanlige. Medens bondestanden var yderst konservativ i valg af fornavne, begyndte adel og borgerstand at skille sig ud ved et mere varieret navnevalg, for borgernes vedkommende også præget af tysk tilvanding. Herfra kom også skikken med flere fornavne, først praktiseret i kongehuset og derefter i adel, borgerskab og sidst bondestand. Christian 4.s dronning Anne Cathrine af Brandenburg (1575-1612) er det første eksempel, og kongens mange børn med dobbeltnavne gjorde skikken populær. Også kongenavnene Christian og Frederik vandt nu stor udbredelse, f.eks. i officerskredse og derfra videre ud.

Endnu i 1700-tallet var de gamle navne stadig helt dominerende i bondestanden. Niels, Jens, Christian, Peder, Hans, Rasmus, Lars og Anders udgjorde tilsammen 44%. Af pigerne hed ikke færre end 22% Ane, 15% Maren. Sammen med Karen, Kirsten og Mette dækkede disse navne over 50%. Som på så mange områder gik præsterne i spidsen med indførelsen af nye skikke, i første omgang til deres egne børn, senere smittede eksemplet. Her kan nævnes sognepræst i Blegind og Hørning, Lauritz Sørensen Worsøe (1710-80). Han gav sine børn følgende navne: Søren, Witte Nille, Christopher, Johanne Marie, Nicolai, Hans Folsach, Kirstine, Christen, Johanne Kirstine, Jørgen Seidelin, Marie Anna og Marie Elisabeth – en blanding af tradition og mode. Hos andre præster var det gammeldanske navne, bibelske navne eller

navne fra den klassiske eller den nyere europæiske litteratur, der be-
gyndte at dukke op. Mulighederne var pludselig blevet mange.

1800-tallets navne

Også i det meste af dette århundrede holdt bondestanden fast ved tra-
ditionerne, men for de opfindsomme byboere var navnerpertoiret nu
vokset til ca. 600 forskellige navne. I århundredets begyndelse møder
man mange eksempler på tyske drengenavne som Reinhold og Ditlev
og franske pigenavne som Henriette og Charlotte. Fra midten af år-
hundredet fik de konkurrence af de engelske som Tom, Henry og Alice
og de gammelnordiske som Aksel, Helge og Gudrun. Hertil kom en
række såkaldte »afledningsnavne«, hvor man dannede nye pigenavne
ved tilføjelse af -a eller -ine, som Jacoba og Reinholdine. På den måde
kunne man også klare det vanskelige problem, hvis man fik en pige og
man havde håbet på en dreng. En gårdmand, der netop havde mistet
sin søn Jørgen, kaldte således sit næste barn, en pige, Jørgine. De
lange former afløstes i daglig brug af mere mundrette kortformer, lige-
som man gjorde ved de gamle flerstavelser pigenavne. Således opstod
navne som Jette, Stine og Trine, der i dag er helt selvstændige navne.

Efterhånden som forholdet til navngivningen blev friere, blev der
mulighed for spontane nydannelser. Berømt er Bombardine, født under
Københavns bombardement. Mere poetisk er Majfred fra befrielses-
sommeren 1945. I dag er navngivningen reguleret ved et cirkulære fra
kirkeministeriet fra 1973 og en liste over godkendte fornavne.

I slægtshistorisk sammenhæng kan fornavnene give gode spor at gå
efter på grund af de faste opkaldeskikke. Til gengæld kan det lille nav-
neudvalg medføre, at det kan være svært med sikkerhed at identificere
en Hans Nielsen. Her må man se på søskendeflokken i sin helhed og
gennem alle navnene og evt. faddernes navne og tilhørsforhold ind-
kredse den rette. Men fornavnet kan også give vigtige fingerpeg om
social status og herkomst. Møder man f.eks. i 1700-tallet en bonde-
kone med fornavnene Øllegaard Juliane, kan man være næsten sikker
på tilknytning til møllere, degne eller købstadsmiljø, hvorimod en Ma-
ren, der bliver gift i købstaden nok er indflyttet fra landet.

<p><i>Shrapnella Viktoria (Ella) *21 4 1918. Filosofie kandidat. Gift 29 7 1945 med f.d. lektorn, fil.dr Hans Erik Wilhelm Rankka *3 11 1914. (Uppsala).</i></p>

*Eksemplet Bombardine er ikke enestående. Under den finske borgerkrig
fik en pige i 1918 navnet Shrapnella (fra engelsk granatkardesk).*

Hver socialgruppe har haft sine favoritnavne, ligesom hver landsdel har haft sine særprægede navne. Dette er især tydeligt i Sønderjylland med navneformer som Nis, Jes, Sinnet og Merret. Mange tysksprægede navne er også kommet den vej ind i landet som Carsten og Lorenz. I dag er forskellene næsten udviskede, men også kun næsten.

For enhver slægtsforsker vil det være spændende at undersøge netop sin slægts navnetraditioner og, hvorfor man selv bærer det fornavn, som man gør? Det er meget spændende at vide, at man hedder Hans efter en morbroder, der er opkaldt efter sin farfar, gårdmand i Horne, Hans Nielsen, der var opkaldt efter sin morfars, der blev gift i 1778. Det giver et særligt forhold til netop disse aner.

Litteraturen om navne og navneskikke er stor. Henvisninger til den vigtigste del kan man finde hos Georg Søndergaard: *Bogen om personnavne. Oprindelse, historie, brug*, hvor der også er anvendt en række slægtshistoriske eksempler.

Efternavnet

I den nu gældende navnelov, som trådte i kraft 1. april 1982, blev grebet slægtsnavn til manges forargelse erstattet af begrebet efternavn. Den nye navnelov betød en væsentlig indskrænkning i beskyttelsen af de gamle slægtsnavne og en ligestilling mellem faderens og moderens slægt i navnemæssig henseende. Men heller ikke i ældre tid var slægtsnavnet så fast og uforanderligt knyttet til mandslinien, som man gerne forestiller sig. Brugen af fast efternavn var indtil midten af sidste århundrede socialt og geografisk betinget, og det kunne erhverves både ved opkald, flytning, gennem kvindelinier og ved hævd. Det kan derfor være risikabelt for en slægtsforsker at tillægge et slægtsnavn, der pludselig dukker op, for megen betydning.

De ældste tilnavne

Oprindelsen til efternavnet skal søges i skikken at give tilnavn. Alleerede fra vikingetiden kendes tilnavne, der kunne være nok så ramsaltede øgenavne. Andre var mere smigrende, som f.eks. Sigtryg Silkeskæg, eller blot neutralt konstaterende. Efterhånden som befolkningen voksede, blev der brug for at karakterisere personer med mere end et navn. Medens en tilflytter bedst kunne karakteriseres ved navnet på det sted, han kom fra, kunne en fastboende passende kendetegnes ved et såkaldt patronym, dvs. faderens navn plus søn eller datter. I særlige tilfælde kunne metronym, navn efter moderen, anvendes. Bedst kendt er Svend Estridsøn, hvis mor var kongedatter, medens fa-

deren kun var jarl. Derimod skal man ikke lade sig narre af det jyske navn Bodilsen, idet Bodil på jysk også var mandsnavn. Patronymerne er ikke egentlige slægtsnavne, men tilnavne der veksler for hver generation.

Også andre tilnavne kunne veksle, som man kan se det af navnene på 4 generationer af Hvideslægten: Skjalm Hvide, Asser Rig, Esbern Snare og Niels Mule. På Erik Menveds tid (1274-1319) bruges faste slægtsnavne i nogen udstrækning af adelen sammen med patronym, således at de får tredelte navne af typen Stig Andersen Hvide.

Frederik 1.s navnepåbud 1526

I mange af adelslægterne var der en nær forbindelse mellem våben-skjoldet og navnet. Hvor navnet er et heraldisk symbol som Bjælke, Gyldenstjerne eller Hvidtfeldt, taler meget for, at symbolet har givet navn til slægten. Derimod har slægter som Oxe og Galt nok valgt symbol efter navne, og ikke omvendt.

Forholdet mellem våben og navn betones da også stærkt i den første danske »navnelov«, Frederik 1.s pålæg til adelen 1526. Med moderne retskrivning lyder den som følger;

»Ville vi også, at alle riddersmænd her udi Danmarks rige, som ikke har stadfæstede tilnavne, skal tage og udvælge sig bestandige tilnavne i så måde, at de, som fører ens skjold og hjelm, skal have ens tilnavn på det at man udi fremtiden kan spørge, hvem nogen ærlig ridderlig gerning gør i marken eller andetsteds, som udi andre kristelige kongeriger sæd er«.

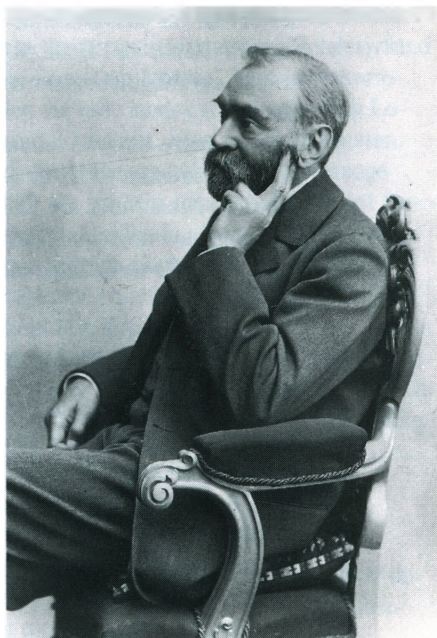
Man bemærker, at navnene skal tages og vælges, og at det sker efter udenlandsk dvs. fortrinsvis tysk forbillede.

Man kunne næppe have valgt en klogere metode, hvis man ønskede, at faste efternavne skulle brede sig til andre samfundslag. Eksemplet fra de højere samfundslag smittede da også snart af på de øvrige.

De lærdes navne

Disse navne er som regel let kendelige på deres latinske, sjældnere græske form. Mange vil i dag trække på smilebåndet eller kalde det snobberi og standshovmod. Så simpelt er det ikke. Det internationale lærde sprog var latin, og skulle man f.eks. indskrives på et udenlandsk universitet, gik det meget lettere for skriveren, og kammeraterne, med et navn, der ikke adskilte sig fra de andres. Derfor blev også fornavnene latiniserede, eller man vendte tilbage til deres oprindelige for-

Stednavnene i Skåne minder om landsdelens gamle danske tilknytning, men der er nok ikke mange, der tænker på, at navnet på Nobelprisens indstifter, dynamitfabrikanten Alfred Nobel, er afledt af stednavnet Nøbbelev, nu Nöbbelöv. Slægtsnavnets oprindelig latinske form, Nobelius, vidner desuden om hans afstamning fra en præsteslægt. KB.

mer. Lars blev til Laurentius, Søren til Severin og Bertel til Bartholemæus.

Universitetet i København fulgte naturligvis også den internationale skik, og en bondesøn fra Jylland, Lars Sørensen kunne således indskrive sig som Laurentius Severinides, idet den græske endelse -ides svarer til -søn. Bertelsen blev til Bartholin, Christensen til Christiani, Holgersen til Olivarius og Sejrsen til Victorinus. Eksemplerne kan sammenlignes med, at danske emigranter til USA også tillempede deres navne, så Jørgensen blev til Johnson, Nielsen til Nelson og Svendsen til Swanson.

De lærdes oversættelser begrænsede sig imidlertid ikke til patronymerne. Også erhvervsbetegnelser latiniseredes. Mest kendt er nok Faber, Fabricius og Fabritius, som alle betyder smed. Til samme gruppe hører Sadolin (sadelmager) og Prætorius (foged). Mere primitiv er latiniseringen af Møller til Mollerus. Heller ikke de gamle tilnavne gik fri. Ravn blev til Corvinus, Plade til Paladius og Rasmus Glad kom til at hedde Erasmus Lætus. I forbindelse med dette navn kommer man let til at tænke på Holbergs Erasmus Montanus (Rasmus Berg), som nok har sin væsentlige andel i holdningen til disse navne i dag.

Også en lang række stednavne er latiniserede, og mange af disse navne er båret af kendte præsteslægter. Som eksempler kan nævnes Ascanius (Assens), Borchsenius (Bork), Caludan (Kalundborg), Jermiin (Hjerm), Lacoppidan (Søby), Paludan (Kjær), Pontoppidan (Broby), Sadowin (Sahl), Scavenius (Skagen), Vogelius (Ugilt) og Welleius (Vejle) samt et enkelt græsk Achton (Jordløse) efter det store forbillede Melanchton, der oprindeligt hed Schwartzerd.

Fra landsbyen Nøbbelev i det gamle danske Skåne stammer navnet Nobelius, som forkortet senere blev verdensberømt gennem en svensk efterkommer Alfred Nobel. Til sidst skal blot nævnes et par eksempler, der ikke slog an. De var trods alt for vanskelige for den danske tunge, såsom Hydropolitanus (Vandsted), Aquilomontanus (Arensbjerg) og Zythocomæus (Ølby).

Borgernes navne

Naturligvis fulgte også borgerne skikken at anvende faste navne. Allerede i 1600-tallet forekommer det i de sønderjyske byer, hvor også patronymerne blev arvelige. Især i byernes over- og mellemklasse anvendte man navnene fra de byer, hvorfra slægten var tilflyttet, eller professionsnavne. I de nedre sociale lag holdt man fast ved de vekslende patronym, evt. kombineret med et tilnavn.

Endnu i reformationstiden er danske håndværkerbetegnelser almindelige som f.eks. Københavns borgmester Ambrosius Bogbinder og storkøbmanden Oluf Bager i Odense. Sålænge fornerne er danske kan det i visse tilfælde være svært at afgøre om det er et tilnavn eller en profession, når man møder folk, der hedder Degn, Smed, Bødker, Færver, Møller eller Svarrer dvs. drejer. Når navne antager tysk eller plat-tysk form vil de hurtigt blive til faste slægtsnavne.

Fra nedretysk sprogområde kom mange indvandrede håndværkere og kræmmere, hvis navneskik blev efterlignet. Det gælder f.eks. Reuter, Schröder og Schütte, medens Fischer, Koch, Schmidt og Vogt er højtyske former. Herfra var der ikke langt til også at fortyske, således at gode danske landsbyer som Falsled, Skals og Testrup fornummede sig bag navnene Fallersleben, Schaltz og Tesdorff. Det må dog tilføjes, at langt de fleste var tilfredse med de danske stednavneformer.

Tilflyttere, der fik navn efter deres hjemsted, kunne også få det ved afledede former med forskellige endelser som -ing (Volsing, Skåning og Morsing) eller -bo (Fynbo, Harbo, Thybo eller Vendelbo). Kortformerne Holst og Fris betegnede oprindelige holstenere og frisere.

Fælles for by og land er de gamle egentlige tilnavne som Bang, Brandt, Lund, Skov, Roed, Lange, Brun, Graae, Hviid, Due, Krag,

I Hostrups Genboerne fra 1844 udleveres den fattig-fine, snobbede løjtnant, der kaldte sig von Buddinge til latteren. Poul Reumerts fremstilling af rollen er blevet klassisk. Billedet, der er fra 1930'erne, kunne vise scenen, hvor han kommer ind med ordene: »Godmorgen, hr. Klint, jeg ved ikke, om De kender mig?«. KB.

Kaad (som betyder Allike), Sommer, Winther, Mørk og Frost for blot at nævne nogle af de mest almindelige.

Af 100 personer, der tog borgerskab i Viborg mellem 1713 og 1720 bar 68% et patronym, men halvdelen af dem desuden et tilnavn. Møder man dem senere i kilderne kan de optræde under enten det ene eller det andet navn. For slægtsforskeren betyder det, at det er nødvendigt at være opmærksom på alle mulighederne – og alle faldgruberne!

Den slesvigske navneforordning

I november 1771 lod Struensee i den syge kong Christian 7.s navn udgå en forordning om bestandige slægtsnavne i hertugdømmet Slesvig. Baggrunden var den rent praktiske, at de retlige myndigheder havde besvær med at identificere arvinger og andre slægtninge ved skiftebehandlingen. Med faste slægtsnavne forestillede man sig, at det ville blive lettere. Resultatet blev, at man nogle steder fastlåste patronymerne, andre steder anvendte man gamle tilnavne og gårdnavne og atter andre steder dannedes nye navne. I Bevtoft sogn f.eks. opfandt præsten en række vellydende navne som Lagoni, Rosenblad og Sommerlund. På grund af Struensees fald kom der ikke ved denne lejlighed en tilsvarende forordning for resten af landet.

Forkærligheden for det tyskklingende, gerne med præg af landadel, gav sig i hæren det udslag, at det fra omkring 1770 blev fast skik at an-

vende »von« i alle officerers navne, også selv om de f. eks. hed Petersen. Når børnene så også kaldte sig von Petersen, var det blevet en fast bestanddel af slægtens navn, som man ikke frivilligt gav afkald på. Senere blev skikken prisgivet latteren i Hostrups figur løjtnant von Buddinge, og i vore dage er der næppe mange, der vil holde fast ved et »von«.

Patronymerne blandt landbefolkningen

Med folketællingslisterne foreligger en god kilde til de forskellige navnetypers udbredelse, selv om man ikke må glemme, at det, man lod indskrive her, var det officielle navn – mere folkelige tilnavne blev udeladt. Hvis vi fra folketællingen 1801 tager et tilfældigt område som Mandø sydvest for Ribe, illustreres patronymernes dominerende rolle klart. Præsten hedder Peder Lauritzen Muldvad, degnen Knud Nielsen Fogth – begge bærer altså egentlige efternavne, men kombineret med -sen-navne. Det samme gælder husmand Jens Hansen Guldager, me-

Langt det almindeligste pigenavn på landet var Maren. Når den da 82-årige Maren Nielsen stolt fremviser portrættet af sin farmor Maren Jørgensdatter, f.1820, er det, fordi hun er opkaldt efter hende. Man følte en særlig tilknytning til sin »navne«, og hendes billede indtog derfor en hædersplads i stuen i Falsled på Sydfyn. Fot. i privateje.

dens resten af husfædrene kun har patronymer. Tæller vi madmor med, viser det sig, at præstens hustru anføres som Karen Clausen, medens alle andre har navne på -datter. Af de 45 personer, som udgøres af mænd og kvinder med patronymer, har 9 Hans som faders navn, 6 Jens, 5 Jørgen og 4 Niels. De 4 almindeligste navne udgør altså mere end 50%. Selv i et så lille materiale findes en klar dominans af få navne, som med de faste opkaldeskikke havde en selvforstærkende virkning. Interessant er, at også usædvanlige navne kan markere sig såsom Gregersen, Lambertsen, Simonsen og Bundesdatter.

For slægtshistorikeren betyder dette for det første, at man skal være varsom med at godtage en ane, man finder, og som bærer et af de almindeligste navne, da der i alle sogne vil være flere personer med samme navn og tilnærmelsesvis rigtig alder. For det andet betyder det, at sjældne navne kan bruges som sporstof, hvis man skal finde hjemstedet for en person, der er flyttet. Her kan opkaldeskikkene dog også drille, idet der ofte vil være flere fætre eller kusiner, der er opkaldt efter samme personer, men det bliver dog i familien. Det er mere lumsk, hvis der i en typisk bondeslægt optræder en søn med herremandens navn. Man kan ikke heraf slutte sig til slægtskab med herremanden, kun til et vist afhængighedsforhold. På samme måde kunne en præst opkalde sin søn efter biskoppen uden nogen ville tænke ilde derom.

Dåbsforordningen 1828

Det er denne forordning, der har fået skylden for, at omkring $\frac{1}{3}$ af Danmarks befolkning bærer -sen navne, altså patronymer. Der var egentlig tale om en rent kirkelig forordning om »adskilligt, som i henseende til dåben bliver at iagttage«. Først i § 18 kommer ligesom tilfældigt den skæbnesvangre sætning: »I øvrigt bør hvert barn ved dåben benævnes ej alene med fornavn, men også med det familie- eller stamnavn, som det i fremtiden bør bære«.

Allerede fra begyndelsen var der tvivl om, hvorledes dette skulle fortolkes. Efter henvendelse fra flere biskopper udsendtes i okt. samme år et cirkulære, om »at i de familier, som intet fast familienavn endnu har antaget, må (det) bero på faderen, om han vil lade sit barn kalde med det samme tilnavn, han selv har båret, eller lade dette tilnavn danne af sit fornavn på den hidtil brugelige måde eller tillægge det et fast navn efter det sted, hvortil han hører«. Hertil føjes, at alle søskende skal have samme tilnavn, dvs. at allerede døbte børns navn også skulle gælde for de følgende. Dette var dog ikke så ligetil, som det lyder. Hidtil havde man ved dåben som regel kun nævnt fornavnet og kun indført det i kirkebogen.

Usikkerheden fortsatte således, og året efter, 30. okt. 1829, kom et nyt cirkulære. Efter dette kunne faderen frit vælge et tilnavn, som præsten skulle døbe barnet med. Piger kunne dog ikke få et tilnavn på -datter, men skulle døbes med samme navn som sønnerne. Valget kunne herefter stå mellem faderens patronym, nyt patronym dannet af faderens fornavn, stednavn (gård, hus, by, sogn eller gods) eller et gammelt tilnavn. Administrationen af reglerne blev overladt til præsterne. Gårdfæster Hans Nielsen på Blågård, Horne Vesterballe under Hvedholm gods kunne altså til sine børn vælge mellem Hansen, Nielsen, Blågård, Horne, Vesterballe og – måske nok kun teoretisk Hvedholm, samt et evt. (ukendt) gammelt tilnavn. Han valgte Nielsen, men i praksis kom de tre sønner og dermed deres efterkommere til at hedde Hansen, Nielsen og Blågård, til trods for, at de var født så sent som omkring 1850.

Enkelte steder udviste præsterne dog initiativ. F.eks. lod præsten i Østrup på Fyn børnene døbe med nyopfundne stednavne efter lunde og vandløb ved deres boliger, og pastor Heegaard i Nordby på Samsø valgte de gamle professionsnavne. Derfor hedder købmanden i Nordby Snedker og en gårdmand Kornmåler.

Slægtsnavnene fastfryses

Den noget flydende tilstand efter 1828-forordningen fik lov at eksistere i knap 30 år, inden det nye Kultusministerium greb ind. Ved rundskrivelse af 8.8.1856 slog man fast, at de valgte navne nu var bindende for alle følgende slægtled. Hermed var situationen så at sige frosset fast, og de mange patronymer en realitet. Mange steder protesterede bønderne mod, som de skrev »at børnene skulle døbes som sønner af deres farfar«. Adskillige præster gav op overfor modstanden, og endnu i 1878-79 fik 12% af drengene i Ringkøbing amt -sen navn efter den gamle skik.

Man kan således konstatere, at overgang til faste slægtsnavne for størstedelen af landbefolkningen først fandt sted i anden halvdel af 1800-tallet. Dominerende blev helt naturligt de -sen navne, der var dannet af den lille gruppe af mest almindelige fornavne: Jens, Niels, Hans, Peter, Anders og Christen. Når man som slægtsforsker skal lede efter en person på landet i den kaotiske tid fra 1828 til ca. 1870, kan man således aldrig på forhånd vide, hvad faderen har heddet. Fra tiden før kan man trods alt regne hans fornavn ud.

Utilfredsheden breder sig

I rigsdagssamlingen 1874-75 blev der fremlagt et andragende fra 476 mænd i jyske landsogne. De klagede over, at den gamle fra fædrene nedarvede navneskik var blevet forbudt. Umiddelbart fik de ikke medhold, men på længere sigt var de medvirkende til, at der i 1898 blev nedsat et sagkyndigt udvalg til kulegravning af navneforholdene. I udvalgets betænkning, *Dansk Navneskik* af Frederik Nielsen, Axel Olrik og Johannes Steenstrup (1899) findes en dybtgående beskrivelse af emnet. Fra hjemmelmænd overalt i landet blev der indhentet oplysninger om lokale forhold. Disse er af den største betydning for den slægtshistoriker, der i dag vil prøve at finde en forklaring på sit navn.

Om Fyn hedder det bl.a., at der her er stor forskel på de enkelte egne. Den nordlige del er fattig på tilnavne og nærmer sig til Sjælland uden dog at gå så stærkt til yderligheder af frygt for øgenavne. De sydlige egne er rige på tilnavne ligesom de sydfynske øer og Jylland. Betænkningen mundede ud i et lovforslag og var således direkte anledning til, at Danmark i 1904 fik sin første egentlige navnelov i moderne forstand: Lov af 22. april 1904 om navneforandring, fremsat af justitsminister Alberti.

Navneloven 1904

Efter 1904-loven var det muligt ved øvrighedsbevis at få navneforandring. Det kostede 4 kr. og måtte kun ske én gang. Ekspeditionen foregik i København gennem Overpræsidiets, ellers gennem herreds- og byfogderne, i hvis arkiver de omfattende protokoller nu findes på landsarkiverne. Her kan man se, hvem der har søgt navneforandring, og hvilke slægtninge navnebeviset omfatter – altså en god slægtshistorisk kilde. Enkelte navne blev beskyttede, nemlig navne på fortjente mænd og alle navne, som inden 1. juli 1905 blev anmeldt til Justitsministeriet. Her blev de optaget på en liste over beskyttede navne sammen med visse forbeholdte navne på fast ejendom.

Beklageligvis medførte ordningen andre problemer. Hvis en sjællandsk familie havde anmeldt navnet Nørregaard, nyttede det ikke at en jysk familie senere påberåbte sig, at den gennem generationer var blevet kaldt sådan. Bestemmelsen blev derfor en af de væsentligste hindringer for gennemførelsen af lovens ånd: et mere varieret navneforråd.

Den såkaldte »samtykkeparagraf« hjalp ikke meget her. Den foreskrev at man kunne antage et beskyttet navn, hvis samtlige bærere gav deres samtykke. Hvis man f.eks. ville hedde Korsgaard, skulle ca.

900 personer spørges, og hvordan opspore alle dem? Antallet af navnebeviser faldt derfor hurtigt til under 100 om året, og selv om der blev udsendt navnebøger med ofte fantasirige forslag til nye navne, havde loven hurtigt udspillet sin rolle.

Til gengæld havde mange selv fundet en praktisk løsning på problemerne. Man indførte simpelthen begrebet »mellemlavn« som 1904-loven slet ikke kendte. Mellemlavnet betragtedes juridisk som et fornavn, og her kunne man bruge alle de beskyttede navne og nærmest kalde sine børn, hvad man havde lyst til. Et karakteristisk mellemlavn blev hurtigt kaldenavn, og kun til officielt brug beholdt det gamle -sen navn sin status. Ofte til stor irritation bl. a. i telefonbøger.

De nye navnelove

Det var klart, at der måtte nye lempelser til. De kom dog først med navneloven 1961, som gav adgang til at antage moderens pigenavn eller en af bedsteforældrenes fødenavne. Derimod strammedes adgangen til at antage mellemlavne. Loven fik ikke nogen lang levetid og blev fra 1. april 1982 afløst af den nu gældende navnelov.

Der er nu ligeberettigelse mellem moderens og faderens navn samt adgang til at antage navne tilbage til de 8 oldeforældres. Fornavn kan skiftes frit ud så tit man vil, vi har jo personnumrene. De nævnte ændringer er gratis og sker ved anmeldelse til kirkebogsføreren, i Sønderjylland til personregisterføreren. Mere komplicerede navneændringer gives stadig ved bevilling, som nu skal søges gennem statsamtet/Overpræsidiat, og som siden 1989 har kostet 3000 kr.

For første gang siden 1828 er det nu tilladt, at søskende får forskellige efternavne, og på den baggrund er det ganske naturligt, at begrebet slægtsnavn er erstattet af »efternavn« i loven.

Navnefordelingen 1971

I 1971 lod det centrale personregister samtlige danske mellem- og efternavne kode ind på EDB, i alt 80.000 forskellige navne. Her over for står Justitsministeriets liste fra 1982 med 55.000 forbeholdte navne. I bogen *Danske efternavne – betydning, oprindelse, udbredelse* (1985) har Georg Søndergaard påvist, at de 10.000 mest almindelige efternavne dækker 85% af befolkningen. Efter oprindelsen fordeler hovedparten af navnene sig i 5 næsten lige store grupper: danske stednavne (18%), gamle tilnavne (17%), tyske slægtsnavne (16%), patronymer (15%) og nyere konstruktioner (13%). Andre udenlandske navne udgør 5%.

Men dette er vel at mærke antallet af navne, og ikke antallet af de personer, der bærer disse navne. Her ser det nemlig ganske anderledes ud med en helt kolossal overvægt af patronymer. De 21 mest almindelige efternavne er alle -sen navne og dækker 56% af befolkningen. Først som nr. 22 kommer Møller, nr. 31 er Lund, 33 er Holm, 49 Østergaard og som nr. 50 kommer Kjær med 0,14% eller 6781 personer. I den nævnte bog er de 10.000 mest almindelige efternavne registreret og beskrevet med angivelse af antal bærere i 1971.

Jensen er Danmarks mest almindelige navn med 7,7% af befolkningen eller 368.631 personer i 1971. Herefter er de følgende 10 i rækkefølge: Nielsen, Hansen, Pedersen, Andersen, Christensen, Larsen, Sørensen, Petersen, Rasmussen og Jørgensen. Selv om alle Pederse-ner og Petersen'er sluttede sig sammen ville de med 333.662 personer kun rykke en plads op på listen, forbi Hansen men uden at kunne true de 349.126 Nielsen'er. Der skal virkelig gennemgribende ændringer til for at rokke ved det danske navnesystem.

Hvad blev de kaldt?

Af undersøgelserne, der gik forud for 1904-loven, fremgår det, at det på landet ofte kunne forekomme, at en mand ikke kendte sin nærmeste nabos efternavn. I det mindste måtte han tænke sig om for at rekonstruere det efter hans fars navn. I Katterød fandtes samtidig 5, der hed Peter Hansen, men de blev kaldt Peter Sognefoged, Peter Ugbljærg, Peter Kroghave, Peter Holm og Peter Træskomand. Kun ved officielle lejligheder – dvs. kirkelige handlinger, ejendoms køb mv. – hed de alle Peter Hansen, og mange slægtsforskere vil måske aldrig komme på sporet af tilnavnene.

Hvis de ved et tilfælde er smuttet ind i kildematerialet, f.eks. i en fadderliste eller ved et vidneudsagn i en retssag, vil slægtsforskeren næppe være klar over, hvem han har over for sig. Hertil kommer at stavemåderne ofte kan være så vilkårlige, at genkendelsen kan være besværlig.

For kvinderne var der endnu flere muligheder. Sålænge de var ugifte, blev de som regel omtalt med patronym af typen Anna Hansdatter. Var de først blevet gift, forøgedes mulighederne for andre navne. I de ældste kirkebøger mangler barnets mors navn ofte, men efter 1814 skulle det med. I tiden før 1828 brugte præsterne i vid udstrækning at betegne kvinderne enten med patronym på -datter eller efter deres mænd. Det vil sige, at Anna Hansdatter gift med Niels Andersen kunne kaldes Anna Hansdatter, Anna Nielses, Anna Nielskone eller Anna Niels Andersens. Således er de blevet omtalt i dagligdagen, og sådan

blev de formentlig ved med at omtale sig selv helt indtil slutningen af 1800-tallet.

Under indtryk af dåbsforordningens krav blev patronymet også efter 1828 fremherskende i kirkebøgerne, fra 1850'erne i -sen form i stedet for -datter. Først i 1870'erne bredte den skik sig fra de højere sociale lag i byerne, at kvinder blev omtalt og tiltalt med deres mænds (og børns!) slægtsnavn. Kirkebøgerne holdt dog fast ved det, der i moderne kirkebogsprog hedder kvindernes »eget slægtsnavn«, altså deres pigenavn, men nu med angivelsen »født« foran.

De mange muligheder betyder, at man skal udvise agtpågivenhed, for selvfølgelig kan en hustru også optræde som f.eks. Anne Hjulers, hvis manden drev hjulmageri ved siden af. Hvis man husker, at betegnelser med -datter henviser til faderens navn, og betegnelser med -s til ægtefællens navn, går man dog ikke helt galt i byen.

Titler brugtes ikke meget på landet. Præsten var hr., degn og møller seigneur eller monseur. Frue var længe forbeholdt godsejerens hustru, præsten kaldte ofte sin hustru »min kiereste«, og madam hører stort set hjemme i byerne.

Når der i det foregående er lagt så stor vægt på landbefolkningen, skyldes det, at i den periode, hvor de nuværende slægtsnavne i hovedsagen blev fastlagt, boede langt den overvejende del af den danske befolkning på landet. Ved folketællingen 1834 havde Danmark en befolkning på 1.231.000 mennesker. Af disse boede de 976.000 på landet, og kun 136.000 i provinsbyerne, 119.000 i København. Ved folketællingen 1901 var befolkningen fordoblet til 2.450.000, men Københavns befolkning næsten firdoblet til 456.000 og provinsbyerne vokset til 482.000. Trods alt var landbefolkningen endnu den største, nemlig med 1.513.000.

Som alle ved, og som man kan konstatere i alle slægtshistorier, foregik der en stor tilflytning fra landet til byerne. Men heller ikke på landet må man betragte befolkningen som bofast. Især tjenestefolk og landarbejdere flyttede meget. Det kunne ofte være et tilfælde, hvor man fik sit blivende sted. Det gjaldt også gårdmændenes yngre sønner, som måtte flytte, hvis de ville forblive i gårdmandsstanden og ikke synke ned i den sociale lagdeling, som var ganske udtalt i landsbysamfundet.

Man må aldrig gå ud fra som noget givet, at en person er født i det sogn, hvor han/hun dør. Heller ikke hvis Anders Nielsen følger efter Niels Andersen på en gård er det sikkert, at det er far og søn. Jo mere almindeligt et navn er, jo større mulighed er der for, at navneligheden kan være et tilfælde. Heldigvis er der gode kilder, især folketællingerne, som kombineret med kirkebøgernes oplysninger kan give en rimelig grad af sikkerhed.

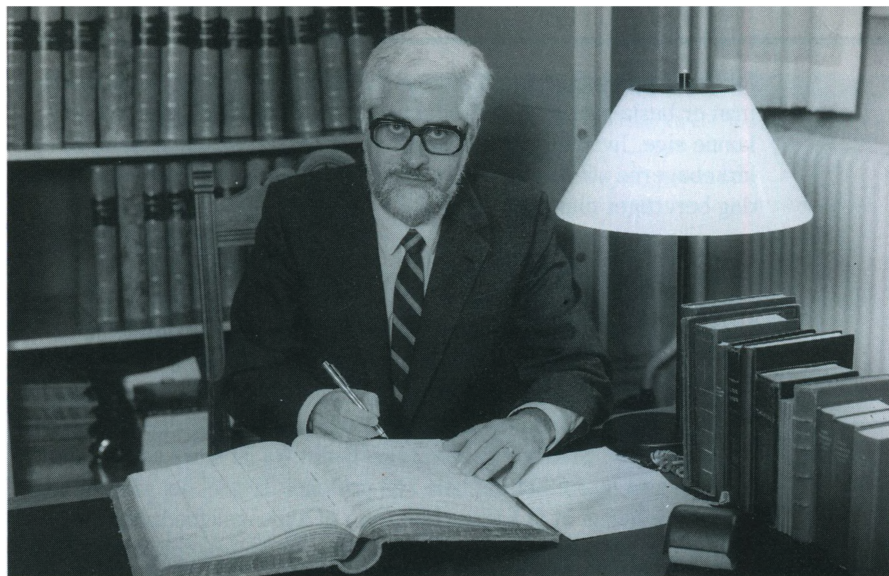
Fødsel, vielse og død

Selvom Danmark har både kommunale folkeregistre og et centralt personregister (CPR), sker den officielle registrering af alle fødsler og dødsfald stadig i kirkebøgerne. Det samme gælder kirkelige vielser, medens kun borgerlige vielser registreres uden for kirkeligt regi. Kun i Sønderjylland er det anderledes, idet man der som en mærkelig reminiscens fra den prøjsiske forvaltning stadig har borgerlig registrering af fødsler og dødsfald. Der skal man have sin fødselsattest udstedt hos personregisterføreren på rådhuset, medens man i resten af Danmark skal have den fra sognepræsten i sit fødesogn, også selvom man er udmeldt af folkekirken eller aldrig har været døbt. Så langt tilbage, de er bevaret, er kirkebøgerne derfor den vigtigste kilde til sikker viden om de slægtshistoriske grunddata.

Det er vigtigt at kende kirkebøgerne til bunds og vide, hvad man til skiftende tider kan forvente at finde i dem. Da kirkebøgerne er den officielle, samtidige registrering, må man gå ud fra, at det, der står der, er rigtigt. Vil man anfægte det, kræves der tungtvejende beviser. Derfor gælder også her den fra romerretten hentede sætning: *pater est, quem nuptiæ demonstrant*: ægtemanden er fader til barnet. At det ikke altid er således, er nok uomtvisteligt, men har man ikke beviserne, indtager ægtemanden sin retmæssige plads på anetavlen. I Bodil Ipsens anetavle (Personalhistorisk Tidsskrift 1980) kan ses et eksempel på, at *pater est* reglen må afviges, idet det ved en skilsmisse i 1814 kom frem, at ægtemanden havde været borte til søs siden 1807, men ikke desto mindre stod i kirkebogen som fader til et i 1810 født pigebarn.

Kirkebøgerne føres i dag stadig i hånden i 2 eksemplarer, som gerne skulle være helt ens. De føres på sognepræstens ansvar, og han skal ved sammenligning (konferering) sørge for, at de er overensstemmende. For at sikre, at i det mindste det ene eksemplar overlever en evt. brand, må de to kirkebøger ingen nat opbevares under samme tag. Bestemmelsen stammer fra de stråttækte præstegårdes tid. Nu, hvor brandsikre skabe er obligatoriske i præstegårde og på kordegnekontorer, minder det om at gå med både livrem og seler.

Et andet led i sikkerhedsbestemmelserne er, at de udskrevne kirkebøger afleveres til landsarkiverne efter følgende regler: hovedministerialbøger, dvs. præstens eget eksemplar: 100 år efter udskrivningen. Kontraministerialbøgerne, dvs. degnens eksemplar: 30 år efter udskrivningen, for landsogne dog tidligere 10 år efter udskrivningen. Hvis begge eksemplarer er afleveret, gælder »ingen nat« reglen også. Ho-

Pastor Niels Tvilling, kirkebogsfører og begravelsesmyndighed ved Sct. Johannes kirke i København. Navne føres ind i hovedministerialbogen for konfirmerede. Bag præsten ses et opslået, brandsikkert skab for kirkebøgerne. Da redaktionen ikke kunne finde et ældre billede af en kirkebogsførende præst, blev dette taget juni 1987. Fot. Niels Elswing.

vedbøgerne deponeres derfor på et andet arkiv, hvilket giver anledning til meget besvær, da attester altid skal udskrives efter hovedbogen.

Kirkebøgerne ved embederne

Hvis der ikke har fundet sognedeling sted, kan man altid regne med, at sognepræsten (kordegnkontoret) har kirkebøger fra de sidste 100 år liggende. Anmodning om attester fra denne periode rettes derfor til sognepræsten. Ældre attester udstedes af landsarkiverne. Attester er til officielt brug og gratis. Da det ikke fremgår, om der er tale om biologiske eller adoptivforældre, kan et adoptivbarn, når det er fyldt 18 år, kræve at få en fuldstændig udskrift og dermed oplysning om sine biologiske forældre. Han eller hun kan dog ikke selv få lov til at gennemse kirkebogen. Hovedreglen er nemlig den, at private ikke har adgang til ved selvsyn at gøre sig bekendt med indholdet af de kirkebøger, der endnu ikke er afleveret til landsarkiverne.

Oplysninger inden for 100 års grænsen kan kun rekvireres af »rette vedkommende«, og det vil normalt sige personen selv eller den, der har forældremyndigheden. Slægtsforskere kan dog også få yngre oplysninger. Betingelsen er, at man overfor kirkebogsføreren kan gøre rede

for, hvad oplysningerne skal bruges til (slægtsforskning), og hvorledes man er beslægtet med vedkommende. Man skal også helt præcis kunne sige, hvad det er man søger oplyst. Hvis det ene eksemplar af kirkebøgerne allerede er afleveret til landsarkivet, er kirkebogsføreren dog berettiget til at henvise til det.

Kirkebøgernes tilgængelighed

Kirkebøgerne er frit tilgængelige på landsarkivernes læsesale 50 år efter, at de er udskrevne. Det vil sige, at en protokol, der har været i brug 1925-45, først bliver tilgængelig i 1995. Dog bliver protokoller, der kun omfatter døde og begravede, allerede tilgængelige 10 år efter udskrivningen. Sådanne vil som regel findes fra de store sogne, medens de små sogne har det hele i en protokol. Her vil det således ikke altid være muligt at få adgang helt frem til tilgængelighedsgrænsen, hvilket også gælder de store sognes dåbs- og vielsesprotokoller. Skulle det imidlertid være helt afgørende for det videre arbejde, kan landsarkivet undtagelsesvis give en oplysning, men heller ikke her adgang til selvsyn. Oplysningen skal naturligvis angå begivenheder for over 50 år siden (10 år ved dødsfald). Samme tilgængelighedsregler gælder for de sønderjyske borgerlige registre (personregistre, før 1920 Standesamtregister). Da biregistrene, der svarer til kontraminiesterialbøgerne, anlægges med et nyt bind hvert år og er afleveret frem til 1977, vil der altid være adgang helt frem til tilgængelighedsgrænsen.

Xerokopier af kirkebøger laves normalt ikke til private, men de lokalhistoriske arkiver har tilladelse til at få kopier af kirkebøger ældre end 1892. I 1891 gennemførtes en kirkebogsreform, som bevirkede, at alle sogne fra 1892 anlagde nye protokoller. De to store landsarkiver, Viborg og København, har i de senere år iværksat en omfattende produktion af mikrokort af kirkebøger ældre end 1892. Disse kort kan også købes af privatpersoner, men omfatter endnu ikke alle kirkebøger.

Det er i høj grad forskelligt, hvor langt tilbage man kan få konkrete oplysninger hos familien, inden man selv skal i gang med kirkebøgerne. Hvis man udarbejder en efterslægtstavle, vil det næsten altid være nødvendigt med oplysninger fra kirkebøger, der ikke er afleverede. De fleste, der vil udarbejde anetavle, kan ad mundtlig vej komme så langt, at de kan gå direkte til de afleverede kirkebøger.

Et eksempel fra hverdagslivet

Maren Nielsen blev 91. Hun døde 1972 og var altså født 1881. Sine for-

Til brug på Landsarkivets læsesal bestiller

PEDERSEN, JENS A.

(Navn med blykbogstaver, efternavn først)

dato: 30/5 - 87 plads nr: 1

Sognets navn: HORNE

Kirkebog nr 9

Kirkebog nr

Kirkebog nr

Kirkebog nr

Kirkebog nr

Kirkebog nr

Eksp. af:

Landsarkivet for Fyn anvender særlige bestillingssedler til kirkebøger, hvis bestillingsnumre kan slås op på læsesalen. Ønsker man begravelsesprotokollen Horne 1901 bestilles nr. 9. Bestillingssedlen er kvittering indtil bogen er tilbageleveret efter endt brug.

ældres fødselsdage, vielsesdag og dødsdage kunne hun naturligvis huske. Desuden tog hun gerne yngre familiemedlemmer med på kirkegården, hvor de kunne se og fotografere gravsten med alle deres oplysninger. Om sine bedsteforældre vidste hun, hvor de havde ligget begravet, men alle deres grave var sløjfede. De 3 havde hun kendt, kun ikke morfaderen, som døde »om lørdagen, som mor skulle til alters om søndagen efter sin konfirmation«. Det var jo en god oplysning. Den ledte direkte til et opslag i kirkebogen 1869, idet hendes mor var født 1855 og derfor konfirmeret 1869. Det passede da også fint, idet morfaderen var død 10. apr. 1869. Farfaderen var død, da hun var ca. 20 år gammel. Farmoderens begravelse kunne hun huske, da hun havde fået svedsketærte. De gamle havde boet på aftægt hos en farbroder, der havde overtaget gården. Det var en udflyttergård fra Horne under Hvedholm gods.

Udrustet med denne viden kan man så drage til landsarkivet i Odense for at eftersøge farfaderen og hans familie. Det er bedst at begynde med hans død omkring 1901. Kirkebøgernes dødsregistre efter 1891 skal nemlig indeholde oplysning om afdødes fyldte år samt »såvidt oplysning derom kan erholdes: fødested og forældre samt evt. ægtefælle og sidste fælles bopæl«. Efter at have skrevet sig ind i besøgsprotokollen finder man en ledig plads, udfylder bestillingssedlen som vist på illustrationen. Sedlen afleveres ved skranken, og medens man venter, kan man bruge tiden til at konstatere, om der er udarbejdet al-

fabetisk register, og hvilke kopier af ældre kirkebøger, der står fremme på læsesalen til selvekspedition.

Nogen tid efter – afhængigt af dagens besøgstal på læsesalen – ligger den store protokol på bordet. Tiden er inde til det første kirkebogsopslag.

Rækkefølgen i bogen svarer til livets gang: først fødsel, så vielse og til sidst død og begravelse. Man bemærker, at listerne over mænd og kvinder er adskilt. Efter at have bladet lidt, finder man indførslen tværs over de to store foliosider: Hans Nielsen, død 19. jan. 1902 i Horne, begravet 25. jan. 1902. Gårdfæster, Enkemand efter Maren Jørgensdatter. Alder $88\frac{3}{4}$ År. Begravet af Sognepræst Madsen. I anmærkningsrubrikken er tilføjet dødsårsagen: Alderdom. Nu kendes hans alder, og det er blevet bekræftet, at hans kone døde først.

En bladen tilbage i kirkebogen giver imidlertid ikke resultat, så den forudgående kirkebog må bestilles ind. Heri konstateres, at Maren Jørgensdatter, gårdmand Hans Nielsens Hustru i Horne Mark døde den 26. jan. 1888 og blev begravet den 3. febr. Alder 67. Også her oplyses dødsårsagen: Nyrebetændelse, desuden at hun var født i Bjerne. Den slags oplysninger var før 1892 ellers kun obligatoriske for mænd. Er man ikke stedkendt, må man til *Trap: Danmark*, den store Danmarksbeskrivelse, hvis sidste udgave er i 32 bind, for at konstatere, at Bjerne er en landsby i Horne sogn. Næste generation holder sig altså inden for sognets grænser, så det er sandsynligt, at parret også er viet der. Efter en ny kirkebogsbestilling kan det konstateres, at teorien passede: Under copulerede (viede) 1840 d. 13. okt. i Horne kirke er anført: Ungkarl Hans Nielsen i Horne 27 År og Pigen Maren Jørgensdatter af Bjerne, 20 År. Forlovere N.A.S. Niels Andersen af Horne og Jørgen Kristensen, Gaardmand i Bierne. Anm: Vaccinationsattester fremvist for begge.

Denne indførsel siger en masse, hvis man forstår at lægge mærke til detaljerne. Ingen af brudefolkene har været gift før. Hans Nielsen må være født ca. 1813, hvilket passer med aldersangivelsen ved dødsfaldet (jan. 1902 ÷ $88\frac{3}{4}$ = apr. 1813), formentlig i Horne. Angivelsen »i Horne« kan dog betyde, at han blot tjener der. Maren Jørgensdatter derimod er »af Bierne«. Det plejer at betyde, at hun er født på dette sted. Aldersangivelsen ved vielsen peger på 1820, ved dødsfaldet henviser den til perioden febr. 1820 - febr. 1821. Det er sjældent, at 2 aldersangivelser passer så godt sammen. Afvigelser på indtil flere år er hyppige, især hvis alderen ved døden er angivet som et rundt tal.

Bruden betegnes som pige, dvs. ugift og af bondestand. Hvis hun havde haft førægteskabelige børn, ville hun være blevet kaldt fruentimmer, eller blot ved navn. Forloverne er interessante. Efter navnene

kan der være tale om de to fædre, hvad det faktisk også er her. Her følger så »gratis« oplysningen med, at Niels Andersen kun kunne skrive sine forbogstaver Niels AnderSen, hvorimod Jørgen Kristensen skriver hele navnet. Begge de unge er vaccinerede, de har altså ikke haft de »naturlige kopper«. Vaccinationsdato og vaccinatorns navn kan være afgørende ved identificering blandt flere personer med samme navn.

Vielsesdatoen er et vigtigt holdepunkt. Man kan nu begynde at lede efter børnene og notere dem ned, men begynd helst straks efter vielsen at se fødte »Mandkjøn« og »Quindekjøn« igennem. Man kan også gå tilbage og finde de to nygiftes fødsel og videre baglæns til deres forældres vielse. Maren Jørgensdatter var født 11. nov. 1820 som datter af Jørgen Christensen (således stavet) og hustru Johanne Pedersdatter, indsidderfolk i Bjerne. Hans Nielsen var født 1. maj 1813 som søn af Niels Andersen og hustru Anna Hansdatter, gårdfolk i Horne. Det var altså den tidligere indsidder (jordløse landarbejder), der kunne skrive, gårdmanden, der ikke kunne.

Kirkebøgerne 1812-1891

Den 11. dec. 1812 udsendtes et vigtigt reskript. Det bevirkede, at kirkebøgerne før og efter dets ikrafttræden ser vidt forskellige ud. Desuden kan man regne med, at kirkebøgerne efter dette tidspunkt altid er bevaret, medens det før er mere tilfældigt. P.g.a. praktiske vanskeligheder trådte bestemmelserne ikke i kraft samtidig overalt. Det varierer fra 1. jan. 1813 i Viborg stift til enkelte sogne i 1816 og 1817, men med hovedparten af de nye kirkebøger fra 1814 og 1815.

De to vigtigste nyskabelser var: 1) kirkebøgerne føres i to eksemplarer og 2) kirkebøgerne føres på fortrykte skemaer. Selvom de to eksemplarer jævnligt blev kontrollerede, er der vitterlig undertiden forskel, det være sig i stavemåde (Christensen eller Kristensen) eller ved angivelse af titler, faddernes bopæl, kirkegang m.v. Det er dog eksemplarer, der benyttes på landsarkivernes læsesale, og har man mistanke om fejl, kan man rekvirere en fuldstændig udskrift af hovedbogen, som opbevares andetsteds. Hovedbogens tekst er den juridisk gyldige.

Trykningen af skemaerne blev overladt til biserne. Dette bevirkede, at de ikke blev helt ens. På Sjælland findes mange kirkebøger i tværformat, såkaldt nodeformat, medens disse er næsten ukendte i Jylland. I Århus stift indførte bispen på egen hånd rubrikken »Moderens Introduktionsdatum« i fødselsskemaet. Her skulle oplyses om den

19.	Marius	Maren	...
20.			...
21.	Hans		...
22.	Niels		...

Begyndelsen til indførel nr. 21 lyder (se pil): Hans, Søn af Niels Andersen og Anne Hansdatter Gdf. (gårdfolk) i Horne Vbl. (Vesterballe) født d. 1ste Mai, hjemmedøbt 2den, til Daabens Publikation i Kirken d. 9de ejusd. (ejusdem=sammes). Faddere... Hjemmedøb var enten et udtryk for sygdom hos barnet eller et modefænomen, her formentlig det sidste, da Hans Nielsen, som barnet kom til at hedde, levede til 1902. Horne kirkebog, fødte 1813, original i LAO.

gamle skik, at barselskone blev højtideligt indledt i kirken af præsten ved første kirkegang, men kun hvis barnet var ægtefødt vel at mærke.

Skemaernes indhold

Ved reformen indførtes 7 forskellige skemaer, hvoraf de 3 (fødte, konfirmerede og døde) findes i særskilte udgaver for mænd og kvinder. Ved indbindingen er mændene altid placeret først. Skemaerne skulle indeholde følgende oplysninger:

1. **Fødte:** år og datum, barnets navn. Døbets datum enten i kirken eller hjemme. Forældrenes navn, stand, håndtering og bopæl. Fadderens navn, stand og opholdssted. Henvisning til jævnførelsesregisteret. Anmærkninger. Mange præster anførte også moderens alder, sjældnere antal svangerskaber, desuden moderens introduktionsdag.

2. **Konfirmerede:** år og datum, konfirmandens opholdssted og navn, alder og evt. fødselsdag, skudsmål i kundskab og opførelse, vaccination, forældrenes eller husbondens eller plejeforældrenes navne og bopæl. Hvis konfirmanden ikke er fyldt 14 er der oplysning om dispensation fra bispem. Det er almindeligt, at folk der er flyttet som ganske små fejlagtigt opgiver deres konfirmationssted som fødesogn. Her vil konfirmationsindførelsen afsløre den rette sammenhæng. Man bør altid efterse en forfaders konfirmation, bl.a. for at få skudsmålet, der undertiden også omfatter sædelighed og læsefærdighed.

3. **Copulerede,** dvs. viede: brudefolkens navne, ægteskabelige stilling, alder, håndtering og opholdssted. Forlovernes navne, ofte supple-

ret med stand og bopæl evt. underskrift. Vielsesdag hjemme eller i kirken, evt. dispensationsdato. Vaccinationsdato (fra 1824 obligatorisk).

4. *Døde*: dødsår og datum, begravelsesdatum, afdødes fulde navn, stand, håndtering og opholdssted samt det fyldte år. I de første år efter 1812 er oplysningerne som regel kortfattede, men i anmærkningsrubrikken kommer der efterhånden jævnligt oplysninger f.eks. om tjenesteforhold, fattigforsorg, dødsårsag eller handicaps (døvstum, blind, afsindig etc.).

5-6. *Til- og afgangslister*. Disse to skemaer var et resultat af kong Frederik 6.s personlige indgriben i reformen. De skulle ikke føres i København, men var ellers en nyskabelse, der gjorde kirkebøgerne til en slags folkeregistre. I tilgangslisterne registreredes ankomstdato, navn, alder, håndtering samt hvorfra tilflyttet. I anmærkningsrubrikken evt. tjenestested og undertiden skudsmål.

Tilsvarende i afgangslisten: dato, navn, alder, håndtering og hvorhen afrejst. I princippet skulle alle flytninger registreres, men i praksis unddrog højere standspersoner sig ofte. Det samme gjaldt aftægtsfolk og børnene, når et ægtepar flyttede. Bedst dækket er det ugifte tyende, hvor en undersøgelse har vist, at mellem 75 og 83% blev registrerede. Her er der altså en god chance for at finde, hvorfra og hvornår en person kom til et bestemt sogn.

7. *Jævnførelsesregistre*. Her skulle alle oplysninger om hver enkelt person samles: dåb, konfirmation, flytning, vielse og død, for såvidt det skete i samme sogn. Desværre har kun de færreste præster interesseret sig for denne del af kirkebogsføringen, eller magtet den. Det er en ren undtagelse, hvis det overhovedet kan bruges til noget – men er

Skikken med barselskoners højtidelige introduktion efter en fødsel holdt sig længst på landet. Titlen på Chr. Dalsgaards maleri fra 1860 »En Kones højtidelige Kirkegang efter Barselsfærd, en endnu paa Landet almindelig Skik« antyder, at skikken allerede da var bortfaldet i byerne. Ugifte mødre havde aldrig haft adgang til denne ære. Kunstakademiets Fotografsamling.

No.	Dødsda- gen.	Begravels- stedagen.	Den Dødes For- og Efternavn.	Stand, Haand- ring og Opholds- sted.	Alder.	Over an- ført i det afmindelste Jensførel- ses Register	Bemærkning
	1813.						
1	28 ^{de} Oc- tober.	31 ^{de} Oc- tober 1813	Elisabeth Chri- stians datter	Jens Ravn & Ellidshøj	8 Uger	Reg. 214 S. 14.	Jens Ravn & Ellidshøj
2	2 ^{de} Febr. & 4 ^{de} April 1814	11 ^{de} April 1814.	Karen Marie Truels datter	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj	10 Aar og 11 Maaned	Reg. 369 S. 14.	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj
3	5 ^{de} Juni 1815	16 ^{de} Juni 1815	Karen Bergens datter.	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj	86 Aar	p. 306 S. 30.	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj
4	1816 20 ^{de} April	28 ^{de} April	Mette Jens datter	Jens Ravn af Linnborg	13 Uger	Reg. 207 S. 10	Christiane Anders datters søst. Emilie
5	1816 9 ^{de} Octobr.	13 ^{de} Octobr.	Johanne Peders datter	Offegodsboen paa Kobmagaarden	79 Aar	Reg. 207 S. 10	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj
6	1817 11 ^{de} Januar	19 ^{de} Janu.	Mette Nils datter	Offegodsboen	76 Aar	Reg. 207 S. 10	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj
7	1817 22 ^{de} April & 27 ^{de} April	26 ^{de} April 1815 & 3 ^{de} April	Marie Sorensen	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj	36 Aar	Reg. 209 S. 15.	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj
8	1818 21 ^{de} Juni	29 ^{de} Juni	Christine Elisabeth Sorensen	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj	48 Aar	Reg. 209 S. 15.	Jens Ravn & Ravn & Ellidshøj

Ved særlige lejligheder sprængte præsten de rammer, de nyindførte ske-mær satte. Da sognepræst Tyre Bøggild i 1818 mistede sin hustru, indskrev han en lang nekrolog over hende i sit eksemplar af kirkebogen, men i dagnens findes kun den sædvanlige korte notits. Paul G. Ørberg bruger bl. a. dette eksempel i Personalthorisk Tidsskrift 1980 til at påvise, at hovedbog og kontrabog ikke altid er ens. Ellidshøj kirkebog 1813-19, original i LA Vib. Fot. Ejv. Rasmussen.

man heldig at støde på denne undtagelse, kan den spare en for mange undersøgelser.

Ændringer i kirkebogsførelsen 1822-91

I løbet af 1800-tallet fandt der forskellige ændringer sted i lovgivningen, som smittede af på kirkebogsførelsen. 1822 indskærpedes melde-

pligten ved ankomsten til et sogn, og både dette og skudsmålsbøgernes indførelse i 1832 har sikkert bevirket, at til- og afgangslisterne blev bedre ført. Den tidligere omtalte dåbsforordning af 30. maj 1828 fik gennemgribende betydning. Indtil da var kun barnets fornavn, som jo blev »tillagt ved dåben«, indført, men nu kom også efternavnet med.

Ved cirkulære af 27. aug. 1833 blev en del punkter i kirkebogsføringen indskærpet. I dødsregisteret skulle afdødes fødested og faders navn anføres, og ved konfirmerede ikke blot fødselsdag, men også fødested. Ved vielse skulle oplyses om lysning, og om vielsen havde fundet sted i et andet sogn end det normale, nemlig brudens hjem sogn, altså en vigtig genealogisk oplysning. Fra 1844 noteres ved børn født uden for ægteskab moderens opholdssted på 10-månedersdagen før fødselen af hensyn til barnets forsørgelsessted.

Det eneste cirkulære frem til 1891, der førte til forandringer i de fortrykte skemaer, var kirkeministeriets cirkulære af 22. april 1852. En del af bestemmelserne fra 1833 blev herved indskærpet: anførelsen af faderens navn ved konfirmerede drenge og døde mandkøn »forsåvidt de kan erhverves«. Ændringen skete af hensyn til lægdsrullerne og blev derfor kun gennemført for personer af mandkøn. Kirkebøgerne er således forskellige fra 1852 til 1891 for mænd og kvinder ved konfirmation og død.

Til- og afgangslisterne havde hele tiden været et problem for præsterne. Selv om tyendeloven 1854 atter indskærpede anmeldelsespligten, blev listerne efter dette tidspunkt sjældent ført i byerne. På landet blev de bibeholdt, mere eller mindre nøjagtigt ført, frem til 1875, da lov om tilsyn med fremmede overførte anmeldelsen til sognefogderne. Desværre er disses protokoller kun sjældent bevaret.

Jævnførelsesregistre fortsatte derimod helt frem til kirkebogsmoderniseringen af 16. aug. 1891. Denne medførte en betydelig udvidelse af de personalhistoriske oplysninger, ikke mindst takket være henvendelser fra kredsen omkring »Genealogisk Institut« og Sofus Elvius. Det var første gang, at slægtsforskerne selv fik indflydelse på kildematerialets udformning. Med 1891-reformen gik man endelig over til helt ensartede skemaer for hele landet trykt af Vajsenhustrykkeriet.

Glimt fra 1800-tallets kirkebøger

Det er ofte blevet sagt, at efter 1812 bliver kirkebøgerne kedelige. Det er dog ikke rigtigt, for selv om skemaerne sætter visse grænser for de mest skrivelystne præster, er der ind i mellem blevet plads til supplerende bemærkninger. Og så må man jo ikke glemme, at kirkebogsskemaerne sikrer en reel fond af viden, som ikke altid kan findes i de

ældre kirkebøger. Tilføjelserne er ofte spontane og findes næppe altid i begge sæt bøger. Fra dåbslisterne er notaterne om introduktionen nævnt. Traditionerne varierer fra sted til sted og inden for sognet socialt. Endnu i slutningen af 1930'erne kunne introduktion forekomme i Harbøre.

Hvis dåbsrubrikken ikke er udfyldt, kan forklaringen som regel findes i anmærkningsrubrikken, som f.eks. Karby 1850: Forældrene, som er mormoner, vil ej have barnet døbt. Også til- og afgangslisterne kan have tilføjelser, som: »bestyrede sin Faders Hus, meget from og sædelig Pige, men hengiven til Separatisme«.

Det er dog dødslisterne, som oftest giver anledning til markante tilføjelser, som f.eks. om selvmord, som i 1800-tallet forholdsvis ofte forekom blandt aftægtsfolk. Kirkebøgerne giver så dødsmåden, evt. henvisning til ligsyn eller begravelse i uindviet jord. Særpræget er Gudbjerg 1836: »Johanne Knudsdatter 35 Aar gammel. Blev fundet hængende i Mandens Huggehus. Skal have været en meget brav Kone. Hvorledes hun er kommet til at hænge der, ved kun Gud og 2 Menne-sker«.

Også andre dramatiske døds måder er skildret, som da det nymalede kirkeur efter opsætningen faldt ned og slog maleren ihjel i Thisted 6. aug. 1823. Drukneulykker og folk, der frøs ihjel på vejene forekommer også. I artiklen »Nærlæsning af nyere kirkebøger« i Personalthistorisk Tidsskrift 1980 skildrer Paul G. Ørberg en række markante tilfælde.

Den ovenfor citerede præst fra Gudbjerg sogn på Fyn havde den vane at karakterisere de afdøde. Det kunne være »en vakker gammel Mand« (1816), »En meget retskaffen mand, altid svagelig« (1820), eller knap så godt: »En fortræffelig Pige, lige udmærket ved sjælden Hæselighed som ved fortrinlig Sædelighed« (1824), eller direkte fordømmende: »En gammel lodden Skælm og en stor Hykler« (1814), »En Tyv og Heksemester« (1830) eller »I høj Grad nederdrægtig som hele hans Familie« (1824). Den sidste bemærkning ville jo ikke være rar at støde på for en slægtsforsker. Gudbjerg kirkebog, hvorfra Gregers Hvidkjær har bragt eksemplerne i *Fynske Årbøger*, er dog et enestående tilfælde.

▷ *Almindelige gravsten kan fortælle en række facts, men rundt om på landets kirkegårde findes mange usædvanlige gravsten, der fortæller historier, som regel tragiske. Således denne fra Thisted kirkegård over forgylder og blikkenslager Christen Pedersen Knakkegaard, der faldt ned fra kirketårnet, netop som han var færdig med de nye tal på kirkeuret. Fot. Henning Skov, Viborg.*

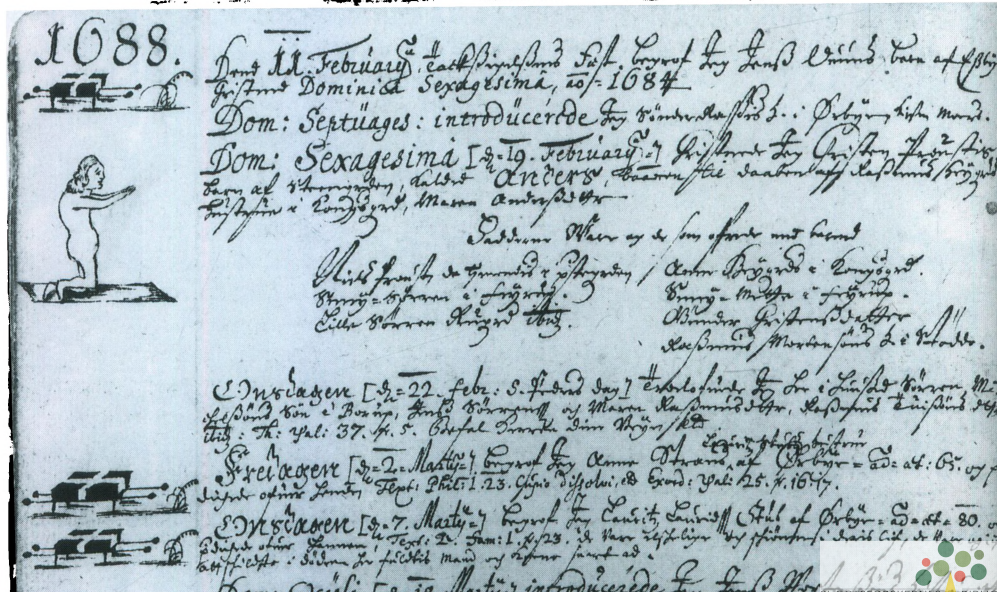
MED GYLDNE TAL JEG TEGNED
UHRETS SKIVER, DEN SIDSTE
FÆRDIG VAR MAN DEN TIL
MIG OPHIVER, TROLØSE
BJÆLKE BRAST, OG MIG MOD
JORDEN DROG. MIT LIVETS
KLOKKE BRAT, SIN SIDSTE TIME
SLOG. I NYSINDVIET JORD MIT
KNUSTE LEER BLEV GJEMT.
I AANDENS FLUGT TIL GUD BLEV
LIVETS FARE GLEMT, JA LÆSER
FARLIGT ER DET SIKKERT SIG
AT HÆLDE TIL JORDENS
STØTTER THI DE BRISTE I EN
HAST, MEN HÆLD DIG TRYGT TIL
GUD DA INTET DIG KAN FÆLDE
HAN STAAR, JA ENE HAN
HAN STAAR SOM KLIPPEN FAST.

Kirkebogsundersøgelser bagom 1814

Ved undersøgelser før 1814 må slægtsforskeren først konstatere, hvor langt tilbage kirkebøgerne rækker. Der er ganske enkelte sogne, hvor alle ældre bøger er gået til ved præstegårdsbrande. Alle landsarkiverne har udgivet fortegnelser over deres kirkebøger, men gælder det blot om at konstatere begyndelsesåret, er det hurtigst at slå op i S. Nygaard: *Danmarks kirkebøger*, der er landsdækkende. Der er her gode chancer for at kunne fortsætte den tidligere påbegyndte undersøgelse af Hans Niensens familie i Horne, Salling herred. Om sognet oplyser Nygaard, at der findes følgende kirkebøger før 1891: Fødte 1659-1891, konfirmerede 1783-1891, trolovede 1691-93 og 1698-1798, viede 1659-87, 1691-93 og 1698-1891 og døde 1675-83 (spredte tilførelser, kun om børn) og 1684-1891.

Især i den ældste tid er der således en del huller, såkaldte lakuner. Mange andre sogne er ikke så godt stillet. I nabosognet Svanninge brændte præstegården 1767 og med den alle kirkebøgerne. Om trolovsregistre kan bemærkes, at de ophører med ophævelsen af den kirkelige trolovelse ved forordning af 4. jan. 1799. I folks omdømme

Kirkebøgerne fra Helgenæs er bevaret tilbage til 1642. I en årrække forsynede sognepræsterne dem med små vignetter i marginen, formentlig for hurtigere at kunne orientere sig. Det knælende barn bruges ved dåb af drenge, svøbelsesbarnet ved piger, hænderne med det flammende hjerte ved vielse og ligbåren og den knækkede blomst ved begravelse. Helgenæs kirkebog 1688, original i LA Vib. Fot. Ejv. Rasmussen.

vedblev den dog at være afgørende. Dette forklarer de mange fødsler inden for ægteskabernes allerførste måneder.

De ældre kirkebøgers format varierer fra lange smalle protokoller til små tykke bøger, der kunne ligge i præstens kjolelomme. Selv om navnene måske stadig, som efter 1814, står med latinske bogstaver, kan den øvrige tekst være svær at tyde og se meget forskellig ud fra bog til bog. Der kan være brugt forkortelser og anvendt latin. Et udvalg af de mest anvendte ord er oversat og samlet til en liste på side 208ff. Ved mere komplicerede tilfælde må man spørge ved ekspeditionen eller selv slå op i Meyers fremmedordbog.

Kirkebøgernes dateringsangivelser

I de ældre kirkebøger er det kirkeåret, der er udgangspunkt for dateringerne. Dette begynder med advent, hvorefter følger jul, nytår, heligtrekonger, fastelavn, påske, pinse og trinitatis. Frem til advent er det derefter søndage efter trinitatis. Kendskab hertil er imidlertid ikke nok til at kunne tyde præsternes datoangivelser. Forkortelsen Dom. (= Dominica dvs. søndag) går altid igen, men derudover bruges de enkelte søndages kirkelige navne, såsom Rogate, Esto mihi eller Quinquagesima.

En angivelse som Dom. Rogate 1780 hører ikke hjemme i en slægts-tavle. Ved hjælp af R.W. Bauer: *Calender for Aarene fra 601 til 2200* kan den opløses til 5. søndag efter påske, dvs. 30. april 1780. Ved opslag i kalenderen skal »ny stil« bruges fra 1. marts 1700, »gammel stil« fra tiden før. På dette tidspunkt gennemførtes i Danmark en kalenderreform, idet man gik fra den julianske til den gregorianske kalender ved at tage 11 dage ud. Man skal også huske på, at kirkeåret 1814 begynder med advent i december 1813.

Da kirkebøgerne er præstens embedsbøger, er det embedshandlingen, der interesserer ham mest. Man kan derfor komme ud for, at dåbsdato og begravelsesdag er indført, men ikke fødselsdag og dødsdag, og dem må man så tage til takke med og trøste sig med, at der som regel kun er få dages forskel. Men husk at anføre, hvad datoen dækker.

De fleste ældre kirkebøger synes at være ført kronologisk, altså fødsler, dødsfald og vielser i en lang rækkefølge mellem hinanden efter datoen for præstens handling. Andre, især større sognes bøger, kan være opdelt i afsnit og atter andre steder er der særlige bind for fødsler, for vielser osv. Konfirmandlisterne begynder tidligst 1736. De er undertiden ført i de særlige bøger over altergæster, kommunikantbøger, som ikke regnes for egentlige kirkebøger.

Kirkebogsarbejde i praksis

Ved det første besøg på landsarkivet blev det konstateret, at Hans Nielsen var født 1. maj 1813 i Horne sogn, Salling herred som søn af Niels Andersen og Anna Hansdatter. Ved at blade frem i de nyere kirkebøger kan man finde forældrenes død: Niels Andersen døde 3. febr. 1843, 67½ år gl. Ane (således stavet) Hansdatter døde 30. dec. 1859, 81 år gl. De er altså født hhv. ca. 1776 og 1778. Ved eftersøgningen er det dog mest praktisk først at finde deres vielse ved at gå baglæns i kirkebogen fra 1813 og samtidig notere børn op. Under dette arbejde afsløres, at Niels Andersen 4. dec. 1806 med sin hustru Kirsten Johansdatter fik en søn Søren. Nu er spørgsmålet, om der er to forskellige personer ved navn Niels Andersen, eller om Kirsten Johansdatter døde og Niels Andersen blev gift igen?

Det viser sig, at det sidste var tilfældet, idet Kirsten Johansdatter, gårdmand Niels Andersens hustru i Horne Vesterballe, som døde i sit 33. års alder, fredag d. 2. januar 1807 blev begravet. Hun kom altså til at dele skæbne med så mange andre unge koner og døde efter en formentlig svær fødsel. Barnet blev kun ½ år gammel og blev begravet 10. maj 1807. En gård var imidlertid en produktionsvirksomhed, som ikke godt kunne undvære madmoder. Allerede 7. april 1807 blev enke- manden Niels Andersen og Anna Hansdatter, begge af Horne, ægtevi- ede. Deres forlovere var Claus Pedersen, gårdmand og smed i Horne, og Hans Kej, gårdmand ibid. (= ibidem dvs. sammesteds). Nye oplys- ninger giver nye gåder at løse, og på dette tidspunkt vil den lidt erfarne slægtsforsker begynde at inddrage andet kildemateriale, først og frem- mest folketællinger og skifteprotokoller, hvis han ikke allerede tidligere har gjort det.

Hvor langt tilbage går kirkebøgerne?

En form for kirkebøger har uden tvivl eksisteret længere tilbage, end man nu kender dem, dog næppe i den katolske tid. Fra 1511 kendes derimod et eksempel fra Sct. Jørgensbjerg sogn på, at en mand fik et tingsvidne om sin fødsel. Den ældste optegnelsesbog, som også indeholder kirkebogsnotater er den såkaldte Perlestikkerbog. Den indehol- der Jost Poulsens optegnelser om døpte, viede og døde i Nakskov 1572-90 i afskrift ved Anders Pedersen Perlestikker, deraf navnet. Den er udgivet 1954 af Albert Fabritius og Hans Knudsen. Næsten samtidig (1573) men bevaret i original er Andreas Paulsen Generanus' kirkebog fra Hjordkær i Sønderjylland. Den ældste originale kirkebog fra det gamle kongerige er først fra 1611, nemlig Nordby på Fanø. I

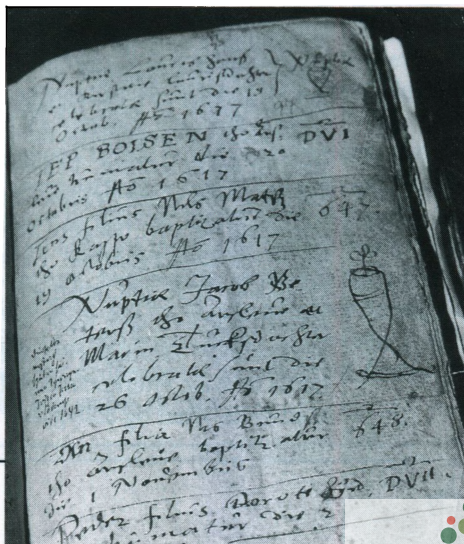
1620 nævnes, at der fra gammel tid har været ført kirkebøger i København af degnene, men den ældste bevarede er Holmen sogns begyndende 1617. Mange københavnske kirkebøger gik til ved Københavns bombardement 1807.

Allerede i 1607 havde Fyns biskop Hans Poulsen Resen forsøgt sig med et påbud om kirkebøger, som i 1641 blev fulgt op af Sjællands biskop Jesper Brochmand. Også fra kongens side var man imidlertid interesseret. Landet var p.g.a. svenskekrigene i en vanskelig økonomisk situation, og man havde behov for både penge og soldater. Christian 4. ønskede at udskrive en skat som omfattede alle, ingen undtaget. En universel kontribution som det hed i tidens sprog. Det var derfor nødvendigt at kende befolkningens størrelse og sammensætning. Hertil var de nye kirkebøger et udmærket hjælpemiddel. Det er uden tvivl dette synspunkt, som har ligget bag kongens sendebrev (missive) af 20. maj 1645 til Sjællands biskop:

»Vor synderlig Gunst tilforn. Vi beder Eder og nådeligen ville, at I præsterne udi Eders stift alvorligen tilholder, at de herefter holder rigtig kirkebog ved dag og datum på, hvor mange udi deres sogne fødes, hvo dertil fadder står, og hvor mange tilsammen årligen vies og dør. Ville og nådeligen, at I siden skal have god indseende med, at sådant af dem efterkommes. Såfremt nogen præst herudi forsømmelig findes, skal han dermed have forbrudt hans kald«.

På grund af krigsuroighederne kunne det først 17. maj 1646 udsendes til bisperne i Jylland, Skåne og Fyn og 13. sept. 1646 til de kongelige dele af hertugdømmerne. Hermed var kirkebøger indført i Danmark. Bestemmelserne blev indskærpet ved Danske Lov 1683 og kirkeritualet 1685. Man må derfor gå ud fra, at alle danske sogne se-

Hjordkær sogn syd for Aabenraa kan rose sig af at have landets ældste kirkebog anlagt 1573 og ført på en blanding af latin og platysk. Midt i opslaget fra 1617 læses Nuptiæ (bryllup) Jacob Peterss. tho Arslæue... Ud for vasen med den lille blomst. Den senere tilføjelse i marginen fortæller, at Jacob Petersen i 1642 stak sin svoger Jørgen Jessen ihjel. Originalen i LAÅ. Fot. Per Pejstrup.

nest fra anden halvdel af 1600-tallet har haft kirkebøger. En del er da også bevaret, men mange er gået tabt ved krige og lynnedslag. Andre ved skødesløshed og musegnav. Indførelsen af kirkebøger var et udslag af det voksende behov for skriftlighed i administrationen. I samme periode begynder omfanget af arkivalier at vokse med stor hast. Det er derfor ganske naturligt, at det netop er til omkring år 1700, de fleste kan arbejde sig tilbage med slægtshistorien, men sjældent længere i hele det brede perspektiv.

De sønderjyske forhold

Kirkebogsforholdene i Sønderjylland er et tydeligt vidnesbyrd om landsdelens rolle som formidler af nyheder sydfra. Ikke blot Danmarks ældste kirkebog, Hjordkær begyndende 1573, er sønderjysk, men yderligere 3 andre fra Nordslesvig begynder før år 1600. Allerede 1587 blev det pålagt provsterne at efterse, om der førtes kirkebøger, og 1612 udstedte hertug Johan Adolph en forordning herom. Også de sønderjyske kirkebøger er i den ældste tid ført vidt forskelligt, og inden for det enkelte sogn ser man ofte tydeligt, når en ny præst træder til. Sprogligt venter der den danske slægtsforsker en ubehagelig overraskelse, idet kirkebøgerne fra den sydlige del af Nordslesvig er ført på tysk. De ældste dele af Hjordkærbogen er ført på en blanding af latin og plattysk, men senere bliver højtyisk det officielle sprog. Als og Ærø hørte indtil 1819 under bispem i Odense, medens enklavesognene i Vestslesvig og den nordvestlige del af Haderslev amt (Tørninglen provsti) hørte under bispem i Ribe. Her gjaldt de kongerigske kirkebogsbestemmelser og dansk sprog.

De dele af Sønderjylland, som hørte under bispem (generalsuperintendenten) i Slesvig, fik 1763 og 1775 nye bestemmelser, som bevirkede 1) at kirkebøgerne er bevaret tilbage til 1763 og 2) at oplysningerne er langt fyldigere end i de kongerigske områder. Fra 1763 findes kirkebøgerne nemlig i to eksemplarer med helt faste rammer for deres indhold. Ved dåb skal både faderens og moderens navne nævnes, ved vielse brudefolkens forældres navne, og der skal gives oplysning om evt. tidligere ægteskaber. Vigtigst er dog bestemmelserne om dødsregistre. De skal indeholde afdødes navn, stilling og civilstand (ugift, gift, enke etc.), forældrenes navne, ægtefælles navn, forældre og evt. død, samt, og her kommer det for slægtsforskeren altafgørende: samtlige efterladte arvinger dvs. levende børn og afdøde børns levende efterkommere. Præsterne var som regel omhyggelige med dette afsnit og udbyggede det ofte ud over det forlangte.

Det fyldigste eksempel optager 3 sider i kirkebogen fra Hjordkær sogn 1783, hvor Adelheit Rønnows 118 efterkommere alle nævnes ved navn. Selvom dette er usædvanligt, er dødsindførelser, der strækker sig over 1-1½ side, hyppige. Systemet fortsatte i princippet til indførelsen af fortrykte tyske skemaer fra konstistorium i Kiel 1899, men afsvækkedes ved personregistrenes indførelse.

Med virkning fra 1. okt. 1874 indførtes de såkaldte Standesamtregistre (personregistre), der var en tvungen borgerlig registrering af fødsel, vielse og død. Medens vielsesregistreringen ophævedes 1926 er de øvrige bibeholdt den dag i dag. Baggrunden herfor er, at man i 1920 forventede, at et lignende system snart ville blive indført i Danmark. Det er som bekendt stadig ikke sket.

Nogle træk fra de ældre kirkebøger

Der er to yderpunkter blandt de ældre kirkebøger: de ekstremt kortfattede og de bredt næsten fortællende. Er man uheldig at løbe ind i en af førstnævnte slags, kan man risikere, at moderens navn mangler ved fødslen, fadderne er ikke anført, der er ingen stillingsbetegnelser, ja, endog navnene kan mangle ved enkelte dødsfald af typen: begravet skovfogdens gamle fader, eller jordet Niels Hyrdes barn. Desværre kan der også være sjskefejl med forkerte aldersangivelser eller ombytning af navne. Det giver slægtshistorikerne store problemer, for det er ikke nok at sige, at her har præsten nok skrevet forkert. Nej, man må kunne bevise det, eller i det mindste sandsynliggøre, hvad der skulle have stået.

De fyldige kirkebøger derimod er en sand fryd for en slægtsforsker. Man får uventede detaljer og karakteristikker af personer, hvor man ikke havde troet det muligt. Også kultur- og socialhistorien kan drage nytte af disse kirkebøger. I sin bog *Kirkebogsstudier* (1906) fremdrager Gustav Bang rystende eksempler på datidens hjemløse proletariet, således følgende beretning fra Vindinge kirkebog 1680:

»Om aftenen kom en fremmed kvinde her til præstegården ... hun kom frem med et nyfødt drengbarn, som hun nylig havde født i Urtegårdsmandens have ... og som de kastede hende på en vogn, som førte hende her til Vindinge med sit barn, og ingen ville indtage hende, kom hun hid til mig og klagede sin nød, begærende, at jeg ville døbe hendes barn, som hun troede ikke til livet. Jeg miskundte mig over hende, tog hende ind og lod hende ligge et sted i huset, døbte hendes søn ... dette var om aftenen straks solen var nedgangen. Om morgenen derefter, lidt før solen stod op, fødte hun endnu et barn ... «.

To kirkebøger er særlig kendte og udgivet. Det drejer sig om Sørby-magle-Kirkerup 1646-1731 og Vonsild 1659-1708. To tekstprøver i uddrag kan give et indtryk af deres indhold:

»Sørbymagle begr. 29. aug. 1724: Isach Thomæson ... ægtefødt i Thy i Nørre-Jylland i Bisted sogn ... kom i ægteskab med Jens Ibsens enke i samme gård, navnlig Kirsten Lardsdatter. Det siges, som og kan være trolig, at bemelte Jens Ibsens forfædre haver boet samme sted, søn efter søn eller frænde efter frænde hen ved 300 år ... Faldt forleden år ned af en stige, stødte sig sær i hovedet ilde, hvilket han fandt mindelse af til hans død ... «.

»Vonsild 22. juni 1697 Kirsten Outesdatter Jørgen Rasmussens. Er født i Vonsild ao. 1647 ved Olufsdags tid af ærlige og fromme forældre, hendes fader var Oute Gregersen, hendes moder var Mette Christensdatter af Fjelstruphave ... blev holden i skole indtil hun kunde vel læse alle danske bøger, indtil fjenderne blev landet mægtige og hendes moder døde ao. 57 i maj. Faderen drog ud til Kolding med børnene og han blev syg der den 13. sept., var på en tirsdag, blev af mig berettet påfølgende søndag morgen ... og døde samme eftermiddag ... Siden tog morbroderen, den dannemand Hans Christensen i Have hende til sig ... « (Sproget i begge uddrag er normaliseret).

Andre kirkelige kilder

Præsten havde mange funktioner i det gamle samfund, og man kan derfor i præstearkiverne (på landsarkiverne) finde meget andet end kirkebøger. Som tilsynsførende med skolevæsen og fattigvæsen opbevarede han arkivalierne om disse forhold. En vigtig kilde er også kirkeregnskabsbøgerne, hvor et eksemplar undertiden kan findes i provstens arkiv. Her er indført oplysninger om tiendeydere, om folk, der havde lånt penge af kirken og betalte renter, samt offerlister. Der kan ligeledes være lister over betaling for lys på alteret ved bryllupper og klokke-ringning ved begravelser. Da kirkeregnskaberne kan gå længere tilbage end kirkebøgerne, supplerer de oplysningerne derfra.

Også stolestaderegistrene kan have den funktion. Hver familie havde sine faste pladser i kirken, og ved at følge betalingen for dem kan man konstatere generationsskifterne. Stolenes placering i kirken afspejler den sociale placering i samfundet. Endelig skal præstens embedsbog, *liber daticus*, nævnes, da der også heri kan være indført oplysninger om sognets beboere. En bredere orientering om Sjællands stifts præstearkiver er givet af Finn Andersen i *Personallhistorisk Tidsskrift* 1979.

Borgerlig vielse og skilsmisse

Borgerligt ægteskab indførtes 1851 som valgmulighed. Vielsesmyndighed var på landet herredsfogden, i byerne magistraten. Vielsen blev indført i notarialprotokollen eller i særlige vielsesprotokoller. Fra 1923 blev i købstæderne borgmesteren, på landet sognefogden vielsesmyndighed, og der førtes nu overalt særlige protokoller. Disse er næsten alle afleverede til landsarkiverne frem til kommunalreformen 1970. Tilgængelighedsfristen er 50 år.

Selv om skilsmisser i ældre tid var sjældne, forekom de dog. Indtil 1797 blev de behandlet ved den gejstlige domstol tamperretten. En del protokoller er gået tabt, resten er på landsarkiverne. For Fyns vedkommende f.eks. er de gået tabt for hele perioden 1702-97. Efter 1797 kunne skilsmisse erhverves ved dom eller bevilling. I førstnævnte tilfælde findes arkivalierne i retsbetjentarkivet (herreds-, birke- og byfogder, efter 1919 dommere). Det almindeligste var skilsmisse ved bevilling efter forudgående separation. Fra 1800 overgår retten til at udstede separationsbevilling fra Danske Kancelli til amtmændene (i København magistraten).

Skilsmissebevilling er en såkaldt kongelig bevilling, også efter 1827 da amtmændene kunne udstede den på kongens vegne (ad mandatum regis). Sagerne søges i amtsarkiverne (på landsarkiverne) i journalgruppen bevillinger. Skilsmisседatoen kan også fastslås gennem de såkaldte blanketregnskaber på Rigsarkivet, før 1848 i Danske Kancelli, derefter Justitsministeriets 1. kontor. Landsarkivet i Odense har udsendt en lille duplikeret vejledning: *Nøgle til skilsmisse- og separations-sager i Fyens stift*, der kan tjene som model også for undersøgelser i andre dele af landet.

Nekrologi

Nekrologi er egentlig fortællinger om afdøde, men bruges om samlinger af oplysninger om afdøde. Det kan f.eks. være samlinger af gravskrifter som Chr. Axel Jensen: *Danske adelige gravsten I-II* eller Julius Margolinsky: *Jødiske dødsfald i Danmark 1693-1976*. Også samlinger af gravskrifter fra aviser findes. Hele teksten gengives i H. Ehrencron-Müller: *Gravskrifter i danske aviser 1759-1800*, hvorimod V. Richter: *Dødsfald i Danmark 1760-1790 og 100-års dødsfald 1791-1890* blot henviser til aviserne. Som tillæg til Personalhistorisk Tidsskrift er for årene 1881-1923 og 1944-72 udsendt årlige dødsfaldslistes, fortrinsvis over folk med karakteristiske efternavne.

Mere fremtrædende folks dødsfald kan slås op i Kraks Blå Bog, der i

*Mange adelige gravsten fra re-
næssancen og senere bærer
indskrifter med oplysninger
om den afdøde og er forsynet
med lange rækker af anevåbe-
ner. Her ses ligsten over »er-
lig og velbyrdig frue Kirstin
Bølle«, død 1604. Tersløse
kirke, Holbæk Amt. Tegning
af Søren Abildgaard. NM.*

Mere fremtrædende folks dødsfald kan slås op i Kraks Blå Bog, der i et tillæg til årg. 1989 har opsamlet alle hittidige lister. Af stor betydning for eftersøgningen af dødsfald i København er begravelsesvæsenets protokoller 1805-1940 på Stadsarkivet. De nyere findes på begravelsesvæsenets kontor i Dronningens Tværgade 30, 1302 København K. Hele landet dækkes derimod af Sundhedsstyrelsens central-kartotek over døde 1943ff, som er ordnet efter fødselsdato. Disse hjælpemidler er især af værdi ved udarbejdelsen af efterslægtstavler. I sådanne tilfælde kan det også tit give udbytte at undersøge, om det lokalhistoriske arkiv har samlet avisudklip eller registreret lokale dødsfald.

Af arkivalisk materiale kan fra tiden 1793-1919 nævnes dødsanmeldelsesprotokoller i retsbetjentarkiverne. Fra 1600- og 1700-tallet findes latinskolernes ligpengeregnskaber for indtægterne ved peblingenes sang i kirken, ja, Frue Skoles (den senere Metropolitanskole) regnskaber i København rækker endog tilbage til 1584.

Folketællinger

Næst efter kirkebøgerne er folketællingerne det materiale, der benyt-

Efterhånden som aviserne bredte sig sidst i 1700-tallet blev det mere almindeligt i de bedre kredse at indrykke gravvers, ofte meget kunstfærdige. Nekrologen i Berlingske Tidende 1801 over degnen Mogens Fogs hustru Marren Hedensted, der døde kort efter sit 9. barns fødsel, er ganske rørende. Hun var selv degnedatter og begges familier er omtalt i Alfred Larsens Lolland-Falsters degn. UBF.

Til
 Et og alle Godes Hiem
 gik
 16 Marts 1801 i 42 Aars Alder
M A R E N H E D E N S T E D,
 Ægtefælle
 i 17 Aar
 for
 Degn og Skolelærer
 i Westerborg i Lolland
M O G E N S F O G H,
 som med trøstløse Taarer
 vøder Hendes Grav.
 Af hendes 9 Børn savne nu
 de 5 efterlevende
 den klogelig kjerlige Moder.
 Sødskende og Venner
 ihukomme
 hendes Sindighed, Oprigtighed, Gudsdygt
 med
 velfortient Hæder.
 Under smertelig Følelse
 sættes hende dette Minde
 af
 den Deeltagende
 C. H.

tes mest af slægtsforskerne. Så meget, at de stod i fare for at blive slidt op. Det var derfor nødvendigt at kopiere dem til brug på Rigsarkivets kopilæsesal. I forbindelse hermed blev der lavet et sæt til fordeling mellem landsarkiverne. De kan nu frem til 1860 benyttes begge steder. Da mormonfilmene af kirkebøgerne ligeledes kan benyttes på Rigsarkivets kopilæsesal, kan man begge steder kombinere de to vigtigste kildegrupper. Dette betyder en væsentlig lettelse af slægtsforskernes arbejdsvilkår.

På grund af folketællingslisternes indhold af personlige oplysninger er de først tilgængelige efter 80 år. Den nyeste folketælling, der for øjeblikket er umiddelbart tilgængelig på Rigsarkivet, er folketællingen 1911. For 1916-tællingen skal adgangstilladelse søges hos Danmarks Statistik, men her er man meget tilbageholdende over for slægtsforskere. Ligesom ved kirkebøgerne bliver folketællingernes personoplysninger mere og mere omfattende jo længere vi kommer op mod vor egen tid. I 1901-tællingen har hver husstand således sit eget skema.

Allerede i 1769 afholdtes der en befolkningstælling, men da den i principperne afveg fra de følgende tællinger, og da hovedparten af materialet er gået til, regner man normalt ikke med den. Bevaret fuldstændig fra kongeriget er kun Horsens købstad.

I 1771 indsamledes under G.C. Oeders ledelse efterretninger om ægtepar, enker og enkemænd i København, Sjælland, Møn og Bornholm. Her oplyses mændenes navn, stand, erhverv, alder og civilstand, men kun hustruernes alder, ikke deres navn. »Oeders efterretninger« findes på Rigsarkivet.

Egentlige folketællinger afholdtes i 1787, 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1875, 1880, 1885 (kun København), 1890, 1895 (kun København), 1901, 1906, 1911, 1916, 1921 (med Sønderjylland) og derefter hvert femte år.

Folketællingskemaerne er ordnet i 3 rækker: København opdelt i kvarterer, købstæderne alfabetisk, de gamle amter opdelt efter herreder og herunder sognene alfabetisk.

Folketællingen 1787 fandt sted 1. juli. Af personalhistoriske oplysninger indeholder den personernes fulde navne, hvad enhver er i familien, om børnene er ægte eller uægte af 1., 2. eller hvilket ægteskab. Alder, det løbende år iberegnet. Ugift eller gift og da hvor ofte. Titel, embede, forretning, håndværk eller næring. Man skal især bemærke aldersangivelsen. Ingen er anført som 0 år, nyfødte er 1 år, og dem vi ville kalde 18-årige står som 19 år gl. Meget vigtig for slægtsforskeren er angivelsen af antal ægteskaber, men desværre falder det allerede væk i den næste folketælling. Bortset fra Christiansø er alt bevaret.

Folketællingen 1. febr. 1801 benyttede omtrent samme skema. Frederiksborg slotsogn mangler og Fuglslev sogn er ukomplet.

Der er nu et langt, og for slægtsforskerne ubehageligt, spring frem til næste folketælling, som fandt sted 18. febr. 1834. Her er skemaerne lidt forenkede, men også denne tælling er godt bevaret. Kun Sct. Annæ Østre og Vestre kvarterer er dog bevaret i København.

I tællingen 1. febr. 1840 mangler desværre en række købstæder, nemlig Fåborg, Frederikshavn, Frederikssund, Grenå, Hobro, Korsør (delvis), Mariager, Middelfart, Nykøbing M., Præstø, Rudkøbing, Rødby, Sorø, Svaneke og Varde, øerne Læsø og Mors samt Husby og Sdr. Nissum sogne i Ringkøbing amt.

De følgende folketællinger fandt alle sted 1. febr. Folketællingen 1845 er vigtig, idet man her tilføjer en ny rubrik: Fødestedet. For slægtsforskeren betyder dette, at hvis en person har levet 1. febr. 1845, og man kender hans bopæl, får man hans fødested og dermed i langt de fleste tilfælde adgang til oplysninger om hans forældre. Af denne tælling mangler kun: Godsted, Husby, Jordrup, Lejrskov, Sdr. Nissum og Øster Ulslev sogne. Til de københavnske lister har Rigsarkivet et alfabetisk register for 1845.

I de næste folketællinger er følgende mangler. 1850: Hornum, Kværndrup og Stovby sogne, 1880: Brønshøj og Hobro, 1890: Gen-

Medens det på landet oprindeligt var overladt til præsterne at organisere folketællingerne, sorterede det i byerne under magistraten. Københavns magistrats annonce fra 12. jan. 1870 giver et godt indtryk af, hvorledes det rent praktisk foregik – og så er den en god øvelse i at læse krøllede bogstaver. Mange byer foretog af skattemæssige årsager selvstændige tællinger ind imellem de landsdækkende. UBF.

Bekjendtgørelse.

Ifølge Indenrigsministeriets Stribelse, dateret 16de October s. A., vil der i Overensstemmelse med allerhøieste Resolution af 9de Juni 1835 være at afholde en **almindelig Folketælling i Kongeriget den 1ste Februar 1870.**

For at Resultaterne af denne Folketælling, forsaavidt Staden Kjøbenhavn og dens Forstæder angaaer, kunne erholde den tilsigtede Paalidelighed, anmodes samtlige Stadens og Forstædernes Waard- og Huseiere, samt bekvemte Forstandere for offentlige Bygninger, Stiftelser eller bestlige sammesteds om, at de paa de rubricerede Lister, der blive dem tilstillede ved Nodemestrene, vilde, overensstemmende med de i saa Henseende forestrevede Regler, der findes paatrøkte den forreste Side af de ovennævnte Lister, med muligste Nøiagtighed optegne alle de Personer, der den 1ste Februar 1870 opholde sig i deres Waard, Huus eller den dem undergivne offentlige Bygning, Stiftelse eller bestlige, saaledes at enhver Person fuldstændigen betegnes paa den i Listen forlangte Maade med sit fulde Navn, Køn, Alder, Troesbetjendelse, Kædested, Stilling i Familien, Næringsvei, Embede osv. og derefter medregnes paa rette Sted i den summariske Extract, hvortil Schema indeholdes paa Listens bageste Side. Optægnernes Nøiagtighed bliver at bekræfte med Udstedernes Underkrifter, **hvorefter Listerne senest den 3die Februar forstkommende bedes tilbagesendte til vedkommende Quartcers Nodemestre** i Fenhøld til den herom paa de fremsendte Art gjorte Tilførsel. Der vil derhos blive givet Nodemestrene forsendent Tilhøld om at meddele vedkommende Ciere, som maatte gulle saadant, de nødvendige Oplysninger med Hensyn til de omvendte Listers rette Udfyldning.

Kjøbenhavns Magistrat, den 12te Januar 1870.

tofte. Ellers synes alt bevaret. Fra og med 1901 angives fødselsdag i stedet for alder, årstal for vielse og evt. enkestand samt år for tilflytning, altså væsentlige forbedringer. De nyere folketællinger benyttes stadig i original på Rigsarkivet.

De sønderjyske folketællinger

Medens de kongerigske folketællinger blev affholdt sognevis på landet, gennemførtes de sønderjyske efter jurisdiktion, dvs. retskreds for retskreds, gods for gods. Det er derfor nødvendigt at undersøge, hvilke godser landbefolkningen har hørt under. Hertil har Rigsarkivet udarbejdet en 2-binds oversigt, i hvis 2. bind man ved at slå op under sognenavn kan se de enkelte lokaliteters tilhørsforhold. En kopi af oversigten findes på landsarkivet i Aabenraa.

Af 1769-tællingen er Haderslev, Tønder og Aabenraa købstæder samt Aabenraa og Løgumkloster amter foruden Hørup sogn bevaret i original i Aabenraa. I kopi er de opstillet til selvekspedition sammen med kopierne af de nyere tællinger fra Rigsarkivet. Især fra landdi-

Fra og med 1845 kom folketællingerne til at indeholde den vigtige slægtshistoriske oplysning om fødested. Det fortrykte skema, der tjente som vejledning, viser, hvor detaljerede oplysningerne skulle være. I dag virker det stødende, at det skulle anføres, hvis personer var »fjolede eller afsindige«. Original i RA.

Schema til Optællings>Listerne for Landet.

Overned eller Stedernes Navne, med Anførelse af Gaarde, Huse, o. s. v.	Antallet af Familier i hver Gaard og hvert Hus.	Samtlige Personers Navne i hver Gaard, hvert Hus, o. s. v.	Alder, Værelse eller Lejebænk, Hæder, og tilhørende.	Gift, Ugift, Enkelmand eller Enke.	Fødested, nemlig Sied, Bædes og den Landet Sognets og Amiets Navn.	Personernes Titel, Embede, Føretning, Haandværk, Hæringstøje, Eftilling i Familien eller hvad de leve af.	Af disse være	
							Antal.	Omkomne Parier.
NN By.								
1, Præstegaarden	1	Hans Schou Wilhelmine From Niels Schou Virginte Schou Antonette Schou Peter Etorn Hans Rasmussen Marie Handstatter	40 34 10 1 70 20 36 20	gift gift Enke ugift Enkelmand ugift	Kalberg Do. Her i Sognet Do. Kalberg Niels Sogn, Ribe Amt. Her i Sognet Kongens Sogn, København Amt.	Consistorialraad og Sognepræs. hans Kone. deres Børn. Husfaders Høder, der af ham forfærget. Huslærer. Tjenestefolk.		
2, en Gaard . . .	1	Rasmus Jensen Karen Jenseatter Niels Jensen Hans Nielsen Marie Hansen	50 40 18 28 40	gift gift ugift gift Enke	Her i Sognet Do. Do. Do. Do.	Gaardmand. hans Kone Niesbarn, i Søns Sied. Do. Tjenestefolk.	1	7 Mor.
3, et Hus . . .	1	Maren Hansen	50	Enke	Do.	Husmands Enke, lever af sin Jordlod.		

strikerne er 1769-tællingen summarisk, men husfaderens navn og husstandens sammensætning får man da.

Næste tælling var 13. febr. 1803. Listerne er delt mellem Rigsarkivet og Landesarchiv Schleswig-Holstein på Gottorp slot. Landsarkivet har kun film af listerne i København samt nogle kladder. Medens alle købstæder i Nordslesvig er bevaret mangler i landdistrikterne for en dels vedkommende.

I næste tælling, 1. febr. 1835 er Christiansfeldt og dele af Haderslev amt gået tabt. 1840 er komplet, men fra 1845 savnes Haderslev herred samt Frøs og Kalsund herreder. 1850 blev aflyst p.g.a. treårskrigen og 1855 er meget ukomplet, idet Haderslev købstad og Aabenraa, Løgumkloster og Tønder amter mangler. 1860 er komplet, men kan i Aabenraa kun benyttes på mikrofilm.

Også i tiden under preussisk administration afholdtes folketællinger. For at opnå de bedst mulige resultater lovede forvaltningen, at listerne blev destrueret efter statistisk brug i Berlin, hvilket også skete. En undtagelse er folketællingskortene for danske undersåtter 1885, som findes på Rigsarkivet.

Folketællingernes udnyttelse

Folketællingerne giver med korte mellemrum øjebliksbilleder af en hel husstand. Man kan studere dens sammensætning – var der aftægtsfolk, tjenestefolk eller hvor mange hjemmевærende børn? Man kan se, hvem der var naboer og studere bykvarterernes befolkningssammensætning. Men listerne er ikke uden fejl: personer er af og til glemt og aldersangivelserne kan være unøjagtige. Ligeledes kan oplysningerne om fødested være fejlagtige. Der kendes eksempler på, at folk har opgivet forskelligt fødested ved hver ny folketælling. Det kan være med vilje f.eks. for at skjule, at man var født uden for ægteskab, men det kan også være sjusk eller reel uvidenhed. Kombineret med kirkebøgerne kan folketællingernes oplysninger om alder og familie dog spare én for megen tid og skåne for fejltagelser.

Principielt burde man til en anetavle foretage udskrifter af samtlige folketællinger, men ikke mange overkommer det. Det vil dog være at skade sit eget arbejde, hvis man ikke allerede på et meget tidligt tidspunkt tager udskrifter af de vigtigste årgange, f.eks. hvor børneflokkene er samlet hjemme, eller hvor de gamle bor på aftægt. Det kan give vigtige spor, om det er mandens eller konens mor, der bor på aftægt. Sammenbragte børn oplyser om tidligere ægteskaber og erstatter de manglende oplysninger om antal ægteskaber. Plejebørn og tjenestefolk kan få en til at se nye sammenhænge og f.eks. forklare opkald.

En folketællingsundersøgelse

I det tidligere anvendte eksempel om Niels Andersens familie i Horne fremgik det af kirkebogen, at Hans Kej var forlover ved Niels Andersens og hans 2. hustru Anna Hansdatters bryllup i 1807. Folketællingen 1801 Svendborg amt, Salling herred, Horne sogn og by opfører under familie nr. 42 følgende personer: Hans Kej, husbonde, 59 år gift 1., bonde og gårdbeboer. Maren Jørgensdatter, hans kone, 58 år, gift 2. Peder Nielsen 29 år og Kirsten Nielsdatter 26 år, hendes børn. Anna Hansdatter 22 år og Jørgen Hansen 20 år, deres børn. Peder Jensen, 14 år, tjenestedreng. Det ser således ud til, at Hans Kej er Anna Hansdatters far. I tilgift leveres oplysningen om hendes hel- og halvøskende samt det omtrentlige tidspunkt for forældrenes vielse (mellem 1776 og 1780, den rigtige dato viser sig at være 5. febr. 1778).

Som 9. familie smsts. findes Søren Nielsen 55 år og gift 1. gang med Kirsten Nielsdatter, der er 67 og i andet ægteskab. Hendes børn er Johanne Andersdatter på 28 og Niels Andersen, 25 år gammel og »gevorben soldat«. Børnenes far findes derefter i 1787-tællingen, hvor Kirsten Nielsdatter lever i sit første ægteskab med den 15 år ældre Anders Rasmussen. De to familier illustrerer klart, hvorledes situationen ældre mand – yngre kone, og omvendt, kan opstå. Det store hul i folketællingerne mellem 1801 og 1834 bevirker, at man ikke gennem folketællingerne kan »fange« Niels Andersens familie igen før 1834. Her er der stadig 4 hjemmeværende børn i alderen 25-17 år, en værdifuld arbejdskraft på en gård.

Lægdsruller og søruller

Niels Andersen var i 1801 betegnet som »gevorben soldat«, dvs. hvervet soldat. Indtil 1803 bestod hæren dels af udskrevet mandskab, dels af hvervet. Udskrivningen af soldater blev ved forordningen om stavnsbåndets løsen d. 20. juni 1788 frataget godsejerne og overført til staten. Ruller over udskrevne soldater fra tiden før findes derfor i godsarkiverne eller i amtets arkiv. En redegørelse findes i *Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700-1788*, udgivet af landsarkivet i Viborg.

Lægdsrullerne fra tiden 1790 ff findes i original på Rigsarkivet, i mikrofilm indtil 1860 på landsarkiverne. Værnepligtige var indtil 1849 kun det »bondefødte mandkøn«, som blev indført i rullerne ved fødslen. Nye hovedruller blev anlagt hvert 3. år, og for de mellemliggende år førtes af- og tilgangsruller. Udskrivningsdistrikternes opdeling i lægder og disses nummerering kan findes i de almindelige hjælpemidler på landsarkiverne. En god vejledning er Knud Rasmussens indledning til

Lægdsruller ca. 1830-1930 fra 1. og 2. udskrivningskreds udg. af landsarkivet i København og Knud V. Jespersens tilsvarende fra Fyn 1788-1956. Ved flytninger findes henvisninger til nyt og gl. nummer.

Da lægdsrullerne indeholder oplysning om fødested og faderens navn, kan de bruges til sikker identificering af unge mænd, der flytter, som f.eks. tjenestekarle, og fædre til børn født uden for ægteskab.

Først med grundloven 1849 blev almindelig værnepligt indført også for byboerne.

Optagelse i rullen fra 1849 skete først ved konfirmationsalderen, senere fra 17-års alderen. Medens man oprindeligt blev stående til 36-års alderen, blev man 1808-49 stående til 45 år, derefter blev man slettet som 38-årig. I 1869 blev distrikterne omlagt til udskrivningskredse. Arkivalier fra disse findes på landsarkiverne men bliver først tilgængelige 80 år efter den værnepligtiges fødsel.

For udskrivningen til marinen gjaldt særlige regler. Søvante købstadsbeboere og indbyggere i de såkaldte sølimitdistrikter langs kysterne blev som værnepligtige optaget i de specielle søruller. Disse var opdelt i ungdomsruller for 0-15 årige, hovedruller for 16-50 årige og ekstraruller for ældre og tjenestudygtige. Rullerne findes fra perioden 1802-61. For den senere tid er sørullerne blot udtag af lægdsrullerne, som så omfatter værnepligtige til både hær og flåde. Om officererne, de hvervede og Holmens faste stok henvises til s. 180 ff.

Veteraner fra 1848-51 og 1864

Mindemedaljer for deltagelse i krigene 1848-51 og 1864 blev i 1876 uddelt efter ansøgning. Langt de fleste af de veteraner, der endnu levede, indgav ansøgning. De i alt 120.000 ansøgninger findes på Rigsarkivets 3. afdl. »Forsvarets Arkiver« ordnede efter slægtsnavn. Oplysninger kan indhentes skriftligt eller ved besøg på Forsvarets Arkiver, der har ekspeditionstid mandag-fredag 10-11 og 13-14. Ansøgningerne er også tilgængelige på Rigsarkivets læsesal, men her er de ordnede sognevis efter bopæl 1876. I 1911 fik de overlevende veteraner en hædersgave. Oplysningerne herom findes også på Rigsarkivet, hvor man skal søge under finansministeriets arkiv.

Lister over de faldne er trykt i A. D. Cohen: *Krigen 1848, 1849 og 1850 og de faldnes minde* med oplysning om dato og sted for død og begravelse, samt Vilh. Cohen: *Krigen 1864 og de faldnes minde*. I anledning af 100-året for 1864 blev der i et dansk-tysk samarbejde udgivet en bibliografi over litteratur om krigen, herunder et stort antal udgivne soldatererindringer. På Forsvarets Arkiver er man i gang med at opbygge en samling af og registratur over soldatererindringer.

Den senere havnefoged i Nakskov, Ole Ivert Reuther (1806-80) var født i Delfingade i Nyboder og deltog i 3-årskrigen i marinen. Han var derfor berettiget til mindemedaljen, som han bærer på brystet ved fotograferingen ca. 1877. Hans ansøgning om medaljen (på Rigsarkivet) vil kunne oplyse detaljerne om hans indsats. KB.

12 gode råd til slægtshistorikeren:

Der er i det foregående givet en række gode råd og praktiske regler for arbejdet. For at de ikke skal blive glemt undervejs skal nogle af dem gentages her. Det drejer sig om følgende:

1. Husk at spørge de gamle, inden det er for sent.
2. Tro ikke på alle familietraditioner.
3. Forsyn alle billeder med navn og findested.
4. Skriv altid nøjagtigt ned, hvor en oplysning stammer fra.
5. Skriv kilden ordret og fuldstændigt af.
6. Kontroller nøje alle aldersangivelser.
7. Rækkefølgen vielse, død, fødsel er ofte den sikreste.
8. Husk at notere fadderne op.
9. Efterse altid konfirmationen.
10. Det er ikke sikkert, at den første man finder, er den rigtige.
11. Hans Nielsen behøver ikke at være søn af Niels Hansen på samme gård.
12. Udnyt de forskellige kildegrupper skiftevis under arbejdet.

Slægten og lokalhistorien

Når hovedkilderne til de grundlæggende persondata: fødsel, vielse og død, er benyttede, står der stadig én af slægtsforskerens allerbedste kildegrupper tilbage, nemlig skifteprotokollerne. Disse bør på et så tidligt tidspunkt som muligt inddrages i arbejdet. Det vil normalt sige, når man er kommet godt og vel 100 år tilbage. Det blev i sidste århundrede mere og mere almindeligt, at arvingerne enedes om at holde privat skifte. Det offentlige skifteprotokoller indeholder derfor i nyere tid sjældent så meget af interesse som tidligere.

Skifteprotokollernes væsentligste værdi med hensyn til data er, at de ved dødsfald giver oplysninger om alle den afdødes arvinger. Man får således et samlet overblik over disse og deres opholdssted på dette tidspunkt. Dette er naturligvis meget vigtigt ved udarbejdelsen af efter-slægtstavler, men også for aneforskeren kan det give uvurderlige oplysninger. Skifter efter ugifte slægtninge kan således være rene guldgruber, idet arvingerne f.eks. kan være alle næstsøskendebørnene. Ved skifterne skulle umyndige, og altså også kvinderne, have værger, hvoraf i det mindste »lovværgeren« tilhørte familien, så også her findes værdifulde oplysninger. Især, hvor det drejer sig om personer med almindelige navne, er det en god hjælp at få dem placeret i en større slægtssammenhæng.

Men dette er kun den ene side af skifternes værdi. Lige så vigtig er registreringen af den afdødes ejendele. Man får herved indblik i de enkelte personers livsomstændigheder, som er så vigtige for at undgå, at slægtsforskningen kun bliver indsamling af navne og data. Registreringen af effekterne i et dødsbo kan i den grad gå i detaljer, at skuffernes og skabenes indhold skildres stykke for stykke. Den afdødes »gangklæder« opregnes, og de enkelte rums møblering. Med til billedet hører også gårdens besætning og håndværkerens redskaber, eller en bemærkning om, at den afdøde havde modtaget fattighjælp, og at ejendele derfor tilfaldt fattigkassen. I mere velhavende boer findes opgørelser over tilgodehavende, i andre over gældsforpligtelser.

Når det er så vigtigt at inddrage skiftematerialet så hurtigt, er det også fordi oplysningerne derfra kan spare en for fejltagelser og unødigt besvær. Det gælder således, når man skal undersøge, om alle børn tilhører samme kuld, eller om nogle af dem er bragt med fra tidligere ægteskaber. Reglen er nemlig den, at der skal afholdes skifte, hvis en enke/enkemand indgår nyt ægteskab og der er børn. Ved skiftet opregnes børnene og den afdøde ægtefælle samt formynderne, der som re-

gel er den afdødes nærmeste slægt, f.eks. børnenes morbrødre eller farbrødre.

Der kan også gives tilladelse til hensidden i uskiftet bo og senere skifte med slægtninge (samfrænder) mod forpligtelse til at give børnene skolegang og udstyr. I sådanne tilfælde nævnes selv børnenes navne ikke altid og indboet registreres ikke.

En anden årsag til, at skiftet mangler, kan være testamente, men det er sjældent blandt bønder. Testamenter blev indsendt til konfirmation i Danske Kancelli, senere justitsministeriet, gennem amtmanden. På Rigsarkivet er genparterne indført i en lang række af testamentsprotokoller frem til 1925 med tilhørende registre. En nærmere redegørelse findes i Johan Jørgensen: *Skrifter og testamenter*. Medens skifter er tilgængelige efter 50 år, er testamenter utilgængelige i 80 år.

Et skifteeksempel fra Horne

Gårdfæster Niels Andersen under Hvedholm gods døde 3. febr. 1843. Ifølge loven skulle der inden 30 dage afholdes skifteforretning. Skifteforvalteren fra grevskabet Brahesminde, hvorunder Hvedholm hørte, mødte op og indførte dødsfaldet i sin protokol. Det oplyses, at den afdøde efterlod sig to sønner avlet med afdøde Kirsten Johansdatter, ved navn Anders og Johan hhv. 37 og 38 år gamle og indsiddere i Horne samt med den efterlevende enke Anne Hansdatter: en søn Hans 30 år og indsidder i »stervbogården« (dvs. dødsbogården) samt 4 døtre: Marren gift med indsidder Anders Sørensen i Horne og 3 ugifte, der alle »tjener moderen«, nemlig Kirsten på 34, Kirsten (!) på 28 og Anne på 25. Når der er to, der hedder Kirsten, er det, fordi såvel den første kone som en bedstemoder skulle opkaldes. Enken underskriver sig AHD og har som formynder sin broder, gårdmand Jørgen Hansen Kej af Horne. Allerede 16 febr. får hun tilladelse til at hensidde i uskiftet bo, så der sker ingen registrering.

Det gør der heller ikke ved hendes død 1859, for ind imellem har sønnen Hans overtaget fæstet og oprettet aftægtskontrakt med moderen om ophold og pasning af den svagelige ugifte søster Kirsten. I denne familie skal man tilbage til Niels Andersens svigermoders død 1826 for at finde klædedragten registreret og endnu længere tilbage for at finde en indboregistrering.

Hvor findes skifterne

Hvis man ser bort fra København er der efter 1851 ingen problemer, idet skifteforvalteren i Danmark da er den stedlige »retsbetjent«, dvs.

herreds- og byfogder og efter retsreformen 1919 dommerne. I løbet af første halvdel af 1800-tallet var skifteforvaltningen i stadig større udstrækning blevet overført til retsbetjentene, og det var kun storgodsejerne, dvs. ejerne af komplette sædegårde og lensbesidderne, der fra 1817 til 1851 beholdt den ret til at skifte efter fæstebønderne, som før da havde tilkommet enhver »husbond«. Ved husbond forstås ikke blot godsejere men også bisper, latinskoler eller sognepræster, hvis de ejede gårde, som var fæstet bort.

For at finde et skifte på landet må man altså vide, hvem der ejede jorden, og derfor havde skiftejurisdiktionen, retten til at afholde skifte. Da mange sogne, ja selv landsbyer, var delt mellem forskellige godsejere, vil der ofte være flere muligheder at undersøge. Fra alle landsarkiverne findes gode vejledninger, hvor man kan slå op under sogn og by og fastslå de forskellige ejere. De væsentligste vejledninger er Axel Nørli: *Skifteprotokoller i landsarkivet for Sjælland m.m.*, Anne Riising: *Stednavneregister til godsejernes skifteprotokoller til 1850 i landsarkivet for Fyn*, Henning Jensen og Ebba Thorkelin: *Arkivhåndbog Nørrejylland* og Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: *Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, en oversigt (tidligere omtalt s. 95)*.

Eftersøgningsarbejdet lettes en del ved opstillingen af registre på landsarkivernes læsesale til selvekspedition, således at man ikke behøver at rekvirere protokollerne, før navnet er fundet. I det ovennævnte eksempel viser et opslag i Anne Riising's register, at Hvedholm under Brahesminde ejede sågodt som al jord i Horne, samt at protokollerne var bevaret 1719-1850. Begyndelsesåret 1719 er ikke tilfældigt, idet stempelpapirforordningen samme år påbød godsejerne at føre skifteprotokoller. Af registeret på læsesalen kunne man se, at skiftet efter Niels Andersen var indført i protokol VI s. 297.

Ikke alle godsejere rettede sig efter forordningen 1719, og mange steder begynder protokollerne først 1790, da amtmandens tilsyn med dem blev skærpet. Fra dette tidspunkt findes gerne i amtsarkiverne indberetninger om sluttede og uafsluttede skifter ved godserne, som til en vis grad kan erstatte de forsvundne protokollers elementære personoplysninger.

Skiftevæsenet blev først lagt i faste rammer ved *Christian 5.s Danske Lov 1683* og kun undtagelsesvis er der bevaret skifteprotokoller, der går længere tilbage. Det gælder dog nogle byer, som f.eks. Ålborg 1584ff, Helsingør 1579ff, men længst tilbage går Vordingborg 1574ff. Som supplement findes fra flere købstæder rækker af formynderprotokoller med oplysning om de umyndiges navne, værger og formueforhold. Blandt de ældste bevarede bondeskifter er Smørum og Lille herred 1640-52 i Københavns omegn, hvoraf årene 1644-48 er udgivet.

som sorterede under regimentsskriveren på de særlige ryttergodsdistrikter indtil disses bortsalg omkring 1767. Oprindeligt skulle de selv gøre krigstjeneste, men efterhånden blev gårdene blot det økonomiske grundlag for rytteriet. Bønderne gjorde ikke hoveri og var ofte velstående og skiftematerialet er ret godt bevaret. En detaljeret registrering af materialet fra de jyske ryttergodser, Dronningborg, Skanderborg og Skanderborg distrikter, er foretaget af Poul Rasmussen og udgivet 1971.

De gejstlige, både i byerne og på landet, havde deres særlige skifteret, som administreredes af provsterne. Gejstlige skifter skal derfor, indtil særrettigheden afskaffedes 1806ff, søges i provstearkiverne på landsarkiverne. De gejstlige skifter er ofte meget fyldige med registrering af bogsamlinger, som kan give indblik i præstens eller degnens åndelige placering. Også latinskolelærerne var omfattet af disse regler. De provster, der levede i 1806 fik lov at fortsætte som skifteforvaltere, man kunne jo ikke tage dette gode »ben« fra dem, da der naturligvis skulle betales sportler. Efter deres død kom også hele denne gruppe under retsbetjentene.

Som supplement til skifteprotokollerne findes undertiden særlige registreringsprotokoller men nok så hyppigt auktionsprotokoller. Her kan man se, hvem der købte de forskellige ejendele. I heldige tilfælde kan familiesølvtøj spores ad denne vej. Noget fordeltes også in natura uden vurdering, således ofte afdødes tøj. Ved fordelingen af arven var reglen, at sønnerne hver fik en broderpart, der var dobbelt så stor som en søsterlod. Når der tales om lodsedler, er det altså i en anden betydning end nutildags. Konkursboer kan undertiden findes ordnet for sig.

Andre særlige skiftejurisdiktioner

Hærens officerer skiftede under generalauditøren, underofficerer og menige under regimentsauditørerne. Til begge rækker, der findes på Rigsarkivet, er der navneregistre. Tilsvarende forhold gjaldt i Søetaten, hvor Bremerholms skifteprotokol findes fra 1638.

I København havde man før 1771 i alt 9 skiftejurisdiktioner: a) byretten (almindelige borgere), b) hofretten (civile rangspersoner), c) borgretten (embedsmænd), d) universitetet, e) de gejstlige, f) Frederiks hospital, g) Vajsenhuset, h) de oversøiske kompagnier og i) jøderne. Alle disse blev 1771 afløst af en fælles skiftekommision under hof- og stadsretten, der indtil 1919 havde et vekslende antal afdelinger. Herom finder man nærmere besked i *Københavnske politi- og domsmyndigheder IV: Skifte og overformynderiarkivalier*. Registrerne til de københavnske skifter er udgivet af kildeskriftselskabet på mikrokort. Specielt

københavnske er de såkaldte Hvidebøger fra 1792-97 og 1809ff. Disse er anmeldelsesprotokoller for dødsfald, der ikke har ført til ordinært skifte. Også fra København findes såvel samfrændeskifter som ekstraordinære boer på landsarkivet.

For Sønderjyllands vedkommende er der fra før 1864 kun bevaret et forholdsvis lille antal skifter, hvortil landsarkivet har navnekartotek. Dette omfatter dog ikke skifterne fra Schackenborg gods 1696ff, der er afleveret senere. Fra preusisk tid, især efter indførelsen af *Bürgerliches Gesetzbuch* 1900, er bevaret en del sager vedr. dødsboer og testamenter. Fra genforeningen gælder her de almindelige danske regler, at dommeren overalt er skifteforvalter.

Ejendomshistorie

Det kan ofte være af stor værdi at konstatere, hvornår og under hvilke omstændigheder en ejendom er købt eller solgt. Hvis den er gået i arv gennem generationer er interessen oplagt, men også om de mindre bofaste kan fås værdifulde oplysninger, f.eks. om tilflytningsår, økonomi, forretningsforbindelser eller slægtstilknytning. Det er heller ikke uden betydning at vide, hvordan eller i hvilket bykvarter, en person har boet.

Enhver kan gå ind på et tingbogskontor og mod opgivelse af ejerlav og matrikelnummer få alle oplysninger om ejerforhold, gældsforpligtelser og servitutter. Kun det nyeste skøde opbevares dog på kontoret, idet skøder afleveres til landsarkiverne tre år efter, at de er aflyst. Her samles de årgangsvise eller på matrikelnummer og er ligeledes frit tilgængelige. Hver ejendom har sit tingbogsblad med korte uddrag af skøder og hæftelser efter det nuværende system, der er indført i 1927. Så langt tilbage kan man altid komme via tingbogskontoret. Før den tid havde man et system af skøde- og panteprotokoller med tilhørende realregistre, som næsten alle er afleverede til landsarkiverne.

Realregistret er ordnet efter matrikelnummer, og her har hver ejendom sin side med henvisninger til skøde- og panteprotokollerne. I disse er dokumenterne indført efterhånden som de blev tinglyst. Realregistret er således en nødvendig nøgle til protokollerne. I 1844, blev realregistre anlagt efter matrikuleringen, da de nuværende matrikelnumre blev indført. På landet fik præstegården gerne nr. 1 og derefter fortsatte man med de øvrige gårde. Ved senere udstykninger føjes et bogstav til, således at stamparcellen får a, første udstykkede b, næste c osv. Matrikelnr. 4c er således udstykket af nr. 4, 4cv ligeledes, men meget senere efter at de mellemliggende bogstaver er brugt (og ikke af 4c).

Tingsvidne Nr. Djurs herred 27.3 1503. Selv om der ikke har været ført tingbøger ved herredstingene i begyndelsen af 1500-tallet giver de bevarede tingsvidner dog oplysninger om bl.a. arvestridigheder og rettighe-der til jorden, ligesom de nævner en række personer ved navn. Originalen i LA Vib. Fot. Ejev. Rasmussen.

Før realregistrenes oprettelse må man benytte sig af personregistre for at finde en bestemt ejendom. Som regel vil der i et nyere skøde stå, at sælgeren har erhvervet ejendommen ved skøde af den og den dato, tinglyst den og den dato, og så kan man komme videre. Afskrifter af ældre skøder findes ligesom kopier af realregistrene i et vist omfang på nogle lokalhistoriske arkiver. På landsarkiverne findes materialet i retsbetjentarkiverne (herreds- og byfogder). På grund af de indviklede retsforhold før 1919 har landsarkivet i Viborg udgivet en særlig nøgle: *De nørrejyske landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956*, hvor sognene er opstillet herredsvis men med et sogneregister. For hele landet kan henvises til det tidligere omtalte Administrationshistoriske Atlas udgivet af Dansk historisk Fællesforening.

Skøde- og panteprotokollerne går i princippet tilbage til Danske Lov 1683 men findes fra landdistrikterne ofte først fra 1738, da bestemmelserne blev indskærpet. Fra nogle byer går protokollerne til gengæld længere tilbage, og fra tiden før dem kan skøder undertiden findes indført i retsprotokollerne, de såkaldte tingbøger, der altså er noget andet end de nuværende tingbøger.

Fæstegods

Hvis det drejer sig om en fæstegård skal man for den ældre tid benytte godssets fæsteprotokoller. Først fra 1810 blev det obligatorisk for gods-ejeren at lade fæstebreve tinglyse, men også efter dette tidspunkt er det ofte lettere at finde sagerne i godsarkivet. Fæsteprotokoller blev påbudt i 1718, hvor de daværende fæstere blev opført evt. med angivelse af deres adkomster. Fra tiden før fæsteprotokollerne kan der være revisionsprotokoller eller jordebøger, hvor de enkelte fæsteres afgifter opføres. Som supplement til fæsteprotokollerne findes ofte pakker med originale fæstebreve ordnede efter den enkelte lokalitet. I landstingenes skøde- og panteprotokoller kan salget af adelsgods fin-

des, undertiden med fortegnelser (jordebøger) over godsets bønder.

På landsarkivets læsesal i Odense står der alfabetiske registre til de fynske godsers fæsteprotokoller. Af Hvedholmregisteret fremgår det, at Niels Andersen 11. juni 1805 fæstede stedfaderen Søren Nielsens gård, og at fæstebrevet er indført i protokol II s. 251. Her findes så ordlyden af fæstebrevet med jordebogens oplysninger om landgilde: 1 td. rug, 5 tdr. byg, 3 tdr. havre samt nogle afgifter der kunne omregnes til penge bl.a. saltede torsk, 1 lam, 2 gæs, 4 høns, 2 snease æg og for en mark lysegarn. I pakken med fæstebreve ligger både grevens originale og Niels Andersens eksemplar, som blev leveret tilbage, da sønnen Hans Nielsen overtog fæstet i 1850. Vedhæftet er desuden synsforretningen over gården og dens besætning samt hoveribetingelserne: 47 dage om året skulle han møde med forspand, 156 dage til arbejde på godset. Først i 1844 blev det på Hvedholm afløst af en pengeafgift, som det fremgår af sønnens fæstebrev.

En aftægtskontrakt

Ved overdragelsen var det almindeligt, at den tidligere bruger fik indføjet en aftægtsydelse som hæftelse på ejendommen. Desværre blev de ikke altid tinglyst og som privataftaler ikke protokolleret. Men finder man én i skøde- og panteprotokollen eller fæsteprotokollen kan man have megen fornøjelse af den, da den giver et indtryk af livsfornødenhederne på de forskellige egne, i de forskellige sociale lag og i de forskellige perioder. I Niels Andersens fæstebrev står der blot, at han skal give sin gamle stedfader fri husværelse og underholdning i gården for sin livstid efter den aftægtsforening, som derom imellem dem er afsluttet.

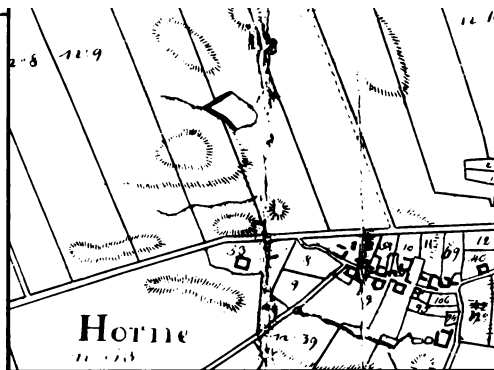
I en aftægtskontrakt fra den samme gård 1760 gives en oversigt over de ting, aftægtsfolkene selv har udtaget, nemlig: sengeklæder til en seng, som er den samme, de ligger på, en messingkedel til 5 kander, en jerngryde til 2 kander, en øl halvtønde, en ditto fjerding, en balje, en spand, et messingfyrbækken, 2 små stole med hynde til, en rist, en pande og en jernildskovl med klemme. Det var alt. I andre kontrakter specificeredes naturalieydelse, og næsten overalt tilføjes: en passende begravelse efter sognets skik og brug. Det var noget, der blev lagt stor vægt på.

Matrikler

Grundmaterialet til 1844-matriklen befinder sig på Matrikelarkivet, Rentemestervej 8, 2400 København NV. Blandt forarbejderne er der

Udsnit af kort over Horne land hvor Horne Bys matrikelnumre er markeret, herunder Niels Andersens nr. 9. Kortet, som er tegnet før 1827, er et såkaldt »afledet« kort, dvs. udført i målestokken 1:20.000 efter det egentlige matrikelkort, hvis målestok er 1:4000. De afledede kort skal først og fremmest give et billede af veje, markskel og bebyggelse.

Matrikeldirektoratet.

en række jordebøger fra tiden 1800-1844, som er vigtige, hvis man vil forsøge at følge en ejendom længere tilbage. Selve matriklen findes som regel også i et eksemplar på landsarkiverne, hvor man enten skal se i retsbetjentarkiverne eller i amtstuerne. Det er vigtigt at notere sig en gårds hartkornsansættelse, dvs. jordvurdering angivet i tønder, skæpper, fjerdingkar og album. Det kan ofte være det sikreste middel til at identificere en ejendom. Også her er der dog faldgruber, idet godsejerne undertiden »egaliserede« deres bøndergårde, således at de fik samme hartkorn. Dette kunne f.eks. ske i forbindelse med udskiftningen. Det kan derfor tit være næsten umuligt at nå tilbage til de ældste matrikler 1664 og 1688, hvor gårdene har andre matrikelnumre.

Grundmaterialet til de ældste matrikler består ligeledes bl.a. af jordebøger som har været brugt til forarbejderne. Materialet findes på Rigsarkivet, der har udsendt en registratur over selve matriklerne forsynet med mikrofilmnumre, således at filmene kan hjemlånes til det lokale arkiv eller bibliotek. Selv om man ikke har fulgt ejerrækken tilbage til *Christian 5.s matrikel*, vil det være naturligt at opsøge de forfædre, man evt. kender fra denne periode. Matriklens oplysninger kan nemt give nye spor at arbejde videre med.

Matrikelnumret for den tidligere omtalte gård i Horne kan findes i listerne fra Salling herred. Det fremgår heraf, at gården har nr. 9 og omfatter 8 tdr. o skpr. 2 fjk. og 1½ alb. hartkorn ager og eng.

Bygningshistorie

Nært forbundet med ejendoms historien er bygningernes historie. Et godt forhåndsindtryk af deres udseende kan man få på museerne, specielt frilandsmuseerne i Lyngby, Odense og Hjerl hede samt købstads-museet Den gamle by i Århus. En række købstæder har også fine eksempler på historiske huse, og i de seneste år er der i forbindelse

hermed udarbejdet registranter over de mest bevaringsværdige bygninger. Flere af disse registranter har også ejerlister, se i øvrigt litteraturvejledningen. I særlig heldige tilfælde er den gård eller det hus bevaret, hvor forfædrene har boet, i andre tilfælde kan man finde et bilde på det lokalhistoriske arkiv eller i en by- eller sognebeskrivelse. I langt de fleste tilfælde må man imidlertid nøjes med de beskrivelser, der findes i det arkivalske materiale. Det drejer sig først og fremmest om brandforsikringsarkivalier. Deres betydning er skildret af Luise Skak-Nielsen i en artikel i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979 med særligt henblik på slægtshistorien.

I København eksisterede en frivillig ordning 1731-95, og fra købstæderne findes materialet tilbage til 1761, da brandforsikring i byerne blev obligatorisk. Alle huse skulle vurderes og hvert 10. år omtakseres af hensyn til forandringer og nybygninger. Taksationsprotokollerne giver en beskrivelse af hver enkelt bygnings størrelse, kvalitet (grundmur, bindingsværk med sten eller lerklining) samt deres anvendelse. Da stiftamtmanden førte tilsyn, kan protokollerne ligge enten i disses arkiver eller i byarkiverne på landsarkiverne. I 1793 gik tilsynet over til amtmandene, men fra dette tidspunkt er rækkerne i byarkiverne som regel komplette. 1872 overgik forsikringerne til de private branddirektorer, hvis arkivalier i stor udstrækning er afleveret til Erhvervsarkivet i Århus. Om det ældre materiale har Helle Damgaard givet en vejledning i *Kilder til købstadejendommens historie i landsarkiverne*. Heri nævnes også ejerlisterne i grundtaksten 1682.

Landbygninger

En tilsvarende vejledning, Ellen Christensen-Dalsgaard: *Kilder til landejendommens historie i landsarkiverne* redegør bl.a. for brandforsikringssystemet på landet. Man kom senere i gang end i byerne, idet Den almindelige brandforsikring for landbygninger først blev etableret 1792, men på frivillig basis. Også denne privatiseredes 1872. For Jyllands vedkommende foreligger en moderne systematisk vejledning af Harry Christensen: *De nørrejske branddirektorer indtil 1872*, som kan bruges som læreeksempel på materialets opbygning og brug.

Af Salling herreds taksationsprotokol fremgår det, at Niels Andersens gård i Horne først blev forsikret 1819. Stuehuset mod vest var på 12 fag ege undertømmer og fyre overtømmer med murede vægge, stråtag og to skorstene. Den nordlige ende var smallere og havde lerklinede vægge. Den var indrettet til beboelse for en indsidderfamilie. Også de andre længers indretning beskrives. Ved at følge ejendommen gennem protokollerne kan man konstatere, at det først var sønnen

Hans Nielsen, der i 1856 udflyttede gården. Af den gamle gård blev stuehuset stående som bolig for en uldspinder og en daglejerfamilie.

Den nye gård havde stuehuset mod syd, 17 fag i grundmur af 1½ stensmur, 3 skorstene og blå tegtag! Stuehuset var indrettet med bl.a. storstue, forstue, dagligstue, 2 gæstekamre og børnekammer, køkken, bryggers, vævestue, pigekammer og tøjkammer. Da de to sidste længer var opført 1857 blev det hele vurderet til 5500 rigsbankdaler. Den fik navnet Blågården efter det blå tegtag.

Andre kilder

Inden emnet forlades, skal endnu to kildegrupper nævnes: For det første kredit- og hypotekforeningernes arkiver med lånesager og vurderingsrapporter 1851ff i Erhvervsarkivet. Disse sager er i nyere tid ofte bilagt billeder. For det andet ejendomsvurderingsskemaerne på Rigsarkivet begyndende med vurderingen 1903, der fandt sted ved skattesystemets omlægning. Ejendomsvurderingsskemaerne indeholder personlige oplysninger om formueforhold, og er derfor først tilgængelige efter 80 år. En del af de nyere, og altså endnu utilgængelige skemaer, er desværre kasserede.

I Sønderjylland er forholdene ret komplicerede. Indtil 1926 bevarede det preussiske system, hvor hver ejendom havde sit bind og blad nr. i grundbogen med de tilhørende akter syet sammen. Før da havde man skyld- og panteprotokoller, der svarede til realregistre dog uden matrikelnumre, og kronologiske bibøger (Nebenbuch). Lars N. Henningsen har beskrevet systematikken i *Ejendoms historie i Nordslesvig*.

Forholdet til historie og lokalhistorie

En almindelig historisk baggrundsviden er en stor fordel for en slægts-historiker. Har man glemt noget af skolelærdommen kan den friskes op f.eks. gennem *Politikens Danmarkshistorie*. I denne, som i andre moderne Danmarkshistorier, er der lagt vægt på menigmands historie, men der vil altid være tale om generaliseringer. En gennemsnitsdansker har aldrig levet, og skildringen af selv en nok så typisk hovbonde vil altid afvige fra det enkelte individs skæbne. Således vil de oplysninger, der i denne bog er anført om Niels Andersen og hans familie, også afvige fra det, de enkelte slægtsforskere selv kommer til at finde frem.

I bogen *Slægtens spor* har Aksel Lassen og Ole Karup Pedersen forsøgt at skildre en typisk dansk bondefamilies liv set i lyset af de danmarkshistoriske tildragelser gennem århundrederne. Familien er placeret på en gård i Lustrup birk på grænsen mellem Ribes opland og

Sønderjylland. Bogen kan næsten læses som en roman, og husker man de nævnte forbehold, kan den på mange måder hjælpe slægtshistorikeren til at se sin egen slægt i et større perspektiv.

Hvor der findes en byhistorie eller sognehistorie, vil man der kunne få mange detaljer og erhverve lokalkendskab. Desuden giver bilagene og kildehenvisningerne undertiden nye spor at gå efter, både arkivalske og trykte. Et godt førstehåndsindtryk af en by eller sogn giver de ældre udgaver af Trap: Danmark begyndende i 1850'erne. Lidt ældre, og fyldt med detaljer om landbrugsforhold, er landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelser, hvoraf en del er genudgivet. Disse går dog ikke ned på sogneniveau.

Det er vigtigt, at den enkelte slægt ikke ses isoleret, men som et led i et fungerende samfund. Når dette lokalsamfund også skal ses som et led i en større helhed, kommer slægtsforskeren dog let ind i nogle afgrænsningsproblemer. Det gælder således om at holde fast ved det egentlige formål for undersøgelserne og afpasse stofindsamlingen og den supplerende læsning efter dette. Men naturligvis må det blive den enkeltes valg, hvor grænserne skal sættes.

Med sin lidt provokerende *Trævlerødder – alternativ slægtshistorie* satte Elo Harfot sig for at vise, at hvis slægtshistorikerne udnyttede den eksisterende lokalhistoriske litteratur, kunne deres resultater få et langt videre perspektiv og mere almen værdi, også selv om de kun havde brugt de mest lettilgængelige arkivalske kilder. Med sine egne børns anetavle som eksempel, viste han, hvordan han mente, det kunne omsættes til praksis. Som idébog kan *Trævlerødder* absolut anbefales, og den giver tilmed en god vejledning i lokalhistorisk litteratursøgning. Det er således en fyldig redegørelse for arbejdet med den nye landsdækkende *Dansk Lokalbibliografi*, som er under udgivelse amtsvis.

Et andet forsøg på at finde nye veje er »Grav hvor du står« bevægelsen. Den er inspireret fra Sverige, hvor den især har været knyttet til arbejderbevægelsen og industrihistorien. Dette gælder også i nogen grad den danske bog *Grav hvor du står – håndbog i at udforske et arbejde*. Udgangspunktet er de nære ting og personer, som har haft tilknytning til stedet gennem længere tid. Metoderne kan udmærket anvendes af slægtshistorikere, også selv om forslægten ikke har været industriarbejdere, og det kan altid virke inspirerende at se en sag fra en ny side.

Inden for de seneste år er der udkommet to nye vejledninger i lokalhistorisk arbejde, nemlig Politikens *Håndbog i Lokalhistorie* ved Jens Fleischer og Knud Prange: *Lokal historie – en håndbog*. Begge indeholder mange gode råd og værdifulde oplysninger, herunder henvis-

ninger til yderligere litteratur, men medens Knud Prange lægger hovedvægten på den arkivalske kildevejledning, er Jens Fleischers bog mere kulturhistorisk anlagt. På en række punkter supplerer de således hinanden.

Befolkningsgenealogi og demografi

Ved befolkningsgenealogi forstås studiet af den genealogiske sammenhæng mellem samtlige personer inden for et bestemt geografisk område, som regel kirkesognet. Af kildemæssige grunde vil det også være nødvendigt med en tidsmæssig afgrænsning. Arbejdet er meget tidskrævende og fordrer udpræget systematisk sans, men EDB kan med fordel benyttes. Det vil næppe kunne »betale sig« for en slægtsforsker at starte et sådant arbejde for at opdage nye sammenhænge, hvorimod man kan udnytte et eksisterende arbejde. Det samme gælder den overordnede disciplin, befolkningslære eller demografi, hvor befolkningens sammensætning og forandring studeres, bl.a. sådanne forhold som antal ægteskaber, børn, ægteskabsalder osv.

En af de få undersøgelser af denne art, der endnu er lavet i Danmark, er projekt Langeland. Her har forskere fra Odense Universitet behandlet kirkebøgerne fra Langelands søndre herreds 7 sogne. Resultaterne er offentliggjort i *Studier i dansk befolkningshistorie 1750-1890* og grundmaterialet er tilgængeligt på landsarkivets læsesal i Odense. Det er bemærkelsesværdigt, at man kunne konstatere, at den typiske husstand blandt gårdfolkene var kernefamilien + tjenestefolk, blandt husmændene kernefamilien. Tregenerationsfamilien var »langt fra nogen dominerende familietype« og de ret få eksempler fandtes hos gårdfolkene. Hermed skulle myten om de gode gamle dages storfamilier være aflivet.

En anden myte tager Knud Prange sig af i artiklen »Slægtshistorie/ Lokalhistorie« i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1979. Det er myten om den bofaste befolkning. Myten skyldes til dels en overfortolkning af folketællingslisterne. I 1845-tællingen var 61% født i bopælssognet, 26% i nabosognet eller samme amt og kun 13% længere borte. Dette tilsyneladende så overbevisende tal smuldrer, når man tænker på børnenes antal i forhold til befolkningstallet. Børnene er nemlig oftest født på tællingsstedet. Men ser man på tjenestefolkene, vil man opdage, at de flytter meget hurtigt. I Præstø f.eks. flyttede mere end 50% væk inden for ½ år og kun 12% blev længere i byen end 1½ år. Af den voksne befolkning i Præstø 1845 var kun 24% over 21 år født i byen, af kvinder over 31 år kun 15%. Af de 230, der tog borgerskab i Viborg 1750-69 var kun 37% født i Viborg og kun 10% havde fædre, der var født i byen. Fænomenet var således ikke nyt i 1840'rne.

Breve og fotografier fortæller

De foregående kapitler har fortrinsvis handlet om de ydre forhold. Hvornår levede de, hvordan boede de, og hvordan var deres omgivelser. Spørgsmålet er, om man kan komme dem tættere ind på livet, ikke blot dem, man selv har haft mulighed for at interviewe eller dem, man har hørt fortælle om. Hvordan var de egentlig, hvordan opfattede de sig selv, hvordan udtrykte de sig, og sidst: hvordan så de ud? Også til disse områder findes der kildemateriale omend af vekslende omfang og kvalitet.

Dagbøger

Der er næppe noget materiale, der giver et så godt indblik i en persons væsen som en dagbog. Især hvis den er ført regelmæssigt og ikke senere omskrevet. At føre dagbog kræver megen fritid, og det er derfor ret begrænset, hvad der findes af ældre dagbøger. Derimod kan dagbogsagtige notater om særlige begivenheder være indført f.eks. i familiebøger langt tilbage. Da bondedagbøger også er af betydning for landbohistorien, har Landbohistorisk Selskab i samarbejde med Nationalmuseet registreret alle kendte bondedagbøger fra 1700- og 1800-tallet. Det viser sig faktisk at være en hel del, som kan findes i den i 1980 udgivne fortegnelse af Karen Schousboe: *Bonedagbøger – kilder til dagliglivets historie*. I 1969 udgav Jens Holmgaard *Fæstebonde i Nr. Tulstrup Christen Andersens dagbog*, og senere er andre fulgt efter. Fra Chr. Andersen kan citeres:

»Dec. 1790. Tirsd. 15. blev det afgjort med vor Karen, som skulle op og have Niels Foged. d. 22. blev deres trolovelse glædelig og vel holden i 44 gode venners paasyn. Hjem om natten kl. 4, præst og degn med. 23. Flyt. hun derop og jeg kørte der op med dem med kist og dragkiste ... 1791, jan. 18. Blev deres bryllupsfest holden glædelig og vel i omtrent 60 menneskers nærværelse, var her 2de dage og alting stod vel af ... præstens datter pyntet hende ... «

Næst efter dagbøger er det i breve, man bedst giver udtryk for sin personlighed. Er hverken dagbøger eller breve bevaret i familien eller på det lokalhistoriske arkiv, er der mulighed for, at de kan være havnet på et af landsarkiverne eller Rigsarkivet. Her skal de søges under grupperne »arkiver af privat proveniens«.

Privatarkiver på landsarkiverne

På samtlige offentlige arkiver findes store samlinger af privatarkiver. Det er naturligt, at papirer, der har tilhørt personer, hvis væsentligste funktioner har været i det lokale samfund, opbevares på det lokalhistoriske arkiv. Og det er ligeså naturligt, at personer, der har deltaget f.eks. i det politiske liv på amtsrådsplan, afleverer deres papirer til landsarkiverne. Privatarkiver efter ministre eller fremtrædende organisationsfolk på landsplan hører hjemme på Rigsarkivet. Hertil kommer, at forfattere og kunstnere afleverer til Det kongelige Bibliotek.

Da de lokalhistoriske arkiver er ret unge, vil privatarkiver fra ældre tid selv af helt lokal betydning være afleveret til landsarkiverne, ja endog Rigsarkivet f.eks. hvis efterkommerne er flyttet til København. Men selv om samlingerne forekommer store, er det dog kun en forsvindende lille procentdel af Danmarks befolkning, der har efterladt sig privatarkiver. Jo længere tilbage i tiden, jo mindre bliver procentdelen. Før 1800 er det fortrinsvis borgere og embedsmænd. De nyere privatarkiver bliver først frit tilgængelige 80 år efter arkivskaberens død.

En del af fortegnelserne over landsarkivernes privatarkiver kan findes i guiderne, andre er udgivet som særlige registraturer. I den sjællandske guide gives ved de større arkiver en kort redegørelse for deres indhold. En del af de i alt ca. 10.000 privatarkiver på landsarkiverne består kun af et enkelt eller nogle få tilfældigt bevarede papirer. Blandt landsarkiverne har arkivet i Aabenraa den største samling. Her er der gammel tradition for at indsamle papirer fra dem, der har deltaget i det nationale arbejde. En summarisk fortegnelse er udgivet 1975, men på læsesalen findes et fyldigere alfabetisk seddelkartotek. Til de største er udarbejdet særskilte registraturer samt fortegnelser over brevskrivere. Det fælles brevskriverkartotek på læsesalen er den bedste mulighed for at finde breve fra slægtninge. Efter proveniensprincippet ligger disse jo i modtagerens arkiv. Alene til rigsdagsmand H.P. Hanssens arkiv omfatter brevskriverlisten 5.600 navne.

Som eksempel på en mere ukendt persons privatarkiv kan nævnes arkivet efter hylmand Jørgen Jørgensen i Sottrup, død 1880. Her ligger bl.a. kopi af en meget malende beskrivelse af de fortrædeligheder, der overgik ham under de slesvigske krige, indsendt til Slesvigske Ministerium for at få erstatning. Men der ligger også privatbreve. Efter et besøg i København 1867 modtog han denne hilsen, som giver et glimt af en ellers anonym personlighed:

»Kjære ven!

Tak for sidst du ærlige Dannemand! Gid du kunde finde lejlighed til at

syng for tyskerne, som vi her i København sang for dig, dog med til desert bomber og granater, dog det sidste lader sig jo ikke gøre. Jeg tænker tit og ofte på dig, thi du var en behagelig selskabsbroder. Hvordan befinder du dig efter så mange forskellige tildragelser, du her hos os har oplevet? Vi savner dig meget og ønsker, vi havde dig her i vor midte endnu. Her er alt ved det gamle. Jeg ved nu ikke videre for denne gang og slutter med mange hilsener til dig med samt din hele kære familie. Lev nu vel du ærlige gamle dreng og tænk en gang i mellem på din gamle oprigtige veninde.

Anna Jespersen«.

En stikprøve-undersøgelse i privatarkiverne på landsarkivet i Aabenraa giver det ikke uventede resultat, at læreres og præsters arkiver udgør godt 20% af samlingerne, landmænds knapt 20%. Andre 20% skjuler sig under manglende fagangivelse, pensionist eller blot »frue« (6%). Den sidste trediedel fordeler sig på alle andre fag. På de andre arkiver er købstadserhvervene sikkert bedre repræsenteret.

Som privatarkiver regnes også de familiearkiver, hvor flere generationer har samlet breve, skøder og andre dokumenter sammen inden afleveringen. De er særligt værdifulde og kan også indeholde egentlige slægtsoversigter. Hvis det er samlinger, der er knyttet til en enkelt ejendom, er det vanskeligt at anbringe dem på personnavn. Der er forskellige løsninger på problemet. I Aabenraa er de anbragt i samlingen *Topografica*, ordnet efter amt, sogn og by. Her findes bl.a. en del meget gamle papirer, således går familien Taysens gårdpapirer tilbage til 1561.

I de tilfælde, hvor et »privatarkiv« udgøres af et enkelt stykke, nemlig en skudsmålsbog, er denne udskilt til en særsamling. I skudsmålsbøgenes sidste tid er indførelserne ret tandlerøse, men i ældre tid, midt i sidste århundrede, kan de godt være karakteriserende. Under alle omstændigheder indeholder de de faktiske oplysninger om fødsel, vaccination og tjenestesteder. Også Nationalmuseet i Brede har en stor samling skudsmålsbøger.

Rigsarkivets privatarkiver

Rigsarkivets samling af privatarkiver er imponerende. I serien Vejledende arkivregistraturer er udsendt 3 bind om privatarkiver fra hhv. før 1660, 1660-1800 og det 19. århundrede. Disse registraturer indeholder i vekslende grad oplysninger om de enkelte arkivers indhold og om brevskrivere. Man skal dog være indstillet på, at det mest drejer sig om højerestandspersoner. Fortegnelserne dækker ikke de nuvæ-

rende samlinger, da der stadig kommer nye til. I guideserien er i 1984 udsendt en ny fortegnelse over »større privatarkiver«, dvs. alle, som omfatter en hel pakke eller mere. Disse bærer numrene fra 5000 og opfeft. De små arkiver er lagt i samlepakker og har de lavere numre. Disse er registreret i et bind i serien *Foreløbige arkivregistraturer* fra 1972. I Grethe Ilsøes arkivbibliografi nævnes ca. 350 specialregistraturer over navngivne personers privatarkiver på Rigsarkivet.

Også på Rigsarkivet findes familiearkiver. Som eksempel kan nævnes Jørgen Swanes slægtsarkiv. Det dækker perioden 1773-1940 og indeholder et stort antal breve og familiepapirer, som bl.a. berører slægterne Swane, Købke, Bruun fra Fredericia og Bruunshåb samt Schønheyder. Også herfra kan et citat give en prøve på indholdet. Det er den nygifte Engel Marie Reinholdine Bruun, der skriver til sin moder den 20. maj 1859:

»Min egen elskede moder!

Kl. 10½ kørte vi fra Århus i det mest fortryllende vejr, og da vi kom til Rindsholm kom der 4 af de ældre fabriksarbejdere for at tage imod os. Jeg troede så vist, der var for at holde på vognen over heden, men da vi kom længere hen, kom der flere til og da vi kom til nedkørslen til Bruunshåb stod alle arbejderne en haie, og en dejlig æresport var oprejst med flag og blomster, hvor der på den ene side stod »Velkommen hjem« og på den anden »Velsign os Gud vor brudgom med sin brud«. Da vi havde nået æresporten kom Weigner hen og holdt en lille tale for os«.

Memoirer og levnedsskildringer

Skildringer fra miljøer som ovennævnte er hyppige, og her er der rimeligt store chancer for at finde stof. Også trykt foreligger der adskilligt fra disse kredse, som f.eks. serien *Memoirer og Breve* udgivet i 50 bind. Serien indeholder dog også enkelte beretninger fra andre sociale lag, som Jon Olafssons oplevelser som bøsseskytte under Christian 4. og den helsingørske færgemand Lars Bache skildret af hans søn.

En meget omfattende samling selvbiografier findes i Ordenskapitlet. Fra gammel tid har det været skik, at riddere af Dannebrog skulle indsende deres levnedsløb til Ordenskapitlet. Ved Christiansborgs brand 1884 gik de imidlertid alle tabt, men skikken fortsatte. Er et medlem af familien blevet dekoreret, og har han efterkommet opfordringen til at indsende sin biografi, vil man kunne ansøge Ordenskapitlet på Amalienborg om at få en kopi. I omfang varierer de fra hele bøger til ganske få

linjer. Fra 1904 til 1952, da hæderstegnet blev afskaffet, skulle også dannebrogsmænd skrive levnedsbetretninger.

Af disse findes ca. 8.000 er 45 udvalgte blev udgivet af den kongelige ordenshistoriograf, Tage Kaarsted, under titlen *Hædersmænd*. Fortegnelser over, hvem der er dekoreret, kan findes i *Hof og Statskalenderen*, samt med billede i de forskellige udgaver af værket *Danske ridderordener og medaljer*, som findes på de større biblioteker. Lokalt indsamlede erindringer er omtalt side 77, erindringskrivning s. 34f.

Ansøgninger

Forud for ansættelse som embeds- eller bestillingsmand blev der indgivet ansøgninger. Disse skal søges i den overordnede myndigheds arkiv og kan indeholde ret detaljerede oplysninger om uddannelse, hidtidige beskæftigelse og økonomiske forhold. De sidstnævnte oplysninger skal dog nok af og til tages med forbehold. I denne situation gjaldt det om at gøre indtryk, evt. vække medlidenhed, så man fik den attråede stilling og dermed et levebrød, så man kunne gifte sig. I mange tilfælde er alle ansøgninger til f.eks. et lærerembede bevaret, i andre kun ansøgningen fra den, der fik stillingen. Det skal indrømmes, at det kan være svært at finde ansøgningerne, der ikke blev imødekommet, som når f.eks. en falleret købmand, der senere blev klokker, ind imellem søgte job som ledvogter ved DSB. Netop om DSB har rigsarkivet udgivet en nøgle med ca. 10.000 navne til personaleakter på ansatte mellem 1880 og 1932.

Også i andre tilfælde blev der indgivet ansøgninger. Det kunne være om understøttelse, enten fra fattiggassen eller fra et legat, eller det kunne være om erstatning. Som nævnt ovenfor indgav hjulmand Jørgen Jørgensen en sådan ansøgning. Heraf fremgår det, at han ikke blot havde fået sit lager af træ beslaglagt, men også »brød af en halv tønde rug, alle mine rede penge, et sølvur, alle mine støvler, sko, lagener og skjorter«. Da han også søgte erstatning for tabt arbejdsfortjeneste, 1 mark kurant pr. dag, giver ansøgningen et indblik i hans økonomiske forhold. Også i fredstid kunne der ydes erstatning for skader ved øvelser, indkvartering eller tvangskørsler, de såkaldte ægter.

Som statsmagtens lokale repræsentant indtog amtmanden en central placering. De fleste ansøgninger skulle derfor gå gennem ham. Hvis nogen søgte kongen eller centraladministrationen direkte, blev ansøgningerne gerne derfra sendt til udtalelse hos den lokale embedsmand gennem amtmanden. I amternes journalsystemer, der fungerer med sagsinddeling fra omkring år 1800, vil der som regel være en gruppe, der hedder »Ansøgninger«. Fra tiden før da er sagerne undertiden ord-

Konferensråd Peter Daniel Bruun (1796-1864) ses sammen med datteren Engel Marie Reinholdine (f. 1837) på vej gennem familiens klædesfabrik Bruunshåb ved Viborg med arbejderbørnene bag vinduerne. Hun blev 1859 gift med sin fætter Bertel Bruun og har skildret sin hjemkomst i det på side 163 gengivne brev. Fabrikken er nu arbejdende museum. Originaltegningen i familiens eje i USA, kopi i Viborg lokalhistoriske arkiv.

net topografisk, undertiden efter afsender. Breve fra privatpersoner kan således ligge under betegnelsen »particulære breve«.

I artiklen *Breve til amtmanden, kilder til 1700-tallets lokalhistorie, i Fortid og Nutid*, fremlægger Rita Holm en række spændende eksempler på sådanne ansøgninger og klager over lokale forhold. Blandt brevskriversne optræder ikke så få kvinder. Det gælder f.eks. husmandskonen Ellen Larsdatter fra Smørumovre. I 1774 var hun 45 år gammel og tunghør. Hun havde så dårligt et forhold til sin mand, at hun flyttede fra ham. Da hun nægtede at flytte tilbage, udelukkede præsten hende fra altergang. Det ville hun ikke finde sig i, og herom vidner en langvarig brevveksling med amtmanden.

Blandt det nævnte materiale forekommer også en liste fra 1739 over skoleforsømmelser i Ledøje med fortegnelse over børnenes færdigheder. Yderpunkterne er Niels Eskildsens søn Eskild på 25, der kun staver i ABC og Hans Jacobsens datter Bodil på 4 år, der trods hyppige forsømmelser »kender bogstaver«.

Som et eksempel på et bondebrev fra en anden egn, skal gårdmand Niels Bjørns klage 1822 til stiftamtmanden i Viborg over behandlingen ved skatterestancer gengives i uddrag (det er, som de andre tekster, meget normaliseret):

»Så kunde jeg ikke betale de kongelige skatter. Så gjorde de udpantning hos mig. Tog mine sengeklæder, mine fårehøveder, min gruekedel, mit stueur, kort sagt: alt hvad jeg havde. Sidste gang kom kammerråd Fog og herredsfogdens fuldmægtig og gjorde indlæg på mig, trængde dem ind med magt. Der var ingen til stede. Da jeg kom hjem lå mine sengeklæder på gulvet og var ilde medhandlet, omhæn-

gene havde de stødt i pjalter. Så vilde jeg ikke lade dem tage det ud af mit hus ... de kørte mig til Viborg rådstue i arrest, der var jeg i 7 måneder. Så dømte de mig til tugthuset i 4 år. Så udsatte de mig fra min gård. Da jeg havde nu udstået denne min straftid var jeg blot nøgen, jeg havde ikke så meget, jeg kunde hælde mit hoved til. De har taget fra mig alt, hvad jeg havde. Jeg er barnefødt i denne gård, jeg har arbejdet det bedste, jeg kunde, først for mine forældre, og siden for mig selv og min kone og 11 børn. Med største flid. Nu kan jeg ikke for hverve brødet, thi jeg er en meget svag mand. Mit helsen har de borttaget fra mig med forfølgelse ... «

Om amsarkivernes personalhistoriske indhold i øvrigt kan henvises til Hans H. Worsøes artikel i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1969.

Også i Rigsarkivet findes breve fra privatpersoner til myndighederne. Brevene til rentekammeret er samlet i en lang række ordnet alfabetisk for tiden 1679-1848 under betegnelsen »Dokumenter vedr. particulære personer«. I Danske Kancelli er de udgående breve ordnet i to rækker betegnet efter landsdelene, nemlig registre og tegnelser dvs. hhv. åbne og lukkede breve. For tiden 1551-1646 er uddrag udgivet i serien *Kancelliets Brevbøger*, der foreløbig omfatter 25 bind, der alle er forsynet med person- og stedregister. Efter en lang pause er udgivelsen af serien genoptaget i 1987.

Retssager

Det er en udbredt opfattelse blandt slægtshistorikere, at de forfædre, der har været retskafne og fulgt pligtens vej, kan det være vanskeligt at finde stof om. Men har man en forfader, der har været i konflikt med loven, kan man altid finde noget. Selv om det ikke nødvendigvis behøver at være sådan, er der dog lidt om snakken. Man skal imidlertid også huske, at dels skal der to parter til en retssag, og dels optræder der også vidner og synsmænd m.v., som jo kunne være ens slægt. Tidligere var der en tendens til, at slægtsforskere desillusionerede opgav videre forskning, hvis de stødte på personer, der havde gjort sig uheldigt bemærket, ja, selv hvis der optrådte børn uden for ægteskab. Sådan er det næppe mere – heldigvis. Hvis det er sket tilstrækkelig langt tilbage i tiden, vil mange ligefrem finde det spændende at have f.eks. en ulovlig brændevinsbrænder blandt anerne.

Småkonflikter har de fleste været impliceret i, skænderier, hegnsstridigheder eller uenighed mellem husbond og tjenestefolk om lønnen. På landet skulle amtmanden mægle, men fra 1795 til 1953 eksisterede der, også i byerne, særlige forligskommissioner, hvor borgerlige sager skulle forsøges forligt. Selv om de fleste af sagerne er kasserede, er de

bevarede protokoller, især fra den ældre tid, fyldt med sager mellem bl.a. naboer, husbond og tyende, godsejer og lokalbefolkning osv. I bogen *Slagsmaale ere nu om stunder langt sjældnere* har Lotte Dombernowsky fra de fynske forligsprotokoller fremdraget en række sager, der belyser den fynske bondebefolknings tankeverden omkring år 1800. Tilsvarende kan findes fra andre egne, hvor man også vil konstatere, at injuriesagerne var meget hyppige.

Endte sagen for retten, skal den søges i tingprotokollerne, senere kaldt justitsprotokoller. Disse når undertiden meget langt tilbage. Alle-rede 1551 blev de foreskrevet, og fra slutningen af 1500-tallet fik lensmanden besked om at påse, at de blev ført og opbevaret på betryggende vis. Danmarks ældste herredstingbog er fra Børghlum herred i Vendsyssel og begynder 1576, men fra købstæderne findes der ældre: Ribe 1527 og Helsingør 1549. Mange gik til under svenskekrigene, men fra 1660'erne er adskillige bevaret. En samlet fortegnelse findes i Fortid og Nutid 1943-44.

Tingbøgerne er tung læsning, oftest med vanskelig skrift og uden registre. Som eksempler har Landbohistorisk Selskab udgivet nogle af de ældste og forsynet dem med sag- og personregistre, nemlig Sokkelund herred 1621-37 (Sjælland), Åsum herred 1640-48 (Fyn), Skast herred 1636-40 (Jylland) og Herlufsholm birk (et sjællandsk godsdistrikt) 1616-33.

I de ældste tingbøger findes alle slags retshandlinger indført, også dem, der senere fik egne protokoller, såsom skifte og ejendomshandler. De er derfor særdeles spændende kilder, men næppe mange slægtsforskere vil have tid og kræfter til at gå i lag med dem. Kun hvis en gruppe med fælles arbejdsområde slår sig sammen om en systematisk gennemgang og registrering, kan man forvente et rimeligt resultat i forhold til den anvendte tid. Det har man gjort på Thisted-egnen.

Blev en dømt indsat til afsoning, har man mulighed for at finde oplysninger i de bevarede fængselsarkiver fra Viborg, Odense og Møns tugthuse samt Bremerholm, idet fangeprotokollerne indeholder mange detaljer. Hvis en fange undveg, eller hvis en mistænkt ikke kunne findes, blev der udsendt en efterlysning (et stikbrev) med beskrivelse af den efterlyste f.eks.:

»Kammagerlærling Frederik Vilhelm Jørgensen af Horsens, der efter af sin mester at være sendt til markedet i Silkeborg den 23. sept. sidstl. med kammagervarer til værdi 27 rdl. uden senere at være returneret til Horsens ... antages at have absenteret sig med varerne eller de for samme indkomne penge. Han er 16½ år gammel, har brune øjne, lyst hår, slank vækst, noget københavnsk udtale. Ved bortgangen var han iført blå klædesfrakke, blå og sort randede bockskindes benklæ-

der, lys overfrakke, stråhat og støvler, lys vest og gråt halsklæde ... Skanderborg amtshus 18. dec. 1856«.

Prøv at sammenligne ham med fattiglem Mathias Nicolaysen Hartung, der uden tilladelse havde forladt fattighuset i Møgeltønder i april 1858:

»65 år gammel, lille af vækst, bredskuldret, mørkebrunt hår og skæg. Ved bortgangen var han iført en skindundertrøje, mørk ulden vest med hvid lærredsryg, grå tossels benklæder, rød og sort ulden hue, hvide strømper og træsko. Han formenes at strejfe om på betleri. Ribe stiftamt 8. april 1858«.

Det vil naturligvis være et undtagelsestilfælde, hvis det netop skulle være en slægtning til en nulevende slægtsforsker. Men hvilke andre muligheder end stikbrevene har man for at konstatere, hvordan fortidens mennesker så ud?

Hvordan så de ud?

Det må straks siges, at det arkivalske materiale er begrænset, især for kvindernes vedkommende. Der ses her bort fra klæde dragten, hvor der findes det tidligere omtalte gode materiale i skifteprotokollerne og desuden en stor litteratur samt mange bevarede dragter på museerne. Men hvad angår højde, drøjde, øjen- og hårfarve er det småt. For mændenes vedkommende kan lægdsrullerne dog oplyse højden og særlige skavanker, der som platfod og trangbrystethed kunne give årsag til kassation. På grundlag af lægdsrullerne har man konstateret, at de værnepligtiges gennemsnitshøjde i 1852 var 165,4 cm, men i 1985: 180 cm, altså knapt 15 cm mere.

Gamle kildevæld er folke-mindesamleren E. Tang Kristensens titel på en bog om fortællerne. Sådan så de jyske almuesfolk ud omkr. 1890. Aftægtskone Mariane Kristoffersdatter er født i 1809 i Hylke, hvorfra der i Anna Rasmussens to bind sognehistorie findes usædvanligt fyldige skildringer af dagliglivet i 1700 og 1800 tallet af almen gyldighed. Fot. Peder Olsen, Dansk Folke-minde-samling.

*Indholdsvend Svend Jacob
Lund, L.A.A.
Indtelt: 1. b. 1. b. 1. b. 1. b.*

Det hører til de lykkelige tilfældigheder, hvis en håndværkersvends vandre-bog er bevaret således som den sønderjyske sadelmagersvend Jacob Peter Lunds. Bogen er udstedt 1854, da han agtede at foretage en rejsé fra Aabenraa – til Haderslev, og på bogens side 2 får vi i den anledning hele hans signalement. Senere kom han dog videre omkring. Originalen i L.A.A. Fot. Lawaetz, Aabenraa.

Signalement:

Alder..... 22 1/2 År
 Føde..... sønderj.
 Haar..... blondt
 Øjne..... blå
 Stenbryn blondt
 Sine..... blå
 Næse..... almindelig
 Mund..... almindelig
 Stjæg almindelig
 Sprog dansk
 Ansigtbannelse..... almindelig
 Ansigtfarve..... rød
 Sprog..... dansk

Æregne Kjendetegn: *Lupa*

Overmange Bøge han har gøtgjort at være i Besiddelse af:

Svend egenhændigt skrevne Navn:

Jacob P Lund

Denne iagttagelse kan sikkert også overføres til kvinderne. I de dårligst stillede sociale lag var de såkaldte kummerformer – personer, der ikke var rigtigt udviklet på grund af dårlig ernæring under opvæksten – ikke sjældne. Dette fremgår bl.a. af Peter Rüsmøllers rystende skildring af landalmuens levevilkår i Danmark for 100 år siden i bogen *Sultegrænsen*. Forskellen mellem husmandsbørn og gårdmandsbørn har kunnet ses og har måske været medbestemmende ved valg af ægtefælle? For Løjt sogns vedkommende nord for Aabenraa har Hans Schultz Hansen kunnet konstatere, at sønnerne af husmænd, håndværkere og arbejdere ved sessionerne 1881-90 var gennemsnitligt 8 cm mindre end gårdmands- og kaptajnssønnerne. Til gengæld havde de større brystmål.

Pas og vandrebøger

Selv ved indenrigske rejser krævedes der i sidste århundrede pas, ligesom omrejsende kræmmere samt by- og landhåndværkere, der besøgte markederne, skulle fremvise deres tilladelser. Er disse bevaret, kan de indeholde beskrivelser af personen. Pasprotokollerne i retsbetjentarkiverne gør det kun undtagelsesvis. Når svendene skulle på larsen, krævedes det, at de skulle medbringe deres svendebog. Denne indeholdt ikke blot deres data og oplysning om svendestykke og læreplads, men desuden et udførligt signalement efter et fortrykt skema (se ovenfor).

Sluttelig skal det nævnes, at indtil vaccination blev almindelig i 1800-tallets første årti havde mange haft »de naturlige kopper«, hvilket bemærkes i kirkebogen f.eks. ved vielse. Dette har i mange tilfælde sat sit præg på ansigterne, ligesom den manglende udbredelse af tandlægekunsten før omkring år 1900.

Fotografier

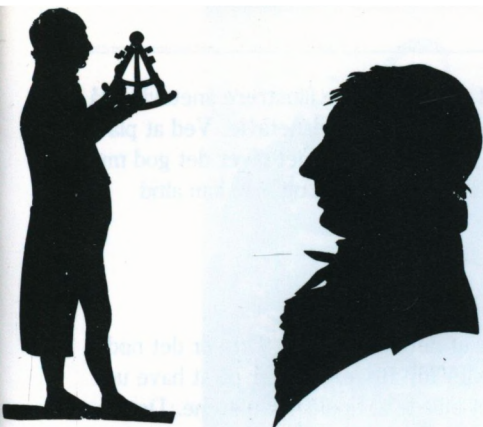
Heldigvis er der da andre kilder end arkivalier. Gamle fotografialbums er ofte med til at vække den slægtshistoriske nysgerrighed, når yngre mennesker besøger ældre slægtninge. Identificeringen af disse billeder er en af de første og vigtigste opgaver for en vordende slægtsforsker. Hvis man samtidig på et kartotekskort for hver enkelt person noterer de billeder, man har fundet, får man hurtigt opbygget et billedregister.

Oplysningerne om hvert enkelt billede bør indeholde en omtrentlig datering samt henvisning til originalbilledets ejer, også selv om man vælger at affotografere det. Hvis man også medtager fotografens navn, giver det mulighed for en mere nøjagtig datering, idet man i Bjørn Ochsners store værk *Fotografer i og fra Danmark til og med år 1920* nøjagtigt kan se, hvornår de enkelte fotografer har virket og på hvilken adresse. Disse oplysninger kan også bruges ved identifikationen af billeder af personer, som ingen mere husker. Da de såkaldte visitkortfotos var mest populære, delte man dem gerne ud til venner og bekendte. Ikke alle personer i et familiealbum behøver derfor at være familiemedlemmer.

Gruppebilleder fra familiefester bør bevares med stor omhu. Ved at aftegne en silhouet af opstillingen og nummerere personerne kan man opstille en liste, hvor der ikke er tvivl om, hvem der er hvem. Billeder af den slags er velegnet til illustrationer i efterslægtstavler og ved indbydelser til slægtsstævner.

Mange kan følge deres slægt 2 evt. 3 generationer bagom år 1900 i billeder, men 5 generationer hører absolut til sjældenhederne. Det kan imidlertid slægten Gylding i lige mandslinie. Silhouetten af skipper Niels Gylding sen. (f. 1746 på Endelave, død 1814 i Horsens) er klippet 1810. Den anden silhouet viser sønnen Niels (1779-1857) ligeledes skipper, med hvem slægten kom til Vejle. Dennes søn agent Niels G. (1809-76) er sammen med hustruen Anne Cathrine Borch og to børn afbilledet på daguerreotypiet fra tiden lige før 1850, en stor sjældenhed.

Fornæden ses de to næste generationer: Erhard G. (1845-1901), det mindste barn på daguerreotypiet, gift med sin kusine Anne Kathrine G. Deres søn Niels G. (1877-1972) blev overretssagfører i København. Hans vidnesbyrdbog fra 1892, øverst til højre, viser, at han var flink til græsk og fransk, hvor hans lærer var den senere kendte kunsthistoriker Fr. Weibach, der 1889-97 var lærer ved latinskolen i Vejle.

Oktober 1892.

Præst og Frue: Lærdels
flink i begge Jæg.

F. Weilbach.

Latin og Historie: Hav i det forløb Tidstid
vel sig som en begav, flittig, kendsom og ganske
flink Elev. Jeg har det for Latinens Velkommen
næst ulideligt, at Præstens i Anledning af
Konfirmationsforberedelse særlig have maattet gaa
ud over dette Fag. P. Simonsen.

Geografi og Tansk:

Flink og vel forberedt i Geogr.; hans
stærke Igle lide understøttes af smaa thøj-
agtigheder og ulidelige Spøgeendringer.
Hogensen

For aneforskeren betyder det mest at kunne illustrere anetavlen så langt tilbage som muligt, altså opbygge en billedanetavle. Ved at placere billederne på væggen som på anetavleskemaet giver det god mulighed for at iagttage karakteristiske familietræk og man kan altid huske, hvem de forskellige er.

Billedsøgning

Eftersporing af familie billeder er et detektivarbejde. Ofte er det nødvendigt at opstille efterslægtstavler for at være sikker på at have udtømt mulighederne for at finde et billede af tipoldeforældrene. Dette skulle nemlig være muligt for de fleste yngre slægtsforskere. I det mindste i nogle af linjerne. Erfaringen viser, at især pigerne er trofaste over for minderne, og at billederne derfor ofte skal findes overleveret gennem flere kvindeled.

Når mulighederne hos familien er udtømte, kommer turen til de lokalhistoriske arkiver, hvor især de store pladesamlinger fra gamle fotografer kan give uventede fund, hvis bestillingsprotokollerne findes. Man kan dog ikke være 100% sikker på, at bestilleren og den portrætterede er samme person. Blandt de største pladesamlinger er firmaet Tønnies i Ålborg. Samlingen er på 250.000 negativer med tilhørende protokoller og går tilbage til 1850'erne.

Endnu mere omfattende er imidlertid Det kongelige Biblioteks billedsamling, som også rummer en række særsamlinger. Vigtigst i denne forbindelse er den danske portrætsamling, som er oprettet 1870. Den omfatter godt 600.000 portrætter, ordnet alfabetisk efter kaldenavn. Derudover findes talrige andre samlinger, hvor man kan være heldig at finde et eftersøgt billede. En oversigt findes i Hans Berggreen: *Billedsøgning*.

Hvor langt tilbage?

I løbet af 1850'erne og 1860'erne fik hver provinsby sin fotograf, og det blev almindeligt at lade sig fotografere. Først i hel figur i stadstøjet, senere brystbillede eller kun portræt. Det kan også sige noget om billedets alder. Folk, der har levet efter 1870 kan man som regel regne med er blevet fotograferet. Ligeså velstående bønder fra 1860'erne og de øvre sociale lag i byerne i 1850'erne. Fra den første del af denne tid er der som regel tale om daguerreotypier, som viser figurerne spejlvendt. Disse findes kun i ét eksemplar og der eksisterer ikke negativer.

Er de blevet plettede eller utydelige, skal man gå til en fotograf og få

Tidsbestemmelse af billeder kan ske ad mange veje: fotografens navn, billedets materielle karakter, personernes påklædning eller, hvis personerne er kendt, disses alder. Brandfoged og fæstegårdmand i Horne Hans Nielsen og hustru er her fotograferet sammen med deres to yngste sønner født 1853 og 1859. Billedet må således være fra ca. 1864. Kopi i privateje, originalfoto forsvundet.

dem restaurerede. Ved selv at pudse dem under glasset opnår man kun for stedse at fjerne billedhinden. Ved affotografering kan billederne tit blive forbavsende gode.

Portrætbilleder af bønder før 1850 er yderst sjældne, og genremalerens gengivelser af bondemiljøer er ofte idealiserede. Fra de lidt højere sociale lag, proprietærer, præster og købmænd kan der være silhouetklip bevaret. En del af disse findes på museerne, men det vil ofte være et lykketræf at opspore dem. Noget bedre står det til, hvis det drejer sig om malede portrætter. Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg slot har iværksat en registrering af danske malede portrætter, som også omfatter andre end museets egne samlinger af kendte personer.

Det vil nok overraske mange, at de malede portrætter ikke kun omfatter det absolut øverste sociale lag, men også den solide mellemklasse i byerne som skippere, købmænd og brændevinsbrændere. Som et eksempel på registrering af sådanne portrætter kan nævnes Hanne Poulsens bog om maleren Jes Jessen, 1743-1807, som indeholder et katalog over de portrætter, han malede, fortrinsvis fra Randers og Aabenraa. Også vedr. borgerportrætter er det en god idé at rådspørge det lokale museum. I Poul Ellers bog *Historisk Ikonografi* vil man kunne finde råd om billedbenyttelse samt bibliografier. Et stort antal portrætter findes i vore gamle kirker i form af epitafiemalerier. For den del af landet, som bogværket *Danmarks Kirker*, dækker, vil de være omtalt der sammen med andre gravminder og ofte ledsaget af personalhistoriske kommentarer. For de øvrige kirker kan man slå op i Trap:

Danmark og evt. derefter henvende sig til Nationalmuseet, hvis man ønsker kopi.

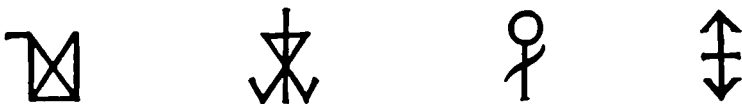
Hvis man interesserer sig for portrætkunstens udvikling, eller hvis man får brug for at vide noget om miniatureportrætter eller portræstik, kan man have glæde af Louis E. Grandjean og Albert Fabritius: *Den lille portrætkunst*. Flertallet af slægtsforskere vil dog også kunne få brug for bogens omtale af silhouetter og portrætfotografering.

Symboler

Helt frem til omkring år 1800 anvendtes på landet i vid udstrækning bomærker. Et bomærke defineres som et tegn, der hovedsagelig repræsenterer enkeltpersoner og benyttes overalt hvor disse i stedet kunne have sat deres navn. De er sammensat af fortrinsvis rette linjer i enkle kombinationer. De blev bl.a. brugt som seglmærker og til kreaturmærkning. På landsarkiverne findes utallige dokumenter, bl.a. i forbindelse med udskiftningen, hvor bønderne enten har sat deres bomærkesegl eller signeret, undertiden en kombination af begge dele. Bomærket kunne imidlertid også følge en gård. Også i byerne blev de tidligere anvendt men gik af mode ca. 100 år før. Et stort antal borgerlige segl med bomærker findes i købstadsarkiverne på landsarkiverne.

For Helsingørs vedkommende har Allan Tønnesen systematiseret materialet og bl.a. påvist, at hvis et bomærke gik i arv, blev det forandret lidt, dog ikke mere end at hovedtrækkene var genkendelige. Når man ikke kan finde portrætter, vil det for slægtsforskeren være naturligt at forsøge at opspore de bomærker, som ens forfædre selv brugte til at repræsentere sig.

Bomærkerne blev erstattet af øget skrivekyndighed og af egentlige segl. Disse indeholdt som regel personens sammenslyngede forbogstaver og måske et symbol. En person kunne godt skifte signetet ud og anlægge et nyt og måske mere moderne segl. Til gengæld har man

Bomærker kan findes mange forskellige steder, således som de 4 viste helsingørske bomærker illustrerer. Fra venstre: Slagter David Hansens indskåret i stolestade i Sct. Olai kirke. Rådmand Peder Olufsen Holsts fra segl 1584. Tolder Hans Mechlenborgs (død 1623) fra portoverligger Stengade 46. Folcker Janzens fra gravsten i Sct. Marie kirke ca. 1616. Gengivet efter Allan Tønnesen: Helsingørs bomærker.

også eksempler på, at folk har fået deres signet med i graven. Symbolerne kunne anbringes i et våbenskjold, og hvis flere generationer brugte samme våben, kan man tale om et slægtsvåben. Adskillige borgerlige slægter anlagde i løbet af 1700- og 1800-tallet sådanne våben. En del af disse er afbildet og ledsaget af korte oplysninger om slægterne i *Våbenførende slægter i Danmark*, bd. 1-3.

Heraldik og adelsgenealogi

Når borgerlige slægter anlagde våben, skete det utvivlsomt med adelen som forbillede. Med udgangspunkt i skjoldemærkerne havde adelen siden middelalderen udviklet en forfinet lære om våbenskjoldenes rette opbygning og om symbolernes placering og farvelægning (tinktur). De oprindelige våbenskjolde var forholdsvis simple, men efterhånden som der skulle være plads til flere symboler, evt. flere slægtsmærker i samme skjold, blev de mere og mere overlæssede. De blev også præget af de forskellige stilretninger, f.eks. barokkens pragtglæde.

For adelsgenealogien betyder heraldikken meget, især for den ældre periode, hvor de skriftlige kilder er få og tilnavnene ikke faste. Ved gravminder for adelige placeredes anernes våbener efter særlige systemer til våbenanetavler, som rigtigt aflæst kan give oplysninger om hidtil upåagtede slægtsforbindelser. En redegørelse herfor findes hos Knud Prange: *Våbenanetavlen, perspektiver og eksempler*. Bogen er udgivet af Heraldisk Selskab, som siden 1960 har udsendt Heraldisk Tidsskrift.

Heraldikken er en international disciplin, som også har mange venner i Danmark. I 1979 kunne man derfor udsende det internationale pragtværk, V. Ottfried Neubecker: *Heraldik, kilder, brug og betydning* i dansk bearbejdelse ved Nils G. Bartholdy. De danske adelsvåbener er gengivet i Storcks våbenbog til *Nyt dansk Adelsleksikon* og i forbindelse med slægternes stamtavler i Danmarks Adels Årbog. Her findes også et væld af såvel nye som gamle portrætter af adelige gengivet. Indvandret adel kan findes i Th. Hauch-Fausbøll: *Håndbog over den ikke naturaliserede adel*.

Hvis man møder et dansk adelsvåben, som man ikke på forhånd kender, kan man identificere det ved hjælp af Sv. Tito Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*.

Endnu i dag lever heraldikken. Det er stadig sådan, at de, der får tildelt Storkors af Dannebrog, skal indlevere deres våben, afmalet med rette farver og tankesprog til ophængning i Frederiksborg slotskirke. Her hænger bl.a. Niels Bohrs, Poul Hartlings og Mærsk McKinney

Udformningen af adelsslægten de Tuxens våbenskjold vidner om, at det er ret sent, og slægten blev da også først adlet ved patent af 31. marts 1749. Skansekurven på hjelmen henviser til stamfaderens indsats under Københavns belejring 1659. På mandsside uddøde slægten i Danmark allerede 1828. Stamtavle i Danmarks Adels Årbog 1934.

Møllers våbenskjolde. En del ældre skjolde brændte 1859, men våbenbøgerne med i alt knapt 3000 indførelser findes komplet fra 1690 i Ordenskapitlet på Amalienborg.

En del af de nævnte bøger har gode litteraturlister, men generelt kan henvises til Sv. Tito Achen og Ole Rostocks bibliografi over heraldisk litteratur i Danmark.

Særlige problemer

Som tidligere påpeget vil mange slægtsforskere kunne lave en interessant slægtshistorie udelukkende ved hjælp af kirkebøger, folketællingslister, skifteprotokoller samt ejendoms papirer, især hvis dette materiale suppleres med private breve og dagbøger samt det lokalhistoriske stof.

I nogle tilfælde vil man dog køre fast og få brug for et mere specielt kildemateriale. Det kan også tænkes, at man ikke er tilfreds med det stof, der er indsamlet, men gerne vil længere tilbage, have flere detaljer eller anlægge nye synsvinkler. Dette kapitel er beregnet på disse to grupper, men det vil i sagens natur langt fra være udtømmende. Den, der skal søge slægtens spor i udlandet, henvises til det afsluttende kapitel.

Børn født uden for ægteskab

De tider er heldigvis forbi, da et barn født uden for ægteskab kunne få en slægtshistoriker til at klappe bøgerne i og opgive studierne, eller endnu værre: få ham til at fortie eller forvanske oplysningerne. Selve betegnelsen »uægte barn« var skræmmende, men når man tænker på, at den blot er et kortere udtryk for »uægteskabeligt barn«, bliver ordet mindre negativt ladet. I begyndelsen af 1800-tallet udgjorde børn født uden for ægteskab op mod 10% af fødslerne i Vendsyssel og på Fyn. Selv om det var noget mindre i andre egne, vil man forstå, dels at der ikke er noget nedværdigende ved at have dem i sin familie, og dels, at de fleste vil komme ud for det før eller senere.

Synet på børn født uden for ægteskab og deres mødre har ændret sig fra det fordømmende over det forstående til den almindelige accept, som i dag medfører ligeberettigelse. I 1986 var 43% af barnefødslerne uden for ægteskab, men det var stadig kun 10% af mødrene, der var enlige.

Så længe samfundet var fordømmende, bestræbte de implicerede sig naturligt nok på at tilsløre forholdene. Når samtiden først har slettet sporene, vil det ofte være meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt, for senere tider at afdække dem. Men nogle muligheder findes dog. Mangel på reelle oplysninger giver nok fantasien frit spil, men resultatet heraf hører ikke hjemme i en seriøs slægtshistorie.

Fra København og store dele af Sjælland kom mange børn født uden for ægteskab til verden på Fødselsstiftelsen. Den kongelige fødsels- og plejestiftelse blev oprettet i 1785, men var en videreførelse af den tidli-

gere »Accouchementsanstalt«. Den slags anstalter, der også kaldes frie jordemoderhuse, kunne fra og med 1750 oprettes for at forebygge fødsler i dølgsmål og fosterdrab. Sidstnævnte forbrydelse straffede samtiden med dødsstraf.

I stiftelserne betjente man mødre som hemmeligt fødende uden at nogen anden offentlig myndighed kunne få deres navn oplyst. De hemmeligt fødende fik tildelt et nummer, som derefter benyttedes også i anstaltens kirkebøger og protokoller. I visse tilfælde havde ikke engang stiftelsen moderens navn, og så er det naturligvis omsonst at forsøge at få det oplyst.

Fødejournalerne rækker tilbage til 1763, og først i 1938 blev muligheden for at føde hemmeligt ophævet. Selve hovedprotokollerne over fødte børn begynder 1774, og hertil slutter sig protokoller over børn, der blev sat i pleje fra og med 1804. Når der er gået 100 år efter fødselen, kan slægtninge til brug for slægtsforskning få oplysninger om moderens navn, fødselsdag og fødested samt evt. hendes forældre. Ansøgning rettes til Rigsarkivet, da protokollerne findes der. En summarisk fortegnelse over arkivalierne findes i Rigsarkivets guide bd. I. Siden Fødselsanstalten i Århus blev indviet 1910 har mange enlige jyske mødre født deres børn der.

Mulighederne for at finde oplysninger om fædrene er af gode grunde

Den kgl. fødselsstiftelse, Amaliegade 25, København. Stiftelsen blev oprettet 1785 af enkedronning Juliane Marie. 1882 forenedes den med Frederiks Hospital, og sammen indgik de 1910 i Rigshospitalet. Af hensyn til løfter givet til de ugifte mødre, der fødte på stiftelsen, er adgangen til arkivalierne (på Rigsarkivet) undergivet strenge restriktioner. Slægtsforskere kan dog i visse tilfælde få navne og data oplyst. NM.

begrænset af moderens vilje til at give disse oplysninger. Mange tav hårdnakket, også selv om de blev udspurgt af jordemødrene under verne, som skik var i Sønderjylland. Andre gav utilstrækkelige oplysninger som f.eks. »en kræmmer fra Holsten« eller bevidst falske navne. I sjældne tilfælde blev disse senere rettet, som f.eks. i Holmens kirkebog 1810, hvor den opdigtede person »fuldmægtig Hans Jacobsen« seks år senere blev ændret til generalmajor Wolfgang von Haffner. Det var især højerestands personer, der kunne lave den slags manipulationer. Sandsynligvis var det også denne sociale skævhed, der førte til afskaffelse af fritagelsesbevillinger for det frygtede offentlige skriftemål.

Indtil 1767 medførte ægteskabelig omgang for ugifte (det såkaldte lejemål) nemlig krav om offentligt skriftemål, og indtil 1812 skulle der også betales bøder. Lister over »publice absolverede«, dem der stod offentlig skrifte, findes i kirkebøgerne ofte i særlige afsnit. Lejemålsbøderne er opført i amtsregnskaberne for landbefolkningen, i byfogedregnskaberne for byboerne, begge dele nu henlagt i Rigsarkivet.

Bilagene til regnskaberne kan give værdifulde oplysninger. I 1703 oplyser f.eks. Ålborg byfogedregnskab, at Karen Pedersdatter, som konsumtionsbetjent Peder Nielsen havde besøvet, havde betalt 6 rdl. ved sin farbroder Anders Rask. Hvis man ikke kunne betale, var straffen fængsel på vand og brød, men mændene kunne fralægge sig faderskabet ved ed. Var den ene part gift, var sagen alvorligere. Så var der ikke længere tale om lejemål, men hor. I gentagelsestilfælde var straffen landsforvisning, og hvis en kvinde blev grebet 3. gang skulle hun efter Danske Lov druknes. Senere mildnedes sæderne, men endnu op i vort århundrede kan der i amtsarkiverne findes sager vedr. forargeligt samliv.

I det hele taget er amtsarkiverne vel nok det vigtigste arkivfond, når det gælder eftersporing af barnefædre i nyere tid. Det vil sige efter 1763, da alimentationsbidrag blev indført. Forsørgelsespligten gjaldt oprindelig kun til barnet fyldte ti år. Den blev senere forlænget, men først i vort århundrede har børnene fået arveret efter faderen. De kan derfor ikke findes i ældre tiders skifter efter barnefaderen, med mindre der var resterende alimentationsbidrag eller testamentariske gaver.

Når amtet blev inddraget, skyldes det, at det som overøvrighed skulle fastslå bidragspligten og evt. sørge for inddrivelsen. Sagen kunne rejses af moderen tidligst 6 uger før den forventede fødsel, men blev ofte først rejst, når det viste sig umuligt at få en mindelig ordning. Der kunne godt gå flere år hermed.

Arbejdet med amtsarkiverne kræver øvelse og tålmodighed. Først må man rekvirere journalen for pågældende år og finde den rette saggruppe. Betegnelsen kan i øvrigt veksle fra amt til amt. En saggruppe

kan indeholde flere hundrede sager for blot et enkelt år, og måske skal flere årgange læses igennem, inden sagen findes. Denne vil her være betegnet med et sagsnummer, f.eks. Q314/1836.

Først når dette er oplyst, kan selve sagsakten hentes frem. De er meget forskelligartede, men i heldige tilfælde oplyser de om barnefaderens herkomst, opholdssted og økonomi.

Hvis en barnefader ønskede, at barnet skulle ligestilles, f.eks. i arvemæssig henseende, med hans ægtefødte børn, kunne han lade det lyse i kuld og køn. Kuldlysninger blev tinglyst og derefter indført i tingbogen eller notarialprotokollen, ja der kendes endog eksempler på indførelser i skøde- og panteprotokollerne. De er derfor vanskelige at finde.

Hær og flåde

Et andet punkt, hvor slægtsforskerne ofte standser, er når de støder på militærpersoner. Som barnefædre optræder de hyppigt, og i modsætning til andre, var de første gang straffri. De udskrevne soldaters forhold er omtalt s. 144f, men også om officererne og de professionelle hvervede soldater kan der findes meget.

Hærens officerer 1648-1814 findes alle fyldigt omtalt i oberstløjtnant Hirschs 12 håndskrevne bind *Danske og Norske Officerer 1648-1814*, også på Det kongelige Bibliotek og Rigsarkivet. Værket foreligger på mikrokort på landsarkiverne og de større biblioteker. Om artilleriofficerer 1764-1889 er der desuden i 1978 udgivet et 4-binds værk med biografier. På Forsvarets arkiver på Rigsarkivet findes stamblade over officerer med alle tjenstlige og personalhistoriske oplysninger, men de nyeste er naturligvis utilgængelige.

På Forsvarets Arkiver findes ligeledes alfabetiske kartoteker over underofficerer og spillemænd med henvisning til stambøgerne, hvori deres tjenstlige data kan findes.

Soldaters vielse kan være vanskelig at finde p.g.a. de mange flytninger. Hvis man ved, i hvilket regiment pågældende har tjent, kan man dog i justitsprotokollen finde hans »copulationsed«. Den var en betingelse for tilladelse til vielse, og ved denne lejlighed kan det ønskede vielsessted være oplyst.

De hvervede soldater var ofte udlændinge. Således havde den danske hær i årene 1763-1810 særlige hvervekommandoer i Belgien, Østfrankrig, Sydtyskland, Polen og Randstaterne. Når de hvervede blev sendt til Danmark, medbragte de oplysninger om navn, alder, profession, forældre og disses bopæl. Disse særdeles gode oplysninger blev indført i stambøgerne. Der var dog også danske, som lod sig hverve, jf.

omtalen af Niels Andersen fra Horne som »gevorben soldat« i folketællingen 1801, se s. 144.

Om Peter Joseph Fontaine, der i 1758 lod sig hverve som musketer ved Det Falsterske geworbne Regiment, oplyses, at han var 27 år gl., katolik og født i Tournais i Flandern. Forældrene var døde og han havde ingen uddannelse, men havde 1747-58 været i fransk krigstjeneste. Han var 2½ alen 5 tommer høj efter sjællandske mål, omregnet er det 172 cm.

Stambøger føres regimentsvis både for de hvervede regimenter og for nationalsoldaterne, som de udskrevne blev kaldt. Det er derfor nødvendigt at kende regimentet for at kunne finde dem på Rigsarkivet. De er mikrofilmmede og kan benyttes på kopilæsesalen. Fra begyndelsen af 1800-tallet har de meget fyldige oplysninger også om udseende og familieforhold. Det er derfor med fuld ret, at Hans Chr. Wolter i sin artikel om det militære kildemateriale i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1987 kalder dem rygraden i den militære personregistrering.

Medens hærens officerskorps i ældre tid var præget af et stærkt tysksproget islæt, var marinen dansk national, hvilket også prægede dens officerskorps. Marineofficerer af linjen er biograferet i *Topsø-Jensen og Marquard: Officerer i den dansk-norske søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, bd. 1-2, og Pontoppidan og Teisen: *Danske Søofficerer 1933-1982*, med tilføjelser til det ældre værk i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1984.

Ud over det udskrevne mandskab fra byerne og kystdistrikterne, de såkaldte sølimitter, havde flåden sit faste mandskab, »Holmens faste Stok«, bestående af matroser og håndværkere. Disse var inddelt i divisioner under hver sin mønsterskriver, der bl.a. tog sig af lønudbetalingen. Disses arkiver findes på Rigsarkivet og rummer bl.a. mandtal og gagebøger samt de værdifulde præsentationslister 1727-1815. Heri oplyses navn, fødested og alder samt af- og tilgangsdato. Endnu længere tilbage går Nyboders husbøger med beboernes navne samt ind- og udflytning. De begynder 1669. Har man fundet, på hvilket skib en matros eller officer gjorde tjeneste gør den store samling af skibsjournaler 1675-1900 det ofte muligt at følge hans rejser og erfare lidt mere om de barske vilkår ombord.

Som belønning for 25 års tjeneste ved marinen indstiftedes 1801 Holmens Hæderstegn. Et samlet navnerregister over tildelingerne 1801-1950 findes på Rigsarkivets læsesal.

Joseph Ludvig Fontaine, en søn af den ovennævnte musketer Peter Joseph Fontaine, blev 1794 indrulleret som nr. 64, 3. komp. 1 div. og afgik 1795 med skibet Princesse Charlotte Amalie til Kina. Af præsentationslisten fremgår det, at han deserterede. I skibsprotokollen kan

man følge den højst dramatiske rejse, som startede fra København d. 19. nov. 1795. På grund af hårdt vejr og skader, som kostede flere matroser livet, var man endnu i april 1796 kun nået til Porthmouth. Den 18. april savnedes ved udpurringen 7 matroser, som var deserterede. Blandt disse »Ludevig Vontagner«, og trods stavemåden er der ikke tvivl om, at det er Joseph Ludvig Fontaine, der er tale om. Hans spar-somme efterladenskaber blev solgt på auktion og indbragte 3 rdl. 1 mark. Med døde og deserterede havde skibet nu mistet 18 mand af be-sætningen.

Enkekasser

Ligesom andre offentligt ansatte kunne officerer sikre deres efterladte ved indbetalinger til enkekasser. Den militære enkekasse går tilbage til 1739. For de civile embedsmænd findes Den almindelige Enkekasse, hvis sager begynder 1775. Der er udarbejdet et navregister af Rigsarkivet omfattende ca. 25.000 navne. Dette register er mikrofilmet. Da sagerne ofte er bilagt originale dåbsattester, kan man undertiden være heldig at komme længere tilbage end de bevarede kirkebøger.

Embedsmænd og præster

Drejer det sig om kongeligt udnævnte embedsmænd, vil man på Rigsarkivet med held kunne udnytte det store kartotek over udnævnelser og tildelinger af titler 1660-1848. De enkelte sedler er forsynet med kildehenvisninger. Vigtige er også Danske Kancellis protokoller over »Adskillige bestillinger« 1730-1848 ordnet henholdsvis topografisk og sagligt. Heri findes ikke blot udnævnelser men også tildeling af privilegier og bevillinger f.eks. til værtshushold, brændevinshandel, farveri og apotek.

I afsnittet om litteratursøgning se s. 199 er der henvist til bibliografi-erne over embedsfortegnelser og uddannelsesstater. Til flere af disse er der senere udkommet rettelser og supplement. Det gælder bl. a. A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen *Candidati et examinati juris 1736-1936*, hvortil de er udarbejdet af Finn H. Blædel.

Præsterne kan følges fra reformationstiden til vore egne dage gen-nem en række fortegnelser, se litteraturvejledningen. Adresser og op-lysninger om nulevende præster findes i *Kirkelig Håndbog – Teologisk Stat*, som udkommer hvert 5. år. Til præstehistorien findes utrykte supplement, hvoraf det vigtigste er Aage Dahls 84 bind som findes på Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland samt mikrokort. Der er fak-tisk tale om en helt ny komplet præstehistorie. I vitaprotokollerne i bi-

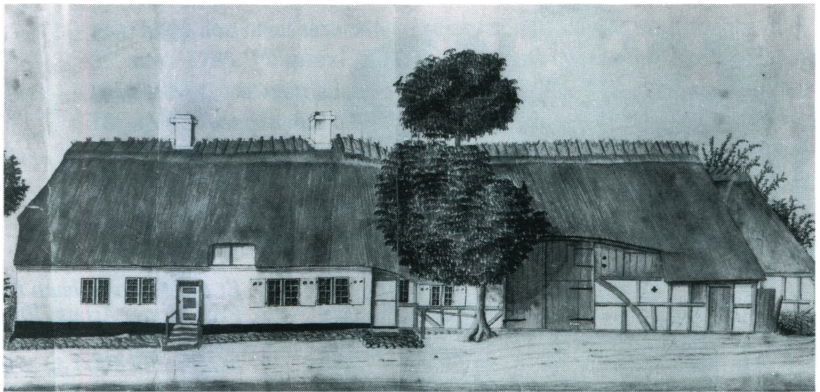
Et præsteepitaphium i Vor Frue kirke i Århus. Et stort antal præster og velstående borgere fra 1600 og 1700 tallet er afbilledet på epitaphier i kirkerne. Her er det tidl. rektor, kannik og provst Christian Nielsen Friis, død 1668, og hustru Catharina Clementina, dvs. Clemensdatter. En udførlig beskrivelse findes i Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet, hvor bindene om Århus amt er under udgivelse.

spearkiverne (på landsarkiverne) har præsterne selv indført deres levnedsløb, dog ofte på latin, og i visitatsprotokollerne kan man finde deres overordnede bedømmelse af deres embedsgering. Da præstefamilierne tit var giftet ind i hinanden, vil der være en god chance for at finde oplysninger i Paul Nedergaards: *100 danske præsteslægter*.

Også studenterne har påkaldt sig de personalhistoriske samleres interesse. Trykt er Ths. O. Achelis: *Matrikel over slesvigske studenter 1517-1864*, hvorimod H. Friis (-Petersen)s store samlinger om studenter ved Københavns Universitet 1479-1880 aldrig blev trykt, men dog kopieret, så de kan bruges både på Det kgl. Bibliotek og landsarkiverne i Viborg, Odense og København. Københavns Universitets arkiv findes på Rigsarkivet med bl.a. eksamensprotokoller fra de forskellige fakulteter. Registraturen, der dækker årene 1479-ca. 1910, er udgivet. Også Kr. Carøe: *Den danske lægestand* dækker tiden 1479-1900. Den er foreløbig fulgt op af 15 udgaver af aktuelle fortegnelser over læger.

Degne og lærere

For disse grupper er der et omfattende materiale. Danmarks første seminarium oprettedes 1788 i Tønder. I 1963 udsendtes en fortegnelse

Mange fremtrædende personer har gået i den stråttækte skole, bl.a. den senere grundlægger af Zoo i København og æresdoktor i Jena, Niels Kjær-bølling. Som 12 årig tegnede han ca. 1817 skolen i Dyndved på Als med såvel lærerbolig og skolestue som stald og lade til lærerens landbrug. Bygningen er stadig bevaret kun let ombygget. Se også ill. s. 73. KB.

over samtlige lærere ved og dimittender fra seminariet frem til 1963. For de fleste andre seminarier vil der foreligge tilsvarende bøger. En del seminariearkiver findes på landsarkiverne, men der ud over vil der i præste- og provstearkiverne sammesteds være mange sager vedr. skoler og lærere, også med bedømmelser af deres virke.

I bispearkiverne ligger edsprotokollerne, der omfatter både præster og degne. For Fyns stift f.eks. er de bevaret 1616-63 og 1718-68. I 1899 udkom Anders Petersen: *Sjællands Stifts Degnehistorie* og senere er adskillige andre fulgt efter, således f.eks. Ejnar Poulsen: *Viborg Amts Degne- og Skolehistorie* og K. Bang-Mikkelsen: *Degne og skoleholdere i Fyns stift indtil 1814*.

Fra skolehistorisk side har man interesseret sig for at få registreret de skolehistoriske arkivalier. Disse registreringer, som f.eks. *Oversigt over skolehistorisk materiale på Landsarkivet for Sjælland I-II* (1971), kan være til stor nytte, hvis man arbejder med lærerslægter. Mange lærere var foregangsmænd og vil derfor kunne findes blandt præmieta-gere i Landhusholdningsselskabets arkiv (se s. 100). Man må heller ikke glemme, at enhver sognehistorie med respekt for sig selv tidligere bragte lister over degne og lærere.

Købstadsfolk

Mulighederne for at finde oplysninger om disse varierer fra sted til sted. Fra Helsingør, Aalborg og Ribe er byarkiverne f.eks. bevaret

meget langt tilbage. Registraturen over Helsingørarkivet er udgivet af Landsarkivet for Sjælland, og for Ribes vedkommende har Ole Degn i en række bøger, f.eks. *Rig og fattig i Ribe* behandlet borgerskabet og fremdraget mange oplysninger af slægtshistorisk betydning. Det højere borgerskab i Odense, Nyborg og Assens er indgående analyseret af Svend Larsen i *Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. århundrede I-II*, hvis andet bind indeholder 57 slægtsoversigter samt biografiske oplysninger om rådmænd og borgmestre.

For at blive selvstændig næringsdrivende måtte man løse borgerskab og aflægge borgered. De nye borgere blev derfor indført i særlige borgerskabsprotokoller eller i justitsprotokollerne, ofte med angivelse af fødested eller forrige opholdssted. Til de fleste borgerskaber findes alfabetiske registre på landsarkivernes læsesale, og for byerne Haderslev, Tønder, Vejle, Viborg og Aabenraa er fortegnelserne udgivet.

De ældre byarkiver, der alle med undtagelse af Haderslev er afleveret til landsarkiverne, er godt registrerede. Registraturerne er summarisk gengivet i guiderne, for Fyns vedkommende mere fyldigt i *Magistratsarkiver indtil 1868 i Landsarkivet for Fyn* (1973). Desuden foreligger der specialregistraturer for nogle købstæder bl.a. de sønderjyske og Køge, som begyndelsen til en ny serie fra Sjælland. Blandt sagerne i byarkiverne kan nævnes skattemandtal, grundtakster, håndværkssager, sager vedr. byernes embedsmænd og betjente samt fattig- og skolesager.

Byregnskabernes bilag kan give interessante detaljer om håndværkere og om betaling af bøder for bl.a. slagsmål og lejermål. Nogle kopier findes på landsarkiverne, men normalt skal de søges på Rigsarkivet, da de er indsendt til rentekammeret til revision. På Rigsarkivet findes også de vigtige mandtalslister til købstædernes borgervæbninger, som for perioden 1583-1639 er registreret af Henning Jensen i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979.

De trykte købstadshistoriers indhold af personalhistorisk stof er meget varierende, men som regel fyldigst i de ældre. En undtagelse er den nye *Købstaden Frederikssunds historie 1801-1900*, der tager sit udgangspunkt i en byvandring fra hus til hus i den ganske vist lille by.

Håndværkere

Håndværkerne var organiserede i lav, og disses arkivalier er i nogen udstrækning bevaret, undertiden på det lokale museum. For Københavns vedkommende er de delt mellem stadsarkivet og landsarkivet, som i fællesskab har udgivet en registratur i 1971. Om sølv- og guld-

smede foreligger der en omfattende litteratur, som også kan være til nytte, hvis man skal tidsfæste en genstand.

Mestermærkerne er gengivet i Chr. A. Bøjes storværk *Danske guld- og sølvsmedemærker før 1870*. Denne bog foreligger i flere udgaver, således også i en folkeudgave ved Bo Bramsen på Politikens Forlag. For Sønderjylland kan henvises til Sigurd Schoubye: *Sønderjysk Sølv*. Foruden mesterstempel og evt. lødighedsmærke er det ældre sølvtøj som garanti forsynet med et bystempel. For Aabenraa er det 3 makreller, for København de 3 tårne fra byvåbenet.

Andre kilder

Hver gruppe i samfundet har affødt sit specielle kildemateriale. Om de mindst bemidlede findes oplysninger i fattigsagerne, om de bedrestillede i skattelisterne. Om forbrydere og deres vilkår fortæller retsarkivalierne og fængselsarkiverne rystende detaljer, og om de fortjente mænd findes indberetninger med henblik på dekorationer eller dusører.

Arbejderbefolkningen, som en særlig klasse, der var sig selv og sin placering i samfundet bevidst, har i de sidste godt 100 år organiseret sig i faglige og politiske organisationer. I Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek i København (ABA), Rejsbygade 1, 1759 København V, er et meget betydeligt arkivalisk materiale og en stor billedsamling opbevaret. Fortegnelser over en del af de faglige organisationers protokoller m. v. er offentliggjort i tidsskriftet *Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelsens historie*. Et forsøg på at finde nye veje i forbindelse med udforskning af arbejderbevægelsen og industrihistorien er »Gravhvor-du-står«-bevægelsen. Den danske vejledning: er allerede omtalt s. 158.

Professioner nedarves ofte gennem slægtled. Det gælder håndværkere, præster og lærere og det gælder i samfundets anden ende: bøddler og rakkere. Da det var svært at finde ægteskabspartnere uden for miljøet, kunne hele dynastier udvikle sig. En gruppe af disse specielle slægter er behandlet af Egill Snorrasson og Fritz Treichel i *Tønder-skarpretteren Johan Christoph Stöcklers slægtskabsforbindelser* i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1970. De hører jo også med til samfundet.

Af mere generel betydning for store dele af befolkningen er de mange ekstraskattemandtal, som findes på Rigsarkivet, herunder kop-skatteerne, der blev udskrevet pr. hoved (plattysk kop jf. Kopf.). Af dem kan nævnes kop-, kvæg- og renteskatten 1678 og en tilsvarende 1699. Ekstraskatten 1743 omfattede kun bybefolkningen og de mere velstående på landet, men til gengæld har Rigsarkivet et seddelregister til den. Fra 1762 til 1812 var ekstraskatten permanent og ramte alle

Bønder i festdragt ved Horne rundkirke. Medens maleren Eckersberg omkr. 1810 gjorde forstudier til sin altertavle til kirken, benyttede han lejligheden til at tegne bønderne, der i deres søndagstøj samledes ved kirke-diget inden gudstjenesten. Niels Andersen, der er omtalt bl.a. s. 132, kunne være blandt dem. Pennetegning, NM.

undtagen børn under 12, senere 16 år. Man skal ved benyttelsen være opmærksom på, at systemet godt kunne være trægt, således at forstå, at dødsfald ikke altid gav anledning til rettelser samme år, som de fandt sted.

Landbefolkningen

Foruden de ovenfor omtalte skattemandtal findes der for landbefolkningen på Rigsarkivet skattemandtal for næsten hvert år i tiden 1610-46 opdelt

i grupperne: selvejerbønder, fæstere, husmænd, embedsmænd (dvs. håndværkere) og drenge (tjenestefolk). I 1629 mandtallet anføres for fæsterne herskabets navn. Kvinder er kun med, hvis de havde selvstændig husholdning. Kildematerialet for de bønders vedkommende, der ikke sorterede under nogen godsejer, skal søges i amsarkiver, amtstuer og ryttergodsarkiver på landsarkiverne samt disses overordnede myndigheders arkiver på Rigsarkivet, især rentekammerarkivet. Hertil kan Jens Holmgaards registratur fra 1964 benyttes (Vejledende Arkivregistraturer XII). Oplysninger om fæstebønderne skal derimod for hovedpartens vedkommende søges i godsarkiverne.

Godsarkiverne er desværre meget forskelligartet bevaret, og enkelte, som Schackenborg ved Møgeltønder, kun delvis afleveret. I bogen *De fynske godsarkiver – en introduktion* giver Lotte Jansen, nu Dombernowsky, en meget grundig gennemgang af godsernes funktioner og af de arkivalier, som godsadministrationen kunne afføde. Bogen kan bruges som en introduktion til dette slægtshistoriske kildemateriale og åbne slægtsforskerens øjne for mange nye muligheder.

Summariske registraturer findes i guiderne, men både det fynske og det sønderjyske landsarkiv har udgivet specialregistraturer over godsarkiver. En førstehånds beskæftigelse med fæstebøndernes forhold vil i mange tilfælde rokke ved det overleverede billede af forholdet herremand-fæstebonde og ved de almindelige forestillinger om forandringerne i forbindelse med stavnsbåndets løsen 1788. Der skal i den forbindelse blot mindes om, at selv om Horne by i Salling herred blev udskiftet 1803 og Niels Andersen da fik sine jorder samlet (se s. 155), blev han til sin død 1843 boende i den gamle gård inde i landsbyen og vedblev at yde hoveri. Først hans søn flyttede i 1856 gården ud, men da han døde i 1902 blev han stadig betegnet som fæstegårdmand. Forandringerne skete ikke fra den ene dag til den anden i det gamle landsbysamfund.

Slægtsgårde

Blandt landbefolkningen findes stadig en del gårdejere, hvis slægt gennem mange generationer har boet på samme gård. Dette giver naturligt en ganske særlig historisk dimension og slægtsbevidsthed. I 1941 førte dette til oprettelsen af Dansk Slægtsgårdsforening. Denne forening eksisterer stadig. Den udgiver bladet *Slægtsgården* og afholder en række stævner og møder rundt om i landet. Desuden har foreningen oprettet Slægtsgårdsarkivet, som har til huse på Klostergården ved Ringsted, adr. Ole Hansensvej 3, 4100 Ringsted, med åbningstid hver onsdag kl. 11-15 samt efter aftale. Foruden billeder omfatter arkivet en stor fond

Gennem over 250 år har slægtsgårdsarkivet kunnet følge samme slægt på Vandrigsgård i Gevnø på Stevns begyndende med rytterbonde Frederic Johansen omkr. 1728 og frem til 1987. Billedet fra 1897 viser 3 generationer, hvoraf den lille dreng med den hvide krave er Jens Rasmussen Larsen, far til Jens Juel Larsen, der ejer gården 1987. Fot. i privateje.

af oplysninger om danske slægtsgårde og deres ejere baseret såvel på indberetninger som på arkivundersøgelser. Arkivets medarbejdere udfører til stadighed undersøgelser bl.a. i folketællinger for medlemmerne. For at blive anerkendt som slægtsgård, skal en gård have været i samme slægts eje i mindst tre generationer. Får man berøring med en gård, der er registreret her, kan meget arbejde spares.

Som anført er der i dette kapitel ikke tilstræbt fuldstændighed vedr. kildemateriale om specielle grupper. Der vil stadig i arkiverne og i specialsamlinger være materiale at opspore, som ikke er omtalt. Bøgernes kildehenvisninger, arkivernes registre og kartoteker samt den indbyrdes udveksling af ideer slægtsforskerne imellem kan lede frem til meget af det.

Det internationale perspektiv

I forbindelse med indvandrerdebatten i 1986 brugte udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen sin egen afstamning fra spaniolerne på Fyn i 1808 som et argument for et positivt syn på fremmede tilflyttere. Hvis man skal tro familietraditionerne, nedstammer alle mørkhårede fynboer fra de spanske tropper. Det er imidlertid langt fra tilfældet i virkeligheden, men sagen er omgærdet af megen romantik. Det var spændende at have en spansk lejesoldat som forfader. En tater eller kulsvier eller andre af datidens fremmedarbejdere kunne også gå an, så måske kan slægtshistorien på sin vis være med til at gøre mennesker mere tolerante over for hinanden. Spørgsmålet er blot, om man forstår at overføre tolerancen til sin egen tid.

Der er lang tradition for, at landenes befolkninger har blandet sig. I perioder har indvandringen været dominerende, i andre udvandringen, det gælder f.eks. sidste halvdel af 1800-tallet med amerikaudvandringen. Det er således både spørgsmålet »Hvor kom de fra?« og spørgsmålet »Hvor rejste de hen?«, der skal besvares til brug for anetavlen eller efterslægtstavlen.

De gamle danske landsdele

Det nuværende Danmark er som bekendt en del mindre end det gamle danske monarki. Da dette eksisterede, var det naturligt, at der var en ret livlig rotation af befolkningen inden for rigets grænser. Mange vil derfor have forfædre, især i Sydslesvig samt Skåne, Halland og Blekinge, ligesom mange familier vil have grene, der er flyttet til Norge. Indvandring fra Norge har også fundet sted, men ikke i samme omfang og især koncentreret omkring søfartscentrene og hovedstaden.

For Skånes vedkommende drejer det sig om tiden før 1658, og dette giver i sig selv en begrænsning af materialet, selv om mange følte sig fordrevet. Der findes på Rigsarkivet et ret betydeligt antal jordebøger og skattemandtal fra de skånske len, ofte rækkende tilbage til sidste halvdel af 1500-tallet. En fortegnelse findes i Thelma Jexlevs *Lensregnskaberne – en oversigt*, medens det øvrige arkivmateriale også er medtaget i Georg Simons artikel »Kilder til svensk slægts- og personalhistorie i danske arkiver« i tidsskriftet *Släkt och Hävd* 1973. I S. Otto Brenner: *Personhistoriska källor för Skåne, Halland och Ble-*

kinge er oversigten ikke begrænset til den danske tid. Den kan derfor også bruges af efterkommere af de svenske landarbejdere, der senere kom til Danmark fra disse egne. Er man i tvivl om materialet, kan man få hjælp hos Genealogiska Föreningen för Skåne, som har ladet en del af materialet kopiere til medlemsbrug.

Meget af det, der undervejs er blevet nævnt for Sønderjylland gælder for både Nord- og Sydslesvig. Oplysningerne har dog kun fuld gyldighed for sagernes karakter, ikke deres nuværende opbevaringssted. De verdslige sager fra Sydslesvig er hovedsageligt samlet i byarkiver og på Landesarchiv Schleswig-Holstein på Prinsens Palæ i Slesvig. Hertil er også de sager fra centraladministrationen overført, som kunne udskilles. Frem til 1860 kan folketællingerne for hele området og til dels Holsten dog stadig benyttes på Rigsarkivet. De kirkelige sager, altså især kirkebøgerne, er samlet på provstikirkebogskontorer spredt over hele området, de nyeste bøger dog undtaget. Mange af disse kontorer er små og har korte åbningstider. De fleste steder må der betales afgift for benyttelsen. En fortegnelse over de bevarede kirkebøger findes i W. Jensen: *Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, der Landeskirche Eutin und der Hansestädte*, adresserne på kirkebogskontorerne i Hans H. Worsøe: *Slægtshistorie i Sønderjylland*. Hvis man ønsker oplysninger om åbningstider og gebyrernes størrelse kan disse fås fra Das Nordelbische Kirchenamt, Dänische Strasse 21-35, Postfach 3449, D 2300 Kiel 1.

For Flensborg er mange gode hjælpemidler og hele arkivstoffet samlet på byarkivet på rådhuset. Her har man også mikrofilm af alle kirkebøgerne fra byen og egnen med alfabetiske registre til de fleste. Der er ligeledes mikrofilm og originaler af O.H. Mollers meget omfattende stamtavlesamlinger fra slutningen af 1700-tallet vedr. det højere borgerskab i landsdelen. Rigsarkivets samling af disse er derimod ukomplet.

Af trykte hjælpemidler kan nævnes Aage Bonde og Johan Hvidtfeldts bog om *Borgmestre og rådmænd m. v. i Flensborg 1559-1848* samt Børge L. Barløse: *Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864*, medens Ths. O. Achelis studentermatrikel er nævnt s. 183.

Udlændinge i Danmark. Fremmede trosbekendere

Før grundloven i 1849 indførte religionsfrihed, skulle fremmede trosbekendere have særlig tilladelse til at slå sig ned i Danmark. Karakteristisk for disse grupper er, at religionen som det faste bindeled i det

mindste i nogle generationer vedblev at holde dem samlede. Det mest iøjnefaldende eksempel er det mosaiske trossamfund: jøderne.

Allerede Christian 4. havde givet jøderne tilladelse til at slå sig ned i Glückstadt og kaldt de første portugisiske jøder til Danmark. Fra 1667 kunne også tyske og polske jøder handle i landet og slå sig ned i den nye by Fredericia. 1672 kom de første jødiske tobaksspindere til København og 1684 blev trossamfundet grundlagt. Da gav Christian 5. nemlig hofjuvelererne Israel David og Meyer Goldschmidt tilladelse til at afholde gudstjenester i deres hus i København. Også en række købstæder fik efterhånden deres jødiske menigheder, men først fra 1788 kunne jøder optages i lavene og i latinskolerne.

Medens de jødiske menigheder i provinsbyerne var små, i året 1800 f.eks. kun ca. 200 personer i Randers, voksede den københavnske menighed til over 2500 personer. I begyndelsen af dette århundrede kom nye bølger af jødiske indvandrere, først fra Østeuropa, især egnene omkring Lotz og Bjaroslav, senere fra Tyskland og igen i 1970'erne fra Polen. Også blandt jøderne var der store sociale forskelle, idet en række af de gamle veletablerede slægter var ret rige, medens de nyindvandrede øst-jøder måtte klare sig på et lavt eksistensniveau som skræddere, skomagere og småhandlende. Medlemmerne af de gamle slægter er stærkt forbundet ved slægtsbånd. En del af disse belyses i Henry Frænkel's *Forgotten fragments of the history of an old jewish Family*. Selv om den er engelsksproget kan de mange oversigtstavler dog umiddelbart benyttes. Også blandt Dansk biografisk leksikons slægtsoversigter er adskillige jødiske. Jul. Margolinskys fortegnelse over jødiske begravelser er omtalt s. 137.

Før 1849 indsendtes indberetninger om jøder årligt fra byerne til Danske Kancelli, og på landsarkiverne er enkelte jødiske kirkebøger opbevaret. Hvis en jøde lod sig døbe, fik han tillagt et nyt fornavn og forandrede ikke sjældent også efternavnet. En række slægter er på denne måde, og ved giftermål, helt indgået i det danske samfund. Det mosaiske trossamfunds arkiv, der bl.a. indeholder de særlige skifteprotokoller, fattigvæsenssager og skoleprotokoller er for få år siden afleveret til Rigsarkivet.

Også for de reformerte flygtninge, som fandt et fristed i Fredericia fra 1720, betød religionen længe, at ægteskaberne fortrinsvis blev sluttet blandt menighedens medlemmer. Herom vidner deres fransksprogede kirkebog på landsarkivet i Viborg. Fra disse kredse stammer navne som Honoré, Deleuran, Betaque, Devantier, le Fevre og Dupont. En samling stamtavler omfattende de fleste af disse slægter er udgivet af menighedens præst Jacob Ludwig: *Stamtavler over Slægter i den fransk-reformerte Coloni i Fredericia*.

Det er naturligt, at byer med livlig søfart og handel fik et større islæt af udenlandske borgere end afsides liggende og isolerede egne. Et særligt iøjnefaldende eksempel er Helsingør, som allerede i 1500-tallet havde et betydeligt skotsk, hollandsk og tildels tysk befolkningselement. I bogen *Helsingørs udenlandske borgere og indbyggere ca. 1550-1600* behandler Allan Tønnesen disse og bringer et register over udlændinge nævnt i skattemandtallene fra denne periode.

Indkaldte specialister

Et så lille land som Danmark har altid haft brug for, at specialister fra udlandet kom og lærte os deres færdigheder og introducerede de sidste nyheder fra den store verden. Ved at kaste et blik i *Weilbachs kunstnerleksikon* vil man hurtigt kunne se, hvad indvandrede kunstnere har betydet for Danmark. Nogle kom spontant, nogle fandt et fristed under flugten og nogle blev direkte hentet til landet.

Specialister var også de hollandske bønder, som Christian 2. hentede til Amager for at dyrke grøntsager. Deres fornavne som Dirk, Jan og Piet findes stadig. Et andet eksempel er de belgiske bøssemagere, som Ernst Schimmelmann i 1768 hentede til Hellebæk. De var katolikker og bar navne som Ransy og Fleron. Deres tilpasning til det danske samfund og slægtsforbindelser er skildret af Per Malmberg i *Fra Fredensborg Amt* 1972. Som endnu et eksempel kan nævnes de bøhmiske glaspustere, der blev hentet til Holmegård og andre danske glasmærker.

Indfødsretten

Specialister kan være mange ting. Det kan være finansmænd som Gabriel Marselis, det kan være officerer i hæren eller embedsmænd i centraladministrationen. Til de to sidstnævnte grupper rekrutteredes i 1700-tallet et betydeligt antal tyskere. Johan Fr. Struensee var født i Halle, og hans fald i 1772 udløste en reaktion mod udlændinge i forvaltningen. En følge heraf blev 1776 forordningen om indfødsretten, hvorefter adgangen til embeder blev forbeholdt dem, der var født i monarkiet, altså inklusive Norge, Slesvig og Holsten. Hvis man ikke opfyldte betingelserne, måtte man indsende ansøgning om naturalisation til Danske Kancelli, senere Indenrigsministeriet. Disse ansøgninger og de udstedte bevillinger (naturalisationspatenter) er en vigtig kilde ved eftersøgning af indvandreres fødested og levnedsløb. For perioden 1776-1847 findes på Rigsarkivet et samlet register. For tiden derefter kan som indgang benyttes de trykte alfabetiske navneregistre

over personer, som ved lov har erhvervet dansk statsborgerskab. Første bind dækker tiden 1850-1915. Sagerne er utilgængelige i 80 år.

Billig arbejdskraft

Når der ikke kunne skaffes tilstrækkelig arbejdskraft herhjemme, var det nærliggende at løse problemet ved at importere billig udenlandsk arbejdskraft. Dette har resulteret i flere samlede grupper af indvandrere som f.eks. kolonisterne på de jyske heder. Medens det tidligere var lidt af et skældsord at blive kaldt kartoffeltysker, er det nu nærmest en hædersbetegnelse for en slægtsforsker at kunne føre sin slægt tilbage til en af disse familier.

Allerede i 1759 blev de første kolonister fra Rheinland-Pfalz lokket til Jylland med løfter om frugtbar jord og skattefrihed, senere fulgte mange efter. Karakteristiske navne er Bitsch, Betzer, Kramer, Kriegbaum og Würtz. I 1978 arrangerede Slægtshistorisk forening i Herning et træf for efterkommerne, hvorfra der foreligger en rapport. Efter mødet fortsatte flere arbejdsgrupper med at udrede slægtsforholdene både før og efter indvandringen. Foreløbig har Jørgen Nielsen udgivet et bind slægtsoversigter.

Det lokale forvaltningsmateriale fra hedekolonierne findes på Landsarkivet i Viborg, der har udgivet en duplikeret registratur over det. Rigsarkivets materiale findes i rentekammerarkivet. En del kolonistnavne findes i Valdemar Andersens *De jyske hedekolonier*.

Overskydende arbejdskraft fra Sverige har ofte søgt lykken i Danmark. På grund af Napoleonskrigene blev der i 1808 udstedt en forordning om, at alle svenske undersåtter i Danmark skulle registreres. I Personalhistorisk Tidsskrift 1982 har Finn Andersen fremdraget en del af disse lister, som oplyser alder og herkomst. Det fremgår, at alene på Sjælland var der over 8000 svenskere. Omkring midten af 1800-tallet begyndte en ny bølge af svensk indvandring, som kulminerede sidst i århundredet. Alene til Bornholm indvandrede 1875-80 ca. 4000, hovedsagelig fra Malmøhus, Kristianstad og Blekinge len. På Stadsarkivet i København findes protokoller med indgåede aftaler ca. 1860-1900 om fæstemål mellem danske agenter og svenske landarbejdere.

I 1875 fik Danmark sin første egentlige fremmedlov, som betød, at indvandlerne skulle fremvise legitimation og have udstedt opholdsbog. Protokollerne herover findes i Landsarkivernes retsbetjentarkiver. Fra tiden før førtes protokoller over arbejderne ved de store offentlige anlægsarbejder som f.eks. jernbanerne, hvor også mange udenlandske »børster« eller »baroner« var beskæftiget.

Billig arbejdskraft til landbruget blev ikke blot hentet i Sverige, men

også i Polen, specielt fra Galicien. Godt 3000 af de polske roearbejdere, som i årene 1893-1929 blev benyttet som sæsonarbejdere, slog sig varigt ned i Danmark og fik statsborgerskab. Som katolikker udgjorde de egne menigheder, ligesom de havde deres egne foreninger. Selv om meget blev tilintetgjort 9. april 1940, er der stadig materiale bevaret lokalt, ligesom en del er afleveret til museerne på Lolland.

Fra 1919 overgik tilsynet med udlændinge helt til fremmedafdelingen ved Statspolitiet, og fra 1926 krævedes særlig tilladelse til udlændinges beskæftigelse i over 3 måneder. Herefter bortfaldt opholdsbøgerne. Fra tiden mellem 1926 og frem til Udlændingedirektoratets oprettelse 1984 findes omkring 850.000 sager ordnet på person- eller familienavn. Disse sager er efter gældende regler belagt med 80 års utilgængelighed p.g.a. deres personlige indhold, men der kan søges om dispensation eller adgang til enkeltoplysninger af personlig slægtsmæssig betydning.

Udenlandske kilder

Som efterkommer af en indvandrer vil man naturligt føle et stærkt behov for at finde yderligere oplysninger fra det oprindelige hjemland. Drejer det sig om Skandinavien, er problemerne ikke så store, da arkivvæsenet er organiseret som i Danmark. Desuden findes gode moderne vejledninger. Fra Sverige kan nævnes Børje Furtenbach: *Släktforskning för alle* (1971) og Per Clemmenson og Kjell Anderssons utraditionelle: *Släktforska! Steg för steg*. Fra Norge C.S. Schildbred: *Slekt og miljø. Veiledning for begynnere*. I begge lande er der ligeledes aktive slægtshistoriske foreninger som udgiver hhv. *Norsk Slektshistorisk Tidsskrift* og *Släkt och Hävd*. En oversigt over arkivforholdene i hele Norden findes i Harald Jørgensen: *Nordiske Arkiver*.

For Tysklands vedkommende er det mere kompliceret, da arkivvæsenet dels er et delstatsanliggende, dels i hver stat er adskilt i en verdslig og ofte flere kirkelige arkivorganisationer. Det kan her, som ved andre lande, undertiden være lettere at søge oplysninger gennem Genealogical Society i Salt Lake City, Utah, USA. Vælger man at forsøge selv, giver Henning Jensens adresseliste over tyske genealogiske foreninger m.v. en god orientering. Af større tyske håndbøger kan nævnes Fr. Wecken: *Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung*, der stadig ajourføres bl.a. med den nyeste litteratur i de fyldige litteraturlister.

I Holland er det genealogiske arbejde sat godt i system og arkivmaterialet relativt godt bevaret. Hvis man kan læse hollandsk fås en god vejledning i hæftet *Op zoek naar onze voorouders*, ellers må henvises

til hjælp mod betaling hos Centrael bureau voor genealogie, Prins Willem-Alexanderhof 22, Postbus 11755, NL 2502AT's - Gravenhage.

For England kan nævnes Anthony J. Camp: *Everyone has roots*. Gælder det andre lande, kan man i det internationale opslagsværk *The World of learning* finde oplysninger om arkivadresser. Det kan også være en god idé at forespørge hos de pågældende landes repræsentationer i Danmark om henvisninger.

Danske i udlandet

Under udarbejdelsen af efterslægtstavler vil mange være stødt på personer, der er udvandret. De hører naturligvis med i et sandfærdigt billede af en slægts udbredelse, selv om det kan være vanskeligt at opspore dem. Men lykkes det, er glæden ofte meget stor.

Det er væsentligt, først at udnytte de hjemlige kilder. Det kan være familiebrev eller oplysninger i skifteprotokollerne om fraværende arvingers opholdssted. Ikke sjældent ligger der blandt dokumenterne til skifteprotokollerne udenlandske originalcertifikater. I 1600-1700 tallets skifter står der derimod ofte blot bemærkninger som »i hollandsk tjeneste« eller »har begivet sig på ostindisk rejse og i nogle år har man ikke spurgt fra ham«, og så er chancerne naturligvis små.

Kommer man nærmere op mod vor egen tid, vil det naturligt være udvandringen til Amerika, der oftest vil komme på tale. Siden Kristian Hvidt i 1971 udsendte sin disputats *Flugten til Amerika* er interessen for udvandringen vokset kraftigt. Udvandrerarkivet i Ålborg er blevet reorganiseret, og det nydannede Dansk udvanderhistorisk Selskab begyndte i 1985 at udsende sit årsskrift *Emigranten*. Som første bind i udvanderarkivets bogserie udkom 1986 *Bibliografi over dansk-amerikansk udvanderhistorie*.

Først fra 1868 findes de nøjagtige opgørelser over udvandringen. Disse viser, at der i tiden indtil 1914 fra Danmark udvandrede 287.000, svarende til hver tiende dansker. I tiden frem til 1939 udvandrede yderligere ca. 80.000, således at det samlede tal formentlig ligger på 400.000. Amerikanere, der søger deres rødder i Danmark, vil ofte kunne have glæde af udvanderprotokollerne 1868-1920 fra Københavns politidirektør. Disse er nu mikrofilmmede og findes på de større arkiver og biblioteker. Har udvandringen fundet sted over Hamborg, vil man med fordel kunne henvende sig på Historical Emigration Office, adr. Holstenwall 24, D 2000 Hamburg 1.

Hvis man søger kontakt med slægtninge, der er efterkommere af personer, der udvandrede for måske 100 år siden, er det en stor fordel at vide, til hvilken stat eller område, udvandringen skete. Dette blev

som regel oplyst ved udvandringen. I Personalhistorisk Tidsskrift 1985 har Erik Blom givet adresserne på genealogiske og lokalhistoriske selskaber i de tre stater med størst dansk befolkningstilskud: Iowa, Wisconsin og Minnesota. Ved henvendelse til et af dem, skulle der være chance for at få en kontakt formidlet. I artiklen gives også oplysninger om eftersøgning i USAs nationale databank efter personer med karakteristiske navne. Da banken omfatter 70 mill. (!) personnavne, nytter det næppe noget at forsøge at efterspore en Nelson eller Johnsson-familie ad denne vej. På Grand View College i Des Moines i Iowa er oprettet et arkiv og studiecenter for danske udvandrere. Yderligere adresser og navne på danske organisationer vil kunne oplyses fra Udvandrerarkivet, Ved Vor Frue Kirke, Box 1731, 9100 Ålborg. Læsesalen er åben ma. -torsd. 9-16, fredag 9-14 samt okt. -apr. ma. 16-20.

I Canada er materiale om andre grupper end de engelske og franske samlet i National Ethnic Archives i Ottawa. Da de fleste danske indvandrere bor i staterne Ontario, Alberta og British Columbia, har dansk-canadiernes organisation The Danish Heritage Society i 1986 desuden oprettet en historisk samling om danske i Canada i Dickson i staten Alberta, hvorfra man vil kunne få oplysninger. I Australien har de skandinaviske indvandrere i fællesskab oprettet en slægtshistorisk afdeling i Queensland i byen Birkdale, hvor man vil oprette et kontaktkartotek.

Det er almindelig kendt, at dansk-amerikanerne har deres årlige Rebild-møder, hvor kontakten over Atlanten holdes vedlige. Men også andre udlandsdanske har mulighed for at bevare forbindelsen med Danmark. Det sker gennem Dansk Samvirke, hvis formål er at styrke forbindelsen med danske i udlandet samt at fremme og udbygge disses kontakt. Organisationen udgiver tidsskriftet *Danmarks Posten* og afholder stævner på Kronborg. På dens kontor (Kristianiagade 8, 2100 København Ø) samles oplysninger om udlandsdanskere i et stort fælleskartotek, som omfatter over 35.000 kort. Organisationen udgav i 1935 og 1956 stater over *Danske i udlandet* og er behjælpelig med rådgivning ved eftersøgning af udlandsdanske. Herfra vil man også kunne få oplyst hvilke foreninger, der findes i de enkelte lande.

Særlige grupper

Hvis det drejer sig om specielle grupper kan der undertiden være særlige hjælpemidler. På Rigsarkivet findes således f.eks. C.F. Schiøppfes store kartotek over danske officerer i fremmed tjeneste 1815-1965, og i 1986 udgav Dansk Historisk Håndbogsforlag v. A. Kann Rasmussen 700 biografier over *Danske i Siam 1858-1942*.

Danske feltpræster førte særlige kirkebøger, når tropperne var i ud-

landet. Det gælder f.eks. præsten for de i Holsten kantonerede tropper 1758-62 og det gælder helt frem til den danske FN-kommando i Gaza 1964-65. Disse kirkebøger er afleveret til landsarkivet for Sjælland. Her ligger også kirkebøgerne fra de danske sømandskirker i udlandet, fra Dansk Vestindien og fra Trankebar. Alle disse kirkebøger er registreret i fortegnelsen *Københavnske kirkebøger II* (1974).

Skandinavisk udvandring i det brede perspektiv studeres i Sverige på Emigrantinstitutet i Växjö, som er nært forbundet med Emigrantmuseet og Emigrantarkivet. To af de seneste års projekter har også interesse for Danmark, nemlig Svensk udvandring til Sydskandinavien og Nordtyskland, samt Skandinavisk udvandring til Australien og Ny Zealandsland. Med hensyn til sidstnævnte område kan tilføjes, at den genealogiske forening i Queensland i 1986 oprettede en skandinavisk afdeling med det formål at opbygge et kontaktkartotek til glæde for såvel emigranterne, som den, der blev hjemme men nu søger forbindelse.

De fandt rødderne

Også til Sydamerika har der fundet en ikke ubetydelig dansk udvandring sted. Et eksempel på en dansk familie her og et spændende stykke slægtshistorie er Tage Kaarsteds artikel *Fra Nyborg til Santa Fé de Bogotá og retur*. Den handler om den 15-årige Carl Michelsen, der som skibsdreng forlod Nyborg 1833. Han kom til Bogotá i Columbia, hvor han etablerede sig som købmand. 1847 blev han dansk generalkonsul og ved sin død 1893 var han bl.a. hædret med kommandørkorset af Dannebrog. Også hans efterkommere gik det godt. Blandt hans 130 oldebørn blev den ene sit lands præsident, og en anden, Pedro Lopez Michelsen, var gennem mange år sit lands ambassadør – i Danmark! Dennes to sønner fattede kærlighed til deres families gamle fædreland og har bestemt sig til at blive her. Således sluttedes ringen for denne familie.

De fandt deres rødder.

Litteraturvejledning

Bibliografier

- Achen, Sv. Tito og Ole Rostock:* Bibliografi over heraldisk litteratur i Danmark og om Danmark 1589-1969. DHF 1971.
- Andersen, Lykke og Karen Borglykke:* Bibliografi over danske »stater« 1913-1981. 1985.
- Bibliografi og Ikonografi 1864.* Udgivet af Det kgl. bibliotek og Det slesvig-holstenske landsbibliotek i Kiel, Neumünster 1970.
- Bruun, C. V.:* Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Litteratur fra 1482 til 1830, bd. 1-4, fot. optryk 1962. Supplement 1831-40, 1948.
- Bruun, Henry:* Dansk historisk bibliografi 1913-42 bd. I-VI (1966-77) og 1943-47, 1956.
- Christensen, Elisabeth Riber og John Pedersen:* Bibliografi over dansk-amerikansk udvandrerhistorie. 1986.
- Christensen, Olav:* Bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur. 2. udg. med tillæg af Peter Kr. Iversen: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Aabenraa, 1959.
- Dahl, Bjørn Westerbeck:* Bibliografisk vejviser over kortsamlinger i Danmark. Fortid og Nutid bd. 29, 1981-82.
- Dansk lokalbibliografi.* Under udgivelse amtsvis siden 1979.
- Dejn, Ole:* Rigsarkivets og landsarkivernes kildepublikationer og arkivoversigter af personalhistorisk interesse. Persh. T. 1979.
- Erichsen, B. og Alfr. Krarup:* Dansk historisk Bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (Bind III: Personalhistorie) 1917-1929.
- Fabritius, Albert:* Ahnetavlen. Med særligt henblik på den danske litteratur. Særtryk af lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens slægtsbog, 1941.
- Fabritius, Albert:* Dansk genealogisk litteratur indtil 1830. Persh. T. 1941.
- Fabritius, Albert.* Nekrolog og bibliografi. Persh. T. 1976.
- Frederiksberg kommunebiblioteker:* Katalog

- over genealogisk Samling (1944) med tillæg 1. apr. 1944 - 31. dec. 1950, 1951.
- Frederiksberg kommunebiblioteker:* Katalog over personalhistorie, 1935, med tillæg 1935-43, 1943,
- Gissel, Dorthé:* Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-79. 1982.
- Houmøller, Sven:* Biografiske tidsskriftartikler. Register til Danske blandede tidsskrifter 1855-1912 og Dansk Tidsskrift Index 1915-49, 1971.
- Itsø, Grethe:* Dansk Arkivbibliografi 1889-1981, 1982. 2. rev. udg. 1984.
- Itsø, Harald:* 550 danske selvbiografier og erindringer. En kronologisk fører med referater til trykte selvbiografier forfattet af personer født før 1790. DSL 1987.
- Litteraturlister over slægts- og lokalhistorie, udg. af Sammenslutningen af slægtshistoriske foreninger siden 1981, fra 1987 i Hvem forsker Hvad.
- Petersen, Bente:* Dansk historisk bibliografi 1967, 1968 og 1969, 1972-74.
- Welling, Ann R. og E. Kolding Nielsen:* Dansk historisk bibliografi 1974-76, 1986.
- Worsøe, Hans H.:* Fortegnelse over almindelig bibliografi og stater 1948-72. Persh. T 1973 m. tillæg srnsts. 1974.
- Worsøe, Hans H.:* Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1948-74. Persh. T. 1974 m. tillæg i samme årgang.

Tidsskrifter

- Arkiv.* Tidsskrift for arkivforskning udgivet af Rigsarkivet (siden 1966).
- Danmarks Posten.* Udgivet af foreningen Dansk Samvirke 1920 ff.
- Emigranten.* Årsskrift for dansk udvandrerhistorisk selskab, 1985 ff.
- Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein,* Kiel 1962 ff. Udg. af Schleswig-Holsteinische Gesellschaft für Familienforschung und Wappenkunde e. V.
- Fortid og Nutid.* Tidsskrift for kulturhistorie og

- lokalhistorie. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening 1914 ff. Med indholdsfortegnelser 1914-48 og 1949-1983.
- Genealogica et Heraldica Copenhagen 1980.* Rapport fra den 14. internationale kongres, 1982.
- Heraldisk Tidsskrift.* Udgives af Societas Heraldica Scandinavica siden 1960.
- Hvem forsker Hvad,* udg. siden 1968. Udkommer hvert år.
- Jeg arbejder med ...* Dansk slægtsforskerfortegnelse, hft. 1-12, 1978-91 D.H.H.
- Lokalhistorisk Journal.* Kvartalsskrift udgivet af S sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver og S sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger (siden 1972).
- Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie* (fra 1982: Arbejderhistorie)
- Norsk Slektshistorisk Tidsskrift,* utgitt av Norsk Slektshistorisk Forening siden 1928.
- Personalthistorisk Tidsskrift,* udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie siden 1881 (m. indholdsfortegnelser 1881-1978). Navneregistrene 1881-1965, bd.1-3, 1976.
- Personalthistoriske Samlinger.* Genealogisk Tidsskrift 1900-14.
- Slægt & Data.* Udgivet af DIS-Danmark (siden 1987).
- Slægt og Stavn.* Udgives siden 1982 af Slægts-historisk Forening for Storkøbenhavn.
- Slægtsgården.* Tidsskrift for Dansk Slægtsgårdsforening udg. siden 1942.
- Slåkt och Hävd.* Tidsskrift utgven av Genealogiska Föreningen, Stockholm, Riksförening för släktforskning, stiftet 1933.
- Släkthistorisk Forum.* Utgiven av Sveriges Släktforskarförbund (siden 1980).
- 1 og 2, Persh.T. 1977 m. tilføjelse smsts. 1978.
- Alstrøm, Anna-Louise:* Lær slægtsforskning. 2. udg. 1986.
- Arkivernes Informationsserie* foreløbig 11. hæfter omfattende emner som amtsarkiver, dødsboer, folketællinger, kirkebøger samt mål og priser. Rigsarkivet 1991.
- Bergman, Per Olov, Ingemar Carlsson, Bo Nilsson:* Ordna ditt släktarkiv. ICA, Västerås 1985.
- Bobé, Louis:* Adelsgenealogisk forskning i Danmark gennem tiderne. Danmarks Adels Aarbog 1933.
- Bobé, Louis:* Det slesvigske og holstenske ridderskab. Danmarks Adels Aarbog 1951.
- Bregenhøj, Carsten:* Etnologisk interviewteknik. DHFs håndbogsserie 1971.
- Bruhn, Verner, Knud Prange og Eric Mourier:* Vejledning i lokalhistorie. Fra plan til bog. DHF, 1985.
- Camp, Anthony J.:* Everyone has roots. An introduction to English Genealogy, 1978.
- Clemensson, Per och Kjell Andersson:* Släktforska! Steg för steg. Göteborg 1983.
- Fabritius, Albert og Harald Hatt:* Haandbog i Slægtsforskning./rev. udg. 1963.
- Flinidt, Henrik Emil:* Ophavstavler. Tilskueren 1890.
- Fra dig til dine forfædre.* Udgivet af Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige, Danmark. u. å. ca. 1980.
- Furtenbach, Börje:* Släktforskning för alla. ICA, 1971.
- Grav hvor du står:* Håndbog i at udforske et arbejde, 1978.
- Harfot, Elo:* Trævlerødder – Alternativ slægts-historie, 1984.
- Henning, Eckart u. Wolfgang Ribbe:* Handbuch der Genealogie. Herold, Neustadt a.d. Aisch 1972.
- Jensen, Henning:* Gotisk skrift. Læsebog for begyndere og lidt øvede. DHH 1990.
- Lengnich, J.C.L.:* Om genealogiske Undersøgelser som og Kirkebøger, 1842.
- Møldrup, Anna E.:* Gotisk skrift. Vejledning i læsning af kilder til slægtsforskning. Ny udg. 1963.
- Neubecker, Otfried:* Heraldik, kilder, brug, betydning. Bearbejdet af Nils G. Bartholdy, 1979.

- Our roots*: -6th. Danish Canadian Conference, Kolding 1987.
- Politikens Håndbog i lokalhistorie* af Jens Fleischer. 1991.
- Prange, Knud*: Mit navn er Jensen. En bog om slægtsforskning. Danmarks Radio 1989.
- Prange, Knud*: Lokal historie – en håndbog. DDH 1989.
- Resandt, W. Wijnaendts van*: Op zoek naar onze voorouders. Handleiding voor genealogisch onderzoek. Centraal Bureau voor Genealogi. 's Gravenhage 1984.
- Schilbred, C.S.*: Slekt og miljø. Nøkkelt til slektsforskning. Veiledning for begynnere. Oslo 1976.
- Simon, Georg*: Gotisk skrift. Læsning af slægts- og lokalhistoriske kilder. 4. udg. 1981.
- Wecken, Friedrich*: Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung. 8. udg. Neustradt a.d. Aisch 1975, og senere udgaver.
- Worsøe, Hans H.*: Grundbog i Slægtshistorie. 5. oplag 1976.
- Worsøe, Hans H.*: Nye veje i dansk slægtsforskning. I: Slægter, skjolde, steder. Festskrift til Knud Prange 1990, s. 81-88.
- Worsøe, Hans H.*: Slægtshistorie – en vejledning. DHF's håndbogsserie. 3. rev. udg. 1982.
- Worsøe, Hans H.* (red.): Personalhistoriske Studier. 1979.
- Worsøe, Hans H.*: Slægtshistorie i Sønderjylland – en vejledning. 2. udg. 1984.
- Worsøe, Hans H.*: Vejen til viden om slægt og hjemstavn (for udenlandsdanskere) Danmarks Posten 1976. Ajourført og oversat til engelsk i *Our roots* (se dette).
- Opslagsværker**
- Achen, Sv. Tito*: Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle. Politikens forlag 1973.
- Administrationshistorisk Atlas over Danmark* se Frandsen, Karl Erik.
- Bauer, R. W.*: Calender for aarene 601-2200 efter Christi fødsel, 1868, fot. optryk 1991.
- Blom, Erik*: Genealogiske og lokalhistoriske selskaber i USA, et hjælpemiddel ved søgning efter danske udvandrerfamilier. Persh. T. 1985.
- Dahl, Svend og P. Engelstoft*: Dansk biografisk Håndleksikon I-III, 1920-26.
- Danmarks gamle personnavne 1936-64. Ved Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby. Fornavne I-II 1936-48. Tilnavne I-II 1949-64.
- Danmarks Kirker*, udgivet af Nationalmuseet. Udkommet er København, Sjælland (Holbæk amt dog under udgivelse), Lolland-Falster, Bornholm, Sønderjylland og Thisted amt. Under udgivelse: Ribe og Århus amter.
- Dansk biografisk Leksikon*. 1. udg. bd. 1-19 ved C.F. Bricka 1887-1905. 2. udg. bd. 1-27 ved Sv. Dahl og Poul Engelstoft 1933-44. 3. udg. bd. 1-16 ved Sv. Cedergreen Bech 1979-84. I denne udgave et fælles register til de 3 udg.
- Dansk kulturhistorisk Opslagsværk*. Red. af Erik Alstrup og Poul Erik Olsen bd. I-II, DHF 1991.
- Dybdahl, Annegrete*: Historisk Vejviser. Dansk Historisk Fællesforening, 1986.
- Frandsen, Karl-Erik*: Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660, bd. I-II, DHF 1984.
- Hellesen, Jette Kjerulff og Ole Tuxen* (red.): Historisk Atlas Danmark. 1988.
- Hof- og Statskalender, Kongelig Dansk*. Stats-håndbog for Kongeriget Danmark. Udgivet siden 1734, fra 1801 på dansk.
- Hvidtfeldt, Johan*: Håndbog for danske lokalhistorikere, DHF. Optryk 1965.
- Jensen, Chr. Axel*: Danske adelige gravsten I-II, 1951-53.
- Jensen, Henning*: Adresseliste over tyske genealogiske foreninger m.m. med index over foreningernes geografiske arbejdsområder, arkivadresser etc. pr. febr. 1978, 1979.
- Kalkar, O.*: Ordbog over det ældre danske sprog 1300-1700 bd. 1-5, 1881-1918, nytryk 1976.
- Kancelliets Brevbøger 1551-1648*. Udgivet af Rigsarkivet 1885-1991.
- Kraks Blå Bog*. Nulevende danske mænd og kvinders levnedsløb. Udgivet siden 1910. Som tillæg til 1989 findes et samlet register over dødsfald 1910-1988.
- Kroman, E.*: Skriftens historie i Danmark. 3. opl. 1970.
- Lachat, P.*: Lateinische Bezeichnungen in alten Kirchenbüchern, Neustadt a.d. Aisch 1960.
- Meyer, Ludvig*: Fremmedordbog, 8. udg. ved J.P. og F.V. Dahl, 1924.

Ordbog over det danske sprog, grundlagt af Verner Dahlerup, bd. 1-28, 1918-56.

Politikens Danmarkshistorie bd. 1-12, 1962-66 med senere udgaver.

Prange, Knud: Heraldisk Nøgle til Nyt dansk Adelslexikon, 1959.

SLA-adresseliste. Årligt, dupl. Ålborg.

Storck, H.: Dansk Vaabenbog, 1910.

Søndergaard, Georg: Danske efternavne. Betydning, oprindelse og udbredelse. 1985.

Trap, J.P.: Danmark 5. udg. 1958-72. Oprindelig titel: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 1. udg. 1858-60, 2. udg. 1872-79, 3. udg. 1898-1906, 4. udg. 1920-32.

Trap, J.P.: Hertugdømmet Slesvig bd. 1-2, 1864. Nytryk 1975.

The World of learning. Europa publications. London, årlig.

Nogle stater og dødsfalds- lister

Achelis, Ths. O.: Matrikel der schleswigschen Studenten 1517-1864, bd. 1-3, 1966 m. rettellesbind ved Vello Helk, 1991.

Alfabetisk navneregister over personer, der i årene 1850-1915 ved lov har erhvervet dansk indfødsret. 1916.

Arends, Otto Fr.: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra reformationen til 1864, bd. 1-3, 1932.

Bang-Mikkelsen, K.: Degne og skoleholdere samt kateketer, klokkere og organister i Fyns stift indtil 1814. Historiske studier fra Fyn 2, dupl. 1977.

Barløse, Børge L.: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. 1981.

Bonde, Aage og Johan Hvidtfeldt: Personalhistoriske oplysninger om borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1559-1848, 1961.

Carøe, Kr. Den danske lægestand 1479-1900, bd. 1-5, 1902-22, reprotryk 1977.

Cohen, A.D.: Krigene 1848, 1849 og 1850 og de faldnes minde, 2. udg. 1853.

Cohen, Vilh.: Krigene 1864 og de faldnes minde, 1865.

Dødsfald i Danmark 1881-1923 og 1944-72 findes som tillæg til Persh. T.

Ehrencron-Müller, H.: Forfatterlexicon for

Danmark, Norge og Island indtil 1814. Bd. I-XII, 1924-35.

Ehrencron-Müller, H.: Gravskrifter i danske aviser 1759-1809, 1944.

Erslew, Ths.: Almindeligt forfatterleksikon for Kongeriget Danmark med bilande 1814-40 m. supplement 1840-53. Nytryk m. register 1956.

Falk-Jensen, A. og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og examinati juris 1736-1936, bd. 1-5, 1954-59, med tilføjelser og rettelser af Finn H. Blædel, 1979.

Hannover, Aage: Dansk civilingeniørstat, 1942 m. senere udgaver.

Hirsch, J.C.W.: Danske og norske officerer 1664-1814 (mikrokort), original på Det kgl. Bibliotek.

Hjorth-Nielsen, H.: Danske Prokuratorer, m. tillæg af Finn H. Blædel 1977 og 1982.

Jensen, Hans Hald og Tage Kaarsted: Magisterstaten 6. udg. 1968 (1. udg. 1907).

Kann Rasmussen, A.: Danske i Siam 1858-1942. 1986.

Kristensen, Evald Tang og Peter Olsen m.fl.: Gamle kildevæld. Portrætter af danske eventyrt fortalere og visesangere fra århundredskiftet, 1981.

Lampe, Jens m.fl.: Tønder seminariestat 1788-1963, 1963.

Larsen, Alfred: Lolland-Falsters Degne. 1960.

Liebe, P.I. og E. Borgstrøm: Faste artilleriofficerer af linien 1764-1889, bd. 1-4, 1978.

Margolinsky, Jul.: Jødiske Dødsfald i Danmark 1693-1976, 1978.

Nedergaard, Paul: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1848-1949, bd. 1-10, 1951-91.

Ochsner, Bjørn: Fotografier i og fra Danmark til og med år 1920. 3. udg. 1986.

Petersen, Anders: Sjællands Stifts Degnehistorie, 1899.

Pontoppidan, S.E. og J. Teisen: Danske søofficerer 1933-1982, 1984.

Poulsen, A.J. og A. Kamp: Danske i Udlandet, 1935. 2. udg. 1956.

Poulsen, Ejnar: Viborg amts degne- og skolehistorie, 1957.

Richter, V.: Dødsfald i Danmark 1760-1790 (1907) optrykt sammen med sammes: Dødsfald i Danmark 1791-1890 (1901-05), reprotryk 1976.

Spreckelsen, Otto v.: Viborg bys borgerbog 1713-1860, 1955.

Topsøe-Jensen, T.A. og Emil Marquard: Office-rer i den dansk-norske søetat 1660-1814 og den danske søetat 1814-1932 I-II, 1935, med tilføjelser og rettelser ved J. Teisen i Persh. T. 1984 (særtryk).

Weilbach, Ph.: Nyt dansk kunstnerlexicon, 3. udg. bd. I-III, 1947-52.

Wiberg, S.V.: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk præstehistorie, 1870-73, optryk 1959-60.

Nogle registraturer

Brandforsikrings- og brandtaxationsprotokoller m.m. indtil ca. 1872. Filmfortegnelser 2. Landsarkivet for Sjælland mm. 1984.

Brandforsikringsarkivalier for købstæder og landbygninger indtil ca. 1872. Foreløbige arkivregistraturer udgivet af Landsarkivet for Sjælland m.m. 1967.

Brenner, S. Otto: Personhistoriska källor för Skåne, Halland och Blekinge, dupl. Malmö 1967.

Christensen, Harry: De nørrejske branddirektorer indtil 1872. Oversigt over arkiverne under Den almindelige brandforsikring for Landbygninger. Landsarkivet i Viborg 1985.

Degn, Ole og Fritz Tandrup: Landhusholdnings-selskabets arkiv. Registraturer og journalregistre 1769-1807, 1971, og 1808-34, 1974.

Erhvervshistorisk Årbog, bd. 1-35, Århus 1949 ff. m. årlige lister over afleverede arkiver.

Erslev, Kr.: Privatarbiver fra det 19. århundrede beroende i Rigsarkivet. Vejledende arkivregistraturer IV, 1923.

Fris-Petersen, H., hans samlinger se: Håndskriftsamlingen, Arkivregistraturer 2. udg. af Landsarkivet for Nørrejylland, dupl. 1969.

Glarbo, Henny: Privatarbiver fra tidsrummet 1660-1800 i Rigsarkivet. Vejledende arkivregistraturer IX, 1952.

Gribsvad, Frode og Johan Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. En oversigt. Vejledende arkivregistraturer VI, 1944.

Helk, Vello: Større private personarkiver i Rigsarkivets 4. afdl. Rigsarkivet og hjælpe-midlerne til dets benyttelse IV, 1, 1984. Se endv. Grethe Ilse nr. 1640-2047.

Hofman-Bang, O.M.: Jens Sørensen og Maren Nielsdatter, 1927.

Jensen, Henning: Borgerskabets mønstringsrul-ler 1583-1639. Persh. T. 1979.

Jensen, Henning og Ebba Thorkelin: Arkivhånd-bog Nørrejylland. Håndbog for slægts- og lo-kalhistoriske undersøgelser ved Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, 1980.

Jensen, W.: Kirchenbücher Schleswig-Hol-steins, der Landeskirche Eutin und der Han-sestädte, 2. Aufl. Neumünster 1958.

Jespersen, Knud V.: 3. udskrivningskreds' arkiv 1788-1956. Arkivregistratur. Landsarkivet for Fyn 1970.

Jexlev, Thelma: Lensregnskaberne – en over-sigt. Fortid og Nutid 1974-76, særtryk Lokal-historisk afdeling, 1978.

Jørgensen, Harald: Københavnske politi- og domsmyndigheder IV. Skifte- og overformyn-deriarkivalier. Foreløbige arkivregistraturer udg. af Landsarkivet for Sjælland, 1976.

Jørgensen, Harald: Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm og hjælpemid-lerne til dets benyttelse, 2. rev. udg. 1977.

Knudsen, Hans: De danske rådstueprotokoller og tingbøger. Fortid og Nutid bd. XV, 1943-44.

Kohl, Carl v.: Hærens Arkiv, 1946.

Kroman, Erik: Privatarbiver i Rigsarkivet før 1660. Vejledende arkivregistraturer VIII, 1948.

Københavns Stadsarkiv. Oversigt og vejledning, 1974.

Københavns Universitets arkiv 1479 – ca. 1910. Vejledende arkivregistraturer XXI udgivet af Rigsarkivet 1978.

Københavnske kirkebøger I-II. Foreløbige arkivregistraturer udg. af landsarkivet for Sjæl-land m.m., 1974.

Københavnske lavsarkiver. Foreløbige arkivre-gistraturer udg. af Københavns Stadsarkiv og Landsarkivet for Sjælland, 1971.

Linde, Helle: Brandforsikringsarkivalier fra køb-stæderne i Landsarkivet for Nørrejylland, 1969.

Magistratsarkiver indtil 1868 i Landsarkivet for Fyn, 1973.

Matrikerne 1664 og 1688. Specialregistraturer udg. af Rigsarkivet. 2. udg. med filnumre, 1976.

Nygård, S.: Danmarks kirkebøger. En oversigt over deres væsentligste indhold indtil 1891. Vejledende Arkivregistraturer V. 1933.

Nørliit, Axel: Skifteprotokoller i Landsarkivet for

- Sjælland m.m. for amter, amtstuer samt godser og institutioner på Sjælland, Samsø og Møn. 1948.
- Oversigt over private personarkiver i Rigsarkivet.* Foreløbige arkivregistraturer, ny serie nr. 3, 1972.
- Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700-1788.* Landsarkivet for Nørrejylland. 1972.
- Personaleakter.* Ministeriet for offentlige arbejder. De danske Statsbaner. Foreløbige arkivregistraturer ser. 4 nr. 6. Rigsarkivet 1963.
- Privatarkiver I.* Arkivregistratur V. Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland, 1975.
- Private personarkiver i Landsarkivet for de sønderjyske landsdele.* Foreløbig arkivfortegnelse, dupl. 1975. Se endv. Grethe Ilsøe nr. 2996-3007.
- Rasmussen, Knud:* Lægdsruller ca. 1830-ca. 1930 afleveret af 1. og 2. udskrivningskreds. Foreløbig arkivregistratur udg. af Landsarkivet for Sjælland, 1965.
- Rasmussen, Poul:* Ryttergodserne. Godsarkiver 1. Landsarkivet i Viborg, 1971.
- Rentekammeret I.* Vejledende arkivregistraturer XII, Udgivet af Rigsarkivet ved Jens Holmgaard, 1964.
- Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse.* Følgende bind er udkommet: I. bd. 1-2 red. af Wilhelm v. Rosen, 1983. II. 1-4 ved Wilh. von Rosen. 1991 III. bd. 1. red. af Vagn Aage Petersen, 1984. IV, bd. 1. red. af Vello Helk, 1984. IV bd. 2 v. Hans Kargaard Thomsen, 1989.
- Rüsing, Anna:* Landsarkivet for Fyn og hjælpemidlerne til dets benyttelse, 1970.
- Rüsing, Anne:* Stednavneregister til godsejernes skiftprotokoller til 1850 i Landsarkivet for Fyn. Arkivserien nr. 19. 1983.
- Schousboe, Karen:* Bondedagböoger-kilder til dagliglivets historie. 1980.
- Skifteprotokoller fra godsarkiverne.* Filmfortegnelser nr. 3 Landsarkivet for Sjælland, 1984.
- Skånska jordeböcker och mantalslängder före 1658.* Udg. af SGF-arkivet, Skånes genealogiska Förening. Dupl. u.å.
- Vejledende arkivregistraturer udgivet af Rigsarkivet bd. I-XXII, 1886-1984.
- Worsøe, Hans H. og Poul Rasmussen:* Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse bd. 1 1980, bd. 2 1981.
- ## Kildekundskab
- Andersen, Finn:* Sjællands stifts præstearkiver. Persh. T. 1979.
- Andersen, Finn:* Svensk af fødsel. Persh. T. 1982.
- Balslev, Svend:* Matrikelarkivet og den personalhistoriske forskning. Persh. T. 1979.
- Bang, Gustav:* Kirkebogsstudier. Bidrag til befolkningsstatistik og kulturhistorie i det 17. århundrede. 1906.
- Berggreen, Hans:* Billedsøgning. Hvordan finder jeg billedet? 2. udg. 1986.
- Bøje, Chr. A.:* Danske guld- og sølvmedmærker før 1870. Folkeudgave ved Bo Bramsen. Politikens Forlag 1954.
- Caning, Kirsten Elisabeth:* Personalhistoriske kilder i grønlandske arkiver. Persh. T. 1979.
- Christensen-Dalsgaard, Ellen:* Kilder til landejendommens historie i landsarkiverne. En vejledning. Arkivserien nr. 18, 1982.
- Dahlerup, Troels:* Fromhed styrker rigerne. Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum, 1964.
- Damgaard, Helle:* Kilder til købstadsejendommens historie i landsarkiverne, en vejledning. Arkivserien nr. 20, 1983.
- Dejn, Ole:* Det personalhistoriske materiale i de ældre dele af det kgl. danske landhusholdningsselskabs arkiv. Persh. T. 1970.
- Dejn, Ole:* Hvornår blev Kirsten Sørensdatter til fru Jensen. Fortid og Nutid 1984, m/debatindlæg 1986.
- Dombornowsky, Lotte:* Lensbesidderen som amtmand-Studier i administrationen af fynske grevskaber og baronier 1671-1849, 1983.
- Dombornowsky, Lotte:* Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere, 1985.
- Dybdahl, Vagn og Michael H. Gelting:* Danmarks arkiver. Historie, funktioner, fremtid. 1982.
- Elklit, Jørgen:* Folketællingen 1845. Metodiske problemer ved databehandling af et folketællingsmateriale. 1-2, 1969.
- Eller, Povl:* Historisk Ikonografi, DHF 1964.
- Fenger, Ole:* Gammeldansk ret, 1983.
- Fenger, Ole:* Slægten og retssystemet. Persh. T. 1979.
- Foldspang, A.:* Navneloven af 1961. Persh. T. 1967. (m. lovens tekst som tillæg).
- Grandjean, L. E. og Alb. Fabritius:* Den lille portrætkunst i Danmark siden 1750, 1949.

- Hald, Kristian:** Personnavne i Danmark. I: Oldtiden (1971), II. Middelalderen (1979) DHFs håndbøger.
- Hansen, Georg:** Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. 1957.
- Helk, Vello:** Rigsarkivets håndskriftsamling. I: Spor, 1987 udg. af Rigsarkivet, s. 37-48.
- Henningsen, Lars N.:** Ejendoms historie i Nordslesvig, 1983.
- Hertz, Michael:** De slesvigske og holstenske folketællinger 1803-60. Arkiv 1969.
- Holm, Rita:** Breve til amtmanden. Kilder til 1700-tallets lokalhistorie. Fortid og Nutid bd. XXX, 1983. Særtryk ved Lokalhistorisk Afdeling 1984.
- Hornby, Richard:** Danske personnavne, 1978. *Hvad finder jeg på landsarkivet i Aabenraa*, 1984.
- Hvidkjær Hansen, Gregers:** Vejledning i benyttelse af fynske lægdrukkfilm 1790-1862, dupl. 1983 (m. udførlig forkortelsesliste).
- Hvidt, Kristian:** Flugten til Amerika, eller drivkræfterne i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914. 1971.
- Hvidtfeldt, Johan:** Viborg Tugthus. Jyske Samlinger, ny række, 1. bd., 1950.
- Jansen, Lotte:** De fynske godsarkiver. en introduktion. Dupl. Landsarkivet for Fyn, 1975.
- Jansen, Lotte:** Nogle aspekter af skifteforretningen på landet 1750-1850 belyst ved hjælp af skifteregistrene på Landsarkivet for Fyn. Arkivserien nr. 2, 1978.
- Johansen, Hans Chr.:** Studier i dansk befolkningshistorie 1750-1840, 1976.
- Jørgensen, A.D.:** Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884.
- Jørgensen, Frank og Morten Westrup:** Dansk centraladministration indtil 1848, 1982.
- Jørgensen, Harald:** Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970, 1985.
- Jørgensen, Harald:** Nordiske Arkiver, 1968.
- Jørgensen, Harald:** Thi kendes for ret. Studier i de civile københavnske domstoles historie i perioden ca. 1660 til 1919, 1980.
- Jørgensen, Johan:** Skifter og testamenter. DHFs håndbøger, 1968.
- Kisbye, Torben:** Alfred Dreyfus Nielsen. Identifikationsmodeller i dansk navneskik belyst ved drengenavnene i Århus 1800-1950. Convivium 1979.
- Kisbye, Torben:** Slægtsnavne og patronymer. Personalh. T. 1981.
- Korsgaard, Peter:** Hvordan benytter man kilderne i Rigsarkivet til belysning af ejendoms historie på landet. Rigsarkivet 1981.
- Kryger, Karin:** Allegori og borgerdyd. Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820, 1985.
- Kaarsted, Tage:** Et udvortes tegn på erkendt borgerværd. Om ordenskapitlets ridderbografer. Persh. T. 1979.
- Lauridsen, Finn H.:** Personalthistorie i Erhvervsarkivet. Persh. T. 1979.
- Lind, Gunner:** Navn, stand, rang og slægt: Navneskik i en gruppe embedsmænd under enevælden. Fortid og Nutid. 1986.
- Lind, Johannes:** Fadderlisterne i slægtsforskning. Persh. T. 1986.
- Løgstrup, Birgit:** Dommer og administrator. Herredsfogden 1790-1868. 1982.
- Løgstrup, Birgit:** Jorddrot og offentlig administrator. Godsejerstyret inden for skatte- og udskrivningsvæsenet i det 18. århundrede, 1983.
- Marquard, E.:** Folketællingerne og deres benyttelse. Fortid og Nutid III, 1921.
- Meldgaard, Eva Villarsen:** Moderne dansk personnavneskik, fornavne, mellemnavne, slægtsnavne. (1983) samme: De danske slægtsnavnes historie i nyere tid (1984), Studia Anthroponymica Scandinavica (Lund).
- Navneloven fra 1981:** Om dens betydning for slægtsforskningen, Persh. T. 1980 (s. 117-120) med aftryk af teksten smsts. 1981.
- Nielsen, Frederik, Axel Olrik og Johannes C.H.R. Steenstrup:** Dansk navneskik. Betænkning afgiven af den af Justitsministeriet den 4. maj 1898 nedsatte Kommission. 1899.
- Nordlund, O.H.:** Matriklen og matrikellkortene som hjælpelkilder ved lokalhistoriske undersøgelser, 1978.
- Nybo Rasmussen, Jørgen:** Ordning og registrering af folketællinger. Arkiv 1974.
- Nøgle til skilsmisse- og separationssager i Fyens stift.** Dupl. Landsarkivet for Fyn, 2. udg. 1974.
- Nørr, Erik:** Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841, 1981.
- Olesen, H. Erik:** Den gamle danske uradel, dens oprindelse og nulevende efterkommere. Persh. T. 1977.

- Pedersen, Erik Helmer:* Drømmen om Amerika. 1985.
- Prange, Knud:* Indfødsretten - en analyse af embedsstandens og adelens nationale rekruttering før og under enevælden. Persh. T. 1976.
- Prange, Knud:* Slægt, miljø, samfund. Persh. T. 1971.
- Prange, Knud:* Våbenetavlen. Perspektiver og eksempler. Heraldiske studier 1, 1982.
- Rasmussen, Knud:* Lægsvæsenet 1788-1914. Arkiv 1967.
- Rasmussen, Poul:* De nørrejske landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956, Landsarkivet i Viborg 1967.
- Rüsmøller, Peter:* Sultegrænsen, 1972.
- Schmidt, Børge:* Et arkiv bliver til. Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv gennem 75 år, 1909 -12. juni - 1984, 1984.
- Schoubye, Sigurd:* Sønderjysk sølv, 1982.
- Simon, Georg:* Kilder til svensk slægts- og personalhistorie i danske arkiver. Släkt och Hävd, Stockholm 1973.
- Skak-Nielsen, Luise:* Byernes brandtaxationer og deres kildeværdi for den genealogiske og lokalhistoriske forskning. Persh. T. 1979. Udg. som særtryk af Lokalhistorisk Afdeling.
- Skall, Eigil:* Slægtsforskeren og Københavns Stadsarkiv. Persh. T. 1979.
- Strange Nielsen, A.:* Lokalhistoriske arkiver. DHF's håndbogsserie, 1972.
- Søndergaard, Georg:* Bogen om personnavne. Oprindelse, historie, brug. Politikens Forlag 1979.
- Thestrup, Anna:* Kirkebøgernes til- og afgangslister. Fortid og Nutid, bd. XXIV, 1969-71.
- Tønnesen, Allan:* Helsingørs bomærker, 1968.
- Udskrifter og oplysninger fra ministerialbøgerne Kordegeneses Blad 1980* (s. 97-99) m. henvisning til Kirkeministeriets cirkulærer af 15.4.1950, 25.11.1953 og 20.9.1962.
- Wolter, Hans Chr.:* Hærens registrering af udskrevne og hvervede soldater. Persh. T. 1987.
- Worsøe, Hans H.:* De gamle amters tilblivelse. Arkiv 3, 1970.
- Worsøe, Hans H.:* Det personalhistoriske materiale i amtsarkiverne og dets udnyttelse. Persh. T. 1969.
- Worsøe, Hans H.:* Folketællinger i Nordslesvig 1864-1919. Sønderjyske Årbøger. 1964.
- Worsøe, Hans H.:* Foreigners in the Danish Provinces, illustrated by records in the Danish Provincial Archives. Genealogica et Heraldica Copenhagen 1980, 1982.
- Worsøe, Hans H.:* Nogle betragtninger om børn født uden for ægteskab. Persh. T. 1979.
- Zenius, Marianne:* Genremaleri og virkelighed, 1976.
- Ørberg, Paul G.:* Kirkebøger og kirkebogspolitik 1812-1920. Kirkehistoriske Samlinger 1982.
- Ørberg, Paul G.:* Nærlæsning af nyere kirkebøger. En kulturhistorisk og metodisk undersøgelse af kirkebøgerne efter 1812. Persh. T. 1980.

Samlinger

- Andersen, Jørgen H.:* Bondeskifter fra Smørum og Lille herred 1644-48. Landbohistorisk Selskab 1984.
- Antoniewicz, Wilh. v.:* Danske Patricierslægtter 1-2, 1956-79.
- Armborst, Georg:* Genealogische Streifzüge durch die Weltgeschichte. Dalp Taschenbücher Bd. 334. Bern 1957.
- Brandenburg, Erich:* Die Nachkommen Karls des Grossen. Frankfurt am Main 1964.
- Brenner, S. Otto:* Nachkommen Gorms des Alten. 1-16 Generation. 1978.
- Danmarks Adels Aarboeg 1884 ff* med indeks i sidstudkomne bind.
- Fabritius, Albert:* Danmarks Riges Adel. Dens Tilgang og Afgang 1536-1935, 1946.
- Giessing, Chr.:* Nye Samlinger af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere. 1779-86. Fot. optr. 1978.
- Hauch-Fausbøll, Th.:* Håndbog over den ikke-naturaliserede adel, 1917.
- Hauch-Fausbøll, Th.:* Slægthaandbogen, 1900-13.
- Hiort-Lorenzen, H.R., Sofus Elvius og Th. Hauch-Fausbøll:* Danske patriciske Slægtter 1-5 Samling, 1891-1930.
- Hofman, Hans de:* Samlinger af Publique og Private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge... Bd. 1-11, 1755-80.
- Kendte danskeres anetavler.* Serie i Persh. T. påbegyndt i årg. 1974.
- Kristensen, Evald Tang:* Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde I-VI 1892-1901 (ny ud-

- gave 1980) samt Danske Sagn, ny Række 1-VI 1926-38.
- Kaarsted, Tage:** Hædersmænd. 45 Dannebrogsmænds levnedsskildringer, 1986.
- Landhistorisk Selskabs udgaver af tingbøger** omfatter følgende herreder: Skast herred 1636-1640, Åsum herred 1640-1648, Herlufsholm birk 1616-33, Sokkelund herred 1621-37.
- Landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelser I-XIX, 1826-44.** Under genudgivelse ved Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger.
- Langhammer, Birgit:** Danish Settlers in Rural Alberta. Edmonton 1985.
- Larsen, Svend:** Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. de århundrede I-II, 1965.
- Lengnick, J.C.L.:** Genealogier over adelige og borgerlige Familier. 1-3. Samling 1841-65.
- Ludwig, Jacob:** Stamtavler over slægter i den fransk-reformerte Coloni i Fredericia, 2. udg. 1896.
- Malmberg, Per:** Belgjerne i Hellebæk. Småtryk Lokalhistorisk afdeling, 1974.
- Nedergaard, Paul:** 100 danske præsteslægter, 1954.
- Pontoppidan, Erich:** Den danske Atlas, eller Kongeriget Danmark I-VII, 1763-81. Nytryk 1968-72.
- Reitzel, Poul:** Våbenførende slægter i Danmark, bd. 1-3, 1945.
- Rist, P.F. og Julius Clausen:** Memoirer og Breve bd. 1-50, 1905-27, genoptryk 1966-74.
- Rösch, Siegfried:** Caroli Magni Progenies. Neustadt a.d. Aisch 1977.
- Slægtstavlesamlingen.** 1931. 1932. 1933.
- Thiset, A. og P. Wittrup:** Nyt dansk Adelsleksikon, 1904.
- Treschow, Gerhard:** Danske Jubel-Lærere. 1735. Facsimileudg. 1980.
- Tønnesen, Allan:** Helsingørs udenlandske borgere og indbyggere ca. 1550-1600. 1985.
- Bidstrup, Jul.:** Stamtavle over Familien Koefoed, 1886, og Stamtavle over Familien Koefoed fra Koefoedgaard, Øster Marie sogn på Bornholm, 1887. Genudgivet som: Stamtavle over Familien Koefoed A og B, 1976.
- Bjerre, Frits:** Stamtavle over Bjerre-slægten, 3. udg. 1978.
- Boolsen, Johannes:** De taler til os. En cyklus digte. 1975.
- Borup, Steffen:** Mendel Levin Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780-1980, 1981.
- Bramsen, Bo:** Huset Glücksborg i 150 år. Bd. 1-2, 1975.
- Christensen, Dan:** En families urbanisering 1899-1972. Arkitekten årg. 1972 s. 499-511.
- Degn, Ole:** Rig og fattig i Ribe, 1-2, 1981.
- Dinesen, Thomas:** Anne Margrethe. Dage og nætter i oldemors liv, 1976.
- Eriksen, Holger:** Socialdemokrat og rebel, 1986.
- Fabritius, Albert:** Hans Majestæt Kong Christian X og hans Slægtninge. 1937.
- Fabritius, Alb. m.fl.:** Lehnsbaron Hans Berner Schiølden Holstens Slægtbog 1-3. 1940-70.
- Frænkel, Henry:** Forgotten Fragments of the History of an old Jewish Family, 1975.
- Grandjean, Poul Bredo:** Stamtavle over Peder Jacobsen Deichmanns efterkommere. 1905.
- Gregersen, H.V.:** Lagoni. Sønderjysk Måneds-skrift 1960.
- Haley, Alex:** Rødder – en sort families saga bd. 1-2, 1977.
- Hansen, Gregers:** Bispen og betleren, 1982.
- Hansen, Martin A.:** Tanker i en skorsten, 1948.
- Hauch-Fausbøll, Th.:** Ahnetavle for Prins Alexander Frederik Edvard Christian til Danmark (f. 1903) (Kronprins Olav af Norge), i Anetavle for Prins Carl af Danmark og Prinsesse Maud af England. 1905.
- Hennings, Paul:** Ahnetavle for fire Søskende Hennings. 1917.
- Holmgaard, Jens:** Fæstebonde i Nr. Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786-1797, 1969.
- Hvidkjær, Gregers:** Sørgmuntre historier fra fynske kirkebøger. Fynske Årbøger 1984 og 1985.
- Højrup, Ole:** Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerups kirkebøger 1646-1731. Landbohøistorsk Selskab 1963-68.

- Jexlev, Thelma og A. Larsen*: Legatstamtavler for etatsråd Jacob Henric Schous og hustru Susanne Bechmans stiftelse. 1973.
- Klitgaard, Carl*: Kjærlufske Studier. Bidrag til en vendsysselsk Bondeæts Genealogi og Historie. 1914-18.
- Klitgaard, Carl*: Slægtens Saga. 1898.
- Knudsen, Hans og Albert Fabritius*: Perlestikkerbogen, 1954.
- Konow, Hans*: Stamtavle over etatsraad A.N. Hansen's efterkommere, 2. udg. 1970.
- Kaarsted, Tage*: Fra Nyborg til Santa Fé de Bogotá. Erhvervshistorisk Årbog, 1984.
- Lassen, Aksel og Ole Karup Pedersen*: Slægtens spor, 1983.
- Lund, Lise*: Biskop Rasmus Møllers slægt. 1969.
- Lyskander, Klavs*: Billeslægtens Rimkrønike. Udg. af Holger Rørdam. 1888.
- Monrad, Kaj og Finn H. Blædel*: D.G. Monrad og hans 32 aner. Persh. T. 1974.
- Møller, Hans Andreas*: Stamtavle over Slægterne Stampe og Thestrup, 1910.
- Nielsen, Jørgen og Stine Bitsch-Larsen*: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede. 1984.
- Nørgaard, Gert Ravn*: Ane og efterslægtstavle for skolelærer og kirkesanger Jürgen Nielsen Kjærbølling * 1776 og hustru Cathrine Marie Lorentzen * 1783 boende i Dynneved på Als. Dupl. Aal 1986.
- Olesen, H. Erik*: Anetavle for Simon Spies 1921-1984, 1985.
- Poulsen, Hanne*: Jes Jessen, maleren fra Aabenraa, 1971.
- Rasmussen, Anna*: Hylke sogn i det attende århundrede, 1980.
- Rasmussen, Anna*: Hylke sogn i det nittende århundrede, 1986.
- Rasmussen, Jørgen Nybo*: Broder Jakob den Danske, 1986.
- Rasmussen, M.*: Rytterbønder-slægter fra Hjelmslev og Framlev Herreder, Skanderborg Rytterdistrikt, 1922.
- Rostgaard, Friderich*: Atrium Domus Reventio-wianæ... Lübeck 1715.
- Sabroe*: Anetavle for godsinspektør August Herman Vilhelm Sabroe (1810-76), 1892.
- Seidelin, Mogens*: Den seidelinske slægtsbog I-V, 1940-82.
- Skakke, Johan*: Slægtsbog (anetavle) for Jørgen, Kirsten og Poul-Erik Skakke. 1954.
- Snorrrason, Egill og Fritz Treichel*: Tønder-skarpreteren Johann Christoph Støcklers slægtskabsforbindelse. Persh. T. 1970.
- Starcke, Viggo*: Giertrud Birgitte Bodenhoffs Mysterium, 1954, med efterfølgende polemik med Albert Fabritius i Persh. T. 1955-56.
- Thestrup, Rasmus Pedersen*: Stambog, ved Helge Søgaard. 1972.
- Thiset, Anders*: De to Norby-slægters herkomst. En genealogisk-heraldisk undersøgelse. Danske Magazin 1909.
- Tågholt, Knud*: Det glückborgske Kongehus. Fra Christian IX til prinsesse Margrethe. 1963.
- Vahl, J.*: Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500. bd. 1-2, 1879-97.
- Worsøe, Hans H.*: Vonsild kirkebog 1659-1708. Landbohistorisk Selskab 1982.
- Worsøe, Hans H. og Torben Holck Colding*: Familien Jacobsen, 1985.
- Worsøe, Hans. H. og Henning Aarup*: Wilhelm Adolph Worsøes slægtsbog. 1965.
- Zahrtmann, M.K.*: Slægten Bohn fra Rønne. Persh. T. 1897.

Ordforklaringer

For danske ord efter år 1700 henvises til Ordbog over det danske sprog bd. 1-27 for ældre til O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske sprog bd. 1-5. Juridiske udtryk vil ofte kunne findes i Ludvig Meyers Fremmedordbog. 8. udg. ved J.P. og F.V. Dahl 1924, begreber og institutioner i Håndbog for danske Lokalhistorikere, 1965.

Anm. Endelserne -us er hankøn, -a hunkøn og -i flertal på latin.

absolutus/a/i: person, der har skriftet
 aetatis suæ: i en alder af... år
 agnatisk: i mandslinie
 anno: år
 Annuntiatio Mariæ: Mariæ bebudelsesdag, 25.3.
 anonymus/a/i: uden navn, ofte: dødfødt
 ante: før
 ascendens: slægt i opadstigende linie (forældre, bedsteforældre etc.)
 Ascensio Xti (Christi): Christi himmelfartsdag
 avia: bedstemor

avus: bedstefar
 baptizatus/a/i: døbt
 beatus/a/i: salig, dvs. afdød
 cognatisk: i kvindelinie
 commater: kvindelig fadder
 compater: mandlig fadder
 confitens: altergæst
 conjux: ægtefælle
 copulatus/a/i: viet
 curator: formynder, værge, f. eks.: cum curatore
 patre/marito = med faderen/manden som
 værge
 curriculum vitæ: levnedsløb
 defunctus/a/i: afdød
 denatus/a/i: afdød
 deprecatrix: kvinde, der er til skrifte
 descendens: slægt i nedadstigende linie, efter-
 kommere
 desponsatus/a/i: trolovet
 dies: dag f. eks.:
 eodem die: samme dag
 dies accepti baptismi: dåbsdag
 dies natalis: fødselsdag
 dies copulationis: bryllupsdag
 dies mortis: dødsdag
 dies sepulturæ: begravelsesdag
 dominica (forkortes dom. eller dnca.): søndag
 e, ex: fra
 Epiphania: Helligtrekonger
 Esto mihi: 7. søndag før påske
 Exaudi: 6. søndag efter påske
 feria: hverdag
 filia: datter
 filius: søn
 frater: broder
 genealogi: slægtshistorie
 gens: slægt
 hora: time (klokken...)
 humatus/a/i: begravet
 ibidem (forkortet ibid.) sammesteds
 illegitimus/a/i: uægte barn
 introd. = introduktion, dvs. barselskonens højt-
 delige indførelse i kirken efter fødslen
 Invocavit: første søndag efter fastelavn
 item: ligeledes
 Jubilate: 3. søndag efter påske
 katechumeni: elever, der undervises af præsten,
 før de kan komme til alters (forløber for konfir-
 mationen)
 legitimus/a/i: ægtefødt
 l.s. = locus sigilli: seglets plads

manu propria: med egen hånd. Ofte forkortet
 m.p., mpria., ikke at forveksle med m.p.p.:
 med påholden pen, altså det modsatte.
 maritus/a/i: ægtefælle
 mater: moder
 matrikel: fortegnelse, især over ejendomme med
 angivelse af disses beskatningsgrundlag
 matrimonium: ægteskab
 matrina: kvindelig fadder, gudmoder
 meus/a/i: min
 Mikkelsdag: 29. sept.
 mortuus/a/i: død
 Nativitas Domini: juledag
 natus/a/i: født
 nomine (forkortet nom.) ved navn
 nuptiæ: vielse
 obiit: (han, hun) døde
 olim: tidligere
 Omnium sanctorum: Allehelgens fest, 1. nov.
 onus: byrde, skat. Især cum omnibus oneribus:
 med alle påhvilende skatter
 parentes: forældre
 Pascha: påske
 pastor loci: stedets præst
 pater: fader
 patrinus: mandlig fadder
 Pentecostes: pinse
 pertinentia: tilliggende. Især: cum omnibus per-
 tinentibus: med alt tilliggende
 p.l.: se pastor loci
 pom. (forkortelse for pomeridiana): om eftermid-
 dagen
 possessor: ejer, besidder
 post: efter
 posthumus/a: født efter faderens død
 pridie: dagen før
 publice: offentlig. Ofte i forbindelse med absolu-
 tio: offentligt skriftemål
 puerpa: barselskone
 Purificatio Mariæ: Mariæ renselsesdag, kyndel-
 misse, 2. febr.
 Quinquagesima: fastelavns søndag
 recens (forkortet rec.): nuværende
 Reminiscere: 2. søndag i fasten
 Septuagesima: 2. søndag før fastelavn
 sepultus/a/i: begravet
 Sexagesima: 1. søndag før fastelavn
 sive: eller
 slegfred: samlever
 slegfredbarn: barn født uden for ægteskab
 socer: svigerfader

soror: søster
sponsus/a: trolovede
sportel: gebyr for embedsforretning
spurius/a: uægte barn
stervbo = dødsbo
sub hypoteca (omnium) bonorum: med pant i (al)
ejendommen
susceptrix: gudmoder
testes: vidner. Især testes baptismi: dåbsvidner
uxor: hustru
vide: se
viduus/a: enkemand, enke

vigilia: aftenen før en festdag, f.eks. Lillejuleaften
Visitatio Mariæ: Mariæ besøgelsesdag, 2.7.
Vocem iucunditatis: 5. søndag efter påske
vulgo: kaldet (gerne i forbindelse med et tilnavn)
ætatis, se aetatis
OBS: VII br. = september
VIII br. = oktober
IX br. = november
X br. = december

For de kirkelige dateringer henvises til de omfattende lister hos R. W. Bauer: Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel. 1868. Optruk ved DHF. 1961 ff.

De slægtshistoriske foreninger i Danmark

Bording

Svend Skyum
Vestervang 12,
7441 Bording

Bornholm

Jørn Kjøller
Lokalhist. Arkiv,
Pingels allé 1,
postbox 19
3700 Rønne

Brande

Torkild Kær
Stadion Allé 9,
7330 Brande

Bølling-Nr. Horne hrd.

Per Bøjlesen Vig
Amagervej 72,
6900 Skjern

Esbjerg

J. Dieckmann Rasmussen
Byhist. Arkiv,
Torvegade 47,
6700 Esbjerg

Frederikshavn

Casper S. Thomsen
Vestergade 54,
9900 Frederikshavn

Grindsted

Børge Pedersen
Toften 14, Filskov,
7200 Grindsted

Korsør

Vagn Winther
Grevsensgade 20,
4220 Korsør

København

Jørgen Aasberg
MacDonald Allé 15,
2750 Ballerup

Haderslev

Lizzie Knoop
Braineparken 31,
6100 Haderslev

Herning

Ingelise Nielsen
Granly 1,
7451 Sunds

Hjørring

Per Maack Andersen
Christiansgade 24 A,
9800 Hjørring

Holstebro
Harald Andersen
Ryesvej 24,
7500 Holstebro

Kolding
Irene Lindbæk
Chr. Winthersvej 17,
6000 Kolding

Morsø
Jakob Albrechtsen
Rørsangervej 37,
7900 Nykøbing M

**Nørre, Søndre
og Mols hrd.**
Willy Helbo
Stationsgade 4,
8570 Trustrup

Odense
Jytte Skaaning
Vinkældervej 6 A,
5000 Odense C

Randers
Laust Chr. Larsen
Himmelbovej 67,
8900 Randers

Roskilde
Jens V. Olsen
Bandholmvej 5, Veddelev
4000 Roskilde

Storstrøms Amt
Ina Antonsen
Nykøbingvej 65,
4863 Eskilstrup

Sydsjælland
Henning Ballegaard
Vagtelvej 35,
4700 Næstved

Sæby
Peter Schmidt
Østkystvejen 33,
9300 Sæby

Sønderjylland
Jørgen Wangel
Mosevang 29, Ulkebøl
6400 Sønderborg

Trekantområdet
Bent Askjær
Hybenvænget 26,
6000 Kolding

Vestsjælland
Elisabeth Larsen
Byvænget 25,
4573 Højby St.

Viborg
Anton Blaabjerg
Fredensgade 38,
8800 Viborg

Aalborg
Birgit Larsen
Klostermarken 13,
9000 Aalborg

Århus
Tove Glud Rasmussen
Nøddevej 2,
8260 Viby J

Landsdækkende organisationer

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie:
Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Aabenraa.

Personalhistorisk Tidsskrift:

Tommy Christensen, Bulgariensgade 5 st, 2300 Kbhv. S.

Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger:

Ingvar Musaeus, Skovstien 22 Birgittelyst, 8800 Viborg

Hvem Forsker Hvad:

Helle Villesen, Christian Xe Vej 27, 8260 Viby J.

DIS-Danmark: Per Burchardi, N.W. Larsens Vej 14, 3080 Tikøb

Sagregister

- Adelsslægter 10, 14, 39, 55, 65, 107
Adelsvåbener 175
Aftægt 143
Agnatisk descendens 14, 63, 64
Almindelige enkekasse, den 182
Amtsarkiver 137, 150, 166, 179, 188
Amtstuer 155
Anebrøk 53, 74
Aneforskydning 54, 56
Aneprøve 56
Aner 14
Anesammenfald 7, 54, 55, 56
Anetavler 7, 10, 49, 50, 51, 56, 58, 59, 62, 66, 73
Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek 100, 186
Arierattester 58
Arveret 8, 12, 56
Avisregistrering 81
Avisudklip 31
- Barnefader 180
Barselskone 124
Begravelsesvæsenet 138
Bibliografier 42, 43
Biblioteker 42, 47, 76, 89, 91, 186
Biologiske forældre 119
Bispearkiver 184
Bomærker 174
Bondebrev 165
Bondestanden 104, 105
Borgerskabsprotokoller 99
Borgervæbninger 185
Brandforsikringsprotokoller 80
Breve 31, 34
Byarkiver 156, 184
Byfogder 20
Byfogedregnskaber 179
Byregnskaber 185
Byretten 151
Båndoptager 37
- Centralt personregister (CPR) 118
- Christian 5.s Danske Lov 1683 133, 149, 153
Cognatisk descendens 14, 63
Consangvinitetstavler 74
- Dagbøger 29, 31, 160, 177
Daguerreotypier 172
Danmarks Adels Årbog 47, 65, 69, 175
Danmarks Statistik 139
Danske Kancelli 97, 137, 148, 166, 182, 192, 193
Degne 21, 48
Dødsannoncer 81
Dødsfald 100, 127, 138
Dødsregistre 121
Dåb 124, 125, 127, 134
Dåbsattest 33
- EDB 42, 43, 74, 75, 79, 115
Edsprotokoller 184
Efternavn (slægtsnavn) 65, 106, 107, 111, 115, 116
Efterslægtstavler 6, 10, 12, 49, 63, 65, 73, 120, 196
Ekstraskattemandtal 186
Embedsmænd 21, 45, 101
Erhvervsarkivet i Århus 79, 80, 99, 100, 156, 157
Erhvervsbetegnelser 108
Erindringer 37, 38
Erindringsbøger 35
Erindringssskrivning 35
Etnologer 38
Fadderliste 116
Familiearkiver 32, 33, 34, 35, 162
Familiebibel 31
Familiebilleder 172
Familietraditioner 39, 40, 41
Fangeprotokoller 167
Fattiggasser 164
Feltpræster 197
Folkemindesamlere 38
Folkeregistre 118
Folketællinger 29, 117, 132, 140, 143, 144, 191

- Folketællingslister 79, 91, 111, 139
Foreninger 34
Foreningsarkiver 78, 79, 80
Formynderprotokoller 149
Fornavne 101, 104, 105
Forretningspapirer 34
Forsvarets arkiver 97, 145, 180
Fortløbende nummereringssystem, det 54, 59
Fortællersker 23
Fotografier 31, 34, 80, 170
Fraktur 82
Fremmedlov 194
Frilandsmuseer 155
Fængselsarkiver 167, 186
Færøerne 98
Fæstebreve 154
Fæstebønder 149
Fæsteprotokoller 93, 154
Fæstere 188
Fødselsdagsomtaler 81
Fødselsstiftelsen 177
Fødsler 100
Førstefødselsret 68
- Generaltoldkammeret 97
Generationsvise opstilling, den 69
Godsarkiver 188
Gotisk skrift 82, 85
Gravminder 14, 15
Grønland 98
- Hartkornsansættelse 155
Hedekolonier 194
Heraldik 15, 175
Herredsfogder 20
Hofretten 151
Holmens hæderstegn 181
Hovedministerialbøger 118
Håndværkere 46, 185, 186
- Indboregistrering 148
Indfødsretten 193
Indrykningssystemet 68, 70
Indvandrere 192, 193, 194
Introduktion 123, 128
- Juridisk stat 46
Jøder 192
- Kalenderreform 131
Kalkmalerier 12
Kanoniske beregningsmetode, den 8
Kildekritik 22, 37, 39
Kirkebogsforfalskninger 46
Kirkebogsførelse 126, 127
Kirkebøger 20, 23, 29, 80, 91, 93, 112, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 177, 178, 182, 192, 197, 198
Kirkeregnskabsbøger 136
Kirkeritualet 1685 133
Kommercekollegiet 97
Kommunikantbøger 131
Konfirmandlister 131
Konfirmation 124, 125, 127, 146
Kongelige Bibliotek, Det 180, 183
Kongelige Biblioteks billedsamling, Det 172
Kongenavne 104
Kongerække 6
Kongeslægter 15, 16
Konkursboer 151
Konsangvinitetstavler 49
Kontraministerialbøger 118
Kopskatter 186
Kurser 35, 36
Kvindelinje 14, 53
Kvindenavne 103
Københavns Stadsarkiv 93, 99, 138, 185, 194
- Landbohistorisk Selskab 160
Landhusholdningsselskabets arkiv 184
Landsarkiver 47, 79, 87, 89, 91, 94, 95, 99, 118, 119, 120, 121, 123, 130, 137, 137, 149, 152, 152, 155, 156, 161, 174, 180, 183, 184, 185, 188, 198
Latinskolelærere 151
Latinskoler 192
Legatstamtavler 66
Liber daticus 136
Ligprædikener 16
Ligsten 56
Lokalhistorie 4, 23, 24, 25, 147f

- Lokalhistoriske arkiver 77, 78,
79, 82
Lægdsruller 127, 144, 145, 168
Lægestat 46
- Magisterstat 46
Mandslinie 14, 53
Mandsnavne 103
Matrikelarkivet 100, 154
Matrikelnummer 152, 155, 157
Mellemlavne 115
Mestermærker 186
Metronymy 106
Mikrofilm 29, 80, 91, 96, 191
Militære enkekasse, den 182
Mormoner 28, 29
Møllere 21, 48
- Naturalisationspatenter 193
Navnelove 65, 110, 114
Navneskikke 12, 112, 114
Navngivning 105
Nekrologer 81, 137
Notarialprotokoller 180
Nygårds sedler 21
- Offentligt skriftemål 179
Offerlister 136
Officerer 111, 180, 193, 197
Ordenskapitlet 163, 176
Overformyndieret 20
- Pasprotokoller 169
Patricierslægtter 7, 19
Patronymy 47, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 115,
116, 117
Personalhistorie 43, 44, 45
Personalhistorisk Tidsskrift 16,
21, 27, 36, 41, 43, 44, 46, 47,
54, 55, 59, 65, 74, 75, 98, 99,
100, 118, 136, 137, 156, 159,
185, 194, 197
Personnumre 115
Personregister 135
Plejebørn 143
Portrætter 173
Privatarkiver 161, 162
Proband 49, 50, 52, 56, 58, 59,
74
Professionsnavne 109
- Proveniens 33
Provstearkiver 151
Provstikirkebogkontorer 191
Præsenslister 65
Præster 18, 19, 20, 24, 37, 46,
82, 104, 112, 113, 117, 125,
131, 134
- Rentekammerarkivet 97, 188,
194
Retsbetjentarkiver 137, 138,
155, 169, 194
Retsbetjente 148, 149
Rigsarkivet 15, 19, 21, 36, 77,
79, 87, 88, 96, 97, 98, 99, 137,
139, 140, 142, 143, 144, 145,
148, 151, 160, 161, 163, 166,
178, 179, 180, 181, 185, 186,
187, 188, 191, 193, 194, 197
Romerrettslige beregningsmetode,
den 8
Romerretten 118
Rumestene 12, 101
Ryttergodsarkiver 188
- Sagaer 12
Sagn 12, 37
Sammenslutningen af lokalhistori-
ske arkiver (SLA) 77
Samtykkeparagraf 114
Seglaftryk 12
Selvejrbønder 188
Seminarier 184
-sen navne (se patronymy)
Silhouetter 174
Skattelister 186
Skibsjournaler 181
Skifteprotokoller 29, 132, 147,
149, 151, 168, 177
Skudsmål 124
Skudsmålsbøger 33, 127, 162
Skyld- og panteprotokoller 157
Skøde- og panteprotokoller 154,
180
Skøder 33
Slægtbøger (slægtsbøger) 15,
16, 22, 24, 47, 72, 73
Slægtsarkiver 38
Slægtsgårde 188, 189
Slægtshistoriske bureauer 47
Slægtshistoriske foreninger 26

-
- Slægtskabstavler 73
Slægtsnavn 27, 101, 106, 107
Slægtstavler 18
Soldaterbøger 33
Stambog 18
Stambøger 180, 181
Stamfader 68
Stampar 69
Stamrækker 8, 10
Stamtavler 18, 19, 20, 49, 64f
Stamtræer 68
Standesamregistre 135
Stater 45
Statsborgerskab 195
Stednavne 113, 115
Stempelpapirforordningen 149
Stolestaderegistre 136
Stærke aner 58
Sundhedsstyrelsens centralkartotek 138
Svendebog 169
Sydslesvig 97, 191
Symboler 175
Sølimitter 181
Sømandskirker 198
Søroller 145
- Tabellariske system, det 68, 70
Takstationsprotokoller 80, 156
Tammerretten 137
- Teologstat 46
Testamenter 12
Tiendeydere 136
Tilgængelighed 91, 120, 139, 157, 161, 178, 194
Tilnavne 109
Tingbøger 87, 153, 167, 180
Tyske Kancelli 97, 98
- Udskrivningsvæsenet 97
Udvandrerarkivet 100, 196, 197
Udvandrerprotokoller 196
Udvandring 190
Universitetet i København 151
Uægte børn 46, 140, 177
- Vaccination 123, 124, 125, 162, 170
Vaccinationsattester 122
Vajsenhuset 151
Video-optagelser 38
Vielse 100, 125, 134
Vielse, borgerlig 137
Virksomhedsarkiver 78, 79, 80, 99-100
Værnepligtige 144
Våbenskjolde 12, 15, 107, 175
- Øresunds toldkammer 97
-

At søge slægtens historie i arkiverne er en lidenskab for mange danskere. *Politikens håndbog i slægtshistorie* fortæller inspirerende og overskueligt, hvordan man skal gøre:

**Hvor oplysningerne findes
Læsning af gotisk håndskrift
Opbygning af anetavler
Udarbejdelse af familiearkiv
Arbejdsteknik i offentlige arkiver
Navneskik og kirkebøger**

Bogen er skrevet af landsarkivar Hans H. Worsøe, en af vore fineste kendere af dansk personalhistorie. Pressen skrev bl.a. »Både for begynderen og den mere erfarne er denne håndbog værdifuld og den fortjener udbredelse langt uden for slægtsforskerkredse...«

I samme serie foreligger *Politikens håndbog i lokalhistorie.*